

SOCJOLOGIA GRUP DYSPOZYCYJNYCH

Bogumił Jedynak

Zagrożenia zjawiskami dysfunkcjonalnymi w gminie Dąbrowa Tarnowska

**Zagrożenia zjawiskami dysfunkcjonalnymi
w gminie Dąbrowa Tarnowska**

Acta Universitatis Wratislaviensis

No 4109

Bogumił Jedynak

Zagrożenia zjawiskami dysfunkcjonalnymi w gminie Dąbrowa Tarnowska

Uwarunkowania społeczne
bezpieczeństwa mieszkańców.
Studium socjologiczne

Grupy Dyspozycyjne

Bogumił Jedynak

**Zagrożenia zjawiskami dysfunkcjonalnymi w gminie Dąbrowa
Tarnowska. Uwarunkowania społeczne bezpieczeństwa mieszkańców.
Studium socjologiczne**

Recenzenci: Jan Maciejewski, Andrzej Pieczywok

Seria: Socjologia LXXV

Redaktor Serii: Zbigniew Kurcz

Redaktor Podserii: Jan Maciejewski

Komitet Redakcyjny

Cristina Allemann-Ghionda (Niemcy), Orazio Anania (Włochy), Evgienij Babosov (Białoruś), Felician Bylok, Helena Carreiras (Portugalia), Marian Cieślarczyk, Karol Čukan (Ministerstvo obrany Slovenskej republiky), Krzysztof Czekaj, Kazimierz Frieske, Małgorzata Fuszara, Mikołaj Gromov (Ukraina), Paola B. Helzel (Włochy), Mario Ianniello (Włochy), Robert Janik (Niemcy), Roman Jasek (Czechy), Krzysztof Kiciński, Zuzana Kočková (Słowacja), Adam Kołodziejczyk, Jerzy Konieczny, Dariusz Kozerański, Zbigniew Kurcz, Stanisław Kwiatkowski, Susanna Loriga (Włochy), Berthold Löffler (Niemcy), Bogdan Mach, Vojtěch Malátek (Czechy), Daniel Markowski, Aleksander Manterys, Maria Martińska (Słowacja), Jozef Matis (Słowacja), Janusz Mika (Czechy), Eugeniusz Moczuk, Zdzisław Morawski, Karol Murdza (Słowacja), Zuzana Nemethova (Słowacja), Marina Nuciari (Włochy), Mária Petrufová (Słowacja), Andrzej Pieczywok, Francesco Pira (Włochy), Juliusz Piwowarski, Wanda Rusiecka (Białoruś), Radosław Salinger (Czechy), Aleksandra Skrabacz, Franciszek Skvrnda (Słowacja), Vanda Smetanova (Słowacja), Ladislav Sohr (Czechy), Nicola Strizzolo (Włochy), Marek Szczepański, Janusz Sztumski, Bogdan Szulc, Tadeusz Szurek, Samuel Uhrin (Słowacja), Nataliya Volenko (Ukraina), Danuta Walczak-Duraj, Lech Zacher, Zdzisław Zagórski, Wasyl Zapłytynsky (Ukraina)

Skład i łamanie: Aleksandra Hajduk

Projekt layoutu i okładki: Grupa Projektor

Opracowanie graficzne okładki: Anna Kubinka

Ilustracje na okładce: sakda123/123RF.com

Publikacja sfinansowana w ramach realizacji gminnego programu profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych oraz przeciwdziałania narkomanii w gminie Dąbrowa Tarnowska

© Copyright by Bogumił Jedynak and Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego Sp. z o.o., Wrocław 2022

ISSN: 0239-6661 (AUWr)

ISSN: 2543-8662 (S)

ISBN: 978-83-229-3783-9 (miękka), 978-83-229-3784-6 (twarda),

978-83-229-3791-4 (e-book)

Druk: Print Group sp. z o.o.

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego sp. z o.o.

pl. Uniwersytecki 15, 50-137 Wrocław

Spis treści

Wstęp	7
1. Problematyka bezpieczeństwa w naukach społecznych	10
1.1. Definicyjne dylematy bezpieczeństwa	10
1.2. Socjologiczne podejście do grup dyspozycyjnych	19
1.3. Misja policji w systemie bezpieczeństwa państwa	29
2. Społeczny wymiar bezpieczeństwa lokalnego	43
2.1. Niektóre aspekty socjologii bezpieczeństwa	43
2.2. Społeczność lokalna w literaturze przedmiotu	54
2.3. Problemy alkoholowe jako zjawisko społeczne	72
3. Metodologiczne osadzenie przeprowadzonych badań	95
3.1. Cele i zakres badań	95
3.2. Problemy i hipotezy badawcze	96
3.3. Charakterystyka środowiska badanej populacji	97
3.4. Organizacja badań terenowych	104
4. Bezpieczeństwo lokalne w opiniach mieszkańców gmin powiatu dąbrowskiego	109
4.1. Problemy społeczne, zachowania dysfunkcyjne oraz patologie w narracji społeczności Powiśla	109
4.2. Przestępczość jako problem społeczny w opiniach mieszkańców gmin powiatu dąbrowskiego	152
4.3. Postrzęganie policji w społeczności gmin powiatu dąbrowskiego	173
Konstatacje i wymiar aplikacyjny	197
Rekomendacje Gminnego Programu Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych	200
Bibliografia	204
Spis tabel	216
Spis wykresów	217
Spis rycin	217
Streszczenie	218
Summary	220

Wstęp

Bezpieczeństwo jest zagadnieniem bliskim ludzkości od początków jej istnienia. Na jego złożony charakter w dużym stopniu wpływa kompilacyjny wymiar, łączący w sobie aspekty psychologiczne, socjologiczne, prawne, pedagogiczne, biologiczne, medyczne, kulturowe i inne. W rozumieniu naukowym określa się je jako stan pozytywny, którego charakterystycznymi elementami są poczucie pewności i niewystępowanie zagrożenia. Pierwszy element bezpieczeństwa — poczucie pewności, inaczej wolność od zagrożeń — ma charakter subiektywny. Nie istnieje bowiem obiektywna korelacja między zagrożeniami a poczuciem bezpieczeństwa. To ostatnie związane jest ze stanem psychicznym człowieka zależnym od jego osobistych właściwości psychofizycznych oraz czynników zewnętrznych. Doświadczenia badawcze w obszarze relacji człowiek a zagrożenie wskazują na odmienną ludzką reakcję w tych samych sytuacjach. W odmienny sposób reaguje na zagrożenie człowiek ze swej natury odważny, umiejętnie postrzegający otaczającą go rzeczywistość, dysponujący atrybutami umożliwiającymi odparcie rozpoznanego zagrożenia, niż człowiek lękliwy. Inną postawę wobec takiego stanu przyjmie kobieta, a inną mężczyzna. Drugi element bezpieczeństwa, za jaki przyjmuje się niewystępowanie zagrożenia, jest zjawiskiem obiektywnym, podlegającym diagnozie, pod warunkiem dysponowania odpowiednią wiedzą i narzędziami umożliwiającymi dokonanie oceny otaczającej rzeczywistości pod kątem stwierdzenia lub ujawnienia czynników zagrażających chronionym dobrom lub wartościom.

Czynnikami, które mogą implikować poczucie pewności i wolność od zagrożeń, są też wiek, pora dnia czy miejsce przebywania.

Bez wątpienia bezpieczeństwo należy rozpatrywać jako zagadnienie społeczne. W takim aspekcie kształtuje się antropocentryczny wymiar tego pojęcia, który uwzględnia czynniki zarówno militarno-polityczne, ekonomiczne, ekologiczne i demograficzne, jak i społeczne, środowiskowe związane z otoczeniem społecznym, humanitarne, narodowościowe i kulturowe.

Niebagatelną rolę w procesie kształtowania bezpieczeństwa odgrywają doświadczenia ludzi związane z sytuacjami zagrożenia. Odmienne odczucia w tym zakresie będą miały osoby, które znalazły się w niebezpiecznej sytuacji, niż niemające takich doświadczeń. Poczucie bezpieczeństwa jest zatem zjawiskiem zmiennym, określanym realiami, w jakich znalazła się jednostka bezpieczna lub doświadczająca niebezpieczeństwa. Kumulacja wielu pozytywnych okoliczności może wywołać „zakotwiczenie” poczucia bezpieczeństwa w świadomości jednostki, nagromadzenie negatywnych zdarzeń — zjawisko odwrotne¹. Na gruncie dostępnych badań naukowych i na podstawie doświadczenia praktyków można przyjąć, że poczucia bezpieczeństwa obywateli nie determinują zazwyczaj duże zbrodnie i poważne przestępstwa, lecz dokuczliwa przestępczość pospolita oraz codzienne zmagania z problemami natury społecznej czy medycznej.

W takim ujęciu pojawia się problem uzależnienia od alkoholu, który ze względu na specyfikę dotyczy nie tylko osoby uzależnionej, lecz także jej otoczenia społecznego. Zespół zależności alkoholowej to podstępnie rozwijająca się jednostka chorobowa dotykająca człowieka przyjmującego alkohol z wyłączeniem świadomości. Objawia się najczęściej utratą kontroli nad piciem napojów alkoholowych, a w dalszej perspektywie może zwiększać ryzyko wystąpienia poważnych dysfunkcji organizmu oraz przedwczesnej śmierci. Mimo że szkody zdrowotne — fizyczne i psychiczne — nadmierne spożywania alkoholu są ogromne, każdego roku obserwujemy wzrost nadmiernej i wcześniej inicjowanej konsumpcji alkoholu. Oprócz zdrowotnych następstw uwagę może przykuwać eskalacja konsekwencji społecznych

¹ E. Moczuk, P. Szulich, *Postrzeganie bezpieczeństwa przez mieszkańców Tarnobrzega*, [w:] *Bezpieczeństwo lokalne w opiniach mieszkańców Tarnobrzega*, red. J. Dziubiński et al., Tarnobrzeg 2007, s. 79–138.

pojawiających się wokół tego zjawiska: dysfunkcja w sferze rodziny, bezdomność, konflikty z prawem, zaburzone relacje ze współpracownikami, problemy natury ekonomicznej czy też permanentny stres członków społeczności. W ciągu kilkunastu lat niepokojąco wzrósł odsetek młodych ludzi regularnie i w dużych ilościach pijących alkohol. Być może taki stan rzeczy znajduje ugruntowanie w relatywnie pozytywnym stosunku polskiego społeczeństwa do spożywania alkoholu, doraźnie zakłócany negatywną oceną tego zjawiska, głównie odnośnie do pejoratywnych sytuacji. Wyłania się z tego obraz niskiej świadomości społeczeństwa o istocie i skali tego zjawiska, który nie powinien podlegać afirmacji. Dlatego też wskazana problematyka tworzy nieustanne wyzwanie naukowe i instytucjonalne zwłaszcza w kontekście readaptacji społeczeństwa, zmiany mentalności i podejścia jego członków do konsumpcji alkoholu. Walory poznawcze i aplikacyjne takich przedsięwzięć wpisują się w strategię działań w zakresie profilaktyki i polepszenia bezpieczeństwa społecznego.

1. Problematyka bezpieczeństwa w naukach społecznych

1.1. Definicyjne dylematy bezpieczeństwa

Przystępując do analizy zagadnień związanych z bezpieczeństwem, należy wyeksponować wykładnię definicyjną pojęcia „bezpieczeństwo”. W tym aspekcie można wskazać, że subiektywnie odczuwane przez jednostkę bezpieczeństwo przekłada się na bezpieczeństwo grup społecznych i zbiorowości, a gdy bezpieczeństwo to jest zachowane, istnieje gwarancja rozwoju społecznego. Bezpieczeństwo jest nie tyle określonym stanem rzeczy, ile ciągłym procesem społecznym, w ramach którego podmioty działające starają się doskonalić mechanizmy zapewniające im poczucie bezpieczeństwa². Znamienne jest, że obecnie w literaturze naukowej spotyka się wiele różnorodnych poglądów na temat istoty bezpieczeństwa, a także definicji analizujących znaczenie i zakres tego określenia. Wraz z rozwojem cywilizacyjnym ludzkości zakres pojęciowy słowa „bezpieczeństwo” systematycznie poszerza się o nieznanne wyzwania i zagrożenia, a także o nowe środki i sposoby ich eliminowania. Przy czym w myśleniu o bezpieczeństwie do połowy XX wieku przeważał wymiar militarny, a zagadnieniem bezpieczeństwa zajmowały się ośrodki polityczne i wojskowe w państwie. Jednak współcześnie pojęcie to nabrało innych znaczeń, co związane jest z wielowymiarowymi zagrożeniami dotykającymi społeczeństwa³.

Należy podkreślić, że gama definicji bezpieczeństwa jest niezwykle szeroka — podobnie jak grono badaczy tego zagadnienia. W ocenie Arkadiusza Żukiewicza

pojęcie bezpieczeństwa jest definiowane szeroko i wieloznacznie. Wynika to z licznych kategoryzacji dokonywanych zarówno na gruncie rozważań teoretycznych, jak i w wymiarze praktycznych dyskursów prowadzonych w kręgach polityki, administracji oraz szerokich grup społecznych. Można

2 E. Moczuk, *Bezpieczeństwo historyczne jako „tarcza” i „miecz”*. Wprowadzenie do nowej kategorii analizy bezpieczeństwa, [w:] *Bezpieczeństwo pozamilitarne w XX–XXI wieku. Zagrożenia — wyzwania — koncepcje*, red. H. Kromolowski, K. Kukowska, A. Kwiatek, Częstochowa 2018, s. 28.

3 Z. Trejnis, *Nauki o bezpieczeństwie nową dyscypliną w dziedzinie nauk społecznych?*, [w:] *Studia bezpieczeństwa narodowego*, red. B. Jagusiak, Warszawa 2011, s. 13.

zatem spotkać się z rozbudowanym katalogiem pojęć bezpieczeństwa, w szczególności bezpieczeństwa osobistego i zbiorowego, bezpieczeństwa lokalnego i międzynarodowego, bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego, bezpieczeństwa socjalnego, bezpieczeństwa finansowego, a także bezpieczeństwa publicznego. Niezależnie od kontekstu przypisywanego bezpieczeństwu w toku rozpraw, analiz czy powszechnych debat, trafne wydaje się definiowanie bezpieczeństwa jako stanu spokoju i niezagrożenia⁴.

Charakterystyczny dla interdyscyplinarnej analizy definicji bezpieczeństwa jest układ pewnych sekwencji. W tym kontekście można stwierdzić, że aby jednostka, grupa społeczna czy zbiorowość były bezpieczne, winny mieć pewność przeżycia, rozwoju, a także prawidłowego funkcjonowania. Pojęcie bezpieczeństwa cechuje także niejednoznaczność oraz skorelowany z rodzajem nauki, na której gruncie jest rozpatrywany, charakter. Dlatego trudno o jedną uniwersalną definicję bezpieczeństwa. Można przyjmować bardziej lub mniej przybliżone do „ideału” definicje, a także modyfikować już istniejące, opierając się na założeniu, że „bezpieczeństwo ma charakter liniowy, czyli istnieje całe spektrum elementów bezpieczeństwa, od najbardziej prostych i najśłabszych aż po elementy bardzo złożone i najmocniejsze”⁵, a także koncepcji według, której „bezpieczeństwo ma charakter zróżnicowany, a więc jest zależne od bardzo wielu czynników, często nieuświadomianych przez jednostkę, grupę społeczną czy społeczeństwo. Można także przyjąć, że bezpieczeństwo nie jest dane raz na zawsze, gdyż istnieją czynniki, które na to bezpieczeństwo mogą wpływać”⁶.

Bezpieczeństwo może być także rozumiane jako zagadnienie społeczne. W tym sensie odnosi się do potrzeb życiowych człowieka, występujących jako następstwo interakcji z innymi ludźmi, wpływających na zmianę tych ludzi, ale także na przekształcenie danej jednostki.

Analityczne podejście do definicji bezpieczeństwa pozwala na dokonanie ich wyodrębnienia według następujących kryteriów⁷:

⁴ A. Żukiewicz, *Bezpieczeństwo publiczne a aktywizacja sił społecznych*, [w:] *Bezpieczeństwo publiczne u progu XXI wieku*, red. A. Żukiewicz, Wrocław 2002, s. 40.

⁵ E. Moczuk, *Bezpieczeństwo w społeczności lokalnej w opiniach uczniów szkół gimnazjalnych i średnich powiatu przeworskiego*, [w:] *Bezpieczeństwo w administracji i biznesie*, red. M. Grzybowski, J. Tomaszewski, Gdynia 2007, s. 121.

⁶ *Ibidem*.

⁷ E. Moczuk, *Bezpieczeństwo jako kategoria analizy socjologicznej*, „Ius et Administratio” 2013, nr 3, s. 87–88; *idem*, *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa lokalnego*, Rzeszów 2009, s. 26–34.

a) definicje podmiotowe, które wskazują na najbardziej podstawowe elementy bezpieczeństwa — jednostka może przeżyć i nie istnieją żadne sytuacje, które jej zagrażają, oraz na to, że podmiotem bezpieczeństwa jest nie tylko jednostka, lecz także państwo. Przykładem tego typu definicji jest definicja Tadeusza Szopy:

bezpieczeństwo jest to pojęcie przeciwne do pojęcia ryzyka strat ludzkich. Im jest więc większe ryzyko pojawienia się strat ludzkich, tym mniejsze jest bezpieczeństwo i odwrotnie. [...] Jeśli pojęcie bezpieczeństwa jest odnoszone do jednej wskazanej osoby, to używa się terminu bezpieczeństwo indywidualne, gdy zaś pojęcie to odnosi się do grupy ludzi, społeczności, narodu, rodzaju ludzkiego, wówczas mówi się o bezpieczeństwie zbiorowym⁸.

Według zaś Daniela Lerner: „w najbardziej dosłownym znaczeniu bezpieczeństwo jest rzeczywiście identyczne z pewnością (*safety*) i oznacza brak zagrożenia (*danger*) fizycznego albo ochronę przed nim”⁹;

b) definicje podmiotowo-psychologiczne koncentrują się na pewności przeżycia, a także stanie psychicznym jednostki, która dzięki spokojowi oraz niezagrażeniu może rozwijać się i funkcjonować w danym społeczeństwie, głównie za sprawą istnienia psychologicznych czynników, takich jak poczucie pewności, oparcie w ludziach i instytucjach, niezagrażenie.

Do tych definicji zaliczyć można autorstwa Zbigniewa Sabaka i Jerzego Królikowskiego:

bezpieczeństwo było i jest definiowane jako stan niezagrażenia, spokoju, stan i poczucie pewności, wolności od zagrożeń, wolności od strachu lub ataku, przeciwieństwo niebezpieczeństwa, poczucia zagrożenia ze strony niestabilnego porządku, w którym żyjemy, swoboda działania, której nie towarzyszy poczucie zagrożenia, a więc i stan umysłu, który determinowany jest przez określoną formę porządku międzynarodowego, warunek przetrwania, rozumny standard życia. [...] W znaczeniu ogólnospołecznym bezpieczeństwo obejmuje zaspokojenie potrzeb: istnienia,

⁸ T. Szopa, *Wprowadzenie w problematykę bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo człowieka we współczesnym świecie*, VI, Warszawa 1998, s. 15–16.

⁹ D. Lerner, *A Dictionary of the Social Sciences*, London 1964, s. 629, 972; za: R. Zięba, *Kategorie bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, red. D.B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba, Warszawa 1997, s. 3.

przetrwania, pewności, stabilności, całości, tożsamości (identyczności), niezależności, ochrony poziomu i jakości życia¹⁰.

Wojciech Multan uważa, że „bezpieczeństwo może być definiowane nie tylko jako określony cel, lecz również jako następstwo. Oznacza to, że nie zdajemy sobie sprawy z tego, czym ono jest, dopóki nie zagraża nam jego utrata”¹¹. Z kolei dla Leszka Korzeniowskiego:

bezpieczeństwo oznacza pewien stan obiektywny polegający na braku zagrożenia, odczuwany subiektywnie przez jednostki lub grupy. Przez bezpieczeństwo rozumie się też stan niezagrożenia, spokoju, pewności lub stan psychiczny lub prawny, w którym jednostka ma poczucie pewności, oparcie w drugiej osobie lub w sprawnie działającym systemie prawnym, przeciwieństwo zagrożenia¹²;

c) definicje podmiotowo-wliczające ujmują bezpieczeństwo jako stan, który zaspokaja określone potrzeby człowieka, grupy społecznej czy społeczeństwa, wymienione w określonej kolejności.

Według Andrzeja Ciupińskiego:

bezpieczeństwo można zdefiniować jako: a) stan pewności, pokoju, zabezpieczenia, czyli braku zagrożenia i ochrony przed niebezpieczeństwem; b) zaspokajanie takich potrzeb, jak: istnienie, przetrwanie, całość, tożsamość, niezależność, spokój, posiadanie, pewność rozwoju; c) wartość współtworzącą inne niezbędne człowiekowi wartości, określony cel, którego utrata czyni iluzorycznym rozwój i dobrobyt; d) podstawową potrzebę państw i systemów międzynarodowych, brak bezpieczeństwa oznacza niepokój i poczucie zagrożenia¹³.

Marian Cieślarczyk pisze, że

bezpieczeństwo [...] obejmuje zaspokajanie takich potrzeb, jak istnienie, przetrwanie, całość, tożsamość (identyczność), niezależność, spokój, posiadanie i pewność rozwoju. Być może jednak pod koniec XX wieku stwierdzenie „pewność rozwoju” należałoby raczej zmienić na: wystarczająco duże prawdopodobieństwo rozwoju¹⁴;

¹⁰ Z. Sabak, J. Królikowski, *Ocena zagrożeń bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2002, s. 7–9.

¹¹ W. Multan, *Bezpieczeństwo międzynarodowe ery nuklearnej*, Warszawa 1991, s. 22.

¹² L. Korzeniowski, *Menedżment. Podstawy zarządzania*, Kraków 2003, s. 183–184.

¹³ A. Ciupiński, *Doktrynalne i instytucjonalne przesłanki bezpieczeństwa kooperatywnego*, [w:] *Bezpieczeństwo zewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej*, red. T. Jemioła, K. Małak, Warszawa 2002, s. 91.

¹⁴ M. Cieślarczyk, *Spoleczeństwa i społeczności na przełomie wieków, od bezpieczeństwa kultury do kultury bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo zewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej*, s. 31.

d) definicje przedmiotowe podkreślają warunki umożliwiające istnienie jednostki i egzystowanie społeczeństwa.

František Skvrnda, uznał, że bezpieczeństwo to możliwość nie tylko egzystencji jednostki czy całego społeczeństwa, lecz także możliwość przeżycia. W związku z tym wyróżnił trzy wymiary bezpieczeństwa: biologiczny — oznaczający, że jednostka lub społeczeństwo może istnieć; społeczny — związany z tworzącymi się nierównościami społecznymi, różnym procesem socjalizacji, a tym samym różnym poziomem życia; kulturowy — wskazujący na różny wpływ czynników zewnętrznych na normy społeczne¹⁵.

Bezpieczeństwo należy zatem pojmować nie statycznie, lecz dynamicznie jako proces społeczny, w którym podmioty starają się eliminować zagrożenia i zwiększać swój stan pewności. Niemniej jednak bezpieczeństwo „absolutne” jest wartością nieosiągalną, gdyż ma zawsze charakter względny. Typowe cechy bezpieczeństwa uwzględniają między innymi¹⁶:

1. jego dynamiczny i procesualny charakter, który powoduje, że bezpieczeństwo nigdy nie jest takie samo, nawet w takich samych warunkach i sytuacjach. Powstaje i istnieje w danym środowisku i zależy od różnorodnych czynników, często niezależnych od ludzi;

2. jego subiektywno-obiektywny charakter, który powstaje i istnieje wskutek różnorodnego splotu okoliczności, zależy od danego obiektu bezpieczeństwa, a więc zarówno od jednostki ludzkiej, jak i od danej sytuacji społecznej i przyrodniczej;

3. jego fenomen organizacyjny, a więc możliwość wpływania na szerokie spektrum spraw, od najbardziej jednostkowych, takich jak bezpieczeństwo człowieka, aż do najbardziej szerokich, takich jak bezpieczeństwo globalne;

4. jego fenomen systemowy, wiążący się z relatywnym charakterem — bezpieczeństwo jest istotne na danym poziomie, na którym się znajduje, a więc relatywność przejawia się w tym, że inne jest bezpieczeństwo na poziomie jednostki, a jeszcze inne na poziomie państwa, regionu itp.;

15 Zob. F. Skvrnda, *Sociálny fenomén bezpečnosti v súčasnej spoločnosti (k problematike výziev v oblasti národnej a medzinárodnej bezpečnosti)*, „Policajná teória a prax” 2003, nr 1.

16 E. Moczuł, *Bezpieczeństwo historyczne jako „tarcza” i „miecz”*, s. 28–29.

5. jego sytuację zakładającą to, że bezpieczeństwo nie jest dane raz na zawsze, zależy od wielu czynników, w tym także od miejsca i czasu;

6. jego asymetryczność, czyli nierównomierne rozłożenie. Bezpieczeństwo istnieje aktualnie i potencjalnie, jednostka może na bezpieczeństwo wpływać, pojawia się możliwość konfrontacyjnego czy kooperatywnego oddziaływania bezpieczeństwa;

7. jego kompleksowy walor — założenie, że na danym poziomie bezpieczeństwo ma podobny, a nawet jednakowy charakter (poziom bezpieczeństwa narodowego, poziom bezpieczeństwa wewnętrznego, poziom bezpieczeństwa lokalnego itp.);

8. jego strukturalną konfigurację, zakładającą występowanie różnorodnych poziomów bezpieczeństwa, lecz każdy poziom jest zależny zarówno od poprzedniego, jak i następnego, czyli bezpieczeństwo jednostki zależy od bezpieczeństwa grupy społecznej, bezpieczeństwa lokalnego, bezpieczeństwa publicznego, bezpieczeństwa wewnętrznego, bezpieczeństwa zewnętrznego, bezpieczeństwa państwa, bezpieczeństwa międzynarodowego, a każde następne bezpieczeństwo od bezpieczeństwa znajdującego się wyżej.

Jak słusznie konstatuje Eugeniusz Moczuk:

bezpieczeństwo jest obowiązującym i usankcjonowanym w danej zbiorowości społecznym systemem zachowania się jednostek, które pozwalają na przetrwanie jej i innym członkom zbiorowości, bez narażania się na oddziaływania, które mogą wpływać na jej poczucie lęku o utratę życia, zdrowia, majątku, a także narodowości, państwowości, posiadanej religii, systemu wartości, poziomu ekonomicznego i innych zjawisk związanych z szeroko rozumianym bezpieczeństwem oraz bez obaw, że staną się źródłem lęku u innych¹⁷.

Definicja ta w szczególny sposób akcentuje zarówno kwestię dotyczącą podstaw bezpieczeństwa — istotą jest odpowiednia egzystencja jednostki, grupy społecznej czy zbiorowości, jak i fakt istnienia „agresora”, który, będąc silnym w każdym zakresie, nie musi obawiać się nikogo i niczego, a tym samym może stać się źródłem obaw o spokojne funkcjonowanie u innych.

Inną płaszczyznę zagadnienia bezpieczeństwa zaimplementował Edward Przewodzki, przeprowadzając analizę tego terminu w kontekście jego pojawiania się we współczesnych naukach. Zauważył

17 E. Moczuk, *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa lokalnego*, s. 70.

zatem, że u Garetha Evansa występuje bezpieczeństwo militarne, ekonomiczne, polityczne, społeczne, zdrowotne, ekologiczne. Z kolei u Jerzego Stefanowicza: bezpieczeństwo militarne, gospodarcze, ekologiczne, polityczne, ideologiczne, a u Józefa Kukułki: bezpieczeństwo ideologiczne, polityczne, wojskowe, ekonomiczne, a w ramach bezpieczeństwa ekonomicznego: bezpieczeństwo energetyczno-surowcowe, bezpieczeństwo żywnościowe i bezpieczeństwo gospodarcze. Ryszard Zięba wyodrębnił z kolei: bezpieczeństwo militarne, ekonomiczne, kulturalne, ekologiczne, a w *Małym słowniku stosunków międzynarodowych* jest mowa o bezpieczeństwie militarnym, ekonomicznym, naukowo-technicznym, ekologicznym, kulturalnym, społecznym. W *Leksykonie współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych* pojawiają się zaś takie pojęcia, jak: bezpieczeństwo militarne, polityczne, ekonomiczne, naukowo-techniczne, technologiczne, ekologiczne, demograficzne, kulturalne, społeczne, humanitarne. Jak wskazuje Przewodzki, w literaturze przedmiotu najczęściej wymienia się takie określenia, jak: bezpieczeństwo militarne, ekonomiczne, ekologiczne, polityczne, nieco rzadziej bezpieczeństwo społeczne, ideologiczne, naukowo-techniczne, kulturalne, a najrzadziej bezpieczeństwo zdrowotne, kulturowe, technologiczne, demograficzne, humanitarne¹⁸.

Obszerną listę określeń związanych z pojęciem bezpieczeństwa prezentuje Paweł Tyrała, który opierając się na literaturze przedmiotu, zauważa, że można spotkać się z następującymi rodzajami pojęcia „bezpieczeństwo”: bezpieczeństwo ekonomiczne, bezpieczeństwo finansowe i bankowe, bezpieczeństwo prawne, bezpieczeństwo jako wartość, bezpieczeństwo w turystyce, bezpieczeństwo trafnych decyzji, bezpieczeństwo edukacyjne, bezpieczeństwo modelowania i projektowania technologicznego, bezpieczeństwo interpersonalne, bezpieczeństwo psychologiczne, bezpieczeństwo regionalne, bezpieczeństwo informatyczne, bezpieczeństwo ekologiczne, bezpieczeństwo cywilne, osób i mienia, bezpieczeństwo publiczne, bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo polityczne, bezpieczeństwo obronne, bezpieczeństwo socjologiczne, bezpieczeństwo międzynarodowe, bezpieczeństwo mniejszości narodowych i obcokrajowców, bezpieczeństwo socjalne, bezpieczeństwo zdrowotne i sanitarne, bezpieczeństwo informacji

¹⁸ E. Przewodzki, *Bezpieczeństwo militarne państwa — analiza podstawowych pojęć i treści*, Warszawa 1997, s. 9–12.

i danych, bezpieczeństwo przestrzeni powietrznej i morskiej, bezpieczeństwo surowcowe, bezpieczeństwo transportu i komunikacji, bezpieczeństwo żywnościowe, bezpieczeństwo energetyczne, bezpieczeństwo sytuacji kryzysowych i terroryzmu, bezpieczeństwo i higiena pracy, inne aspekty bezpieczeństwa¹⁹.

Rozważania nad problematyką bezpieczeństwa powinny uwzględniać aspekty odnoszące się do wymiarów tego zagadnienia, wśród których wymienia się²⁰:

— bezpieczeństwo w wymiarze podmiotowym, złożone z bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego;

— bezpieczeństwo w wymiarze przedmiotowym, składające się z bezpieczeństwa politycznego, wojskowego, gospodarczego, społecznego, kulturowego, ideologicznego, ekologicznego, informacyjnego;

— bezpieczeństwo w wymiarze przestrzennym, czyli bezpieczeństwo lokalne, subregionalne, regionalne, ponadregionalne, globalne;

— bezpieczeństwo w wymiarze czasu, czyli stan bezpieczeństwa i proces bezpieczeństwa;

— sposób organizowania bezpieczeństwa, czyli bezpieczeństwo indywidualne (unilateralne), w tym hegemonizm mocarstwowy, izolacjonizm, neutralność, niezaangażowanie, sojusze (system blokowy), system bezpieczeństwa korporacyjnego, system bezpieczeństwa zbiorowego.

Istnieje także stan bezpieczeństwa, o którym Jan Wojnarowski pisze:

nie jest zjawiskiem stałym, bowiem ciągle pojawiają się sytuacje zagrożenia. W wymiarze podmiotowym bezpieczeństwo kojarzy się z pewnością istnienia i przetrwania, przy braku poważnych zagrożeń. Natomiast w wymiarze przedmiotowym bezpieczeństwo ma znamiona pewności istnienia niezbędnych warunków rozwoju i aktywności (działania) człowieka. Bezpieczeństwo, stan, który daje poczucie pewności i gwarancji jego zachowania oraz szansę do doskonalenia. Jest to jedno z podstawowych potrzeb człowieka; sytuacja oznaczająca się brakiem ryzyka utraty czegoś, co człowiek szczególnie ceni, np. zdrowia, pracy, szacunku, uczuć, dóbr materialnych. Powszechnie mówi się, iż bezpieczeństwo jest wtedy,

¹⁹ P. Tyrała, *Zarządzanie kryzysowe. Ryzyko — bezpieczeństwo — obronność. Dla menedżerów administracji, polityki, wojska, policji, gospodarki i edukacji*, Toruń 2001, s. 14.

²⁰ E. Moczuk, A. Leśniak-Moczuk, *Postrzeżenie bezpieczeństwa lokalnego przez mieszkańców Rzeszowa w perspektywie kryminologiczno-socjologicznej*, [w:] *Rola i zadania administracji publicznej w zarządzaniu bezpieczeństwem w Polsce*, red. J. Kisielnicki et al., Rzeszów 2017, s. 81–82.

gdy każdemu potencjałowi zagrożenia jest w stanie przeciwstawiać się równoważący potencjał bezpieczeństwa. Jeśli ta równowaga zostanie zachwiana na korzyść zagrożenia, to mamy do czynienia z kryzysem²¹.

Zatem podstawową właściwością bezpieczeństwa jest to, że stwarza ono warunki do istnienia i funkcjonowania jednostki, w kontekście zarówno jednostkowym, jak i społecznym. Bezpieczeństwo jest więc wielopłaszczyznowym zagadnieniem, co w węższym ujęciu oznacza, że mieści w sobie czynniki pozwalające jednostce przetrwać bez względu na to, w jakich warunkach przyrodniczych czy społecznych się znajduje, jak też umożliwiające jednostce przeciwstawienie się zagrożeniom płynącym ze środowiska zewnętrznego, przyrodniczego i społecznego. W szerszym ujęciu bezpieczeństwo jest traktowane jako możliwość przetrwania społeczeństwa bez narażania na oddziaływanie niekorzystnego środowiska przyrodniczego i społecznego, a także bez narażania innych społeczeństw na możliwość unicestwienia²².

Przegląd definicyjnych dylematów zagadnienia bezpieczeństwa wymaga uwypuklenia jego dwóch aspektów: bezpieczeństwa wewnętrznego i bezpieczeństwa zewnętrznego, przy czym z bezpieczeństwem wewnętrznym mamy do czynienia wówczas, gdy istnieje stabilność i harmonijność danego systemu społecznego, z bezpieczeństwem zewnętrznym zaś, gdy nie doświadczamy zagrożenia ze strony innych podmiotów²³. W aspekcie wewnętrznym bezpieczeństwo składa się ze zdolności reakcji na czynniki, które mogłyby zakłócić trwanie systemu, koordynację i efektywność poszczególnych funkcji, a w aspekcie zewnętrznym zależy od istnienia czynników mogących wyprowadzić dany system z dynamicznej równowagi, a tym samym skutkować jego dezintegracją²⁴.

Konkludując, zauważmy, za Stanisławem Sulowskim, że w Polsce dopiero od 2011 roku istnieje nowa dyscyplina naukowa pod nazwą nauki o bezpieczeństwie, która wchodzi w skład dziedziny nauk społecznych²⁵. Ta nowa, zinstytucjonalizowana, dziedzina wiedzy

21 J. Wojnarowski, *Interpretacja zadań dla organów administracji publicznej w zakresie bezpieczeństwa RP*, Warszawa 2003, s. 8.

22 E. Moczuk, *Bezpieczeństwo jako kategoria analizy socjologicznej*, s. 88.

23 R. Zięba, *op. cit.*, s. 3–4.

24 Z. Zamiar, *Podstawowe założenia strategii i polityki bezpieczeństwa państwa*, [w:] *Wybrane aspekty zarządzania bezpieczeństwem państwa*, red. Z. Zamiar, A. Sosnowski, Kielce 2001, s. 11.

25 S. Sulowski, *Wstęp*, [w:] *Tożsamość nauk o bezpieczeństwie*, red. S. Sulowski, Toruń 2015, s. 6.

obliguje do przyjęcia określonej metodologii badawczej i uznania, że rozważania naukowe dotyczące zagadnień bezpieczeństwa powinny obejmować zagadnienia: a) jednoznaczne zdefiniowanie pojęcia „bezpieczeństwo”, a także jego operacjonalizację w takim zakresie, aby mogło ono funkcjonować w sposób niebudzący wątpliwości, co oznacza dla przedstawicieli nauki o bezpieczeństwie, socjologii, pedagogiki, prawa czy innych nauk; b) przyjęcie jednej (wspólnej) orientacji teoretycznej, aby w jej ramach prowadzić badania nad zagadnieniami bezpieczeństwa; c) zdefiniowanie pojęcia „bezpieczeństwo” w taki sposób, aby jego rozumienie i interpretacja były jednoznaczne, bez względu na dziedzinę wiedzy; d) określenie, co jest przedmiotem badań tej nowej dyscypliny naukowej, a co za tym idzie utworzenie odpowiedniej metodologii jego badania²⁶.

Należy wspomnieć również o „socjologii bezpieczeństwa”, której podstawowym zadaniem jest dokonywanie wykładni analitycznej bezpieczeństwa na gruncie socjologii. Socjologia bezpieczeństwa nie jest jeszcze zinstytucjonalizowaną subdyscypliną socjologii, ale mieści się w ramach socjologii grup dyspozycyjnych, zajmując się zagadnieniami tworzenia systemu bezpieczeństwa przez militarne, paramilitarne, cywilne i ochotnicze grupy dyspozycyjne. Wykładnia jej podstaw zostanie zaprezentowana w dalszej części pracy.

1.2. Socjologiczne podejście do grup dyspozycyjnych

Jedną z dziedzin socjologii, która powstała w pierwszej dekadzie XXI wieku, jest socjologia grup dyspozycyjnych. Powstała ona za sprawą Jana Maciejewskiego, który wprowadził określenie „grupy dyspozycyjne” do opisu instytucji wojska i innych formacji mundurowych²⁷,

²⁶ E. Moczuk, *Metodologiczne aspekty badania zagrożeń bezpieczeństwa narodowego w świetle socjologii*, [w:] Człowiek. Społeczeństwo. Bezpieczeństwo. Wybrane aspekty, red. M. Gitling, I. Wojaczek, Przemysł 2018, s. 5–6.

²⁷ Zob. między innymi J. Maciejewski, *Army Education for Staff Taking Part in UNO Peace Mission*, Warszawa 1999; *idem*, *Atrakcyjność zawodu oficera Wojska Polskiego*, [w:] *Wojsko w badaniach socjologicznych*, red. T. Leczykiewicz, Z. Zagórski, Wrocław 1998; *idem*, *Bezpieczeństwo narodowe a oficerowie Wojska Polskiego*, [w:] *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa narodowego*, red. J. Maciejewski, Wrocław 2001; *idem*, *Oficerowie Wojska Polskiego jako grupa zawodowa (wybrane zagadnienia)*, [w:] *Wojsko i inne grupy dyspozycyjne w perspektywie socjologicznej*, red. T. Leczykiewicz, Z. Zagórski, Wrocław 2000;

a ponadto wystąpił do Polskiego Towarzystwa Socjologicznego o powołanie nowej subdyscypliny — socjologia grup dyspozycyjnych²⁸. Jej zagadnienia odnoszą się do wszystkich specyficznych grup społecznych, których istotą działania jest bezpieczeństwo, a które zostały utworzone po to, aby reagować na istniejące i potencjalne zagrożenia życia społecznego²⁹. A zatem socjologia grup dyspozycyjnych wraz z socjologicznymi aspektami bezpieczeństwa³⁰ wyznaczają podstawy analityczne tej tematyki³¹.

Proces instytucjonalizacji socjologii grup dyspozycyjnych związany jest z potrzebą prowadzenia badań i rozwoju takiej subdyscypliny, a także zwiększeniem znaczenia bezpieczeństwa i instytucji oraz organów, które je tworzą i utrzymują, na co zwraca uwagę Eugeniusz Moczuk³². Autor ten pisze na temat procesu zmiany podejścia do zagadnień bezpieczeństwa i samych grup dyspozycyjnych:

dostrzegając zmiany społeczne dziejące się w ponowoczesnym społeczeństwie, socjologia zmienia swe nastawienie do zagadnień bezpieczeństwa, grup dyspozycyjnych. [...] Dostrzec to można w pracach sporej grupy socjologów zajmujących się socjologią grup dyspozycyjnych czy socjologią bezpieczeństwa. Wprawdzie proces instytucjonalizacji tych subdyscyplin jest niezakończony, jednakże takie nazwiska, jak Jan Maciejewski, Zdzisław Zagórski czy też inni, stają się synonimem nowego spojrzenia na socjologię. To dzięki nim i wielu innym osobom widać, jak zmienia się socjologia, zajmując się sprawami ważnymi, istotnymi i niestety trudnymi z punktu widzenia socjologicznego³³.

Zagadnieniami grup dyspozycyjnych zajmuje się subdyscyplina socjologiczna, która nosi miano socjologii grup dyspozycyjnych, chociaż

idem, *Prestż społeczny oficera Wojska Polskiego*, [w:] *Wojsko w badaniach socjologicznych*, red. T. Leczykiewicz, Z. Zagórski, Wrocław 1998; *idem*, *Wybrane aspekty bezpieczeństwa narodowego*, „Myśl Wojskowa” 2000, nr 1.

28 J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*, Wrocław 2012, s. 38.

29 *Ibidem*, s. 40.

30 E. Moczuk, *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa lokalnego*.

31 Więcej na ten temat w rozprawie doktorskiej autora: <https://repozytorium.ur.edu.pl/bitstream/handle/item/6276/Praca%20doktorska%20%20Bogumi%C5%82%20Jedynak.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

32 Zob. E. Moczuk, *Instytucjonalizacja subdyscypliny socjologicznej. Studium instytucjonalizacji socjologii bezpieczeństwa*, [w:] *Socjologia administracji in statu nascendi*, red. K. Motyka, R. Stec, Warszawa 2013, s. 145–159.

33 E. Moczuk, *Wiedza studentów rzeszowskich uczelni o wojnie hybrydowej*, [w:] *Grupy dyspozycyjne w systemie współpracy transgranicznej na rzecz bezpieczeństwa*, red. J. Maciejewski, A. Sokołowska, M. Stochmal, Wrocław 2015, s. 88.

przez pewien czas w środowisku jej twórców we Wrocławiu ścierały się poglądy, czy subdyscyplina ta ma być socjologią grup dyspozycyjnych, czy też warstw dyspozycyjnych. Proces instytucjonalizacji doprowadził do przyjęcia tego pierwszego określenia³⁴, chociaż niekiedy spotykać się można z nazwą socjologia warstw dyspozycyjnych³⁵. Ostatecznie pojęcie „socjologia grup dyspozycyjnych” przyjęło się we współczesnej socjologii, stając się jedną z istotnych subdyscyplin socjologicznych. Do prekursorów zagadnień socjologicznych aspektów grup dyspozycyjnych w Polsce należy zaliczyć Jana Maciejewskiego, Zdzisława Morawskiego, a także Zdzisława Zagórskiego.

Według Jana Maciejewskiego

grupy dyspozycyjne są takimi strukturami społecznymi, o których dyspozycyjności możemy mówić ze względu na ich wyspecjalizowany i specyficzny charakter działań w stosunkowo ograniczonym zakresie. Istotną właściwością grup dyspozycyjnych jest ich dyspozycyjność realizowana w sferze bezpieczeństwa powszechnego wobec społeczeństwa, ewentualnie społeczności, w której istnieją. Dyspozycyjność to także zdolność działania grup do zespołowych działań wykonywanych w zaplanowany i ustalony sposób, zgodnie z zadaniami, jakie są przewidywane dla danej grupy dyspozycyjnej. Można więc mówić o dyspozycyjności w sensie szerokim, czyli takiej, która łączy się z ogólnie przyjętym nastawieniem do typowych działań, dla których utworzono daną strukturę oraz w wąskim sensie jako specyficznej dyspozycyjności, określonej zakresem, szybkością lub intensywnością interwencji³⁶.

Z kolei w opinii Zdzisława Zagórskiego grupy dyspozycyjne, inaczej zwane warstwami dyspozycyjnymi, charakteryzują się dyspozycyjnością, będącą złożonym typem stosunków społecznych, wyrażających się w podporządkowaniu jednych uczestników życia społecznego innym uczestnikom tegoż życia społecznego, którzy są zdolni do bycia posłusznymi wobec osób nimi dysponujących. Istotne jest przy tym to, że osoby takie, jako trwałe segmenty społeczeństwa, będąc dyspozycyjne wobec państwa i swoich przełożonych, zdobywają środki swojej egzystencji, poddając się rozkazom, hierarchii, dyscyplinie, musztrze, skoszarowaniu, umundurowaniu

34 J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne*, s. 21–36.

35 Z. Morawski, *Prawne determinanty pozycji, roli i statusu warstw dyspozycyjnych społeczeństwa Polski na przykładzie trzech organizacji formalnych*, Wrocław 2005.

36 J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne*, s. 40.

i znacznemu ograniczaniu życia rodzinno-osobistego na rzecz pełnienia wewnątrzgrupowych i zewnątrzgrupowych, czyli segmentacyjnych ról społecznych³⁷. Dyspozycyjność ta powoduje, że osoby takie strzegą, odpowiednio do rodzaju dyspozycyjności, porządku publicznego i jeśli zachodzi potrzeba, zgodnie z rozkazami, narzucają taki porządek w społeczeństwie pod groźbą użycia siły, a także zabezpieczają procesy społeczne i gospodarcze oraz strzegą danego społeczeństwa przed niebezpieczeństwami społecznymi czy przyrodniczymi³⁸.

Jeszcze inaczej uściśla to pojęcie Zdzisław Morawski, którego zdaniem „grupą dyspozycyjną nazywamy szczególnie rodzaj grupy, posiadający kształtowaną przez państwo strukturę oraz hierarchiczność, polegającą na tym, iż mniejsze grupy składają się na większe. Grupy w całości podporządkowane są dysponentowi”³⁹.

Według J. Maciejewskiego badania socjologii grup dyspozycyjnych mają za przedmiot⁴⁰:

— określenie różnicy między grupami dyspozycyjnymi powstającymi w obrębie systemów: militarnych, w tym wojska, straży granicznej, żandarmerii wojskowej i innych; paramilitarnych, takich jak policja, straż pożarna, służba więzienna i innych; cywilnych, w tym pogotowie ratunkowe, inspekcje transportu drogowego i innych; ochotniczych, w tym górskiego pogotowia ratunkowego, ratownictwa wodnego i innych;

— społeczne uwarunkowania selekcji do grup dyspozycyjnych w poszczególnych systemach, zarówno o charakterze przymusowym, jak i dobrowolnym;

— wtórną selekcję członków grup dyspozycyjnych dokonywaną w okresie służby, przez ustawiczne doskonalenie umiejętności i kwalifikacji ze względu na konieczność przewyższania kolejnych wyzwań cywilizacyjnych;

— tworzenie więzi społecznych w danych grupach dyspozycyjnych;

37 Zob. Z. Zagórski, *Grupy dyspozycyjno-mundurowe w toku transformacji. Struktura segmentacyjna a kondycja społeczeństwa Trzeciej Rzeczypospolitej*, [w:] *Wojsko i inne grupy dyspozycyjne w perspektywie socjologicznej*, red. T. Leczykiewicz, Z. Zagórski, Wrocław 2000, s. 16–17.

38 *Ibidem*, s. 25–26.

39 Z. Morawski, *op. cit.*, s. 22.

40 J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne*, s. 42–43.

— społeczne uwarunkowania autorytetu i prestiżu członków grup dyspozycyjnych oraz osób dowodzących lub kierujących w grupach dyspozycyjnych;

— relacje grup dyspozycyjnych z otoczeniem społecznym, a też ze środowiskiem społecznym, w którym dane osoby funkcjonują;

— zagadnienia wynikające z zaistniałych wyzwań sytuacyjnych, także związanych z sytuacjami kryzysowymi o charakterze globalnym, w tym zagrożeń militarnych i wojskowych, zagrożeń związanych ze skalą zjawisk przestępczych, a także klęskami żywiołowymi, kataklizmami oraz kryzysami społeczno-politycznymi i innymi podobnymi.

Można zatem dostrzec, że autor proponuje wielowymiarowy podział grup dyspozycyjnych, których istotą działania są zarówno kwestie związane z zakresem definicyjnym rozumienia bezpieczeństwa, jak i ze specyfiką systemu społecznego odwołującego się do takiego podziału. Grupy dyspozycyjne mogą być tworzone w obrębie różnych systemów społecznych — w środowisku zmilitaryzowanym, jakim jest wojsko, jak i w środowisku mundurowym, ale nieskoszarowanym i niemilitaryzowanym. Mogą istnieć także takie grupy, które pełnią ważną funkcję społeczną, ale nie mają charakteru zmilitaryzowanego, tworzone w sposób samoistny przez społeczeństwo, związane z potrzebami reagowania na określone zagrożenia, podejmujące działania, które zaspokajają potrzebę bezpieczeństwa, ale nie są powoływane oficjalnie przez państwo. Dzięki takiej typologii można w miarę dokładnie określić, jaka jest przynależność danej grupy dyspozycyjnej do systemu społecznego, z którego pochodzi, a tym samym istnieje możliwość łatwiejszej analizy takich grup. O ile jednak odnośnie do cech grup dyspozycyjnych w ramach danego typu istnieją zbieżności, o tyle zasadnicze różnice występują między poszczególnymi typami grup, co wynika zarówno z ich struktury organizacyjnej, jak i środowiska ich działania, a też rodzaju zagrożeń, któremu przeciwdziałają. Dlatego można mówić o następujących typach grup dyspozycyjnych: militarnych, paramilitarnych, cywilnych i ochotniczych⁴¹.

Dokonując analizy każdej z grup dyspozycyjnych, należy pamiętać o czteroelementowym ujmowaniu tego zagadnienia⁴².

41 *Ibidem*, s. 66.

42 *Ibidem*.

Pierwszym typem są militarne grupy dyspozycyjne, do których zalicza się wojsko, czyli siły zbrojne państwa, a także wyspecjalizowane formacje, w tym Żandarmeria Wojskowa, Straż Graniczna, Służba Wywiadu Wojskowego, Służba Kontrwywiadu Wojskowego, Agencja Wywiadu i Służba Ochrony Państwa (dawne Biuro Ochrony Rządu). Militarne grupy dyspozycyjne składają się przede wszystkim z rodzajów Sił Zbrojnych państwa, którymi w Polsce są Wojska Lądowe, Siły Powietrzne, Marynarka Wojenna, Wojska Specjalne, Wojska Obrony Terytorialnej. Nie można także pominąć podziału na wojska operacyjne i wojska wsparcia. W innych krajach istnieją ponadto wojska strategiczne, wojska raketowe, wojska kosmiczne, a także wojska cybernetyczne. Istotą tej formacji jest, że są to grupy funkcjonujące w społeczeństwie o szczególnie specyficznych zadaniach, a także gotowości do ich realizacji. W tym przypadku dyspozycyjność można traktować jako zdolność do natychmiastowego reagowania na działania militarne, mogące zagrażać danemu państwu. Dlatego w gotowości bojowej są wojska specjalne, dyżurne jednostki lotnicze, wojska obrony przeciwlotniczej, jednostki rozpoznania radioelektronicznego, będące w pełnej gotowości bez względu na stopień zagrożenia, chociaż nie zawsze ta gotowość jest jednoznaczna. Także cechą charakterystyczną dyspozycyjności wojska jest gotowość do poświęcenia swojego życia w obronie ojczyzny i poddanie się szczególnej dyscyplinie wojskowej, a ponadto istotną cechą dyspozycyjności żołnierzy jest podporządkowanie się danemu dowódcy, który wręcz dysponuje życiem i zdrowiem swoich podwładnych⁴³, gdyż określone działania bojowe mogą skutkować utratą zdrowia (zranienie), a nawet śmiercią⁴⁴. Dowódca ma prawo do wydania rozkazu o użyciu broni na przykład przeciwko wrogom, którzy zaatakują dane państwo. Oprócz żołnierzy sił zbrojnych wymienia się formację policji wojskowej, którą jest Żandarmeria Wojskowa, ponadto formację ochrony granic zewnętrznych państwa — Straż Graniczną, zaliczaną do militaryzowanych grup dyspozycyjnych wskutek istnienia wojskowej struktury organizacyjnej. Militarne grupy dyspozycyjne reprezentują także Służba

⁴³ S. Jarmoszko, *Dyspozycyjność wojskowych. Status quo czy zmiana*, [w:] *Grupy dyspozycyjne społeczeństwa polskiego*, red. J. Maciejewski, Wrocław 2006, s. 35.

⁴⁴ Z. Moszumański, S. Piwowar, W. Rawski, *Dyscyplina wojskowa. Rys historyczny ewolucji przepisów dyscyplinarnych*, Warszawa 2012.

Wywiadu Wojskowego i Służba Kontrwywiadu Wojskowego⁴⁵, poza tym Agencja Wywiadu oraz Służba Ochrony Państwa, której zadaniem jest ochrona osób pełniących ważne funkcje w państwie⁴⁶.

Drugim typem są paramilitarne grupy dyspozycyjne, mające za zadanie zapewnić bezpieczeństwo i porządek publiczny oraz bezpieczeństwo wewnętrzne i ład społeczny w danym państwie. Wśród paramilitarnych grup dyspozycyjnych są: Policja, straż miejska i gminna, a także policja municypalna⁴⁷, Państwowa Straż Pożarna, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Służba Więzienna, Straż Ochrony Kolei, Straż Parków Narodowych, Straż Leśna i Służba Leśna, Państwowa Straż Rybacka, Państwowa Straż Łowiecka. Formacje te są umundurowane, a w wielu przypadkach i uzbrojone. Zostały utworzone w ramach struktury administracyjnej państwa w celu ochrony bezpieczeństwa publicznego⁴⁸. Ich dyspozycyjność, a także realizowane zadania są ujęte w przepisach prawa, co jednoznacznie wskazuje na powód utworzenia takiej formacji, zakres realizowanych zadań, a także podporządkowanie i dyspozycyjność w stosunku do państwa i danego organu. Przykładem tego jest art. 1 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Policji, który stanowi, że policję tworzy się jako umundurowaną i uzbrojoną formację służącą społeczeństwu i przeznaczoną do ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz do utrzymywania bezpieczeństwa i porządku publicznego⁴⁹.

Trzeci typ tworzą cywilne grupy dyspozycyjne, umieszczone w systemie administracji publicznej, w tym administracji państwowej i samorządowej. Ich zadania związane są z odpowiednim reagowaniem na zagrożenia o charakterze niemilitarnym, a nawet cywilizacyjnym, chociaż powstają wówczas, gdy istnieje na nie zapotrzebowanie społeczne. Najbardziej znanymi formacjami są: Ratownictwo Medyczne,

⁴⁵ M. Karpiuk, *Służba funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego i Służby Wywiadu Wojskowego oraz żołnierzy zawodowych wyznaczonych na stanowiska służbowe w tych formacjach*, Olsztyn 2017.

⁴⁶ M. Gielgut, *Funkcjonowanie Służby Ochrony Państwa a konstytucyjne gwarancje praw i wolności jednostki*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2018, nr 3 (43), s. 131–144.

⁴⁷ Zob. np. D. Donnelly, *Municipal Policing in the European Union. Comparative Perspectives*, New York 2013; M. Giblin, J.S. Nowacki, *Organizational Decline and Fiscal Distress in Municipal Police Agencies*, „Police Quarterly” 21, 2018, nr 2, s. 171–195; R. Wolf, C.B. Jones, *Volunteer Police, Choosing to Serve. Exploring, Comparing and Assessing Volunteer Policing in the United States and the United Kingdom*, New York 2018.

⁴⁸ J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne*, s. 68.

⁴⁹ Dz.U. z 2021 r. poz. 1882 ze zm.

Lotnicze Pogotowie Ratunkowe, ale także pogotowie energetyczne, wodociągowe czy gazowe. Istnieją też organy związane z poszczególnymi wyspecjalizowanymi instytucjami administracji publicznej, w tym: podległe Ministerstwu Finansów, jak Służba Celna, Generalny Inspektor Kontroli Skarbowej, Generalny Inspektor Informacji Finansowej; Ministerstwu Ochrony Środowiska, w tym Inspekcja Ochrony Środowiska, Służba Parków Narodowych, Służba Parków Krajobrazowych, Służba Leśna; Ministerstwu Zdrowia: Inspekcja Farmaceutyczna, Inspekcja Sanitarna, służba medycyny pracy, służba bezpieczeństwa i higieny pracy; Ministerstwu Rolnictwa: Inspekcja Skupu i Przetwórstwa Artykułów Rolnych, Inspekcja Weterynaryjna, Inspekcja Nasienna, Inspekcja Ochrony Roślin, Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, Inspektorat Rybołówstwa Morskiego; Ministerstwu Kultury: Służba Ochrony Zabytków; Ministerstwu Handlu: Inspekcja Handlowa; Ministerstwu Spraw Wewnętrznych i Administracji: Służba Geodezyjna i Kartograficzna, Państwowa Inspekcja Pracy, Centralny Inspektorat Standaryzacji, Główny Inspektor Nadzoru Budowlanego, Inspekcja Transportu Drogowego, Urząd Dozoru Technicznego, Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów; Ministerstwu Komunikacji: Główny Inspektorat Lotnictwa Cywilnego, Główny Inspektorat Kolejnictwa, urzędy morskie, urzędy żeglugi śródlądowej, Urząd Regulacji Telekomunikacji itp. Widać zatem, że działanie takich grup dyspozycyjnych związane jest zarówno z natychmiastową gotowością do udzielania szeroko rozumianej pomocy w razie zagrożeń życia, zdrowia czy funkcjonowania społeczeństwa oraz z wkraczaniem ze swoimi kompetencjami w „miejsca” wymagające wyspecjalizowanych ekip. Przykładem tego może być zakładowa straż pożarna czy wyspecjalizowane służby ratownicze, w tym ratownictwo górnicze⁵⁰.

Kolejny typ to ochotnicze grupy dyspozycyjne. Są to cywilne ochotnicze grupy dyspozycyjne istniejące w strukturach samorządowych. Ich działanie jest regulowane odrębnymi przepisami prawa. Pełnią one ważną funkcję w społecznej przestrzeni, niosąc wyspecjalizowaną pomoc w zakresie ratownictwa na terenach górskich, akwenach wodnych czy w zakresie pomocy przeciwpożarowej, a także zapobiegając takim zagrożeniom. Członkowie tych grup mają specjalistyczną wiedzę

50 J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne*, s. 68–72.

i umiejętności oraz duże doświadczenie w obszarze ratownictwa. Są to grupy mające charakter zespołu zadaniowego, gotowe do szybkich i doraźnych działań, niosąca wyspecjalizowaną pomoc⁵¹. Swoją działalnością „wypełniają lukę” między grupami paramilitarnymi a cywilnymi. Ochotniczymi grupami dyspozycyjnymi są: Ochotnicza Straż Pożarna, Wodne Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe, Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe, Tatrzańskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe, a także harcerskie i skautowskie grupy ratownicze⁵². Każda z tych grup działa, korzystając z dobrowolnej pracy społecznej swych członków na rzecz innych osób. Istotną cechą jest, że są aktywne na określonym terytorium, wykonując działania na rzecz środowiska lokalnego. Członkowie tych grup są powiązani mocnymi więziami z danym terytorium lub z daną społecznością. Dlatego tak silnie są zakotwiczone w swoim środowisku ochotnicze straże pożarne, działając w danej miejscowości, chociaż włączone w system ratowniczo-gaśniczy wykonują swe zadania dla szerszej zbiorowości. Z kolei górskie czy wodne ochotnicze pogotowia ratunkowe tworzone są w terenie stwarzającym zagrożenia czyhające na niedoświadczonych turystów, nie zawsze mających świadomość na przykład zagrożeń lawinowych, zabłądzenia, upadku z wysokości, z nagłej i niespodziewanej zmiany pogody czy kontaktu z dzikimi, agresywnymi zwierzętami. Kontakt zaś z wodą może skutkować wpadnięciem do wody i utopieniem się⁵³.

Wszystkie opisane grupy dyspozycyjne są tworzone w celu zapewnienia obywatelom bezpieczeństwa, bez względu na to, czy dotyczy ono państwa, samorządu terytorialnego, społeczności lokalnej lub określonej grupy społecznej. Ich zadaniem jest przeciwdziałanie potencjalnym zagrożeniom. Są ważnym elementem systemu bezpieczeństwa państwa, a ich funkcje w istniejącym systemie są określane zadaniami oraz czasem potrzebnym do realizacji tychże zadań. Dlatego każda z grup dyspozycyjnych, militarna, paramilitarna, cywilna czy ochotnicza, ma określoną strukturę i budowę wewnętrzną, rządzi się określonymi

51 J. Mazur, T. Michalczyk, *Rola GOPR w systemie grup dyspozycyjnych w procesie zapobiegania zagrożeniom w regionach transgranicznych*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 53, 2017, s. 99.

52 J. Mazur, S. Sanetra-Pólgrabi, *Miejsce wolontariackich grup dyspozycyjnych w systemie bezpieczeństwa państwa i zarządzaniu kryzysowym na przykładzie GOPR i WOPR*, Kraków 2017.

53 J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne*, s. 73–75.

zasadami. Oprócz tego każda ma własny sposób rekrutacji, a jej członkowie muszą się charakteryzować odpowiednimi kwalifikacjami, aby móc pełnić podstawowe funkcje⁵⁴. Także istotnym elementem działalności grup dyspozycyjnych jest dyspozycyjność wobec mieszkańców danych społeczności lokalnych. Oznacza to, że działania w zakresie bezpieczeństwa lokalnego są częścią większego systemu oddziaływania takich grup na dane społeczności, przy założeniu, że dyspozycyjnością jest zdolność grup do działań zespołowych wykonywanych w sposób zaplanowany i ustalony, a grupy takie powstają właśnie po to, aby podejmować szybko i skutecznie działania podczas zagrożeń, które mogą tworzyć niebezpieczeństwo dla członków danej społeczności⁵⁵.

Należy podkreślić, że zainteresowanie socjologii zagadnieniami grup dyspozycyjnych wynika zarówno z przesłanek o charakterze praktycznym, gdyż zagadnienia bezpieczeństwa stały się niezwykle istotne w funkcjonowaniu współczesnego społeczeństwa ponowoczesnego, jak i z przesłanek naukowych, gdyż kwestie te stały się podstawą analiz na gruncie socjologii. Można przy tym dodać, że u podstaw teoretycznych omawianych zagadnień znajduje się socjologia trzecia⁵⁶.

Socjologia trzecia, czyli socjologia życia codziennego, jest „zwrócona” ku codzienności i adresowana do „zwykłych” ludzi, zauważa Piotr Sztompka⁵⁷. Jej zakres zainteresowania to poziom obserwacji empirycznych zogniskowanych na rozmaitych zdarzeniach społecznych, z jakich składa się ludzki codzienny świat, oraz poziom analiz teoretycznych, budujący ogólne modele teoretyczne i traktujący zróżnicowany materiał empiryczny na temat różnych dziedzin życia codziennego jako weryfikację modeli. Socjologia trzecia znajduje się na poziomie *in statu nascendi*, dlatego też charakteryzuje się rozproszeniem tematycznym na poziomie empirycznym i pluralizmem modeli na poziomie teoretycznym⁵⁸.

54 *Ibidem*, s. 76–81.

55 E. Moczuk, *Policja. Socjologiczne studium funkcjonowania instytucji*, Rzeszów 2013, s. 49–50.

56 E. Moczuk, B. Jedynak, *Profilaktyka zachowań suicydalnych. Ujęcie socjologiczno-pedagogiczne*, [w:] *Bezpieczeństwo młodzieży szkolnej w aspekcie zachowań suicydalnych. Wychowanie. Edukacja. Profilaktyka*, red. G. Ostasz, E. Moczuk, J. Jedynak, Rzeszów 2018, s. 161–192.

57 P. Sztompka, *Życie codzienne — temat najnowszej socjologii*, [w:] *Socjologia codzienności*, red. P. Sztompka, M. Bogunia-Borowska, Kraków 2008, s. 30.

58 *Ibidem*, s. 30–31.

1.3. Misja policji w systemie bezpieczeństwa państwa

Od kilku lat w Polsce mamy do czynienia ze zmniejszaniem się liczby zjawisk przestępczych. Jest to efekt działań profilaktycznych wdrażanych przez samorządy terytorialne oraz policyjnych działań prewencyjnych. Wiele samorządów terytorialnych decyduje się na prowadzenie działań profilaktycznych w zakresie przeciwdziałania przestępczości zarówno samodzielnie, jak i wspólnie z policją i mieszkańcami. Samorządy terytorialne wszystkich szczebli są ustawowo zobligowane do realizacji takich zadań⁵⁹, postrzegają też przestępczość jako zjawisko zagrażające mieszkańcom społeczności lokalnej, chcąc więc ograniczać zagrożenia w tym zakresie, tworzą odpowiednie systemy jej przeciwdziałania. Działania te samorząd terytorialny musi uznać za ważne, jest on dobrym partnerem państwa w zakresie przeciwdziałania przestępczości, jako że odpowiednio może definiować potrzeby społeczne, rozpoznawać problemy, a także stosować innowacyjne metody działań w profilaktyce problemów przestępczości, stosując selektywność i indywidualność działań, otwartość i elastyczność przy określaniu potrzeb i celów społecznych, swobodę w przemieszczaniu środków i zasobów danej społeczności w zakresie przeciwdziałania przestępczości, a też dysponować środkami finansowymi na te zadania⁶⁰.

Istotne jest, że skuteczny system przeciwdziałania zjawiskom niekorzystnym społecznie i przestępczości na poziomie lokalnym wpływa na poczucie bezpieczeństwa danej społeczności. Ze względu jednak na to, że bezpieczeństwo lokalne jest zagadnieniem uzależnionym od wielu czynników, może być inaczej traktowane przez jednostkę na poziomie indywidualnym, lokalnym czy ogólnospołecznym. A zatem zapewnienie bezpieczeństwa i poczucia bezpieczeństwa jest zadaniem wielowymiarowym, zależnym od samej jednostki, od działań

⁵⁹ Dotyczy to zadań własnych obejmujących w gminie porządek publiczny i ochronę przeciwpożarową, na co wskazuje ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2021 r. poz. 1372 ze zm.), a odnośnie do powiatu porządek publiczny i bezpieczeństwo obywateli — ustawa z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie powiatowym (Dz.U. z 2020 r. poz. 920 ze zm.). Z kolei samorząd wojewódzki realizuje zadania w zakresie bezpieczeństwa publicznego — ustawa z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie wojewódzkim (Dz.U. z 2020 r. poz. 1668 ze zm.).

⁶⁰ A. Pietrzekwicz, *Spoleczeństwo w systemie zapobiegania przestępczości*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki, Zarządzania i Administracji w Warszawie” 15, 2017, nr 2 (39), s. 73.

społeczności lokalnych w sferze bezpieczeństwa oraz od państwa, które podejmuje inicjatywy w sferze bezpieczeństwa. Jednostka zatem powinna odczuwać komfort subiektywnego bezpieczeństwa, jeśli spełnia wszystkie zalecenia związane z bezpieczeństwem najbliższego otoczenia, doświadczać komfortu niezagrożenia w środowisku lokalnym, jeśli środowisko to spełniło przynajmniej w niezbędnym zakresie wymagania związane z bezpieczeństwem. Poza tym jednostka winna czuć się bezpiecznie, żyjąc w określonej zbiorowości, jeśli ta zbiorowość czyni starania, aby jej członkowie nie odczuwali strachu przed przestępczością, czyli podejmując działania na rzecz zwiększenia poczucia bezpieczeństwa wśród mieszkańców, nie zaniedbując tych mających na celu zmniejszenie skali niebezpieczeństwa społecznego oraz podejmując czynności wobec osób, które łamiąc obowiązujące prawo, chcą osiągnąć własne cele społeczne kosztem innych⁶¹.

Bezpieczeństwo, jako złożone zagadnienie społeczne mieszczące w sobie aspekty wielu dziedzin wiedzy naukowej, stwarza wyzwania badawcze prowadzące do pytania badawczego (fundamentalnego z punktu widzenia metodologii nauk): jak należy badać bezpieczeństwo lokalne, a także jakiego wyboru płaszczyzny badawczej należy dokonać, aby prawidłowo je analizować? Wynika to z interdyscyplinarności bezpieczeństwa, która wymusza poszukiwanie tak szerokiej płaszczyzny badawczej, aby uwzględnić w rozważaniach naukowych wieloaspektowość tego pojęcia.

Podobnie jest z zagadnieniem bezpieczeństwa lokalnego, które wydaje się częścią analizy wymiaru przestrzennego bezpieczeństwa. Jednak określenie „lokalny” niekoniecznie musi oznaczać tylko jeden aspekt bezpieczeństwa, czyli poczucie bezpieczeństwa danych mieszkańców społeczności lokalnych, a w zamyśle oznaczającym tylko kwestie związane z przeciwdziałaniem przestępczości na danym obszarze. W większości opracowań naukowych dotyczących tej kwestii zagadnienia związane z geografią przestępczości obejmują przede wszystkim wielkie miasta⁶², zwłaszcza wielkomiejskie osiedla,

61 E. Moczuk, A. Leśniak-Moczuk, *Postrzeganie bezpieczeństwa lokalnego przez mieszkańców Rzeszowa w perspektywie kryminologiczno-socjologicznej*, s. 100.

62 Zob. między innymi B. Czarnecki, *Kształtowanie bezpiecznej przestrzeni miejskiej na poziomie lokalnym*, [w:] *Samorząd a Policja. Kształtowanie bezpieczeństwa lokalnego*, red. A. Szymaniak, Poznań 2007, s. 123–132; B. Czarnecki, *Suburbanizacja a bezpieczeństwo. Negatywny wpływ procesów dezurbanizacji na przestrzenne uwarunkowania bezpieczeństwa*

pomijając zagadnienia bezpieczeństwa w małych, zintegrowanych społecznościach lokalnych⁶³. W wypadku analizy zjawisk dysfunkcyjnych w miastach wykorzystywane są mapy problemów społecznych, także przestępczości, na wzór tych, których twórcami byli przedstawiciele szkoły chicagowskiej, Robert E. Park, Ernest Burgess i inni⁶⁴.

Naturalnym partnerem samorządów terytorialnych wszystkich szczebli w zakresie profilaktyki przestępczości jest policja jako wyspecjalizowana instytucja i organ państwa, który może prowadzić pracę prewencyjną w zakresie bezpieczeństwa lokalnego, wspierając się kontaktami z mieszkańcami danej społeczności lokalnej, a także korzystając z programu *community policing*. Należy zauważyć, że podstawą takich działań jest nie tylko ogólnie rozumiane bezpieczeństwo, lecz przede wszystkim bezpieczeństwo lokalne. Bezpieczeństwo lokalne to zapewnienie legalnymi środkami odpowiedniego funkcjonowania mieszkańców społeczności lokalnej, ich ochrona przed przestępczością oraz innymi zagrożeniami mogącymi występować w tej społeczności. Celem bezpieczeństwa lokalnego jest zagwarantowanie odpowiedniego poziomu życia mieszkańcom. Przedmiotem bezpieczeństwa lokalnego są obywatele i ich sprawy rozpatrywane na poziomie lokalnym. Podmiotem bezpieczeństwa lokalnego jest społeczność lokalna. Wśród zagrożeń bezpieczeństwa lokalnego wymienić można: zagrożenia przestępczością, zagrożenia pożarami, powodzią, niszczącymi wiatrami itp., zagrożenia ekonomiczne, zdrowotne, społeczne, jak: utrata pracy, zdrowia, cennych dóbr, pozycji społecznej, pozycji ekonomicznej itp.⁶⁵

Najpełniejszy zakres zagadnień bezpieczeństwa lokalnego daje Dariusz Drozdowski. Stwierdza on, że zadowalający stopień zaspokojenia potrzeb mieszkańców w skali lokalnej, tworzący podstawę ich

publicznego, [w:] *Bezpieczne miasta. Współczesne zagrożenia i wyzwania*, red. W. Kustra, L. Smolak, Warszawa 2015, s. 167–173; K. Łojek, *Rola Policji w kształtowaniu bezpiecznej przestrzeni lokalnej*, [w:] *Samorząd a Policja*, s. 132–144; S. Mordwa, *Przestępczość w dużym mieście. Analizy przestrzenne*, [w:] *Bezpieczne miasta*, s. 35–51.

63 E. Moczuk, A. Leśniak-Moczuk, *Postawy osób mieszkających w zintegrowanych społecznościach lokalnych wobec przestępczości (na przykładzie Podkarpacia)*, „*Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Sociologica*” 8, 2016, nr 2, s. 154–175.

64 Więcej na ten temat A. Leśniak-Moczuk, *Wykorzystanie map problemów społecznych w analizie kryminologiczno-socjologicznej w świetle dokonań szkoły chicagowskiej*, [w:] *Współczesna przestępczość i patologie społeczne z perspektywy interdyscyplinarnych badań kryminologicznych*, red. E.W. Pływaczewski, E. Jurgielewicz-Delegacz, D. Dajnowicz-Piesiecka, Warszawa 2017, s. 69–80.

65 E. Moczuk, *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa lokalnego*, s. 107.

bezpieczeństwa, powinien obejmować: zapewnienie bezpieczeństwa osobistego w przestrzeni publicznej; zapewnienie bezpieczeństwa publicznego; zapewnienie porządku publicznego; skuteczną ochronę przed lokalną dewastacją i zanieczyszczeniem środowiska; dostęp do instytucji edukacyjnych i oświatowych; dbałość o lokalny rynek pracy; dostęp do sieci handlowej i usługowej zaspokajającej podstawowe potrzeby egzystencjalne; dostęp do świadczeń opieki społecznej w sytuacjach kryzysowych; dostęp do usług medycznych; dostęp do usług opiekuńczych dla dzieci i dorosłych ich potrzebujących; dostęp do sądów powszechnych i bezzwłocznego osądzenia oraz innych form niezbędnej obsługi i pomocy prawnej; istnienie i dostępność niezbędnych szlaków komunikacji i transportu; istnienie sieci łączności i przepływu informacji wewnątrz środowiska lokalnego i na zewnątrz tego środowiska; zapewnienie przyłączenia użytkowników zasobów mieszkaniowych do infrastruktury komunalnej; dostęp do terenów rekreacyjnych⁶⁶. Pokazuje to, jak wieloaspektowo należy postrzegać kwestie bezpieczeństwa lokalnego, które nie zawsze oznacza przeciwdziałanie przestępczości.

O znaczeniu bezpieczeństwa lokalnego dla mieszkańców danych społeczności lokalnych pisze się wiele, a literatura naukowa w tej kwestii jest bardzo rozległa⁶⁷.

Nie wnikając jednak głębiej, należy wskazać, że bezpieczeństwo lokalne jest realizowane nie tylko przez samorządy terytorialne wszystkich szczebli, lecz także przez policję.

Policja, zajmując się prewencją kryminalną, jest inspiratorem wielu inicjatyw prewencyjnych w Polsce. Na szczeblu krajowym od roku 1990 pojawiło się wiele programów policyjnych i innych rozwiązań, których celem była i jest poprawa bezpieczeństwa lokalnego. Jednym z nich jest interaktywne narzędzie, Krajowa Mapa Zagrożeń Bezpieczeństwa, która powstała w 2016 roku⁶⁸. Opiera się ona na

⁶⁶ D. Drozdowski, *Podstawowe elementy bezpieczeństwa lokalnego*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 10, 2016, nr 1, s. 203–204.

⁶⁷ Zob. między innymi M. Leszczyński *et al.*, *Bezpieczeństwo w wymiarze lokalnym. Wybrane obszary*, Warszawa 2016; E. Moczuk, *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa lokalnego*; T. Serafin, S. Parszowski, *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych. Programy prewencyjne w systemie bezpieczeństwa*, Warszawa 2011; A. Urban, *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych*, Warszawa 2009.

⁶⁸ D. Minkiewicz, *Funkcje Krajowej Mapy Zagrożeń Bezpieczeństwa w kształtowaniu bezpieczeństwa społeczności lokalnej*, „Kwartalnik Policyjny” 2017, nr 3, s. 69–75.

informacjach skatalogowanych w trzech płaszczyznach: informacje gromadzone w policyjnych systemach informatycznych; informacje pozyskiwane od społeczeństwa w trakcie bezpośrednich kontaktów z obywatelami, z przedstawicielami samorządu terytorialnego, organizacji pozarządowych itp., a także w trakcie realizowanych debat społecznych poświęconych bezpieczeństwu publicznemu; informacje pozyskiwane od obywateli (internautów) z wykorzystaniem platformy wymiany informacji. Informacje prezentowane na mapach uwzględniają wybrane kategorie przestępstw i wykroczeń oraz zagrożenia, które w subiektywnym odczuciu mieszkańców negatywnie wpływają na ich bezpieczeństwo⁶⁹. Innym programem bezpieczeństwa lokalnego był program „Razem Bezpieczniej”⁷⁰, który później otrzymał nazwę „Program ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań. Razem bezpieczniej im. Władysława Stasiaka”⁷¹.

Na szczeblu lokalnym jednym z programów profilaktycznych stworzonych przez Policję był program „Bezpieczne Miasto”. Służył on uświadomieniu społeczeństwu zagrożeń przestępczością i innymi czynami zabronionymi, a także zakładał możliwość ograniczenia tych zagrożeń w wyniku własnych działań i inicjatyw opartych na potrzebach zgłaszanych przez lokalne społeczności.

Tworząc system bezpieczeństwa lokalnego, Policja kieruje się nie tylko własnymi doświadczeniami w zakresie prewencji, lecz także zapotrzebowaniem społecznym na konkretne programy profilaktyczne. Jednym z nich jest koncepcja *community policing*, która opiera się i na istniejących programach profilaktycznych i prewencyjnych, i na dokonaniach nauki w tym zakresie⁷².

69 Zob. A. Kawecki, *Community Policing – partnerski udział Policji i lokalnych społeczności w kształtowaniu bezpieczeństwa*, [w:] *Zagrożenia ładu społecznego oraz bezpieczeństwa narodowego. Wybrane aspekty*, red. M. Gitling, I. Wojacek, Przemysł 2017, s. 60; J. Stawnicka, I. Klonowska, *Krajowa Mapa Zagrożeń Bezpieczeństwa nową formą dialogu polskiej Policji ze społecznością lokalną na rzecz bezpieczeństwa wewnętrznego. Aspekt społeczno-pedagogiczny*, Sosnowiec 2018, s. 25–33.

70 *Razem Bezpieczniej. Rządowy program ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań*, Warszawa 2007.

71 A. Rodek, T. Deptuła, *O rządowym „Programie ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań Razem bezpieczniej im. Władysława Stasiaka na lata 2016 i 2017”*, „Kwartalnik Policyjny” 2017, nr 3, s. 3–5.

72 Zob. E. Moczuk, K. Bajda, *Tworzenie bezpieczeństwa lokalnego przez Policję w perspektywie socjologicznej*, [w:] *95 lat służb policyjnych w Polsce. Teoria i praktyka*, red. E. Ura, S. Pieprzny, Rzeszów 2015, s. 387–402.

Jedną z nich jest kwestia porządku przestrzennego, który generuje zachowania prospołeczne. Najlepiej ilustruje to teoria wybitych szyb, stworzona przez George'a L. Kellinga i Catherine M. Coles. Kładzie się w niej nacisk na właściwe utrzymanie przestrzeni miejskiej i nią zarządzanie. Na przykład jeśli choć jedna szyba zostanie wybita w opuszczonym budynku, to spowoduje to następne wybijanie szyb. Budynek, który sprawia wrażenie zaniedbanego, pozbawionego nadzoru, prowokuje zachowania niezgodne z normami. Degradacja przestrzeni publicznej prowokuje drobną przestępczość, a ta w konsekwencji może przekształcić się w przestępczość „cięższego kalibru”⁷³. Z kolei w Nowym Jorku szef policji William Bratton wprowadził program „Jakość życia”, realizowany za rządów burmistrza Rudolpha Giulianiego. Celem programu było zdobycie „przewagi” nad przestępczością w mieście i polegało na tworzeniu bezpiecznych przestrzeni w dzielnicach, które rozrastały się w miarę upływu czasu⁷⁴. Inne współczesne koncepcje zapobiegania przestępczości w miastach, na podstawie nowojorskich dokonań, też uwzględniają powiązanie przestrzeni miejskiej z przestępczością. Miejskami o nasileniu przestępczości są: generatory strachu (*generators of fear*) — miejsca opuszczone, wzbudzające poczucie strachu, kojarzone z występowaniem zachowań społecznych; punkty zapalne (*trouble spots*) — miejsca koncentracji zachowań przestępczych i społecznych; beczki miodu (*barrels of honey*) — restauracje, dyskoteki, puby, nocne sklepy, w których koncentruje się życie nocne i ludzie przesiadują dłużej, niż powinni; zbyt duże obiekty (*too big objects*) — supermarkety, galerie; generatory ruchu (*generators of the movement*) — dworce, deptaki, ciągi komunikacji pieszej o nasilonym ruchu stwarzające większą anonimowość, co sprzyja popełnianiu przestępstw⁷⁵.

W tworzeniu bezpieczeństwa lokalnego ważną rolę odgrywa koncepcja pracy policji w społeczności lokalnej. Modele pracy policji zależą od wielu czynników — od tego, w jakim funkcjonują kraju, jaki

73 Zob. G.L. Kelling, C.M. Coles, *Wybite szyby. Jak zwalczyć przestępczość i przywrócić ład w najbliższym otoczeniu*, Poznań 2000.

74 W. Bratton, *Preventive Program. "Quality of the Life," City of New York Department of Police*, New York 1999.

75 F. Skiba, *Duże miasta i ich problemy społeczne*, „Przegląd Policyjny” 2013, nr 1, s. 217.

jest stosunek policji do informacji przekazywanych przez obywateli itp. W pracy policji uwidaczniają się co najmniej trzy modele działania⁷⁶.

Jednym z nich jest praca zorientowana na problem. Tradycyjna policja podporządkowana jest regule, że reaguje się na zgłoszenie o przypadkach łamania prawa. Zatem problemem jest przestępczość, a model ten dotyczy przestępstwa. Według Davida J. Farmera i R. Michaela McDonalda praca policji porównywalna jest do pracy lekarzy leczących choroby, gdyż po wystąpieniu symptomu następuje leczenie⁷⁷. William Spelman i John E. Eck twierdzili, że istotą tego podejścia jest reagowanie na jednostkowe zdarzenia zgłaszane przez obywateli, zbieranie informacji od ofiar i świadków przestępstwa, ale też od przestępców, podejmowanie działań o charakterze prawnym, wykorzystywanie statystyki kryminalnej dla własnych celów⁷⁸.

Inny model to praca zorientowana na cel. Celem jest tu przestępca. Według Susan E. Martin i Lawrence'a W. Shermana dotyczy to zarówno tych, którzy już są podejrzani o przestępstwo, jak i tych, co do których istnieje podejrzenie, że są przestępcami lub dopuścili się przestępstwa⁷⁹. Jednak praca ta nie przynosi efektów, gdy przestępcy zmieniają miejsca albo gdy policja jest zbyt restrykcyjna, co prowadzi do przekonania, że działa na granicy prawa lub całkowicie nielegalnie.

Trzeci model to praca policji zorientowana na społeczność. Jest to zmiana orientacji jej pracy odnośnie do filozofii pracy nazywanej *community policing*. Według Roberta C. Trojanowicza i Davida Cartera policja wykorzystuje wiele metod do tworzenia bezpieczeństwa lokalnego, od patroli przez wtapianie się policjantów w daną społeczność lokalną aż po pozyskiwanie informacji od obywateli. To mieszkańcy danej społeczności lokalnej są „oczami i uszami” policjantów, a ci wsłuchują się w to, co ludzie mają do powiedzenia o bezpieczeństwie, a następnie informują wyspecjalizowane jednostki

⁷⁶ A. Baładynowicz, *Kształtowanie bezpieczeństwa i porządku prawnego w oparciu o model Policji wspólnotowej*, [w:] *Wspólnotowa odmiana prewencji kryminalnej*, red. A. Jaworska, G. Durka, Gdańsk 2009, s. 13–25.

⁷⁷ D.J. Farmer, R.M. McDonald, *An Epidemiological Model for Crime Control*, Richmond 1988, s. 3.

⁷⁸ W. Spelman, J.E. Eck, *Problem-Oriented Policing*, Washington 1989, s. 2.

⁷⁹ S.E. Martin, L.W. Sherman, *Catching Career Criminals. Proactive Policing and Selective Apprehension*, „Justice Quarterly” 3, 1986, nr 2, s. 171–192.

policyjne, aby problem rozwiązać, na przykład o narkomanii, o subkulturach, o przemyśle itp.⁸⁰

Community policing można zatem rozumieć jako strategię współpracy policji ze społecznością lokalną. To również swego rodzaju „nowa filozofia” aktywności i podejścia policji do kwestii stosowania i egzekwowania prawa. *Community policing* jest nowoczesnym myśleniem o policji i jej roli w nowoczesnym społeczeństwie, przede wszystkim w zakresie zapobiegania przestępczości oraz konieczności wspierania się policjantów i mieszkańców danej społeczności lokalnej w rozwiązywaniu problemów społecznych. Takie podejście prowadzi do zmiany relacji policja–obywatele. Policjant nie może dyktować obywatelowi, co musi robić, ale powinien z nim to uzgadniać, doradzać mu, wspierać, a także razem z nim realizować inicjatywy społeczne, których ideą jest bezpieczeństwo lokalne⁸¹.

Idea *community policing* zawiera trzy podstawowe elementy: tworzenie zaufania służącego efektywnemu partnerstwu ze społeczeństwem; stosowanie taktyki i strategii polegającej na rozwiązywaniu problemów; zmiana policyjnej struktury organizacyjnej i mentalności, aby wspierały przemiany wewnątrz policji, zgodnie z filozofią *community policing*⁸².

Community policing są⁸³ to przede wszystkim partnerskie stosunki ze społeczeństwem i rozwiązywanie problemów społecznych. Przyjmują one bardzo zaawansowaną postać, gdyż policjanci muszą zajmować się różnorodnymi sprawami (nie tylko kryminalnymi), a także wychodzić poza granice swej wiedzy na temat przestępczości, podejmować interwencje w sprawach nie zawsze mających charakter przestępczy. Policjanci muszą ustalać przyczyny problemów społecznych, zapoznawać się z nimi i je minimalizować lub eliminować, dzięki czemu zwiększa się zaufanie do policji⁸⁴.

80 R.C. Trojanowicz, D. Carter, *The Philosophy and Role of Community Policing*, Michigan 1988, s. 11–12.

81 B. Hołyst, *Policja na świecie*, Warszawa 2011, s. 161–183.

82 M. Działoszyński, *Community Policing. Pojęcie i zakres funkcjonowania*, „Policja” 2012, nr 4, s. 2; a także L.S. Miller, K.M. Hess, C.H. Orthmann, *Community Policing. Partnerships for Problem Solving*, New York 2014, s. 4–5.

83 M. Działoszyński, *op. cit.*

84 J. Wood, D. Bradley, *Embedding Partnership Policing. What We've Learned from the Nexus Policing Project*, „Police Practice and Research” 10, 2009, s. 3–4.

Strategią organizacyjną *community policing* jest decentralizowanie służby i możliwość przedefiniowania patroli policyjnych. Istotną rolę odgrywa tu funkcjonariusz policji, który ściśle współpracuje z obywatelami, interesuje się ich problemami i odpowiada za konkretny rejon patrolowy lub geograficzny. Wówczas działania policji w zakresie ustalenia i zatrzymania sprawców czynów przestępczych są tylko jednym z zadań, gdyż istotne jest rozwiązywanie problemów społecznych. Jest to możliwe, jako że policjanci są przypisani do poszczególnych obszarów geograficznych, dlatego też mogą koncentrować się na bieżących problemach danej społeczności⁸⁵.

Community policing to także nowoczesna misja policji, która umożliwia piesze patrole policyjne i straże sąsiedzkiej, to nowoczesna prewencja kryminalna, tworzenie systemu wiedzy o obywatelach, mieszkańcach danej społeczności lokalnej, ich problemach, przyczynach określonych zachowań w skali mikro, a także skutkach określonych zachowań społecznych⁸⁶.

Należy jednak zaznaczyć, że *community policing* nie jest⁸⁷:

— taktyką, którą policja może stosować, aby rozwiązywać konkretne problemy. Jest nowym myśleniem o roli, jaką odgrywa w społeczeństwie. Musi zatem koncentrować się na sprawach społecznych, a nie na własnych;

— innym rodzajem *public relations*, której celem jest poprawa wizerunku policji w społeczeństwie polskim, mającym przez wiele lat negatywny stosunek do milicji i służby bezpieczeństwa. Istotą *community policing* jest bycie partnerem dla obywateli, budowanie zaufania do policji, wspólne podejmowanie decyzji. To przekształcenie myślenia z „oni” (policja) na „my” (policja i obywatele);

⁸⁵ W.G. Skogan, S.M. Hartnett, *Community policing. Chicago Style*, New York 1997, s. 4.

⁸⁶ J.R. Greene, S.D. Mastrofski, *Community Policing in America. Changing the Nature, Structure and Function of the Police*, [w:] *Criminal Justice 2000*, t. 3. *Processes and Decision of the Criminal Justice System*, red. J. Horney, Washington 2000, s. 301.

⁸⁷ A.A. Braga, D.L. Weisburd, *Policing Problem Places. Crime Hot Spots and Effectives Prevention*, New York 2010, s. 61–99; M. Działoszyński, *op. cit.*, s. 3–4; L.K. Gaines, J.L. Worral, *Police Administration*, New York 2011, s. 43–53; J.R. Greene, C.B. Klockars, *What Police Do*, [w:] *Thinking about Police. Contemporary Readings*, red. J.R. Greene, S.D. Mastrofski, New York 1991, s. 273–284; C.V.E. Kappeler, G.W. Potter, M. Blumberg, *The Mythology of Crime and Criminal Justice*, Illinois 2005.

— działaniem tylko na rzecz obywateli i odpuszczeniem „walki z przestępczością”. Policjanci nie tylko prowadzą działania na rzecz społeczności lokalnych, lecz także ustalają sprawców czynów karalnych, zatrzymują podejrzanych o przestępstwa. Jednocześnie próbują odpowiedzieć na pytanie: „Czy zatrzymanie danego sprawcy poprawi sytuację, czy ją pogorszy?”, a także: „Jakie działania podejmować, aby zapobiec występowaniu danych sytuacji?”;

— skupianiem się w policyjnych działaniach na różnorodnych miejscach, a nie na miejscach według funkcjonariuszy najbardziej niebezpiecznych, co rozprasza siły i środki policji. Jednak policja powinna dostrzegać, że błąha z punktu widzenia policjanta sprawa dla obywatela może być istotna, a zatem możliwość „niesienia pomocy” jest istotą działania, chociaż policjanci wini stworzyć strategię ograniczania niekorzystnych zachowań czy zjawisk;

— myśleniem, że policjant przestaje być „wojownikiem”, który „walczy z wrogiem” (czyli z przestępcą), a zajmuje się tym, aby obywatele czuli się bezpiecznie. Jednak policja jako instytucja stosuje wiele metod pracy, której celem jest ustalenie i zneutralizowanie przestępców, a metody takiej pracy nie są znane wszystkim obywatelom. Dlatego też kontakty z obywatelami pozwalają poznawać bolączki trapiące mieszkańców społeczności lokalnej, a także przyjmować zgłoszenia o zagrożeniach i wysłuchiwać, co wiele osób ma do powiedzenia o konkretnych sprawach;

— przekonaniem, że nie jest możliwe do wdrożenia we wszystkich jednostkach policyjnych na poszczególnych szczeblach. Jednak możliwość wsłuchiwania się w to, co mieszkańcy mają do powiedzenia o swych problemach społecznych (narkomanii, przemocy w rodzinie, paserstwa, sprzedaży towarów z przemytu itp.), powoduje lepszą pracę policji jako instytucji, gdyż dzielnicowi przekazują informacje funkcjonariuszom z innych pionów policyjnych, a ci w danej sprawie mają już lepsze rozpoznanie sprawy, sprawcy i terenu;

— przekonaniem, że *community policing* to tylko dostarczanie informacji i wyrażanie dobrej opinii o policji. Policjanci, dzięki bliskim relacjom z obywatelami, znają ich problemy, zarówno indywidualne (rozwoły, problemy finansowe, problemy z dziećmi itp.), jak i społeczne (narkomania, problemy alkoholowe, przemoc domowa, przemoc w szkole itp.). Dzięki temu możliwe jest włączenie takich problemów społecznych w zakres programów prewencyjnych

realizowanych przez policję i dokonywanie zmian mentalnościowych w danym środowisku społecznym;

— rozwiązywaniem problemów, które tradycyjnie nie były postrzegane jako *stricte* policyjne i są niepotrzebne. Jednak dzięki temu policjanci dzielnicowi wiedzą dużo więcej o mieszkańcach danej społeczności lokalnej i znają ich „bólączki i problemy”. Mimo to nie wchodzi w kompetencje pomocy społecznej, tylko zajmują się przeciwdziałaniem przestępczości, a jednocześnie reagują z wyprzedzeniem na pojawiające się inne zjawiska dysfunkcjonalne;

— prowadzeniem usług dla obywateli, ale z pominięciem działań przypisanych policji, czyli zwalczaniem przestępczości. Policjanci nie prowadzą wyłącznie działań z zakresu „zwalczania” przestępczości, są także działania prewencyjne. Mają oni świadomość, że dzięki dobrym relacjom w domu, w którym jest harmonia i ład, nie pojawia się dysfunkcja. Dlatego profilaktyka problemów społecznych jest również istotna jak „zwalczanie” przestępczości, czyli reakcja na zjawiska, które już zaszły;

— zbyt mało egalitarne. Jest to poważny zarzut wobec *community policing*. Jednak zaangażowanie się policjantów w działalność danej społeczności przynosi szanowanie danych obywateli, rozumienie ich bólączek i problemów, a także w przypadku mniejszości narodowych lub etnicznych szanowanie ich odrębności społecznej, kulturowej, religijnej itp.;

— pozbawione wad. Z powodu szerokiego zakresu działalności *community policing* pojawia się ryzyko popełniania przez policjantów błędów. Idea *community policing* jest nowa, dlatego jest prawdopodobne, że w pewnych obszarach działań policyjnych popełnia się błędy, jednak wyciągane wnioski służą uniknięciu podobnych błędów i rozwijaniu lepszych kontaktów z obywatelami;

— zbyt dużym skoncentrowaniem się na rozwiązywaniu problemów społecznych istniejących w społeczności lokalnej. Ten zarzut jest podważany, gdyż to policja mobilizuje obywateli do rozwiązywania swoich problemów. Policja jest tylko moderatorem, nie zaś wykonawcą działań w danej społeczności. Obywatele są kontrolowani przez policję, aby nie dochodziło do samosądów wobec osób nieprzestrzegających norm społecznych albo do zbyt dużego liberalizmu wobec osób faktycznie łamiących normy społeczne (zmowa milczenia).

Policja nie tylko tworzy system bezpieczeństwa lokalnego, lecz także skutecznie w nim uczestniczy. Znaczącą rolę tu odgrywają policjanci dzielnicowi. Dzielnicowy, na mocy art. 8a ustawy o Policji, podejmuje wiele zadań, w szczególności rozpoznaje zagrożenia i przeciwdziała przyczynom ich powstawania, inicjuje działania profilaktyczne w społeczności lokalnej i wykonuje zadania administracyjno-porządkowe, a także inne, związane z zawiadomieniem o przestępstwie i zabezpieczeniem miejsca przestępstwa. Widać zatem, że policja ma świadomość ważności oddziaływań prewencyjnych na poziomie lokalnym, chociaż w przedmiotowej ustawie nie są zdefiniowane wszystkie pojęcia, na przykład: dzielnicowy, rewir dzielnicowych, kierownik rewiru. Nieprecyzyjnie też określone są obowiązki dzielnicowych. Można przy tym spotkać się z kwestią ustalenia, jaki powinien być szerszy zakres działalności dzielnicowych oraz kim powinna być taka osoba. Wskazuje się wówczas, że jest to: a) policjant, który świadczy usługi dla społeczności dzielnicy, b) przedstawiciel policji „pierwszego kontaktu”, c) rzecznik interesów mieszkańców dla miejscowej policji, d) osoba świadcząca określone rodzajowo przedsięwzięcia na rzecz społeczności lokalnej⁸⁸. Według Zbigniewa Lasocika dzielnicowy to policjant, który w ramach swoich obowiązków zajmuje się gromadzeniem informacji o ludziach, zjawiskach i zdarzeniach wpływających na stan porządku i bezpieczeństwa publicznego w powierzonym rejonie służbowym, prowadząc przy tym działania z zakresu profilaktyki społecznej, kontrolując przestrzeganie prawa, a także ścigając osoby popełniające czyny zabronione⁸⁹.

Współczesny dzielnicowy powinien zapoznawać się ze swym otoczeniem, dokonując obchodów i patroli przynajmniej raz dziennie. Powinien przynajmniej raz w roku odwiedzić każdą z rodzin w swym osiedlu lub dzielnicy — na wzór księdza chodzącego po kolędzie, a dzięki temu zapoznawać się z mieszkańcami i być im znanym. Implikuje to więc formę pracy dzielnicowego. Powinien pracować w danym osiedlu lub dzielnicy przez dłuższy czas, nie przenosząc się do innych formacji policyjnych, poznawać mieszkańców swojej dzielnicy czy osiedla jako aktywny uczestnik blogów lub portali społecznościowych.

⁸⁸ M. Bryła, J. Wójcikiewicz, „Idealny dzielnicowy” a rzeczywistość. Podsumowanie dyskusji, [w:] *Bezpieczeństwo lokalne. Społeczny kontekst prewencji kryminalnej*, red. J. Czapska, J. Widacki, Warszawa 2000, s. 121–123.

⁸⁹ Z. Lasocik, *Dzielnicowy w nowoczesnej formacji policyjnej*, Warszawa 2011, s. 11.

Dzielnicowy powinien być zdolny do identyfikowania i definiowania różnorodnych problemów społecznych czy kryminalnych w danej społeczności lokalnej⁹⁰.

Jako że współczesna przestępczość zmienia się z przestępczości pospolitej w przestępczość wyspecjalizowaną, musi mieć świadomość, że wiedza na ten temat jest dostępna w postaci książek naukowych albo specjalistycznych szkoleń. Powinien zatem mieć podstawową wiedzę z zakresu kryminologii, kryminalistyki, wiktymologii, rozumieć działania „białych kołnierzyków”, znać specyfikę firm „krzaków”, „przestępczość bez ofiar”, zarówno związaną z nielegalnymi usługami, jak i z chęcią osiągania zysków w postaci niemożliwych do zrealizowania usług. Dzielnicowy, wyposażony w wiedzę o pracy operacyjnej i jej specyfice, ma być jednoosobową wywiadownią społeczną, docierając do interesujących go faktów, na przykład przeprowadzając sondáže na temat narkomanii, przemocy w szkole lub przemocy domowej, na temat niebezpiecznych miejsc na osiedlu lub dzielnicy, tworząc „mapy przestępczości”. Oznacza to zatem, że dzielnicowy powinien mieć dobre wykształcenie socjologiczne, psychologiczne, pedagogiczne, resocjalizacyjne lub inne porównywalne. A zatem winien mieć wykształcenie wyższe. To wiąże się ze sposobami nagradzania i awansowania dzielnicowych. Stanowisko dzielnicowego nie może być ślepą uliczką w awansowaniu policjanta. Nie może też być miejscem zesłania policjantów, którzy się nie sprawdzili w innych formacjach. Nie może też być pierwszym miejscem pracy rozpoczynających służbę. Dzielnicowy powinien mieć możliwość awansowania na wyższe stopnie, w tym wyższych oficerów, kończąc karierę policyjną i przechodząc na emeryturę tak jak w innych formacjach⁹¹.

Optymalnym rozwiązaniem jest dzielnicowy będący członkiem danej społeczności, a nie przychodzący z zewnątrz do pracy w danym terenie. Jako część tamtejszej społeczności lokalnej żyje jej specyfiką, rozumie jej problemy, które z innej perspektywy mogą się wydać banalne. Gdy jego dzieci uczęszczają do osiedlowej szkoły, żyje sprawami tej szkoły, a pojawiające się problemy są przez niego rozwiązywane. I nie można mu zarzucić, że załatwia prywatne sprawy, gdyż jego najbliżsi tam się uczą. Jeśli pomaga, to nie tylko najbliższym. Dzielnicowy

⁹⁰ R. Clarke, J.E. Eck, *Crime Analysis for Crime Prevention in 60 Small Steps*, New York 2003, s. 40–41.

⁹¹ E. Moczuk, *Policja*, s. 259.

w społeczności lokalnej powinien stać się „szeryfem”, wtopić się w nią i być jej istotną częścią. Powinien zasiadać w ciałach kolegialnych osiedla lub dzielnicy, być do nich wybierany lub wprowadzany z urzędu. Powinien także żyć sprawami swej społeczności lokalnej, być na lokalnych imprezach, festynach, zabawach, przychodzić na dyskoteki, rozglądać się w sklepach, nawet hipermarketach, aby być rozpoznawalny w mundurze lub bez niego. Powinien być szanowanym obywatelem, który uczestniczy we wszystkich przedsięwzięciach wspólnoty, zachowywać się zgodnie z jej systemem normatywnym, uczestniczyć w niedziele w uroczystościach kościelnych. Winien być członkiem społeczności lokalnej w dosłownym tego słowa znaczeniu⁹².

Tadeusz Cielecki jest zdania, że mieszkańcy danej społeczności chcą mieć bezpośredni kontakt ze swym dzielnicowym, oczekują od niego współdziałania w sferze przeciwdziałania przestępczości i podnoszenia poczucia bezpieczeństwa. Dzielnicowy winien współpracować z mieszkańcami, znać ich i ich oczekiwania⁹³.

Jak widać, rola policji w tworzeniu bezpieczeństwa lokalnego jest nie do przecenienia. Należy bowiem założyć, że poczucie bezpieczeństwa mieszkańców społeczności lokalnej zależne jest nie tylko od sprawności policji, ale także od samych mieszkańców. Ludzie powinni być przekonani, że stworzenie systemu działań prewencyjnych, mającego wspierać bezpieczeństwo w ich środowisku, jest uzasadnione⁹⁴.

92 *Ibidem*.

93 T. Cielecki, *Prewencja kryminalna. Studium z profilaktyki kryminologicznej*, Opole 2004, s. 221.

94 E. Moczuk, *Policja*, s. 265–266.

2. Społeczny wymiar bezpieczeństwa lokalnego

2.1. Niektóre aspekty socjologii bezpieczeństwa

Socjologia jest nauką o społeczeństwie. Według Jana Szczepańskiego głównym przedmiotem zainteresowania socjologii są zbiorowości ludzkie stworzone z jednostek, grup, instytucji, wartości kulturalnych, tradycji i stosunków w wyniku wzajemnych oddziaływań ludzi dążących do zaspokojenia swoich potrzeb. Na przedmiot badań socjologii składają się następujące zagadnienia: procesy tworzenia się różnych form życia zbiorowego ludzi; struktury (budowy) zbiorowości; zjawiska i procesy zachodzące w tych zbiorowościach, wynikające ze wzajemnego oddziaływania ludzi na siebie; siły skupiające i rozbijające dane zbiorowości; zmiany i przekształcenia zachodzące w danych społecznościach⁹⁵.

Peter L. Berger określa przedmiot socjologii jako pasję szczególnego rodzaju, rozrywkę akademicką o charakterze królewskiej gry, dyscyplinę ważną i wymagającą precyzyjnego myślenia, gdyż nie zaprasza się do turnieju szachowego tych, którzy nie znają zasad nawet gry w domino. Socjologia jest doktryną postępu, zsekularyzowaną następczynią teologii jako królowej nauk. Przedmiot socjologii to świat ludzi, ich instytucje, historia, namiętności. Nic, co ludzie czynią, nie może nudzić socjologa, ich przeświadczenia, tragedie, wielkość, ekstaza, ale również codzienność, powszedniość. Socjologia jest dla tych, których emocjonuje obserwowanie ludzi i dociekanie rzeczy ludzkich, a nie dla tych, co wolą oglądać tylko krajobrazy, a nie ciekawią ich mieszkańcy domów z drugiej strony rzeki, nie czują pokusy poznania, co dzieje się za zamkniętymi drzwiami, wolą bezpieczeństwo zasad i maksimum świata oczywistego albo interesują się ludźmi, ale aby ich zmieniać, nawracać, udoskonalać⁹⁶.

Już od dawna istniał „spór o uniwersalia”, wyrażający się w dwóch przeciwstawnych formułach — nominalistycznej i realistycznej. Jak twierdzi Józef Lipiec, nominalizm socjologiczny sprowadza się do czterech cech: realnie istnieją tylko jednostki ludzkie i wielość tych

95 J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1972, s. 12.

96 P.L. Becker, *Zaproszenie do socjologii*, Warszawa 1995, s. 23.

jednostek; poszczególne zbiory jednostek mają właściwości przysługujące im jako zbiorom; takimi właściwościami są: wielkość liczebna, struktura (w znaczeniu na przykład struktury demograficznej), stan skupienia lub rozproszenia; w określonych okolicznościach ludzie ujmują w swej świadomości zbiory jednostek jako całości, takie całości istnieją jednak tylko w przedstawieniach; przedstawione całości ujmują się skonwencjonalizowanymi nazwami: naród, państwo, społeczeństwo, klasa społeczna i inne.

Realizm socjologiczny zaś występuje w dwóch postaciach: skrajnej i umiarkowanej. Realizm skrajny, najpełniej wyrażony przez Emila Durkheima, sprowadza się do tego, że społeczeństwo istnieje, chociaż co prawda składa się z jednostek, nie daje się jednak sprowadzić do zbioru jednostek i nie wyczerpuje się w ich sumie. Rzeczywistość, która powstaje na podłożu życia zbiorowego, ma charakter nadrzędny w stosunku do bytów jednostkowych. Wyrazem bytu społeczeństwa jest świadomość zbiorowa, różna i wyższa od świadomości indywidualnej. Według realistów umiarkowanych społeczeństwo jest rzeczywistością z wszelkimi jej atrybutami: jednakże nie istnieje ono poza jednostkami i ponad jednostkami, lecz tkwi w nich samych⁹⁷. Janusz Mucha pisze:

socjolog zmierza do formułowania teorii wyjaśniających badane zjawiska społeczne oraz do łączenia poszczególnych teorii w całościowe systemy teoretyczne. Zarówno systemy teoretyczne, jak i teorie budowane są na podstawie zbiorów wzajemnie powiązanych założeń metodologicznych [...] dotyczących uznanych za główne cech społeczeństwa i człowieka, a także związków między poszczególnymi cechami⁹⁸.

Dlatego też można wyodrębnić socjologię ogólną i socjologie szczegółowe. Według Jana Szczepańskiego:

socjologia ogólna, na podstawie materiałów, uogólnień, prawidłowości ustalonych w badaniach szczegółowych, chce tworzyć teorie obejmujące zespoły zjawisk występujące w społeczeństwach. Jej zadaniem jest także ustalanie pojęć. Socjologia ogólna, od samego początku wyodrębniania się [...] nauki, rozwijała dwie teorie o powszechnym zasięgu, a mianowicie: teorię struktur społecznych oraz teorię rozwoju, czy też mówiąc bardziej ogólnie teorię zmian⁹⁹.

97 J. Lipiec, *Podstawy ontologii społeczeństwa*, Warszawa 1972, s. 2–4.

98 J. Mucha, *Socjologia jako krytyka społeczna. Orientacja radykalna i krytyczna we współczesnej socjologii zachodniej*, Warszawa 1986, s. 88.

99 J. Szczepański, *op. cit.*, s. 20.

Socjologie szczegółowe Szczepański charakteryzuje następująco:

te [...] działy socjologii nazywa się czasami socjologią szczegółową. Zadaniem tych działów jest systematyczny opis poszczególnych dziedzin i wyjaśnianie zachodzących w nich zjawisk. Opis wymaga posiadania odpowiedniego aparatu pojęciowego, a wyjaśnianie, tzn. ustalanie prawidłowości ich przebiegu, wykrywanie związków i zależności, tworzenie uogólnień, wymaga tworzenia teorii. Stąd zachodzi konieczność, aby nad tymi działami prowadzającymi badania empiryczne i dążącymi do uogólniania stwierdzonych prawidłowości w postaci teorii różnego zasięgu, tzn. teorii wyjaśniających węższe lub szersze kompleksy zjawisk, budować teorie bardziej ogólne, wyjaśniające zjawiska i procesy bardziej podstawowe, a zatem ważne dla wszystkich dziedzin życia społecznego¹⁰⁰.

Pod koniec wieku XX pojawiają się nowe trendy w analizach socjologicznych. Jak wskazuje Krzysztof Frysztacki, trendy te wynikają z następujących przesłanek: a) rosnąca liczba szczegółowych subdyscyplin ogarnia coraz nowsze obszary zjawisk społecznych, przy czym pojawia się to coraz częściej w ramach socjologii narodowych; b) zmieniające się profile poszczególnych kierunków specjalizacyjnych, znaczna elastyczność linii rozgraniczających te dyscypliny oraz wątki socjologii pojawiające się w styczności z innymi dyscyplinami naukowymi skutkują rodzeniem się nowych subdyscyplin socjologii; c) coraz większą uwagę zwraca się na tematy aktualne; d) zwiększający się ogólny poziom metodologiczny i teoretyczny analiz naukowych, rozpowszechniające się przekonanie, że nawet stosunkowo wąskie, ale konkretne badania empiryczne powinny opierać się na pewnych założeniach teoretycznych i dążyć do wniosków interpretacyjnych, powoduje odchodzenie od socjologii ogólnej na rzecz socjologii szczegółowych; e) następuje proces odchodzenia od teoretycznego empiryzmu i procedur jednostronnie opisowych; f) następuje swoista rehabilitacja idei społeczeństwa jako całości, mających charakter zarówno całościowy, jak i zróżnicowany, do których odwoływanie się jest konieczne, wzbogacając rozumienie elementów i procesów składowych¹⁰¹.

Istniejący podział na socjologię pierwszą, drugą i trzecią przełamał ten stereotyp, dlatego też analiza zagadnień bezpieczeństwa nie musi

100 *Ibidem*, s. 19–20.

101 K. Frysztacki, *Wprowadzenie*, [w:] *Współczesne tendencje w socjologii empirycznej*, red. K. Frysztacki, Kraków 1990, s. 5–6.

być realizowana zgodnie z wymaganiami dziewiętnasto- i dwudziestowiecznych uczonych, ale może być dostosowana do tego, co przynosi XXI wiek. Można zauważyć, że wyłaniająca się współcześnie socjologia trzecia jest kontynuacją, a nawet następcą socjologii pierwszej i drugiej¹⁰².

Jak zauważa Małgorzata Bogunia-Borowska, przyczyny powstania socjologii trzeciej wynikają z kilku przesłanek¹⁰³.

Po pierwsze, niektóre paradygmaty socjologiczne, jak choćby socjologia systemowa i funkcjonalna, wydają się nieodpowiednie i niepozwalające wyjaśniać złożonej i sfragmentaryzowanej rzeczywistości społecznej XXI wieku.

Po drugie, badanie działań i zachowań dotyczących nowych wartości strukturalnych społeczeństwa, takich jak zaufanie, przyjaźń, intymność, a zatem zagadnień socjologii humanistycznej, nie odpowiadają już współczesnym analizom socjologicznym ze względu na kierunki zmian społecznych.

Po trzecie, terminologia socjologiczna, a także wypracowane na jej gruncie podziały, dychotomie, kategorie stają się nieprzydatne do analizy aktualnych, multiplikowanych, skomplikowanych procesów, często ukrytych i nieuświadomionych i przez zwykłych ludzi, i badaczy tych zagadnień.

Po czwarte, następuje proces „banalizacji” terminów socjologicznych, które niewłaściwie użyte lub zastosowane tracą sens, jaki został im nadany w początkach socjologii.

Po piąte, jako że socjologia współczesna bada absolutnie wszystkie aspekty ludzkiej egzystencji, trudno wykorzystywać metody badawcze stworzone u zarania socjologii.

Po szóste, czasy nowoczesności sprzyjają bardziej idei naukowego wątpienia niż stabilności powszechnie w nauce uznanych prawd.

A zatem socjologia trzecia, czyli socjologia życia codziennego, jest zwrócona ku codzienności i adresowana do „zwykłych” ludzi. Piotr Sztompka wskazuje, że jej zakres zainteresowania to poziom obserwacji empirycznych zogniskowanych na rozmaitych zdarzeniach społecznych, z jakich składa się ludzki codzienny świat, oraz poziom analiz

102 E. Moczuk, B. Jedynak, *op. cit.*, s. 166–197.

103 M. Bogunia-Borowska, *Codziennosc życia społecznego — wyzwania dla socjologii XXI wieku*, [w:] *Socjologia codzienności*, s. 53–57.

teoretycznych, budujących ogólne modele teoretyczne i traktujących różnicowany materiał empiryczny na temat różnych dziedzin życia codziennego jako weryfikację modeli. Jak zauważa, wprawdzie socjologia trzecia znajduje się na płaszczyźnie *in statu nascendi*, charakteryzując się rozproszeniem tematycznym na poziomie empirycznym i pluralizmem modeli na poziomie teoretycznym, to jednak na pewno jest o wiele bardziej dostosowana do współczesności niż tradycyjna socjologia¹⁰⁴.

Dlatego też, dokonując analiz współczesnego społeczeństwa, wykorzystując podstawy socjologii trzeciej, można stwierdzić, że zagadnienia związane z szeroko rozumianym bezpieczeństwem wpisują się w problematykę socjologii życia codziennego. Jeszcze bardziej widać to, gdy zadaje się pytania o to, czym jest bezpieczeństwo w socjologii, jak jest rozumiane przez ludzi, a także czy jest traktowane jako wartość. Poza tym należy rozważyć, czy zachowania związane z tworzeniem bezpieczeństwa lokalnego są zakotwiczone w danym społeczeństwie, czy też mają charakter uogólniony, jak globalizacja wpływa na poczucie bezpieczeństwa osób, a także jak się przedstawia w stosunku do bezpieczeństwa lokalnego. Nie bez znaczenia są pytania w kwestii świata wirtualnego i cyberprzestrzeni. Oczywiście zadane tu pytania nawet w części nie są w stanie zakreślić zasięgu badań w sferze bezpieczeństwa, niemniej jednak pokazują, z jak ogromną materią analityczną i badawczą powinien zmierzyć się współczesny socjolog.

Procesy społeczne, które zachodzą w danym społeczeństwie, powodują pojawianie się zapotrzebowania na daną naukę lub dziedzinę wiedzy naukowej. Można więc stwierdzić, że pojawienie się socjologii bezpieczeństwa jako nauki determinowane jest następującymi przesłankami¹⁰⁵:

— „przekonaniem”, że socjologia bezpieczeństwa jest nauką, na którą istnieje „zapotrzebowanie społeczne”;

— trwającym w nauce ciągłym procesem tworzenia się i zanikania różnych nauk, związanym z nieustannym rozwojem społeczeństwa, jego zmianami, a także z dostrzeganiem coraz to nowych problemów społecznych jako obszarów zagrażających istnieniu życia ludzkiego;

— procesami zachodzącymi wewnątrz samej socjologii, które wskazują, że podział socjologii na socjologię ogólną i socjologię szczegółowe

104 P. Sztompka, *op. cit.*, s. 30–31.

105 E. Moczek, *Instytucjonalizacja subdyscypliny socjologicznej*, s. 148–149.

jest nadal aktualny, a także odpowiedzią na pytanie, co daje socjologia ogólna socjologiom szczegółowym oraz co daje socjologia szczegółowa socjologii ogólnej;

— coraz silniejszymi procesami łączącymi socjologię i inne nauki społeczne z praktyką życia codziennego, a więc z odpowiedzią na pytanie: czy socjologia bezpieczeństwa jest całkowicie nową dziedziną wiedzy naukowej, która jeszcze nie ma ukształtowanego warsztatu naukowego, czy też jest to nauka, która powstała „w praktyce życia codziennego”, a zadaniem tej nauki jest wykorzystanie jej w działaniach naukowych?¹⁰⁶

Socjologia bezpieczeństwa należy do tych subdyscyplin socjologicznych, które jeszcze nie są zinstytucjonalizowane w socjologii, niemniej jednak ze względu na ważność zagadnienia powinien nastąpić proces wyodrębnienia jej w ramach socjologii zastosowaniem „współczynnika humanistycznego”. Jak zauważył Florian Znaniecki:

jako socjolog bowiem musi on tu, jak we wszystkich swoich badaniach, stosować ściśle i konsekwentnie współczynnik humanistyczny. Tak samo, jak np. stosunek społeczny jest dla niego rzeczywistość i obiektywnie tym, czym jest dla uczestniczących w nim stron grupa społeczna, tym, czym jest dla swych członków, tak i system wiedzy jest dla socjologa obiektywnie i rzeczywistość tym, czym jest dla ludzi, którzy się nim zajmują¹⁰⁷.

Wskazywał też, że

sfera, w której obraca się humanista, to nie świat realności samoistnych, jakby się przedstawiał jakimś idealnemu absolutnemu podmiotowi, to świat cudzych „świadomości”, ściślej mówiąc, świat przedmiotów, danych innym konkretnym, historycznie uwarunkowanym osobnikom i grupom oraz czynności dokonywanych nad owymi przedmiotami przez tych, którym one są dane jako ich doświadczenia. [...] Tę cechę zjawisk kulturalnych, przedmiotów humanistycznego badania, ich zasadniczą właściwość, że jako przedmioty teoretycznej refleksji są one już przedmiotami komuś danymi w doświadczeniu lub czymimiś świadomymi czynnościami, nazwać możemy współczynnikiem humanistycznym tych zjawisk. Mít, dzieło sztuki, wyraz mowy, narzędzie, schemat prawny, ustrój społeczny są tym, czym są, jedynie jako świadome ludzkie zjawiska; poznajemy je tylko w odniesieniu do znanego lub hipotetycznie

106 W.G. Sumner, *Naturalne sposoby postępowania w gromadzie. Studium socjologicznego znaczenia praktyk życia codziennego, manier, zwyczajów, obyczajów oraz kodeksów moralnych*, Warszawa 1995, s. 21.

107 F. Znaniecki, *Spoleczne role uczonych*, Warszawa 1984, s. 523.

skonstruowanego kompleksu doświadczeń i czynności tych empirycznych, ograniczonych, historycznie i społecznie uwarunkowanych osobników lub zbiorów osobników świadomych, którzy je wytworzyli i którzy się nimi posługują¹⁰⁸.

Przedmiotem badań socjologii bezpieczeństwa jest analiza instytucji zajmujących się ochroną bezpieczeństwa, grup dyspozycyjnych i osób zajmujących określone miejsce w strukturze bezpieczeństwa, a także określoną pozycję społeczną i zawodową obecnie, ale też w przeszłości i przyszłości. Obszar badawczy zawiera postawy ludności wobec instytucji zajmujących się ochroną bezpieczeństwa, postawy wobec grup dyspozycyjnych, a oddziaływania badawcze ujmują ustalenie determinantów kształtowania się bezpieczeństwa w danym społeczeństwie, zgodnego z jego systemem prawnym i kulturowym; poszukiwanie wzorców bezpiecznego społeczeństwa, grup społecznych czy jednostek oraz przypisywanie tym obszarom znaczenia instrumentalnego lub autotelicznego bezpieczeństwa.

Można też przyjąć, że na gruncie socjologii kategoria „bezpieczeństwo” stała się podstawą analiz naukowych, chociaż trudno wskazać metodologię badań, zwłaszcza gdy nie jest ona *explicite* wykazana. W zasadzie nie ma żadnych wskazówek naukowych, jak należy rozpatrywać bezpieczeństwo, ale badając je, należy stwierdzić, jaki jest cel badań, do czego się zamierza dojść, co osiągnąć. Wiedząc, co chce się osiągnąć, trzeba zastanowić się nad metodami badania bezpieczeństwa. Badając bezpieczeństwo, należy zastanowić się, czy opierać się na zastanych teoriach naukowych, czy też opisywać je zgodnie z założeniami socjologii trzeciej.

Badanie bezpieczeństwa na gruncie socjologii nie jest łatwym procesem, trzeba więc wiedzieć, jak badać bezpieczeństwo, co badać w tym zakresie, kto ma badać. Dlatego należy przyjąć kilka punktów widzenia w badaniach nad bezpieczeństwem: należy mieć wiedzę o problematyce bezpieczeństwa, aby je badać, postrzegając je jako zjawisko społeczne; badając bezpieczeństwo, należy przyjąć, że bada się je tu i teraz; badając bezpieczeństwo, należy zastanowić się nad osobą badacza, kim ma być badacz — czy ma być to socjolog, czy też może to czynić każdy, kto chce badać to zagadnienie. Należy także wskazać, że: a) bezpieczeństwo należy odbierać takim, jakim ono jest,

108 Cyt. za: J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa 1982, t. 2, s. 740–741.

b) bezpieczeństwa nie należy „lekceważyć”, c) bezpieczeństwo należy rozumieć, d) nie należy taktować bezpieczeństwa jako monolitu, e) bezpieczeństwo jest różnorodne. Poza tym system analizy bezpieczeństwa opierać się powinien na gromadzeniu i syntetyzowaniu nowej, narastającej coraz szybciej wiedzy o bezpieczeństwie; badaniu ze szczególną wnikliwością aktualnych potrzeb, oczekiwań, dążeń w sferze bezpieczeństwa, realnym zaspokojeniu potrzeb w sferze bezpieczeństwa w aktualnych warunkach społecznych, podejmowaniu działań, których celem byłoby dokonanie zmian w życiu społecznym, związanych ze współczesnymi uwarunkowaniami bezpieczeństwa, w różnorodnych sytuacjach życiowych, formalnych i nieformalnych¹⁰⁹.

Jakie są zatem przesłanki badania bezpieczeństwa na gruncie socjologii? Analiza zagadnienia bezpieczeństwa obejmuje trzy kwestie: jak badać bezpieczeństwo, co badać, kto ma badać bezpieczeństwo¹¹⁰. W związku z tym należy uwzględnić istotne przesłanki¹¹¹.

Pierwsza wskazuje, że mimo istnienia sporej literatury naukowej oraz wielu badań mających za temat bezpieczeństwo, mimo wyodrębnienia się dyscyplin naukowych zajmujących się *stricto* tą problematyką, trudno wyciągać jednoznaczne wnioski, a socjologia nie wytworzyła subdyscypliny socjologia bezpieczeństwa.

Druga przesłanka dotyczy tego, że wyniki badań na temat bezpieczeństwa nie powinny być porównywalne na gruncie różnych nauk, chyba że się łączą z określonymi aspektami życia społecznego związanego z bezpieczeństwem. Wynika to z tego, że każda z nauk wytwarza swój aparat pojęciowy, który jest swoisty tylko dla niej. Jeśli wyniki badań dotyczą jednej dziedziny wiedzy, to może nastąpić niezrozumienie idei danej nauki na gruncie innej nauki. Inne zatem powinni stosować metody analizy bezpieczeństwa socjologów, inne psychologów, inne prawników, inne politologów, a jeszcze inne przedstawiciele pozostałych nauk.

Trzecia przesłanka mówi, że badania nad bezpieczeństwem powinny być prowadzone w sposób szerszy niż dotychczas, opierając je na doświadczeniu naukowym rodzimych naukowców i myślicieli. Często bowiem nie dostrzega się świetności polskiej nauki i jej wkładu

109 E. Moczuk, *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa lokalnego*, s. 81–82.

110 *Ibidem*, s. 76–77.

111 *Ibidem*, s. 77–79.

do dziedzictwa światowego. Pisząc o bezpieczeństwie na podstawie dokonań polskiej nauki, można mówić o istnieniu „polskiej” lub też szerzej — „wschodnioeuropejskiej szkoły nauki o bezpieczeństwie”. Należy tu patrzeć na dokonania czeskie, polskie, rosyjskie, słowackie i ukraińskie.

Czwarta przesłanka dotyczy przyjęcia w badaniach ważnego aspektu metodologicznego. Bezpieczeństwo może być badane jako „tu i teraz”, co oznacza zawężenie metodologii badań. Trudno bowiem badać i porównywać bezpieczeństwo różnych epok oraz różnych kultur. Badanie i porównywanie bezpieczeństwa jako całości, a zatem obiektywizowanie bezpieczeństwa, nie jest możliwe. To, że z punktu widzenia jednej kultury bezpieczeństwo jest wartością pozytywną, pożądaną, istotną kulturowo, nie musi oznaczać, że będzie tak samo postrzegane z punktu widzenia innej kultury. Trudno więc uznać, że można znaleźć mechanizmy obiektywne dla bezpieczeństwa na całej kuli ziemskiej, we wszystkich epokach historycznych, we wszystkich kulturach. Może bowiem być tak, że jeden naród, jedna kultura będzie bezpieczna kosztem innego narodu lub innej kultury. A zatem nie można obiektywizować tego zagadnienia, lecz je zawężyć.

Piąta przesłanka wskazuje, że badania nad bezpieczeństwem mogą mieć charakter badań teraźniejszości albo też badań przeszłości, jeśli chodzi o analizy historyczne. Pojawia się więc pytanie, czy istnieje możliwość badania przyszłości, a zatem czy z wniosków skonstruowanych na podstawie badań historycznych oraz aktualnych analiz istnieje możliwość odpowiedzi na pytanie, jakie będzie bezpieczeństwo w przyszłości albo też jakie będą określone zachowania związane z bezpieczeństwem w tym czasie. Oczywiście z aktualnych badań nad bezpieczeństwem można wnioskować, jakie będzie bezpieczeństwo w przyszłości, jednak w ograniczonym zakresie.

Szósta przesłanka mówi o unikaniu w badaniach tematów, które mogą być kontrowersyjne społecznie, a więc problemów dotyczących sfery organów i korporacji ochrony prawa, w tym działalności służb specjalnych o tajnym charakterze, a także osób z nimi związanych, realizowanych zadań, stosunku danych osób do wykonywanych zadań. Bada się za to sfery życia społecznego, które są niekontrowersyjne albo na które aktualnie istnieje „moda”.

Siódmą przesłanką jest prowadzenie badań nad bezpieczeństwem przez osoby kompetentne, wyposażone w wiedzę nie tylko teoretyczną.

Dlatego też, chcąc badać bezpieczeństwo, należy je rozpatrywać z dwóch punktów widzenia. Po pierwsze, od „środka”, a zatem przez osoby zajmujące się tą problematyką niejako „wewnątrz” danego zjawiska. Po drugie, od „zewnątrz” — badania realizowane są przez osoby niemające pełnej lub rozległej wiedzy na temat bezpieczeństwa. Jedna i druga sytuacja nie jest komfortowa, jednak unaocznia problemy badawcze w tym zakresie.

Ósmą przesłanką jest to, jak powinno się badać bezpieczeństwo, pionowo czy poziomo. Dokonując bowiem badań w układzie pionowym, należy uwzględnić bagaż doświadczeń związanych z bezpieczeństwem w ujęciu historycznym, pokoleniowym, a także doświadczeń własnych jednostki. Badania w układzie poziomym wymagają uwzględnienia tego, jak bezpieczeństwo pojmują mieszkańcy społeczności lokalnych, miejscowości, krajów, kultur itp.

Dziwiąca przesłanka dotyczy stwierdzenia niebezpieczeństwa albo że bezpieczeństwo nie jest na odpowiednim poziomie — należy to czynić na podstawie konkretnych przesłanek, doświadczeń. Dlatego też trzeba dokonać oglądu danego zjawiska, mieć własne doświadczenia życiowe z tym związane, myśleć o danym problemie, a zatem postrzegać go w ramach problemu.

Odpowiedź na pytanie, jak badać bezpieczeństwo, nie jest zatem jednoznaczna. Należy przyjąć kilka punktów widzenia i taktować je łącznie. Badanie bezpieczeństwa jest obwarowane wieloma zmiennymi, które trzeba uwzględnić w procesie badawczym. Należy wystrzegać się niejednoznaczności i obiektywizacji. Bezpieczeństwo powinno się badać jako zjawisko jednostkowe, na określonym poziomie, w danym miejscu i czasie.

Kolejną istotną kwestią jest odpowiedź na pytanie, co badać w sferze bezpieczeństwa¹¹².

Przed wszystkim należy pamiętać, że każda z nauk inaczej rozpatruje pojęcie bezpieczeństwa. Inaczej definicje bezpieczeństwa są rozpatrywane przez socjologię, psychologię, prawo, medycynę czy inne nauki. Nie wolno więc przyjmować jednej, uniwersalnej definicji bezpieczeństwa, obejmującej wszelkie sfery rzeczywistości społecznej. Będzie ona wówczas albo zbyt ogólna, albo zbyt skomplikowana, aby być podstawą analiz metodologicznych. Definicje bezpieczeństwa

powinny być swoiste dla każdej dziedziny wiedzy, obejmując te zagadnienia, które są w sferze zainteresowania danej nauki.

Istotne jest też założenie, że bezpieczeństwo się zmienia w czasie i przestrzeni, a więc jego „natura” jest zmienna. Ważna jest konstatacja, że bezpieczeństwo należy badać tak jak proces społeczny, a nie jako coś stałego, danego raz na zawsze. Jako że bezpieczeństwo zmienia się w czasie i przestrzeni, należy przyjmować ograniczony czasem i przestrzenią punkt widzenia badania bezpieczeństwa.

Badając bezpieczeństwo, popełnia się błąd, nieoddzielania poszczególnych jego kategorii od siebie. Dla badaczy zagadnienia istotne winno być to, o jakim bezpieczeństwie się myśli, czy ma ono charakter wąski czy szeroki, a więc czy dotyczy jednostki, grupy społecznej, społeczeństwa, państwa, bloku państw, kultur itp. Nie należy zatem dokonywać porównań, gdyż one nie prowadzą do tych samych wniosków. Warto także rozróżniać wymiary bezpieczeństwa, oddzielając jeden wymiar od drugiego.

Ważne jest też to, że trudno zbadać obiektywnie bezpieczeństwo. Dlatego należy poddawać analizom badawczym określone aspekty zachowania związanego z bezpieczeństwem. Jeśli badać i porównywać, to albo zachowania pozytywne, a więc przykładowo społeczne poczucie bezpieczeństwa, albo zachowania mające charakter negatywny, a więc przykładowo społeczne poczucie zagrożenia. Bardzo trudne jest bowiem „złapanie” wszystkich aspektów życia społecznego związanego z bezpieczeństwem, a także uznanie, że nie są one dychotomiczne. Porównywania badawcze winny być prowadzone tylko w wybranych aspektach tej rzeczywistości.

Pamiętać trzeba także, że badania nad problematyką bezpieczeństwa nie są masowe, a zatem trudno znaleźć porównania. Wprawdzie można porównywać niektóre, jednak możliwe jest to w zakresie poczucia bezpieczeństwa lub społecznego poczucia bezpieczeństwa.

Kolejną ważną kwestią jest, że badania prowadzone nad bezpieczeństwem często są wykorzystane w praktyce życia społecznego. Jednak istotne jest to, żeby istniała droga badań od teorii do praktyki, w której poszczególne nauki tworzą teorie weryfikowane naukowo, a następnie wykorzystane w praktyce społecznej. Możliwe jest także przechodzenie od praktyki do teorii, jednak związane jest to z instytucjonalizacją dziedziny.

Odpowiadając zatem na pytanie, co badać w sferze bezpieczeństwa, należy wskazać nie tylko na bezpieczeństwo jako zjawisko ogólne, lecz przede wszystkim na rodzaje bezpieczeństwa, wpływ czynników społecznych i innych na bezpieczeństwo, a także poczucie bezpieczeństwa lub jego zagrożenia.

Ostatnim pytaniem badawczym jest, kto ma badać bezpieczeństwo¹¹³. Zagadnieniem bezpieczeństwa powinny zajmować się osoby, które mają nie tylko teoretyczną wiedzę o tym zagadnieniu, ale w szeroko rozumianej sferze bezpieczeństwa zajmują się głównie tym zagadnieniem, a więc przede wszystkim praktycy — to jest prymarne. Jednak praktycy nie zawsze mają przygotowanie badawcze, naukowe, więc tą problematyką powinny zajmować się także osoby z kręgów naukowych. Oprócz tego należy mieć świadomość, że odbiorcami prac z zakresu bezpieczeństwa nie będzie tylko „świat nauki”, lecz także sfera praktyki, dlatego też analizy na temat bezpieczeństwa powinny być w miarę czytelne albo też winny prowadzić do określonych wniosków w celu ich wykorzystania w praktyce. Trzeba pamiętać, że jest to sfera, która winna być badana przez znawców zagadnienia, zarówno naukowców, jak i praktyków, ale w taki sposób, aby możliwe było odczytanie intencji badacza, a także aby świat nauki i praktyki miał z tego korzyści.

W podsumowaniu niniejszych rozważań należy wskazać, że socjologia bezpieczeństwa umożliwia określenie, czym jest bezpieczeństwo na gruncie socjologii, a także jakie są przesłanki jego analizy. Dzięki wykorzystaniu badań nad bezpieczeństwem w praktyce społecznej można formułować wnioski o charakterze ogólnym i szczegółowym, co posłuży instytucjom zajmującym się kształtowaniem i bezpieczeństwem, i społecznego poczucia bezpieczeństwa¹¹⁴.

2.2. Społeczność lokalna w literaturze przedmiotu

Rozważania poświęcone zagadnieniom dotyczącym społeczności lokalnej rozpoczniemy od konstatacji, że jest ona podstawowym i pierwotnym rodzajem skupiska ludzkiego od podjęcia osiadłego

113 *Ibidem*, s. 80–81.

114 Więcej na ten temat w rozprawie doktorskiej autora.

trybu życia. Jest to tym bardziej zasadne, że klasyczne koncepcje teoretyczne opisujące i wyjaśniające typowe prawidłowości rządzące społecznościami lokalnymi zawierały w sobie założenie o fundamentalnym znaczeniu różnego rodzaju zasobów, będących w dyspozycji grup związanych z określonym terytorium dla ich trwania w sensie kulturowym, społecznym, gospodarczym czy fizycznym. W każdym z głównych klasycznych nurtów definiowania społeczności lokalnej wątki te pojawiają się jako składniki specyfiki tego rodzaju grup społecznych, chociaż z różnie rozłożonymi akcentami na poszczególne składowe¹¹⁵. W wielu definicjach społeczności lokalnej w literaturze przedmiotu wymienia się trzy stałe elementy takich społeczności: terytorium, interakcje społeczne i więź psychiczną, wyrażające się w poczuciu wspólnoty z ludźmi, czyli innymi jednostkami i grupami, zamieszkującymi określone terytorium, a także w szczególnym stosunku, bardzo emocjonalnym, postrzeganym jako ich wspólne miejsce zamieszkania¹¹⁶. Bruce Lewenstein uważa, że społeczność lokalna rozumiana jest jako powiązane z sobą sąsiedztwa, które wykorzystując zasoby lokalne, realizują różne funkcje ekonomiczne (jak usługi), społecznych (tożsamość), politycznych (zarządzanie). Obszar społeczności wyznacza sieć relacji międzyludzkich i stowarzyszeniowych, często niepokrywająca się z granicami administracyjnymi danego układu lokalnego¹¹⁷. Twórca orientacji ekologicznej w badaniach nad społecznością lokalną — Robert E. Park — scharakteryzował społeczność lokalną jako: a) terytorialnie zorganizowaną populację, b) mniej lub bardziej wrośniętą w terytorium, które zajmuje, c) jednostki żyjące w warunkach wzajemnej wewnętrznej zależności, bardziej symbiotycznej niż społeczna¹¹⁸.

Definicji społeczności lokalnych jest jednak tak wiele, jak wielu jest autorów poruszających to zagadnienie. Według Stanisława Nurka istnieje ponad dziewięćdziesiąt definicji pojęcia „społeczność lokalna”,

115 W. Goszczyński, W. Knieć, H. Czachowski, *Lokalne horyzonty zdarzeń. Lokalność i kapitał społeczny w kulturze (nie)ufności na przykładzie wsi kujawsko-pomorskiej*, Toruń 2015, s. 11.

116 B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, Warszawa 2003, s. 229.

117 B. Lewenstein, *Nowy paradygmat rozwoju układów lokalnych — w stronę obywatelskich wizji społeczności lokalnych*, Warszawa 2006, s. 244.

118 R.E. Park, *Human Ecology*, [w:] *Perspectives on the American Community*, red. R.L. Warren, Chicago 1973, s. 34; za: I. Pietraszko-Furmanek, *Partycypacja społeczna w środowiskach lokalnych*, Kraków 2012, s. 34.

przy czym wszyscy autorzy wymieniają trzy istotne elementy konstytuujące taką społeczność: obszar, wspólne więzi i interakcje społeczne¹¹⁹.

Społeczność lokalna zamieszkuje konkretną przestrzeń osadniczą, zamkniętą i uczłowieczoną, będącą miejscem (bezpiecznym i spokojnym centrum ustalonych wartości) doskonale znanym, przyswojonym i własnym, wytworzonym przez nią samą w długim procesie wzajemnej adaptacji człowieka i środowiska, mającą własną nazwę i własną miejscową tradycję społeczną. Społeczność lokalna to zbiorowość zamieszkująca określone terytorium, będąca jednocześnie głównym obszarem, na którym członkowie tej zbiorowości rozwijają codzienną aktywność społeczną. Układ lokalny jest miejscem zamieszkiwanym przez samorządną społeczność, a więc zorganizowaną przestrzenią fizyczną, geograficzną, gromadzącą według określonego porządku mieszkające i działające jednostki, grupy, organizacje i struktury umożliwiające tę aktywność, jak: drogi, szkoły, kościoły, samorządy. Cechą charakterystyczną społeczności lokalnych jest kształtowanie silnych więzi i lokalnych form organizacji życia zbiorowego. W układach lokalnych produkuje się część dóbr i usług, tworzą się tam systemy wartości i etos pracy, podejmowane są decyzje dotyczące migracji i zachowań przestrzennych, a także kształtują się style życia. Nierówności społeczne brutalnie ujawniają się nie w statystyce, lecz bezpośrednio w ludzkich losach, konkretyzuje się w międzyludzkich relacjach struktura klasowa społeczeństwa i ujawnia się społeczna treść sprawowanej władzy. Na płaszczyźnie politycznej ma się do czynienia z umiejscowieniem układu lokalnego w układzie władzy państwowej i hierarchii administracyjnej. Na płaszczyźnie ekonomicznej istotny jest zakres aktywności gospodarczej w zestawieniu z działalnością innych jednostek. Na płaszczyźnie społecznej można obserwować specyficzne wytwarzanie się struktury klasowo-warstwowej i werbalizację interesów grupowych. Na płaszczyźnie kulturowej zaś interesująca jest obserwacja zróżnicowanych stylów życia oraz kształtowania się poczucia identyfikacji grupowej i tożsamości z danym miejscem. Społeczności lokalne są ważnym i niezbywalnym elementem struktury społecznej nie tylko ze względu terytorialne zakorzenienie, lecz także na specyficzną miejscową konkretyzację

119 S. Nurek, *Idea społeczności lokalnej w tradycji i współczesnej refleksji socjologicznej*, [w:] *Społeczności lokalne. Szkice socjologiczne*, red. J. Wódz, Katowice 1986, s. 23–25.

podziałów klasowo-warstwowych oraz lokalnej artykulacji interesów poszczególnych klas i warstw społecznych. W przeciwieństwie do klas i warstw, które mają charakter wertykalny i hierarchiczny, społeczności lokalne są horyzontalnymi elementami struktury społecznej¹²⁰.

Iga Pietraszko-Furmanek wskazuje, że określenie „społeczność” dotyczy zarówno zbiorowości, czyli zbioru osób mających wspólne cechy społeczne, jak i wspólnoty. W nauce amerykańskiej „wspólnota”, czyli *community*, jest synonimem nazwy „społeczność lokalna”, a badania nad społecznościami lokalnymi noszą nazwę *community studies*. W Europie pojęcie „wspólnota” ma szersze znaczenie, a do cech konstytutywnych wspólnoty, w której występuje określony typ stosunków społecznych, nie zalicza się stosunku grupy do określonego terytorium. Ferdinand Tönnies uważał, że wspólnota oparta jest na współdziałaniu, będącym rdzeniem społecznego świata. Członków społeczności lokalnej łączy więź naturalna lub spontaniczna, dzięki czemu odczuwają oni przynależność do grupy, co sprzyja współpracy gwarantującej grupie jedność. Dzięki temu ich życie i indywidualne interesy oraz życie i interesy społeczności stają się niemal tożsame. Społeczność lokalna jest też określana jako społeczność terytorialna, gdyż terytorium jest jej elementem konstytutywnym. Wielkość tego terytorium musi umożliwiać utrzymywanie bezpośrednich stosunków społecznych przez członków społeczności lokalnej, tym bardziej że w bezpośrednich kontaktach, jakie zapewnia wspólnota terytorialna, poszukuje się genezy społecznej. Za ideał uważa się społeczności, do których należy nie więcej niż 5 tys. mieszkańców. W takich społecznościach ludzie się znają i mają możliwość utrzymywania kontaktów bezpośrednich. W większych społecznościach stają się anonimowi, słabnie też kontrola społeczna¹²¹.

Za ważny element społeczności lokalnej można uznać więzi mieszkańców z danym terytorium, którym jest całokształt stosunków i zależności integrujących jednostkę z obszarem. W skład tych zależności wchodzi czynniki o charakterze obiektywno-społecznym, czyli systemy powiązań dotyczących pracy, domu, rodziny itp., a także czynniki subiektywno-indywidualistyczne, czyli poczucie

¹²⁰ B. Jałowicki, *Rozwój lokalny*, Warszawa 1989, s. 121; oraz J.H. Turner, *Socjologia, Koncepcje i ich zastosowanie*, Poznań 1998, s. 56.

¹²¹ I. Pietraszko-Furmanek, *op. cit.*, s. 30–31.

przywiązania do danego miejsca jako swoistej wartości. Dostrzec można istnienie zależności między mieszkańcami a danym miejscem, postawami wobec tego miejsca, a także poczuciem łączności z nim. Wskazuje się więc na istnienie obiektywnych powiązań mieszkańców z danym miejscem, postrzeganym jako obiekt fizyczny o charakterze przestrzenno-ludzkim oraz na subiektywny stosunek do danego miejsca, postrzeganego jako wartość¹²².

Istnieje także kwestia przywiązania jednostki do społeczności lokalnej, nazwanego *community attachment*. To specyficzny rodzaj więzi jednostki z miejscem zamieszkania, obejmujący wszystkie aspekty postaw jednostki wobec lokalnej społeczności, psychologicznie rozumiany sentyment lokalny, więzi rodzinne i przyjacielskie, partycypację społeczną, a także zainteresowanie sprawami lokalnymi — wskazują na to John D. Kasarda i Morris Janovitz¹²³. Według Irvina Altmana i Sethy M. Low w *community attachment* poczucie bycia związanym z konkretnym miejscem jest trwałym, pozytywnym związkiem zachodzącym między jednostką albo grupą a otoczeniem społecznym¹²⁴. Nie bez znaczenia są także mocne, obiektywne i subiektywne psychologiczne aspekty powiązań jednostki ze środowiskiem lokalnym, które determinują jej stosunek do terytorium, na co wskazuje David M. Humman¹²⁵.

Jak twierdzi Bronisław Urban, rozważania nad istotą i funkcją społeczności lokalnych przybierają różnorodne ujęcia, chociaż ich genealogia sięga aż greckiej polis, która została opisana przez Platona i Arystotelesa. Istotą polis w ujęciu Arystotelesa są trzy elementy: polis to społeczeństwo o ograniczonym rozmiarze terytorialnym, co miało zapewnić przejrzystość społecznych relacji, a tym samym bezpośrednio kontakty i wymianę dóbr; cechowała ją bardzo złożona struktura, wielorakie rozwarstwienia i wyrastała ze społeczności rodowych, obywatelami zaś nie mogli być niewolnicy i ludność napływowa; członkowie wspólnoty nie tylko zamieszkiwali wspólne terytorium, lecz także mieli

122 A. Michalska-Żyła, *Przywiązanie do miasta*, „Przegląd Socjologiczny” 57, 2008, nr 1, s. 228–229.

123 Zob. J.D. Kasarda, M. Janovitz, *Community Attachment in Mass Society*, „American Sociological Review” 39, 1974, nr 3, s. 328–339.

124 I. Altman, S.M. Low, *Preface*, [w:] *Place Attachment*, red. I. Altman, S.M. Low, New York 2012, s. XI.

125 Zob. D.M. Humman, *Community Attachment. Local Sentiment and Sense of Place*, [w:] *Place Attachment*, red. I. Altman, S.M. Low, Boston 1992, s. 253–278.

określone prawa z mocy urodzenia i uczestniczyli w życiu politycznym. Polis była „wspólnotą życia”, a podobieństwo jej członków tworzyło wyróżnik „świata duchowego”. Trzeci element oznaczał harmonię materialnych podstaw z organizacyjnymi i moralnymi wymiarami życia, a polis była pierwowzorem i ideałem społecznej organizacji, idealną wspólnotą lokalną, do której odwoływali się pierwsi socjologowie¹²⁶. Jak dalej wskazuje autor, analizując wymienione kryteria, łatwo zauważyć, jak daleko dzisiejsze, nawet najbardziej swobodne pojmowanie społeczności lokalnej odbiega od elementów konstytuujących greckie polis. Wystarczy porównać pierwsze kryterium — terytorium. Polis była społeczeństwem o ograniczonym rozmiarze, co zapewniało przejrzystość stosunków społecznych. Badacze przyjmują, że w polis liczba ludności kształtowała się w granicach 5 tys. Taka liczba żyjących na ograniczonym terytorium miała zapewnić przynajmniej jeden raz w życiu bezpośrednie spotkanie się wszystkich jednostek, a ze spotkania tego miało wynikać coś istotnego dla wszystkich. Obecnie liczba ludności w społeczności może nawet nie być wielka, ale nie ma kontaktów twarzą w twarz nawet wśród osób żyjących w bliskiej odległości, w przysłowiowych blokowiskach. Kontakty, jeśli są, to najczęściej przypadkowe i nieznaczące. Co więcej, ambicją wielu mieszkańców współczesnych osiedli jest pozostawanie obojętnym na obecność innych w niedalekiej odległości. Istnieje też większa odmienność od klasycznych pierwowzorów co do ideałów i wzorów życia. Poza nielicznymi przypadkami w dzisiejszych społecznościach występuje zróżnicowanie pod względem wartości, poglądów i stylów życia. Ta różnorodność jest efektem złożonych procesów społecznych, wchodzi w zakres podstawowych praw jednostek i podlega zabezpieczeniu ze strony demokratycznego ustroju i humanitarnego prawa. Oczywiście zróżnicowania współczesnych społeczności są bardziej wielowymiarowe, a ta cecha ściśle wiąże się z podatnością na rozwijanie się dewiacyjnych (przestępczych) stylów życia¹²⁷.

Jak pokazują doświadczenia analityczne, od lat badania społeczności lokalnych prowadzone były w dwóch ujęciach¹²⁸:

126 B. Urban, *Spółeczność lokalna jako źródło zachowań dewiacyjnych i wsparcie dla działań profilaktyczno-resocjalizacyjnych*, „Nauczyciel i Szkoła” 2012, nr 1 (51), s. 27–28.

127 *Ibidem*, s. 30.

128 I. Pietraszko-Furmanek, *op. cit.*, s. 32–33.

— antropologicznym. Zgodnie z nim społeczności lokalne badano w pewnym odosobnieniu od szerszego kontekstu społecznego, skupiając się na ich wewnętrznych cechach, elementach, zjawiskach i wzorach zachowań występujących w tych społecznościach. Przykładem są amerykańskie badania prowadzone przez małżeństwo Roberta i Helen Lynd, których uznaje się za klasyków *community studies*¹²⁹. W swej pracy poświęconej społeczności niewielkiego miasta w stanie Indiana, zwanej studiami o Middletown, uznali, że badana przez nich społeczność nie jest wyłącznie specyficznym mikrokosmosem, ale że miejsce to ma wszystkie cechy otaczającego je społeczeństwa amerykańskiego¹³⁰;

— socjologicznym, analizującym społeczności lokalne w kontekście szerszych społeczności, jak społeczeństwo czy społeczność wielkomiejska. Podkreśla się też istnienie ciągłych relacji między społecznością lokalną a szerszą społecznością. Społeczność lokalna jest częścią systemu społecznego rozumianego jako układ społeczny podlegający analizie, który w stosunku do niej stanowi pewną całość. Jest miejscem najbliższym jednostce, miejscem, w którym jest ona bezpośrednio „zakotwiczona” jako członek większej społeczności. „Zakotwiczenie” to dokonywało się tradycyjnie i w zasadzie ciągle się dokonuje przez rodzinę i społeczność sąsiedzką. W ramach społeczności lokalnych jednostki utrzymują określone stosunki społeczne i zaspokajają swe określone potrzeby społeczne.

Na inne nurty badawcze dotyczące ujmowania społeczności lokalnych wskazują Wojciech Goszczyński, Wojciech Knieć i Hubert Czachowski¹³¹. Autorzy wyróżniają nurt akcentujący wspólnotowość społeczności, której istota wyraża się w przeżywaniu i dzieleniu tych samych symboli, norm, wartości, decydujących o źródłach kulturowej tożsamości danej grupy, obiektywnych zależnościach i relacjach, jakie

129 Zob. R.S. Lynd, H.M. Lynd, *Middletown. A Study in Modern American Culture*, New York 1929; R.S. Lynd, H.M. Lynd, *Middletown in Transition. A Study in Cultural Conflicts*, New York 1937.

130 Do dziś powstało sporo książek na temat tych badań. Zob. R. Caccamo, *Back to Middletown. Three Generations of Sociological Reflections*, Stanford 2002; F. Felsenstein, J.J. Connolly, *What Middletown Read. Print Culture and Cosmopolitanism in an American City*, Amherst 2015; E.B. Geelhoed, *Muncie. The Middletown of America*, Chicago 2000; R. Poll, *Main Street and Empire. The Fictional Small Town in the Age of Globalization*, New Jersey-New Brunswick 2012.

131 W. Goszczyński, W. Knieć, H. Czachowski, *op. cit.*, s. 12.

wytwarzają się wśród ludzi, w respektowaniu wzajemnych zasad porozumienia, komunikacji i współdziałania. Jest także nurt podkreślający znaczenie przestrzeni jako czynnika konstytutywnego społeczności, w którym tworzy ona lokalną identyfikację i tożsamość, a także organizuje życie społeczności lokalnej w wymiarze gospodarczym, społecznym i kulturowym.

Ponadto w badaniach nad społecznościami lokalnymi wyróżnia się kilka stanowisk teoretycznych. W przeważającej części są to występujące w socjologii orientacje teoretyczno-metodologiczne, które zostały zastosowane do badań społeczności lokalnych. Według Jana Turowskiego można wyróżnić cztery orientacje analityczne tego zagadnienia: ekologiczną, funkcjonalno-strukturalną, interakcyjną i świadomości grupowej¹³². Rozszerzając zaproponowane przez Jana Turowskiego orientacje badawcze społeczności lokalnych, Paweł Starosta wskazuje na istnienie czterech: ekologiczną orientację badawczą, strukturalno-funkcjonalną, interakcyjno-procesualną i socjopsychologiczną¹³³.

Pierwsza, zwana kierunkiem ekologicznym, powstała w szkole chicagowskiej, a jej autorem był Robert E. Park, który tworząc podwaliny „ekologii społecznej”, zafascynował się dokonaniem Charlesa Darwina. Na jej powstanie miała wpływ obserwacja zmian demograficzno-społecznych zachodzących na przełomie XIX i XX wieku w Ameryce, przede wszystkim procesy urbanizacji i industrializacji. Także inni przedstawiciele tej orientacji: Ernest W. Burgess, Roderick D. McKenzie, Louis Wirth, Amos Hawley, zajmowali się zbiorowością mieszkańców Chicago, kładąc nacisk na przestrzenne aspekty zjawisk społecznych zachodzących w miastach, a związanych z gwałtownym napływem ludności, które nazywali „procesami naturalnymi”¹³⁴. Robert E. Park był zdania, że procesy te mają charakter przyrodniczy i dokonują się w walce o terytorium, a powstające w ich wyniku obszary nazywał „naturalnymi miejskimi obszarami

132 J. Turowski, *Społeczność lokalna*, „Studia Socjologiczne” 1977, nr 3 (66), s. 112; za: I. Pietraszko-Furmanek, *op. cit.*, s. 33.

133 P. Starosta, *Poza metropolią. Wiejskie i małomiasteczkowe zbiorowości lokalne a wzory porządku makrosocjalnego*, Łódź 1995, s. 42–46; za: I. Pietraszko-Furmanek, *op. cit.*, s. 33–37.

134 Więcej na ten temat zob. K. Czekaj, *Socjologia Szkoły Chicagowskiej i jej recepcja w Polsce*, Katowice 2007, s. 17–65.

zasiedlenia”. Traktował wówczas życie społeczne jako walkę o byt, chociaż dostrzegał możliwość współdziałania. Przedstawiciele tego kierunku zakładali, że społeczności lokalne zorganizowane są na dwóch poziomach, społecznym i biotycznym. Na poziomie biotycznym zachodzą procesy przystosowania populacji do środowiska społecznego i przyrodniczego. O przynależności społeczności do sfery biotycznej świadczy jej mechanizm rywalizacji, regulujący liczebność i zapewniający równowagę między współzawodniczącymi populacjami ulokowanymi przestrzennie, z których dana miejscowość jest zbudowana. Przedmiotem zainteresowania orientacji ekologicznej było badanie relacji zachodzących między terytorium a ludźmi i instytucjami oraz analiza przestrzennych aspektów zjawisk społecznych. Jej głównym zadaniem było sprawdzenie, w jaki sposób na zachowanie jednostek wpływają przestrzenne układy i warunki, w tym środowisko przyrodnicze na strukturę i rozwój społeczności lokalnej, rozumianej jako terytorialny system organizacji działania, mający odpowiednie zakotwiczenie na poziomie biotycznym¹³⁵.

Orientacja strukturalno-funkcjonalna zaś, stworzona przez Talcotta Parsonsa, traktuje społeczności lokalne jako system społeczny składający się z czterech podsystemów: instytucji społecznych, grup społecznych, pozycji społecznych i ról społecznych. Ich cechą charakterystyczną jest okoliczność zajmowania określonego terytorium, a także integracja związana z przystosowaniem się członków do systemu. Terytorium tworzy swoistą przestrzenną podstawę funkcjonowania społeczności lokalnej. Społeczności lokalne składają się wprawdzie z podsystemów, ale same też są podsystemem większego systemu społecznego. Ponadto społeczność lokalna definiowana jest jako konglomerat jednostek i systemów społecznych zabezpieczających ważne społeczne funkcje, mające lokalne odniesienie. Przykładem są tu badania amerykańskiego miasteczka Newburyport. Badania, prowadzone przez kilka lat pod kierunkiem W. Lloyda Warnera, stały się podstawą do stworzenia typologii warstw społecznych występujących w amerykańskim społeczeństwie, opisanych w „Yankee City Series”¹³⁶. Podejście strukturalno-funkcjonalne miało nie tylko

135 I. Pietraszko-Furmanek, *op. cit.*, s. 34–35.

136 Przeczytać o tym można w: W. Lloyd Warner, P.S. Lunt, *The Social Life of Modern Community*, t. 1, New Haven 1941; W. Lloyd Warner, P.S. Lunt, *The Status Systems*

swoich zwolenników, lecz także przeciwników. Dla tych ostatnich podstawą krytyki było ograniczenie problematyki społeczności lokalnej, nieuwzględnianie roli przestrzeni w kształtowaniu się grup osiedleńczych i ich struktur, zbyt skoncentrowanie się na analizach wzajemnych zależności i funkcji lub struktury organizacyjnej, w tym grup formalnych, przy nienależytym uwzględnianiu zagadnienia postaw, poczucia przynależności czy świadomości grupowej jako ważnego aspektu istnienia i funkcjonowania grupy oraz zapoznania problematyki przemian i rozwoju społeczności lokalnych, roli konfliktów, czyli statycznego i bezkonfliktowego widzenia społeczności lokalnej¹³⁷.

Reprezentami trzeciej orientacji, interakcyjno-procesualnej, są Harold F. Kaufman¹³⁸, William A. Sutton i Jiri Kolaja¹³⁹ oraz Kenneth P. Wilkinson¹⁴⁰. Nawiązuje ona do teorii wymiany w socjologii i psychologii społecznej oraz interakcjonizmu symbolicznego, w tym psychologicznej teorii pola Kurta Lewina, a także teorii działania społecznego Williama Isaaca Thomasa i Florianiana Znanieckiego. Harold F. Kaufman wskazał, że społeczności lokalne określa się jako szereg zachodzących na siebie układów interakcji — celowych, wzajemnych oddziaływań ludzi wynikających ze wspólnego zamieszkiwania w danej miejscowości, w określonej, wyodrębnionej przestrzeni. Społeczność ta składa się z trzech poziomów: ze środowiska, indywidualnych i zbiorowych podmiotów społecznych oraz działań społecznych. Pierwszy to określone terytorium stanowiące środowisko życia i zaspokajania potrzeb ludzi, którzy istniejąc w określonych związkach i strukturach społecznych, tworzą drugi wyróżniony poziom. Trzecim poziomem jest pole społeczności. To obszar działania społecznego, wzajemnych oddziaływań i wspólnych przedsięwzięć. Te wspólne działania i zachowania dokonujące się przez spontaniczne procesy

of a Modern Community, t. 2, New Haven 1942; W. Lloyd Warner, L. Srole, *The Social System of American Ethnic Groups*, t. 3, New Haven 1945.

137 I. Pietraszko-Furmanek, *op. cit.*, s. 35–36.

138 H.T. Kaufman, *Toward an International Conception of Community*, „Social Forces” 38, 1959, nr 1, s. 8–17.

139 Zob. W.A. Sutton, J. Kolaja, *Elements of Community Action*, „Social Forces” 38, 1960, nr 4, s. 325–331; *idem*, *The Concept of Community*, „Rural Sociology” 25, 1960, nr 2, s. 197–203.

140 K.P. Wilkinson, *A Behavioral Approach to Measurement and Analysis of Community Field Structure*, „Rural Sociology” 39, 1974, nr 2, s. 247–256; *idem*, *A Field-Theory Perspective for Community Development Research*, „Rural Sociology” 37, 1972, nr 1, s. 43–52; *idem*, *The Community as a Social Fields*, „Social Forces” 48, 1970, nr 3, s. 311–322.

społeczne są elementem konstytuującym zbiorowość lokalną zgodnie z orientacją interakcyjno-procesualną. Przedmiotem zainteresowania przedstawicieli tej orientacji są zagadnienia społecznej partycypacji na poziomie lokalnym, inicjatyw lokalnych i przywództwa lokalnego, a także wszystkiego, co dotyczy spontanicznych interakcji i procesów społecznych zachodzących na określonym terytorium, będących elementem decydującym o istnieniu społeczności lokalnej¹⁴¹.

Kolejną orientacją jest socjopsychologiczna, wykorzystywana w badaniu społeczności miejskich. Za jej autorów uznaje się Georga Simmla, Maxa Webera, George'a H. Meada, Herberta Blumera, a także twórcę socjologii życia codziennego Ervinga Goffmana. Podstawą badań społeczności lokalnych w tej orientacji są socjopsychiczne aspekty życia społeczności lokalnych — kultura, świadomość i komunikacja. Przedstawiciele tej orientacji uważają, że rzeczywistość społeczna powstaje w wyniku oddziaływania na siebie świadomych podmiotów społecznych, jest czymś żywym, stale zmiennym. Badane są mechanizmy styczności międzyludzkich i procesów społecznego komunikowania, ponadto społeczność lokalna jest traktowana jako wspólnota symboli i znaczeń. Dużą wagę przykładają się do zagadnień tożsamości kulturowej i świadomości społecznej społeczności lokalnej. Dla przedstawicieli tej orientacji społeczność lokalna to społeczność ograniczonego zobowiązania, mająca takie cechy, jak: solidarność lokalnej społeczności jest ograniczona, solidarność komunalna jest pozbawiona ścisłego odniesienia przestrzennego, solidarność komunalna jest społecznie wytwarzana w procesie interakcji z innymi społecznościami i instytucjami zewnętrznymi wobec danego terenu. Społeczność lokalna więc to wspólnota potencjalna, a nie grupa w znaczeniu funkcjonalnym. Wspólnota ta opiera się na pewnej wiedzy jednostek przebywających w określonej przestrzeni dotyczącej możliwości ich współdziałania w określonych okolicznościach. Można ją określić jako wspólnotę norm i wzorów interakcji. Jej rola polega na umożliwieniu członkom zrozumienia wzajemnych oddziaływań i reagowania zgodnie z oczekiwaniami podmiotów ulokowanych w określonej przestrzeni¹⁴².

141 I. Pietraszko-Furmanek, *op. cit.*, s. 36–37.

142 *Ibidem*, s. 37.

Istnieje także określenie „wspólnota lokalna”. Jak zauważa Monika Krakowiak-Drzewiecka:

ze wspólnotą lokalną mamy do czynienia wówczas, gdy społeczność zamieszkującą wspólny obszar charakteryzują współwystępujące i tworzące nierozzerwalną całość trzy cechy: a) przeżywanie i podzielenie tych samych symboli i wartości stanowiących źródło kulturowej tożsamości grupy, b) istnienie obiektywnych zależności i stosunków międzyludzkich, c) respektowanie zasad porozumienia i współdziałania¹⁴³.

Dodaje przy tym, że wspólnotę lokalną tworzą: wspólne, zwykle wyodrębnione administracyjnie terytorium, ograniczony, niewielki obszar, społeczność zamieszkująca ten obszar, więzi społeczne między mieszkańcami, wzajemne interakcje, wspólne potrzeby, cele i wartości, świadomość wspólnych interesów, lokalny patriotyzm. Wspólnota jest typem zbiorowości opartym na mocnych emocjonalnych więziach. Cechuje się samoistną przynależnością przez urodzenie, ekskluzywnością, czyli podziałem na swoich i obcych, tradycją, troską o wychowanie, bezwarunkowym charakterem przynależności wymuszającym wybór tylko jednej wspólnoty z danej kategorii. Wspólnota lokalna na tle innych wspólnot wyróżnia się tym, że łączy ją terytorium, na którym zachodzą wspomniane procesy. A zatem wspólnotę lokalną charakteryzują dwa elementy: obszar, terytorium zamieszkanе przez określoną społeczność, oraz społeczne interakcje zachodzące między jego mieszkańcami, a szczególnie więzi ich łączące, i system wyznawanych przez nich wartości. Istotny jest też wspólny interes społeczny wynikający z użytkowania terytorium i emocjonalnego stosunku do miejsca¹⁴⁴.

Od kilku lat pojawiają się w nauce głosy o zanikaniu społeczności lokalnej, skutkującym także zanikaniem lokalności i myślenia lokalnego. Agnieszka Michalska-Żyła wskazuje, że dla jednych osób środowisko lokalne straciło swoje pierwotne znaczenie zaspokajania potrzeb mieszkańców i zmieniać się może w czynnik społecznej degradacji. Tym bardziej że istotną częścią współczesności jest możliwość zmiany miejsca przebywania, co wiąże się z osiaganiem sukcesu przez jednostki, gdyż osoby, które podróżują, poszukując swego „miejsca

¹⁴³ M. Krakowiak-Drzewiecka, *Przeobrażenia wspólnot lokalnych w dobie globalizacji — wybrane aspekty ekonomiczne*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. Ekonomia” 2017, nr 12, s. 71.

¹⁴⁴ *Ibidem*.

w świecie”, nie są związane z jednym konkretnym miejscem jako wolne od ograniczeń przestrzennych. Natomiast osoby pozostające na miejscu, wykluczone z dostępu do dóbr materialnych i możliwości zmiany miejsca przebywania, bliskie są poczuciu klęski życiowej. A zatem zakorzenienie lokalne, uznawane przez wieki za zjawisko pozytywne, jest traktowane jako czynnik społecznej deprivacji. Osoby, które w wyniku utraty pracy, korzystania z pomocy społecznej lub z innych powodów doznają pauperyzacji, podlegają procesom wykluczenia i skazane są na lokalizm. Ale przecież ten „negatywny lokalizm” może być zarówno czynnikiem społecznej deprivacji, jak i podstawą formowania się wspólnot zorientowanych na obronę własnych interesów i samopomoc dla swoich członków. W wyniku procesów wykluczenia społecznego, a także utraty poczucia bezpieczeństwa społecznego terytorium zaczyna odgrywać rolę czynnika integrującego. Nie bez znaczenia jest także i to, że jednostki o wysokich statusach społeczno-ekonomicznych, posiadając środki do dokonywania wyborów miejsca zamieszkania, mogą tworzyć nowe klasy osób, które charakteryzują się posiadaniem wiedzy i idei, kompetencjami, czyli zdolnościami do działania w najwyższym standardzie i w każdym miejscu, a także koneksjami, czyli relacjami i dostępem do zasobów innych ludzi i organizacji na całym świecie. Osoby te charakteryzuje indywidualizm, który prowadzi do uczestnictwa w wybranych grupach mających za podstawę wspólne zainteresowania czy interesy, ale nie zawsze w grupach o podłożu terytorialnym. Funkcjonując w przestrzeni wirtualnej, mają nowych sąsiadów, którymi są inni internauci, bez względu na miejsce zamieszkania i realną odległość¹⁴⁵.

Nowym problemem społecznym związanym z utratą tożsamości zbiorowej jest alienacja przestrzenna czy ucieczka w prywatność, a tym samym „wykorzenie się” ze swoich społeczności lokalnych. W takim przypadku „sposobem na życie” jest ucieczka w prywatność, niechęć do wspólnych działań, poszukiwanie zastępczych obszarów aktywności, na których można wyrazić swoją indywidualność. Jak zauważają Barry Wellman, Renita Yuk-lin, David Tindall i Nancy Nazer, pojawia się atrofia więzi o podłożu terytorialnym. Specyfiką tego zjawiska jest zamiana dotychczasowych więzi lokalnych, coraz

bardziej, na więzi ponadlokalne albo też na więzi w sieciach osobistych, określanych jako *personal communities*¹⁴⁶.

Jedną z przyczyn tego stanu rzeczy są procesy migracji społecznej, które wpływają na pojawienie się ograniczeń w integrującej roli przestrzeni, co jest domeną ostatnich kilkudziesięciu lat. Procesy ruchliwości są wolne od barier, nie mają ograniczeń, nie ma bowiem granic fizycznych i psychicznych, a przemieszczanie się umożliwia rozwój technik szybkiego przenoszenia się z miejsca na miejsce (samoloty, własne samochody), poza tym wpływ na to ma ponadnarodowy rynek pracy¹⁴⁷.

Współcześnie na skutek procesu globalizacji następują zmiany nie tylko w sferze podstaw ekonomicznych funkcjonowania społeczeństwa czy przestrzennego zagospodarowania miejsca zamieszkania, ale też w sferze więzi, które łączą jednostkę z otoczeniem. Można wskazać, że niektóre społeczności lokalne, szczególnie takie, które charakteryzuje znaczna wielkość, gęstość zaludnienia i heterogeniczność społeczna, są bardziej podatne na zmiany zachowań w sferze społecznej, ekonomicznej i przestrzennej. Zwłaszcza heterogeniczność społeczna pod względem pochodzenia, statusu społecznego i sytuacji życiowej może stać się czynnikiem wpływającym na charakter związków jednostki z otoczeniem, a zbyt słabe zakorzenienie w przestrzeni lokalnej może przyczynić się do migracji, powodować utratę mechanizmów przywiązania i przynależności do danego miejsca¹⁴⁸.

Kolejna ważna kwestia związana ze społecznością lokalną dotyczy samorządu terytorialnego. Należy wskazać, że społeczności lokalne prawie zawsze były, obok rodziny, podstawowym elementem struktury społecznej, a gmina stała się ich instytucjonalnym i politycznym wyrazem. Autonomia gmin to jedna z podstawowych cech kultury europejskiej, a społeczności lokalne zorganizowane w gminę władały określonym terytorium, tworząc względnie zamknięty układ. W relacjach lokalnych czas biegł powoli w „rytmie długiego trwania”. Tradycyjnie były one jednym z najważniejszych ogniw w systemie społecznej kontroli sposobu zachowania się, odegrały

146 B. Wellman *et al.*, *A Decade of Network Change. Turnover, Persistence and Stability in Personal Communities*, „Social Networks” 19, 1997, nr 1, s. 27–50.

147 Więcej na ten temat w rozprawie doktorskiej autora.

148 A. Michalska-Zyła, *op. cit.*, s. 228.

ważną rolę w procesach wychowania i socjalizacji oraz w utrzymywaniu obyczajowej strony życia, kształtowaniu opinii publicznej, wypełnieniu praktyk religijnych, organizowaniu działalności kulturalnej. W społecznościach lokalnych działają czynniki zapewniające ciągłość społeczną, do których zalicza się parafie, patriotyzm lokalny wyrażany w organizacjach regionalnych, artystycznych, opór wobec innowacji wprowadzanych przez instytucje polityczno-gospodarcze czy administracyjne. Znaczenie społeczności lokalnych zmniejszyło się wyraźnie po drugiej wojnie światowej, która spowodowała co prawda wzmocnienie więzi i solidarności, ale jednocześnie wpłynęła na rozproszenie i wymieszanie ludności, także przez powojenne procesy społeczne, jak industrializacja i migracje, przemiany ustrojowe, rozwój systemu oświatowego i środków masowego komunikowania. Można zauważyć trzy aspekty tych przemian. Po pierwsze, doszło do zmiany składu elit, do których zalicza się współcześnie personel polityczny i administracyjny, dyrektorów zakładów pracy i wysoko wyspecjalizowanych profesjonalistów. Po drugie, nastąpił proces komercjalizacji stosunków społecznych w wyniku pojawienia się różnych form uspołecznionych usług, instytucji, procesów postępu technicznego, zastępujących pomoc sąsiedzką. Po trzecie, dokonała się zmiana kryteriów prestiżu społecznego i wpływów związanych z wykształceniem, zarobkami, kwalifikacjami zawodowymi, udziałem w strukturach władzy¹⁴⁹.

Barbara Bąbska i Marek Rymsza są zdania, że w polskich realiach najlepsze warunki do ukonstytuowania się wielowymiarowej społeczności lokalnej stwarza gmina, chociaż przekonanie, że tylko społeczność gminna może być uznana za wspólnotę lokalną, nie do końca jest słuszne, jako że społeczności lokalne można podzielić ze względu na: a) wielkość obszaru zajmowanego przed daną społeczność, wyróżniając społeczności duże, obejmujące rozległy teren i liczące od kilku do kilkudziesięciu tysięcy mieszkańców, oraz małe, które liczą od kilkudziesięciu do kilkuset osób zamieszkałych na niewielkim terenie, b) sytuację prawn-administracyjną, wyróżniając społeczności formalne, które mają określone granice administracyjne, oraz

149 Z. Pucek, *Społeczności lokalne*, [w:] *Elementy socjologii*, red. M. Boheńska-Seweryn, K. Kluzowa, Warszawa 1996, s. 236–237; R. Dyoniziak *et al.*, *Społeczeństwo w procesie zmian. Zarys socjologii ogólnej*, Kraków 1992, s. 56–57; B. Jałowicki, *op. cit.*, s. 98.

nieformalne, niemające określonych granic, a ich funkcjonowanie nie jest obwarowane żadnymi przepisami¹⁵⁰.

W Polsce w wyniku przemian po 1989 roku przekształcanie się zbiorowości terytorialnych w upodmiotowione społeczności lokalne było jedną z dróg prowadzących do odbudowy społeczeństwa obywatelskiego, a spontaniczną rozbudowę struktur lokalnych postrzegano jako przeciwwagę dla biurokratycznych zagrożeń demokracji. Modelem społeczności lokalnej, która jest *de facto* wspólnotą zbliżoną do tradycyjnej, lecz funkcjonującą na innych zasadach odpowiadających współczesnym uwarunkowaniom, staje się lokalna społeczność samorządowa. Jest nią taki rodzaj społeczności, dla której jej przestrzeń i terytorium są naturalną podstawą dowolnego i dobrowolnego zrzeszania się. Społeczność ta ma wszelkiego rodzaju atrybuty tolerancji, otwartości, nie stanowiąc przeszkód w ewentualnym napływie nowych osób z zewnątrz do istniejącego układu lokalnego i odpływie z jej obszaru dotychczasowych członków. Programy rozwojowe dla niej tworzą jej obywatele, czyli osoby mieszkające w danym środowisku, współpracując ze stowarzyszeniami czy organizacjami. Lokalne elity władzy są wyłaniane w zinstytucjonalizowanych demokratycznie procedurach wyborczych, a członków danej społeczności cechuje mocna identyfikacja z miejscem zamieszkania i aktywny udział w lokalnym życiu politycznym¹⁵¹.

Konkludując, można za Andrzejem Radziewicz-Winnickim stwierdzić, że społeczności lokalne były w społeczeństwach tradycyjnych główną formą życia zbiorowego, chociaż wskutek rozwoju nowoczesnych, dużych struktur społecznych i procesów industrializacji, urbanizacji i wzrostu ruchliwości przestrzennej następuje proces osłabiania, a wręcz zanikania więzi łączących społeczności lokalne. Tracąc z wolna swój wielowiekowy charakter, przekształcać się zaczęły w zbiorowości terytorialne. Zbiorowości terytorialne są skupiskiem zatimizowanych jednostek, których skład bywa płynny i zmienny, co utrudnia tworzenie się więzi społecznych. Jednostki funkcjonujące w zbiorowościach terytorialnych istnieją obok siebie (a nie dla siebie), zaspokajając swe

150 B. Bąbska, M. Rymusza, *Organizowanie społeczności lokalnej — metodyka pracy środowiskowej*, Warszawa 2014, s. 29.

151 A. Radziewicz-Winnicki, *Społeczność lokalna, zbiorowość terytorialna a instytucjonalizacja ideologii lokalizmu/regionalizmu*, „Rocznik Lubuski” 39, 2013, cz. 2, s. 19–20.

potrzeby w obrębie tego samego obszaru geograficznego, chociaż nie odczuwają potrzeby wiązania się z tym obszarem ani z sobą nawzajem. Znacznie silniejsze są za to ich związki z osobami spoza układu lokalnego i poza nim znajdują się ich grupy odniesienia. Mają także odmienny niż członkowie społeczności lokalnych stosunek do zamieszkiwanej przestrzeni. Tak rozumiana zbiorowość terytorialna jest pojemniejszą kategorią niż społeczność lokalna. Każda społeczność lokalna jest zbiorowością terytorialną, ale nie każda zbiorowość terytorialna jest społecznością lokalną, chociaż istnieje możliwość przekształcenia się w połączoną więzią społeczność. Społeczności lokalne mają rozmiar, który wraz z jego społecznymi konsekwencjami odróżnia je od mikrostruktur społecznych czy od makrostruktur¹⁵².

Powołanie w 1990 roku samorządów terytorialnych jako struktur terenowych administracji publicznej spowodowało potrzebę określenia zadań realizowanych przez te samorzady¹⁵³. Współcześnie na mocy art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym do zakresu działania gminy należą wszystkie sprawy publiczne o znaczeniu lokalnym, niezastrzeżone ustawami na rzecz innych podmiotów, przy czym w zadaniach tych wyróżnia się zadania własne i zadania zlecone przez administrację rządową. Artykuł 7 ust. 1 ustawy stanowi, że zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W zakresie bezpieczeństwa zadania własne obejmują kwestię porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli oraz ochrony przeciwpożarowej i przeciwpowodziowej, w tym wyposażenia i utrzymania gminnego magazynu przeciwpowodziowego. Z kolei na mocy art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie powiatowym powiat wykonuje zadania publiczne o charakterze ponadgminnym, które w zakresie bezpieczeństwa obejmują kwestie porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli, a także ochrony przeciwpowodziowej, w tym wyposażenia i utrzymania powiatowego magazynu przeciwpowodziowego, przeciwpożarowego i zapobiegania innym nadzwyczajnym zagrożeniom życia i zdrowia ludzi oraz środowiska.

Artykuł 14 ust. 1 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie wojewódzkim stanowi, że samorząd województwa wykonuje

152 *Ibidem*, s. 17.

153 Więcej na ten temat K. Gardian, *Węzłowe problemy gospodarki finansowej samorządu terytorialnego w Polsce*, „Gospodarka — Administracja — Samorząd” 2001, nr 2.

zadania o charakterze wojewódzkim określone ustawami, a w zakresie bezpieczeństwa kwestie bezpieczeństwa publicznego¹⁵⁴.

Wśród zadań samorządu terytorialnego są takie, które koncentrują się na trzech obszarach działania. Pierwszym są jednostki samorządu gmin, które rozwiązują problemy dotyczące przypadków naruszenia porządku publicznego i bezpieczeństwa publicznego o charakterze gminnym. Drugi obszar to samorząd powiatowy wykonujący zadania w zakresie porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli, wykraczające poza kompetencje ustawowe gmin. Trzecim zaś jest samorząd wojewódzki zobowiązany do działań na terenie całego województwa w przypadku zagrożenia bezpieczeństwa publicznego. Należy dodać, że samorząd terytorialny można uznać za dobrego partnera państwa w przeciwdziałaniu przestępczości, gdyż odpowiednio definiuje potrzeby oraz rozpoznaje problemy społeczne, stosuje innowacyjne metody działań przy przeciwdziałaniu przestępczości, także selektywność i indywidualność działań, jest otwarty i elastyczny przy określaniu potrzeb i celów społecznych, wprowadza swobodę w przemieszczaniu środków i zasobów samorządu terytorialnego w zakresie przeciwdziałania przestępczości, a także dysponuje środkami finansowymi na te zadania¹⁵⁵. Jak widać, zadania realizowane przez administrację samorządową szczebla gminnego, powiatowego i wojewódzkiego są bardzo uszczegółowione. Dlatego też do zadań należących do zakresu działania gminy, powiatu, województwa samorządowego należy zapewnienie porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli. Wynika z tego, że warunkiem funkcjonowania każdej społeczności lokalnej jest wykształcenie systemu postępowania normującego stosunki wzajemnego współistnienia, w tym nietykalności osobistej, własności czy odrębności danych jednostek. Zadania związane z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego ustawodawca zaliczył do podstawowych zadań jednostek samorządu terytorialnego. Zakres działalności poszczególnych jego szczebli został jednak zróżnicowany. W szczególności zadania własne gminy obejmują sprawy porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli oraz ochrony przeciwpożarowej i przeciwpowodziowej, powiat wykonuje określone

154 Dz.U. z 2019 r. poz. 512, 1571, 1815.

155 P. Sarnecki, *Właściwości organów terenowych w sprawach porządku i bezpieczeństwa publicznego w nowej strukturze lokalnych władz publicznych*, [w:] *Zapobieganie przestępczości w społecznościach lokalnych*, red. J. Czapska, W. Krupierz, Warszawa 1999, s. 37–38.

ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym w zakresie porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli, a samorząd województwa wykonuje zadania o charakterze wojewódzkim określone ustawami w zakresie bezpieczeństwa publicznego¹⁵⁶.

Z kolei zgodnie z ustawą z dnia 23 stycznia 2009 roku o wojewodzie i administracji rządowej w województwie¹⁵⁷ wojewoda jest powołany do realizowania zadań administracji rządowej w województwie. W jej ramach jest on zarówno wykonawcą, jak i inicjatorem polityki bezpieczeństwa. Polityka ta jest realizowana na wszystkich szczeblach zarządzania, w terenie i na obszarze całego państwa. Kompetencje wojewody, w tym w sprawach bezpieczeństwa, rozciągają się na obszar województwa, zatem na jednostki podziału terytorialnego państwa o stosunkowo dużym zasięgu i znaczeniu, dlatego też jego aktywność będzie niezwykle ważna z punktu widzenia przeciwdziałania i zwalczania zagrożeń występujących na terenie regionu¹⁵⁸.

Jak widać, pojawianie się nowych obowiązków wynikających z reformy administracji publicznej określających współczesne reguły prawne na różnych płaszczyznach życia społecznego, a także dynamiczny wzrost zjawisk o podłożu dysfunkcyjnym wpływających na destabilizację egzystowania obywateli w społecznościach lokalnych daje asumpt do powstania systemu porządku publicznego. Równie istotnym argumentem ugruntowującym taki pogląd jest nieistnienie przesłanek do zapewnienia bezpieczeństwa publicznego przez samorząd terytorialny, na co w istotny sposób wpływa ograniczona możliwość utworzenia efektywnego systemu zapobiegania.

2.3. Problemy alkoholowe jako zjawisko społeczne

Obserwowany obecnie w Polsce problem alkoholowy od wielu dekad ma utrwaloną pozycję w katalogu negatywnych zjawisk społecznych.

156 *Zadania jednostek samorządu terytorialnego w zakresie ochrony porządku i bezpieczeństwa publicznego. (Stan prawny na dzień 1 stycznia 2003 roku).* Informacja dla jednostek samorządu terytorialnego, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Komenda Główna Policji, Warszawa 2003, s. 3.

157 Tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 135.

158 M. Karpiuk, *Właściwość wojewody w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz zapobiegania zagrożeniu życia i zdrowia*, „Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II” 61, 2018, nr 2, s. 227.

Nie jest łatwo jednoznacznie określić, co legło u podstaw ogromnych rozmiarów tego zjawiska, ponieważ istnieje wiele przyczyn i teorii wyjaśniających jego powstanie. Niemniej jednak żadna nie potrafi jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, dlaczego ludzie wciąż popadają w ów zgubny nałóg, a skala tego zjawiska się nie zmniejsza. Trudno też znaleźć odpowiedź na pytanie, jak ograniczyć jego rozmiar lub całkowicie go wyeliminować. Bezsparnie nadużywanie alkoholu jest jednym z najbardziej dolegliwych problemów społecznych współczesnej Polski, ze względu na jego wielowymiarowe i poważne następstwa, dostrzegane szczególnie w wymiarze społecznym. Powoduje ono zazwyczaj rozpad rodziny, zmniejszenie dyscypliny pracy i pogorszenie jej jakości, jest jednym z głównych czynników w rozwoju przestępczości, ponadto znaczna część wypadków komunikacyjnych i zawodowych wiąże się z używaniem alkoholu. Są to tylko niektóre z wielu negatywnych skutków nadużywania alkoholu o charakterze zarówno indywidualnym, jak i ogólnospołecznym. Dlatego analizując skalę zjawiska nadużywania alkoholu, jak też jego negatywne konsekwencje, można stwierdzić, że jest ono jednym z najważniejszych problemów społecznych.

Zainteresowanie problemami kwalifikowanymi jako społeczne leży zwłaszcza w polu badawczym socjologów, psychologów, polityków społecznych, ale również pedagogów, także społecznych. Bez względu na perspektywę przyjętą do opisu i wyjaśniania problemów społecznych wspólne jest to, iż cechuje je powstawanie w określonych warunkach i określonym czasie, a także skala (wielkość grup społecznych dotkniętych problemem, liczebność grup uwikłanych w sytuację problemową i rozległość następstw społecznych sytuacji problemowej) i złożoność (zakłada możliwość rozwiązania całości przez rozwiązanie problemów częściowych) oraz różna w czasie zmienność natężenia i dynamika ich znaczenia dla społeczeństwa i skutek, jakim jest stopniowe marginalizowanie i wykluczenie społeczne części członków społeczeństwa dotkniętej bezpośrednio i pośrednio następstwami owego problemu¹⁵⁹.

Historia alkoholu jest niemalże tak samo długa jak historia ludzkości, a jego używanie notowane od niepamiętnych czasów we wszystkich społeczeństwach. Od najdawniejszych wieków ludzie sięgali po alkohol z różnorodnych powodów, między innymi relaksacyjnych,

¹⁵⁹ E. Włodarczyk, *Społeczne konsekwencje problemu alkoholowego w Polsce*, „Pedagogika Społeczna” 2018, nr 2 (68), s. 242.

środowiskowych, kulturowych czy społecznych. Powszechność spożywania alkoholu tłumaczy się zarówno jego wpływem na organizm, jak i rolą w życiu społecznym. Ta mnogość ról przyczynia się do tego, że spożywanie alkoholu utrzymuje się przez wieki mimo wielu negatywnych konsekwencji związanych z nadużywaniem tej substancji. Następstwa te mają różnorodny charakter i zakres, a dostrzec je można w wielu sferach i dziedzinach życia człowieka.

Istnieje wiele czynników mających wpływ na poziom i wzrost spożycia alkoholu. W literaturze przedmiotu znajdziemy teorie wyjaśniające oraz różne poglądy w kwestii przyczyny sięgania po alkohol przez człowieka, różnorodność dróg, które prowadzą do stanu chorobowego. Mówi się o wieloczynnikowej etiologii uzależnienia. W szukaniu przyczyn sięgania po alkohol i rozwoju uzależnienia uwagę zwracają przede wszystkim czynniki społeczne, dość częste podłoże alkoholizmu.

Rola czynników społecznych w spożyciu alkoholu jest znana od dawna, jednak jej zakres różni się w konkretnych grupach, w zależności od obyczajów i indywidualnych nastawień jednostki. Według Bohdana T. Woronowicza kultury możemy podzielić na abstynenckie, na tolerujące pijaństwo, następnie na kultury, w których jest przyzwolenie na picie alkoholu przy jednoczesnej kontroli jego spożycia, oraz kultury w żaden sposób jego spożywania nienormujące. Na powstanie uzależnienia od alkoholu ma też wpływ rodzina — jej wzorce zachowań, wartości, jakimi się posługuje na co dzień. Wszelkie kryzysy, nieprawidłowości w funkcjonowaniu rzutują na potencjalne problemy z alkoholem osób tworzących rodzinę. Jak podaje autor: „alkoholicy najczęściej pochodzą z rodzin, w których jedno lub oboje rodziców byli alkoholikami bądź z rodzin całkowicie abstynenckich”¹⁶⁰.

W powstawaniu i rozwoju uzależnienia znaczną rolę odgrywa bliższe otoczenie społeczne, oddziałując ujemnie na człowieka. Jest to wynik wymuszania na nim akceptowania norm i sposobów postępowania odrzucanych przez społeczeństwo. Osoba taka, jeśli ulegnie presji lokalnej społeczności, to przejmie charakterystyczne dla niej zachowania, również te związane z alkoholem. Także luźne stosunki między członkami grupy społecznej i w następstwie mniejszy poziom

160 B.T. Woronowicz, *Uzależniania: geneza, terapia, powrót do zdrowia*, Warszawa 2009, s. 69–70.

wzajemnej kontroli może skłaniać do sięgania po alkohol. Ponadto niewystarczająca liczba ośrodków kulturalnych związanych z nauką, sportem, miejsc do rozwijania zdolności i zainteresowań, czyli tego, czym można pozytywnie wypełnić wolny czas. Mowa tu zarówno o młodzieży, jak i dorosłych, dla których pewne problemy są wspólne, a rozwiązań nierzadko szukają w alkoholu¹⁶¹.

Niekorzystne oddziaływanie na stosunki między członkami danej grupy, jak rodzina czy mieszkańcy tej samej miejscowości, „każde zaburzenie prawidłowej koegzystencji może nieść ze sobą ryzyko rozwoju uzależnień, w tym alkoholizmu”¹⁶². Również nieistnienie ograniczeń prawnych i przyzwolenie społeczne dorosłych ułatwiają dostęp do alkoholu osobom młodym, co może stwarzać w przyszłości problemy z jego używaniem¹⁶³.

Wpływ czynników społecznych na problemy związane z alkoholem jest skutkiem zależności człowieka od otoczenia społecznego, obyczajów, obowiązującego prawa, struktury politycznej, w której funkcjonuje na co dzień. Uwarunkowania te w naszym kraju nie są sprzyjające i powodują różne rodzaje uzależnień, w tym od alkoholu. Pierwszy z takich czynników to picie alkoholu przy okazji różnych świąt i uroczystości, podczas których głównym celem uczestników jest upicie się, a rzeczywisty powód spotkania schodzi na dalszy plan. Rozpowszechnianiu picia sprzyja też nakłanianie i zmuszanie do picia w grupie ludzi, co ma być potwierdzeniem wspólnoty oraz więzi łączących osoby pijące. Odmawianie napicia się jest źle postrzegane, skutkuje podejrzliwością i utratą zaufania do niepijącego. Niebezpieczne jest lekceważenie eksperymentów z piciem alkoholu przez dzieci i młodzież, uważanie tego za normalne, uznawanie jedynie za przejaw ciekawości, bez świadomości fatalnych skutków takich poczynań. Wiąże się z tym niedostateczna wiedza rodziców i opiekunów na temat zależności między wczesnym kontaktem z alkoholem ich dzieci a szybszym rozwojem alkoholizmu. Nie przypuszczają, że nastolatek też może się uzależnić i młody wiek nie daje żadnej ochrony w tej kwestii. Podobnie u osób dorosłych nie można pomniejszać

161 G. Wąchoł, *Wsparcie duszpasterskie osób uzależnionych od alkoholu w procesie leczenia*, Kraków 2020, s. 140–141.

162 *Ibidem*, s. 143.

163 *Ibidem*, s. 144.

incydentów z upijaniem się, gdyż mogą one świadczyć o wewnętrznych problemach, trudnościach i być początkiem niekontrolowanego picia i wchodzenia w uzależnienie¹⁶⁴.

Kolejny czynnik powodujący wzrost spożycia alkoholu w społeczeństwie to dążenie przemysłu do maksymalizacji zysku ze sprzedaży alkoholu bez uwzględnienia ujemnych skutków picia na zdrowie konsumentów i ich funkcjonowanie społeczne. Korzyści poza prywatnymi firmami czerpie również administracja państwowa, traktując alkohol jak zwykły towar, na którym można szybko i dobrze zarobić. Branża alkoholowa kształtuje potrzeby i gusta związane z alkoholem, proponuje formy spędzania wolnego czasu w towarzystwie osób pijących, w których główną rolę odgrywa alkohol. Wywiera wpływ na ustawodawstwo państwowe, dąży do wprowadzania przepisów umożliwiających wzrost sprzedaży i dostępność alkoholu. Wszystko to sprawia, że człowiek ma łatwy dostęp do alkoholu w wielu codziennych sytuacjach, coraz mniej przeszkód przy jego zakupie, w efekcie trudno znaleźć obszar bez alkoholu¹⁶⁵.

Wśród społecznych przyczyn nadużywania alkoholu należy wymienić niewystarczające regulacje prawne oraz ich nieskuteczność w przypadku ograniczania produkcji i sprzedaży alkoholu ze źródeł niewiadomego pochodzenia, z przemytu. Zagrożeniem jest reklama, głównie piwa, dostępna dla dzieci i młodzieży, emitowana na równi z innymi towarami pierwszej potrzeby. Brakuje też mechanizmów, które by umożliwiały pociągnięcie osób pijących destrukcyjnie do odpowiedzialności za wyrządzone szkody i krzywdy wobec najbliższych i w swoim środowisku. Więc nadal piją, powiększając rozmiary negatywnych działań, uważając taki stan za normalny, nawet w najmniejszym stopniu nie przypisując sobie winy. Również niedoprecyzowane przepisy prawne umożliwiają sprzedaż alkoholu młodocianym, często także dzieciom, bez konsekwencji prawnych. Niekontrolowany wzrost punktów sprzedaży alkoholu usytuowanych w pobliżu miejsc aktywności ludzi młodych i dorosłych — dotyczy to

164 M. Dziewiecki, *Indywidualne i społeczne podłoże problemów alkoholowych*, [w:] *Nowe przesłanie nadziei. Podręcznik duszpasterstwa trzeźwości*, red. M. Dziewiecki, Warszawa 2000, s. 63–65.

165 *Ibidem*, s. 65.

szkół, wyższych uczelni, akademików, przedsiębiorstw — jest okazją do inicjowania kontaktów z alkoholem i grozi uzależnieniem¹⁶⁶.

Obecnie nadmiernemu picu sprzyja zarówno wielki wybór trunków w zróżnicowanych cenach, jak i powszechny i łatwy do nich dostęp.

Jak wynika z przeprowadzonych ogólnopolskich badań terenowych zrealizowanych w naszym kraju w 2018 oraz 2019 roku, alkoholizm zajmuje drugie miejsce spośród czternastu wymienionych problemów społecznych trapiących polskie społeczeństwo. Badania te zostały wykonane w dwóch etapach, pod koniec 2018 oraz na początku 2019 roku, w metodologii CAPI techniką wywiadu ankietarskiego na losowej próbie Polaków w wieku 15–64 lat. Alkoholizm, obok przemocy w rodzinie, został przez respondentów określony jako bardzo ważny lub ważny problem społeczny (78,4%)¹⁶⁷.

Tabela 2.1. Ocena ważności różnych problemów społecznych na poziomie kraju 2018/2019 [%]

Problem społeczny	Bardzo ważne	Ważne	Średnio ważne	Mało ważne	Nieważne	Trudno powiedzieć
1. przestępczość gospodarcza	27,7	44,7	18,7	5,8	1,5	1,6
2. przestępczość pospolita	28,8	44,3	18,8	5,1	1,1	1,9
3. narkomania	33,6	41,6	17,4	5,4	1,3	0,7
4. zanieczyszczenie środowiska	37,5	41,9	14,9	4,2	0,9	0,6
5. alkoholizm	35,7	42,7	15,9	4,1	1,0	0,5
6. kryzys moralny	18,4	38,0	27,1	9,8	2,6	4,1
7. zły stan zdrowia społeczeństwa	28,5	43,8	19,7	5,6	1,0	1,3
8. spadek stopy życiowej	25,6	42,4	23,1	5,5	1,3	2,0
9. sytuacja mieszkaniowa	26,7	46,3	19,1	5,9	1,0	1,0
10. przemoc w rodzinie	37,5	40,9	15,3	4,3	1,2	0,9

¹⁶⁶ *Ibidem*, s. 65–66.

¹⁶⁷ A. Malczewski, *Substancje psychoaktywne — postawy i zachowania. Wyniki ostatnich badań*, „Serwis Informacyjny Uzależnienia” 2020, nr 2 (90), s. 39–40.

11. przemoc i agresja na ulicach	32,9	43,9	16,2	5,2	1,3	0,6
12. picie alkoholu przez młodzież	35,4	41,4	16,8	4,5	1,2	0,6
13. bezrobocie	30,1	40,9	18,4	7,3	1,9	1,3
14. AIDS	23,3	34,9	21,7	11,6	3,0	5,4

Źródło: opracowanie na podstawie A. Malczewski, *Substancje psychoaktywne — postawy i zachowania. Wyniki ostatnich badań*, „Serwis Informacyjny Uzależnienia” 2000, nr 2 (90) 2020, s. 39–40.

W ramach badania zapytano także o ocenę ważności różnych problemów społecznych, z koniecznością wskazania przez respondenta tylko jednego. W tabeli 2.2 zostały przedstawione wyniki wyboru jednego najważniejszego problemu. Najwięcej respondentów (15,8%) wskazało na alkoholizm jako największy problem społeczny¹⁶⁸.

Tabela 2.2. Wybór jednego najważniejszego problemu [%]

Rodzaj problemu	2018/2019
1. przestępczość gospodarcza	11,0
2. przestępczość pospolita	8,5
3. narkomania	10,1
4. zanieczyszczenie środowiska	14,1
5. alkoholizm	15,8
6. kryzys moralny	2,7
7. zły stan zdrowia społeczeństwa	6,1
8. spadek stopy życiowej	5,1
9. sytuacja mieszkaniowa	3,8
10. przemoc w rodzinie	6,5
11. przemoc i agresja na ulicach	3,6
12. picie alkoholu przez młodzież	2,9
13. bezrobocie	5,4
14. AIDS	0,4
15. nie wiem	4,1

Źródło: opracowanie na podstawie A. Malczewski, *Substancje psychoaktywne*, s. 40.

Szacuje się, że obecnie 2,3 mld osób na całym świecie pije alkohol. Europa przoduje pod względem średniego spożycia na mieszkańca, mimo że od 2010 roku konsumpcja alkoholu na Starym Kontynencie zmniejszyła się o ponad 10%. Jednak Światowa Organizacja Zdrowia (World Health Organisation) przewiduje, że o ile nie zmienią się aktualne trendy — światowe spożycie alkoholu wzrośnie w ciągu kolejnych dziesięciu lat, zwłaszcza w Azji Południowo-Wschodniej, regionie Zachodniego Pacyfiku i w obu Amerykach. Średnie spożycie alkoholu wśród osób, które deklarują picie, wynosi 33 g czystego alkoholu etylowego dziennie. Tyle zawierają dwa kieliszki wina (po 150 ml), duże piwo (750 ml) lub dwa kieliszki alkoholu wysokoprocentowego (po 40 ml). W skali świata to właśnie alkohole wysokoprocentowe są spożywane najczęściej, co odpowiada 45% całej konsumpcji; na drugim miejscu znajduje się piwo (34%), a następnie wino (12%). Najwięcej alkoholu piją Europejczycy i Amerykanie — uśredniając, odpowiednio, 9,8 i 8 l czystego alkoholu etylowego rocznie. W skali świata ponad jedna czwarta (27%) osób pijących to młodzież w wieku 15–19 lat. Spożycie alkoholu w tej grupie wiekowej jest najwyższe w Europie (44%), obu Amerykach (38%) i regionie Zachodniego Pacyfiku (38%). Jak wynika ze sporządzonego raportu, na całym świecie z uzależnieniem od alkoholu boryka się 237 mln mężczyzn oraz 46 mln kobiet¹⁶⁹. Badania przeprowadzane wśród uczniów wskazują jednak, że w wielu krajach inicjacja alkoholowa rozpoczyna się przed ukończeniem 15 roku życia, przy niewielkich różnicach między chłopcami i dziewczętami¹⁷⁰.

Średnia spożycia alkoholu w Polsce jest wyższa niż średnia europejska. Zgodnie z danymi Światowej Organizacji Zdrowia i Banku Światowego (World Bank) w 2016 roku wskaźnik spożycia czystego alkoholu na jedną osobę powyżej 15 roku życia w Polsce wynosił 11,6 l. WHO wskazuje, że w 2018 roku wynosił on 11,7 l: w tym na jednego mężczyznę przypadało 18,4 l, a na jedną Polkę 5,58 l. Granicę spożycia 8 l czystego alkoholu na głowę rocznie statystyczny Polak przekroczył w 2004 roku¹⁷¹.

169 Global status report on alcohol and health, WHO 2018, <https://www.who.int/publications/i/item/9789241565639>.

170 *Ibidem*.

171 A. Klimkiewicz, K. Obląkowska, A. Bartoszewicz, *Polska zalana piwem. Analiza ewolucji modelu spożycia alkoholu w Polsce — przyczyny i skutki. Raport*, Warszawa 2021, s. 15.

W ciągu ostatnich trzydziestu lat zaobserwować można zmianę w strukturze spożycia alkoholu w Polsce, a tym samym zmianę upodobań alkoholowych Polaków. Spożywamy coraz mniej alkoholi mocnych, częściej wybór pada na wino czy piwo. O ile w 1992 roku przeważała wódka, o tyle od 1998 roku palmę pierwszeństwa dźrzy piwo. Wzrost konsumpcji piwa jest odpowiedzialny za ogólny wzrost wskaźnika spożycia czystego alkoholu *per capita* w Polsce. Z danych za 2019 rok wynika, że piwo odpowiada za dostarczenie do organizmu przeciętnego Polaka 5,34 l czystego alkoholu, czyli 54,6% spożywanego etanolu. W ostatnich trzydziestu latach wzrosła w stopniu dramatycznym liczba wypijanych litrów piwa — z 38,6 l na osobę w 1992 roku do 97,1 l na osobę w 2019 roku. Statystycznie zatem każdy Polak wypija rocznie 194 puszki/butelki piwa o pojemności 0,5 l. Od 2000 roku prawie 55% czystego alkoholu Polacy dostarczają do swoich organizmów w postaci piwa. W 2019 roku było to 54,6%. W wyrobach spirytusowych 37,8%, a w winie i miodach pitnych 7,6%¹⁷².

Zmienia się też styl spożywania alkoholu. Coraz bliżej nam do kultury picia rozwiniętych krajów Europy Zachodniej. Ponad 80% Polaków alkohol spożywa w sposób umiarkowany. Taki styl spożywania alkoholu nie wprowadza istotnego ryzyka powstania szkód zdrowotnych. Jak podają badacze, w kręgu kulturowym, w jakim znajduje się Polska, alkohol był i jest czymś powszechnym i wręcz naturalnym. Ludzie alkoholem raczą się dla przyjemności lub rytualnie¹⁷³. Pod tym względem zaszły duże zmiany w naszym kraju, gdyż w latach siedemdziesiątych byliśmy krajem, który miał najbardziej rozpitych mieszkańców z 5 mln regularnie upijających się osób¹⁷⁴.

Z raportu ogólnopolskich badań ankietowych zrealizowanych przez Europejski Program Badań Ankietowych w szkołach ESPAD w 2019 roku napoje alkoholowe są najbardziej rozpowszechnioną substancją psychoaktywną wśród młodzieży szkolnej, tak samo wśród dorosłej części społeczeństwa¹⁷⁵. Z najnowszych badań wynika, że nadużywanie alkoholu dotyczy ponad 2,5 mln Polaków. W rodzinach

172 *Ibidem*.

173 *Alkohol w Polsce, kontekst społeczny, rynkowy i legislacyjny*, red. A.M. Fala, Warszawa 2020, s. 1.

174 K. Kosiński, *Historia pijaństwa w czasach PRL*, Warszawa 2008, s. 7.

175 J. Sierosławski, *Używanie alkoholu i narkotyków przez młodzież szkolną. Raport z ogólnopolskich badań ankietowych zrealizowanych w 2019 r.*, Warszawa 2020, s. 22.

z problemem alkoholowym żyje 3–4 mln osób, w tym 1,5–2 mln dzieci. Z kolei 700–900 tys. osób jest uzależnionych od alkoholu¹⁷⁶.

Z tematyką alkoholową nieodłącznie są związane wielowymiarowe skutki używania, nadużywania i uzależnienia od alkoholu. Szkody spowodowane jego spożywaniem występują w bardzo różnych obszarach nie tylko polskiej rzeczywistości. Nie można ich uniknąć, ale można zmniejszać ich rozmiary i dotkliwość¹⁷⁷. Problem alkoholowy nabiera szczególnego znaczenia, gdy uświadomione zostaną jego wielorakie konsekwencje, dostrzegane zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i społecznym. Alkohol jest przyczyną przemocy, traum, patologii społecznych i zgonów. Nieodpowiedzialne spożywanie alkoholu jest jednym z czynników wpływających na zdrowie ludzi na całym świecie. Pierwszą ze sfer, w której uwidaczniają się skutki szkodliwego wpływu napojów alkoholowych na człowieka, jest właśnie zdrowie. Analizując oddziaływanie alkoholu na organizm ludzki, wyróżnić można: zaburzenia będące bezpośrednim następstwem spożycia alkoholu, zaburzenia będące skutkiem przewlekłego spożywania alkoholu oraz trwale uszkodzenia w wyniku długotrwałego nadużywania alkoholu¹⁷⁸.

Wpływ spożycia alkoholu na zdrowie somatyczne i psychiczne jest negatywny. Przeprowadzono wiele badań dowodzących niezbicie, że etanol używany w nadmiarze powoduje nieodwracalne szkody fizyczne, psychiczne i społeczne. Nawet jednorazowe spożycie wiąże się z poważnym ryzykiem w związku z niektórymi chorobami, ciężką, prowadzeniem pojazdów, łączeniem z lekami. Długotrwałe i ryzykowne picie może przejść w uzależnienie, może też skutkować uszkodzeniem mózgu, chorobami nowotworowymi czy alkoholowym uszkodzeniem wątroby i wieloma innymi schorzeniami. Już po miesiącu codziennego i nadmiernego spożywania alkoholu można zacząć odczuwać negatywne tego skutki: niedobór witamin, przyrost masy ciała czy dolegliwości żołądkowo-jelitowe¹⁷⁹.

Według Światowej Organizacji Zdrowia alkohol znajduje się na trzecim miejscu wśród czynników ryzyka dla zdrowia populacji.

176 <https://stopuzalezniom.pl/fakty-o-alkoholu/statystyki-spozycia-alkoholu/> (dostęp: 25.01.2022).

177 *Rozwiązywanie problemów alkoholowych. Regulacje prawne i programy działania*, Warszawa 2001, s. 47.

178 E. Włodarczyk, *op. cit.*, s. 243.

179 A. Klimkiewicz, K. Obłąkowska, A. Bartoszewicz, *op. cit.*, s. 15.

Większe ryzyko niesie tylko palenie tytoniu i nadciśnienie tętnicze¹⁸⁰. Alkohol jest istotnym czynnikiem wpływającym na zdrowie, jako że przyczynia się do powstania około 60 chorób i dolegliwości. W Unii Europejskiej odpowiada za 7,4% przypadków złego stanu zdrowia i przedwczesnych zgonów¹⁸¹. Wchodzi w interakcje z organizmem w bardzo zróżnicowany sposób, wyznaczony współdziałaniem wielorakich czynników biologicznych, psychologicznych i społecznych¹⁸². Problemy zdrowotne będące skutkiem używania bądź nadużywania alkoholu mogą mieć różnorodny charakter. Przejawiają się one w skracaniu długości życia, zaburzeniach zdrowia somatycznego i psychicznego, wywołuje wiele dolegliwości i schorzeń obejmujących najczęściej układ pokarmowy, nerwowy, układ krążenia i oddechowy. Negatywnie wpływa na przebieg ciąży i rozwój płodu. Warto zatem przedstawić niektóre konsekwencje zdrowotne wywołane nadużywaniem alkoholu¹⁸³.

Nadużywanie alkoholu ma negatywny wpływ na funkcjonowanie całego organizmu. Po spożyciu jest on wchłaniany w przewodzie pokarmowym do krwi, a następnie rozprowadzany do wszystkich układów i narządów. Zanim jednak etanol pojawi się w układzie krążenia, wpływa na kolejne organy: jamę ustną, przełyk, a wreszcie żołądek, w którym zaczyna się jego wchłanianie. Alkohol etylowy uszkadza błonę śluzową jamy ustnej i przełyku, a także barierę chroniącą żołądek przed niszczącym wpływem, obecnych tam naturalnie, kwasów i enzymów. Kolejnym etapem po wejściu do krwiobiegu jest wątroba, w której przebiega większość metabolizmu. Mechanizmy wpływu alkoholu na organizm są różnorodne i zależą w dużej mierze od struktury oraz fizjologii poszczególnych narządów¹⁸⁴.

Toksyczne działanie alkoholu etylowego na różne narządy, przy tym nieprawidłowe odżywianie, powoduje powikłania zdrowotne.

180 J. Fudała, *Jak pomagać osobom pijącym alkohol ryzykownie i szkodliwie*, Warszawa 2008, s. 15.

181 P. Anderson, B. Baumberg, *Wnioski i zalecenia. Alkohol w Europie*, Warszawa 2007, s. 9–10.

182 Z. Juszczyński, *Predyktory efektywności leczenia osób uzależnionych od alkoholu*, [w:] *Zagadnienia alkoholizmu i innych uzależnień*, t. 2, red. Z. Bizoń, W. Szyszkowski, Warszawa 1989, s. 109.

183 *Alkohol i Twoje zdrowie*, Warszawa 2008, s. 8–11.

184 A. Klimkiewicz, K. Obląkowska, A. Bartoszewicz, *op. cit.*, s. 39.

Choroby układu pokarmowego. Alkohol oddziałuje bezpośrednio na przewód pokarmowy. Intensywne piczenie po jego spożyciu jest wynikiem podrażnienia śluzówki. Często powtarzające się drażnienie śluzówki uszkadza ją, co może powodować: zapalenie przetyku, zaostrenie choroby wrzodowej żołądka i dwunastnicy, zaburzenia pracy jelit. Uszkodzenie śluzówki upośledza też wchłanianie niezbędnych dla organizmu witamin i minerałów. Wątroba, w której rozkładana jest większość alkoholu, reaguje na jego nadmierną ilość stłuszczeniem, zapaleniem i marskością. Jednym z najdramatyczniej przebiegających następstw nadużywania alkoholu jest ostre zapalenie trzustki. Może ono przejść w zapalenie przewlekłe, objawiające się uporczywymi bólami brzucha i niedożywieniem spowodowanym upośledzeniem wchłaniania¹⁸⁵.

Choroby układu krążenia. Długotrwałe nadużywanie alkoholu osłabia mięsień sercowy, doprowadza do zwyrodnień w obrębie jego struktur i może być przyczyną zaburzeń rytmu serca. Zauważa się wyraźny wpływ alkoholu na pojawienie się nadciśnienia tętniczego, które jest głównym czynnikiem ryzyka wystąpienia krwotoku mózgowego, udaru oraz zawału serca. Na skutek postępującego uszkodzenia tętnic wieńcowych zwiększa się ryzyko choroby wieńcowej serca.

Choroby układu hormonalnego. Alkohol wyraźnie zaburza funkcjonowanie układu hormonalnego. Objawia się to przede wszystkim: jego rozregulowaniem, zmniejszeniem płodności, obniżeniem potencji u mężczyzn, zaburzeniem miesiączkowania, cyklami bezowulacyjnymi oraz wcześniejszą menopauzą u kobiet.

Choroby układu nerwowego. Alkohol jest silną trucizną dla mózgu. Objawia się to głównie zapaleniem lub uszkodzeniem nerwów, zanikiem kory mózgowej, częstym występowaniem wylewów, zatorów oraz zwiększonym ryzykiem urazów czaszki i mózgu.

Johannes Lindermeier na liście strat zdrowotnych na pierwszym miejscu wymienia mózg, a dokładniej — stopniowy jego zanik. To efekt długoletniego picia, podczas którego w sposób niezauważalny obumierają komórki nerwowe i powierzchnia mózgu się kurczy. Dodatkowo owe komórki nie odradzają się, ale giną bezpowrotnie¹⁸⁶.

185 P.G. O'Connor, *Problemy alkoholowe w praktyce lekarza internisty*, [w:] *Alkohol a zdrowie. Pacjenci z problemami alkoholowymi w podstawowej opiece zdrowotnej*, Warszawa 1997, s. 50.

186 J. Lindermeier, *Ile możesz wypić? O nałogach i ich leczeniu*, Gdańsk 2007, s. 72–73.

Po długotrwałym nadużywaniu alkoholu może dojść do zaburzeń psychicznych, jak: depresja, bezsenność, majaczenie alkoholowe, przewlekła halucynozja alkoholowa, otępienie alkoholowe, paranoja alkoholowa.

Choroby układu odpornościowego. Rolą tego układu jest wykrywanie i eliminacja bakterii, wirusów i komórek nowotworowych. Osoby nadużywające alkoholu mają wyraźnie obniżoną odporność na infekcje wirusowe i bakteryjne. Częściej chorują na choroby zakaźne (infekcje, zapalenie płuc, gruźlicę, choroby weneryczne, AIDS)¹⁸⁷.

Wpływ alkoholu na płód. Kobiety, które piją podczas ciąży, narażają płód na poważne wady rozwojowe (między innymi płodowy zespół alkoholowy — FAS). Główne objawy występujące u noworodka, utrzymujące się w dzieciństwie i życiu dorosłym, to: upośledzenie wzrostu, zaburzenia neurologiczne, opóźniony rozwój, zaburzenia zachowania, obniżony poziom intelektu.

Alkohol a nowotwory. Ludzie przewlekłe nadużywający alkoholu częściej chorują na nowotwory, między innymi: języka, krtani, gardła, przełyku, żołądka, prostaty, nerek, sutka, wątroby¹⁸⁸. Alkohol pity nawet w niewielkich ilościach jest odpowiedzialny za nowotwory. Swoim działaniem osłabia organizm, a ściślej układ odpornościowy w walce z komórkami rakowymi. Zagrożeni są zarówno mężczyźni, jak i kobiety, tutaj nie ma wyjątku, a ratunek jeden — całkowita abstynencja¹⁸⁹.

Drugim ważnym wymiarem negatywnych skutków spożywania napojów alkoholowych są konsekwencje o charakterze psychicznym. Po jednorazowym spożyciu alkoholu w małej tylko mierze spotykamy się z bezpośrednim jego działaniem toksycznym na poszczególne narządy, a obserwowane zaburzenia ich czynności są w znacznym stopniu następstwem wpływu alkoholu na ośrodkowy układ nerwowy człowieka¹⁹⁰.

Przewlekłe picie może wywołać powikłania neurologiczne zarówno wskutek bezpośredniego wpływu alkoholu na mózg, jak i być następstwem zaburzeń somatycznych, wynikających z jego

187 *Alkohol i Twoje zdrowie*, s. 8–11.

188 Więcej na ten temat P. Anderson, B. Baumberg, *Alkohol a człowiek*, Warszawa 2007, s. 43–45.

189 J. Lindermeier, *op. cit.*, s. 76.

190 L. Cierpiałkowska, B. Trepiński, *Alkohol a bezpieczeństwo pracy*, Warszawa 1983, s. 25.

używania. U osób pijących alkohol przewlekle i intensywnie dochodzi do stopniowych uszkodzeń i zaburzeń funkcjonowania w obrębie układu nerwowego: mózgu, rdzenia kręgowego i nerwów obwodowych. Nadmierne picie prowadzi do rozwoju zaburzeń wielu funkcji intelektualnych, powodując postępujący proces otępienny. Chorzy cierpią na zaburzenia pamięci, mają problem z przyswajaniem nowych umiejętności i informacji, a także planowaniem, myśleniem, liczeniem i rozumieniem. Według szacunków nawet jedna trzecia osób leczonych z powodu zaburzeń psychicznych jest uzależniona lub używa alkoholu szkodliwie. Ponadto nawet jedna piąta bezdomnych to pacjenci cierpiący z powodu jednoczesnych zaburzeń psychicznych i uzależnienia od alkoholu. Uzależnienie to szczególnie często współwystępuje z zaburzeniami lękowymi oraz zaburzeniami nastroju (afektywnymi). Istnieją badania wskazujące, że w ciągu całego życia nawet 80% uzależnionych od alkoholu doświadcza objawów zaburzeń nastroju, a 50% cierpi na depresję. Niemal 40% uzależnionych ma objawy zaburzeń lękowych w ciągu dwunastu miesięcy poprzedzających badanie¹⁹¹.

Poalkoholowa degradacja układu nerwowego przybiera różne postaci, od ostrych psychoz po zaburzenia snu.

Psychoza Korsakowa. Cechuje się znacznymi zaburzeniami zapamiętywania. Są to najbardziej drastyczne zmiany mózgu spowodowane alkoholem u osoby uzależnionej, odpowiadają za utratę orientacji w czasie, miejscu i sytuacji. Chorzy mogą zapomnieć o całym życiu, ale najbardziej upośledzona jest pamięć zdarzeń najświeższych. Jest to utrata pamięci krótkotrwałej z zachowaniem pamięci długotrwałej¹⁹². Luki pamięciowe mogą być wypełniane konfabulacjami. Chorobie często towarzyszy zapalenie wielonerwowe ze skłonnością do porażen i przykurczów. Osoba taka funkcjonuje tylko na poziomie biologicznym, niewiele do niej dociera, jest wyłączona z rzeczywistości¹⁹³.

Przetrwały zespół otępienny. Jest on spowodowany zatruciem alkoholem, ale utrzymuje się także po odtruciu. Charakteryzuje go upośledzenie pamięci, któremu towarzyszy zaburzenie funkcji poznawczych. Osoba taka nie jest zdolna do wykonania skomplikowanych zadań.

191 A. Klimkiewicz, K. Obląkowska, A. Bartoszewicz, *op. cit.*, s. 38.

192 Ch. Cungi, *Stawić czoło uzależnieniom*, Warszawa 2007, s. 217.

193 J. Lindermeier, *op. cit.*, s. 74.

Przetrwwały zespół anamnestyczny. Polega na upośledzeniu przypominania wyuczonego wcześniej materiału i niemożności przyswojenia nowej wiedzy. Występuje tu znaczne otępienie intelektualne i uczuciowe.

Psychozy z omamami i urojeniami niewynikającymi z zatrucia alkoholem. W przebiegu klinicznym przypominają schizofrenię.

Przewlekła halucynozja alkoholowa ze stanami lękowymi i omamami słuchowymi w formie oskarżeń lub nakazów. Chorzy słyszą oskarżające głosy ze ścian, okien, mebli itp. Często głosy nakazują różne działania, między innymi samobójstwo. Ponieważ krytycyzm jest znacznie zaburzony, oskarżenia są traktowane bardzo poważnie. Ostra faza choroby trwa 2–6 tygodni. Potem przechodzi w fazę przewlekłą. Zaburzenia świadomości w tym zespole chorobowym są niewielkie.

Paranoja alkoholowa. Jest to psychoza, w której nie występują zaburzenia świadomości. Stwierdza się natomiast powoli rozwijające się urojenia dotyczące na przykład zdrady małżeńskiej, urojenia prześladowcze. Chorzy są przeświadczeni, iż organizuje się przeciwko nim spiski, że są śledzeni, prześladowani, że małżonek (małżonka) oszukuje ich, zdradza. Sytuację pogarsza nasilony pociąg płciowy przy jednoczesnej impotencji. Zwiększa to podejrzliwość w stosunku do obiektu zazdrości.

Zaburzenia nastroju. Możemy tu zaliczyć manię z zachowaniami agresywnymi i ryzykownymi, której konsekwencją są konflikty, przestępstwa, wypadki, rozboje, zabójstwa oraz depresję z głęboką niewiarą we własne możliwości. Skutkuje to całkowitą izolacją od społeczeństwa, a nawet samobójstwem. W Polsce każdego tygodnia 100 osób popełnia samobójstwo. W tej grupie 80% to alkoholicy¹⁹⁴.

Zaburzenia lękowe z charakterystycznymi napadami panicznego, paralizującego lęku i obsesjami. Alkohol staje się przyczyną narastania zaburzeń lękowych, a jednocześnie rozwija się druga choroba, jaką jest zespół uzależnienia od alkoholu¹⁹⁵.

Zaburzenia snu.

Oprócz zaburzeń somatycznych i psychicznych nadużywanie alkoholu powoduje szkody społeczne. Możemy do nich zaliczyć zarówno negatywne skutki bezpośrednie, na przykład zagrożenie życia,

194 *Ibidem*, s. 32.

195 S. Grabińska-Ujda, *Zaburzenia lękowe i zespół uzależnienia od alkoholu, czyli o lękach i lekach*, „Terapia uzależnienia i współuzależnienia” 2007, nr 3, s. 20–22.

zdrowia czy bezpieczeństwa osoby nadmiernie pijącej, jak i szkody w rodzinie i stosunkach interpersonalnych.

Alkoholizm jest problemem nie tylko samego uzależnionego, lecz także jego otoczenia. Nałóg przyczynia się do wielu konfliktów małżeńskich. Współmałżonkowie alkoholika narażeni są na stosowanie przez niego przemocy fizycznej i psychicznej, doznawanie upokorzeń i przykrości. Często pobyt z ataką osobą połączony jest z brakiem środków finansowych oraz z życiem w izolacji społecznej. Bywa, że związek albo kończy się rozwodem, albo narażony jest na wielkie trudności¹⁹⁶. Alkohol upośledza pełnienie niemal wszystkich funkcji rodziny — przede wszystkim prokreacyjnych, bytowo-opiekuńczych i socjalizacyjnych¹⁹⁷. Jest szczególnie dotkliwy właśnie wtedy, gdy swoim zasięgiem obejmuje rodzinę. Stawanie się rodziną alkoholową, jak pisze Zbigniew Gaś, to proces, w którego trakcie do rodziny zostaje wprowadzony alkohol, a wówczas używanie alkoholu przez jedną lub więcej osób staje się podstawową zasadą organizującą i kształtującą życie rodziny. W efekcie pewnego dnia rodzina zauważa, że całe jej życie koncentruje się wokół alkoholu¹⁹⁸. Rodzina z osobą uzależnioną od alkoholu jest rodziną dysfunkcyjną. Brakuje w niej niezbędnych warunków do prawidłowego rozwoju dziecka. Stresogenne i patogenne sytuacje panujące w takiej wspólnocie stają się dla niego przyczyną urazów psychicznych, powodujących problemy emocjonalne, zmiany w strukturze osobowości i zaburzenia w zachowaniu¹⁹⁹.

Sytuacja jest jeszcze bardziej krytyczna, gdy oboje rodzice nadużywają alkoholu. Wtedy dziecko nie znajduje w nikim oparcia ani obrony²⁰⁰. Tacy rodzice doprowadzają do deprawacji uczuciowej dziecka, zaburzeń neurotycznych oraz obniżenia jego zdolności intelektualnych²⁰¹. Niewydolność wychowawcza związana z alko-

196 A. Woroniecka-Borowska, M. Borowski, *Alkoholizm: źródła, przejawy, drogi odzyskania nadziei*, „Res Humana” 2010, nr 6, s. 27.

197 D. Chlebio-Abed, *Pierwotna profilaktyka uzależnienia od alkoholu. Przegląd wybranych strategii i programów*, Katowice 2000, s. 42.

198 Z. Gaś, *Rodzina wobec uzależnień*, Warszawa 1993, s. 45.

199 J. Izdebska, *Dziecko w rodzinie u progu XXI wieku*, Białystok 2000, s. 64.

200 M. Chuchra, B. Śpila, *Funkcjonowanie systemu rodzinnego a obraz siebie u studentów — dorosłych dzieci alkoholików (DDA)*, „Roczniki Nauk o Rodzinie” 10, 2010, nr 2 (57), s. 82.

201 H. Marczak, *Dzieci z rodzin dotkniętych alkoholizmem, ich sytuacja psychiczna i formy pomocy*, [w:] *Młodzież a współczesne dewiacje i patologie społeczne*, red. S. Kawula, H. Machel, Toruń 1999, s. 137.

holizmem jednego bądź obojga rodziców jest jedną z najczęstszych przyczyn pobytu dzieci w placówkach opiekuńczo-wychowawczych²⁰².

Nieprawidłowo działająca rodzina nie tylko przestaje pełnić swe funkcje wychowawcze i opiekuńcze, chroniące jej członków przed czynnikami kształtującymi zachowania społecznie negatywne, lecz także sama staje się źródłem patologii. Niewłaściwe zachowania rodziców, na przykład alkoholizm, stają się często wzorem postaw przejmowanych przez dzieci i młodzież²⁰³. W stosunkowo bogatej literaturze przedmiotu wskazuje się na wielorakie uwarunkowania i rozległe podłoże przyczyn przestępczości nieletnich. Mogą tu wchodzić w grę czynniki niezależne od jednostki — zaburzenia zdrowia psychicznego dziecka lub jego rodziny, zaniedbania wychowawcze, demoralizujący wpływ środowiska rodzinnego czy rówieśniczego oraz niewydolność funkcjonalna instytucji opiekuńczo-wychowawczych²⁰⁴. Liczne badania prowadzone pod kierunkiem Brunona Hołysta wskazują, że nieletni wchodzący w konflikt z prawem w większości pochodzą z rodzin rozbitych, niewydolnych wychowawczo czy wręcz patologicznych (w których jedno z rodziców lub oboje są przestępcami, narkomanami, alkoholikami), a także z rodzin ubogich, dotkniętych bezrobociem²⁰⁵.

Nie ulega wątpliwości, że zachowanie człowieka pod wpływem alkoholu się zmienia. Napój alkoholowy pozwala robić to, czego dana osoba nie potrafi lub się boi, będąc trzeźwa, ponadto alkohol ułatwia bycie kimś innym, niż się jest w rzeczywistości. Jednak im więcej wypitego alkoholu, tym więcej zachowań niedopuszczalnych w stanie trzeźwym. Zaczyna się łamać ogólnie przyjęte zasady, normy, niweczyć swoje dotychczasowe dokonania, osiągnięcia. Z biegiem czasu prowadzi to do podporządkowania życia, wartościowania rzeczy pod potrzeby związane z piciem²⁰⁶. Z przeprowadzanych od wielu lat badań naukowych z zakresu kryminologii, socjologii i psychiatrii

202 J. Kałużna, *Percepcja rodziców-alkoholików przez młodzież z placówek opiekuńczo-wychowawczych*, [w:] *Zagrożenia życia rodzinnego*, red. G. Poraj, J. Rostowski, Łódź 2003, s. 92.

203 M. Zralek, *Patologia społeczna i formy jej zwalczania*, [w:] *Polityka społeczna. Podstawowe pojęcia i wybrane zagadnienia*, red. L. Frąckiewicz, Katowice 1983, s. 158.

204 J. Żebrowski, *Rodzinne uwarunkowania przestępczości nieletnich*, [w:] *Młodzież a współczesne dewiacje i patologie społeczne*, red. S. Kawula, H. Machel, Toruń 1999, s. 72–73.

205 B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2007, s. 616.

206 J. Mellibruda, *Tajemnice ETOH*, Warszawa 1993, s. 18.

sądowej zgodnie stwierdzają, że alkoholizm jest negatywnym zjawiskiem społecznym, które w najpoważniejszym stopniu rodzi przestępczość.

Zagrożenie przestępczością związaną z przemocą, zwłaszcza w rodzinie, jest kolejnym zaburzeniem ściśle powiązaniem z używaniem alkoholu. Z punktu widzenia prawa stosowanie przemocy jest przestępstwem ściganym w Polsce na podstawie art. 207 kodeksu karnego. Większość definicji przemocy kładzie nacisk na intencjonalność wyrządzenia krzywdy, która jest dla tego zjawiska charakterystyczna. Przemoc może występować w każdym związku, jednak badania dowodzą, że w rodzinach obarczonych problemem alkoholowym jest ona zjawiskiem stosunkowo częstym. W takich rodzinach przemoc jest szczególnie skrzętnie ukrywana, ponieważ obowiązują w nich „chroniące” rodzinę przed ujawnieniem jej problemów na zewnątrz trzy naczelnne zasady wynikające ze współzależnienia — „nie mów”, „nie ufaj” i „nie odczuwaj”. Dość powszechne bywa przekonanie, że picie alkoholu zwalnia od odpowiedzialności za zachowanie. Takie postrzeganie daje bliskim sprawcy argument do trwania w krzywdzącym ich związku i zarazem nadzieję, że jeśli sprawca zaprzestania picia, to przestanie być agresywny. Z danych Komendy Głównej Policji wynika, że do aktów przemocy w około dwóch trzecich przypadków dochodzi pod wpływem alkoholu²⁰⁷.

Kryminolodzy, między innymi Stanisław Batawia, Zofia Ostrhanska, Stanisław Szelhaus, wskazują, że alkoholizm w wielu wypadkach poprzedza popełnianie przestępstw przez jednostkę, stając się czynnikiem kryminogennym, w innych zaś nieprzystosowanie społeczne i przestępczość prowadzą do nadużywania alkoholu, co z kolei przyspiesza proces wykolejania się²⁰⁸. W stanie nietrzeźwości znikają mechanizmy samokontroli i zachowania mogą być wręcz nieobliczalne. Nasilają się też zachowania agresywne nawet w ludziach na ogół spokojnych i opanowanych. Świadoma kontrola nad zachowaniem zmniejsza się wraz z wzrostem upojenia. Rośnie natomiast często nieuzasadnione poczucie pewności siebie. Osoba nietrzeźwa nie jest jednak wolna od odpowiedzialności za własne

207 M. Frąckowiak, M. Motyka, *Charakterystyka problemów społecznych związanych z nadużywaniem alkoholu*, „Hygeia Public Health” 2015, nr 50 (2), s. 319–320.

208 J. Kamiński, S. Milewski, *Resocjalizacja skazanych. Poradnik dla kuratorów sądowych*, Warszawa 1979, s. 68.

czynny²⁰⁹. Zachowania przestępcze nie wyczerpują prawnych, negatywnych skutków używania alkoholu. Nie mniej niebezpieczne mogą się okazać zachowania o wysokim potencjale kryminogennym. Na przykład niezachowanie czujności, przebywanie w niepewnych miejscach, wiązanie się z nieznanymi osobami może zwiększyć ryzyko stania się ofiarą kradzieży, pobicia, utraty życia czy po prostu wciągnięcia w działalność przestępczą²¹⁰. Dzieci z rodzin z problemem alkoholowym często są wycofane, ich potrzeby nie są zaspokajane²¹¹. Liczne badania wykazały, że dorośli i młodzi ludzie, którzy angażują się w działalność przestępczą, często w latach, kiedy kształtowała się ich osobowość, byli narażeni na przebywanie w dysfunkcyjnej lub niestabilnej rodzinie. Jeżeli młody człowiek nie znajdzie oparcia w rodzinie, wiąże się z grupą ludzi przeżywających podobne problemy i przyjmuje stosowne sposoby ich rozwiązywania²¹². David Ph. Farrington uznał, że sposób funkcjonowania rodziny w największym stopniu wyznacza to, czy dana osoba wejdzie na drogę przestępczości²¹³.

W Polsce, podobnie jak w innych krajach, alkohol jest związany z przestępczością. Policyjne statystyki pokazują negatywne skutki działania alkoholu w ciągu lat. Dotyczą one zarówno tych najcięższych przestępstw, jak zabójstwa, lecz także zdarzeń drogowych i innych. W dziedzinie bezpieczeństwa ruchu na drogach publicznych wpływ alkoholu występuje jako jedna z głównych przyczyn wypadków drogowych. Dużym problemem na polskich drogach są nietrzeźwi kierowcy. Zgodnie z obowiązującymi przepisami kierowanie wszelkimi pojazdami po użyciu alkoholu jest przestępstwem. Jak wiadomo, działania przestępcze popełnione pod wpływem tego środka wiążą się z surowymi konsekwencjami karnymi. Należy zauważyć, że w zależności od zawartości alkoholu w organizmie kierującego czyn ten może być wykroczeniem lub przestępstwem. Za jazdę pod wpływem alkoholu

209 H.D. Sasal, *Niebieskie karty. Przewodnik do procedury interwencji Policji wobec przemocy w rodzinie*, Warszawa 1998, s. 46–47.

210 I. Pospiszyl, *Patologie społeczne*, Warszawa 2011, s. 153.

211 E. Zubrzycka, *Alkohol i jego tajemnice*, Sopot 2011, s. 96.

212 R. Maxwell, *Dzieci — alkohol — narkotyki. Przewodnik dla rodziców*, Gdańsk 1994, s. 76.

213 D.Ph. Farrington, *The development of offending and antisocial behavior from childhood: Key findings from the Cambridge Study in Delinquent Development*, „Journal of Child Psychology and Psychiatry” 1995, nr 36, s. 929–964.

grozi grzywna, kara ograniczenia wolności lub kara pozbawienia wolności. Istnieje kilka progów przyznawania kary w zależności od stwierdzonej faktycznej zawartości alkoholu w organizmie człowieka. W zależności od tego, czy próg ten został przekroczony, kierującemu grożą inne konsekwencje karne. Pewne jest, że pod wpływem alkoholu każdy człowiek traci zdolność koncentracji i szybkiego reagowania, potencjalnie zagrażając nie tylko bezpieczeństwu ruchu drogowego, ale i w innych sferach życia.

W 2020 roku uczestnicy ruchu będący pod działaniem alkoholu spowodowali 2015 wypadków (8,6% ogółu), w których zginęło 271 osób (10,9%), a rannych zostało 2167 osób (8,2%). Najliczniejszą grupą sprawców wypadków byli kierujący pojazdami. Z ich winy doszło do 1656 wypadków, w których zginęło 216 osób, a rannych zostało 1847 osób. W odniesieniu do ogólnej liczby wypadków spowodowanych przez kierowców prowadzący pod wpływem alkoholu stanowili 7,9%. W porównaniu do 2019 roku nastąpił wzrost: liczby wypadków spowodowanych przez tę grupę kierujących o 1 (+0,1%) i osób zabitych o 24 (+12,5%) oraz zmniejszenie liczby rannych o 168 (-8,3%). W grupie kierujących będących pod działaniem alkoholu największe zagrożenie bezpieczeństwa stanowili kierujący samochodami osobowymi, którzy spowodowali 1075 wypadków (64,9% wypadków spowodowanych przez kierujących pod działaniem alkoholu). Wskaźnik ten jest niższy niż w roku poprzednim. W wypadkach zawinionych przez kierujących samochodami osobowymi zginęły 163 osoby, to jest 75,5% śmiertelnych ofiar zdarzeń spowodowanych przez kierujących pod działaniem alkoholu (2019 rok — 76,6%), a ranne w tych wypadkach zostały 1262 osoby, to jest 68,3% (2019 rok — 71,9%). Następną grupą stwarzającą zagrożenie byli rowerzyści. Spowodowali oni 239 wypadków (14,4%), w których zginęło 15 osób (6,9%), a 229 zostało rannych (12,4%)²¹⁴.

Najwięcej wypadków nietrzeźwi kierujący spowodowali na skutek niedostosowania prędkości do warunków ruchu, nieustąpienia pierwszeństwa przejazdu, nieprawidłowego wyprzedzania oraz niezachowania bezpiecznej odległości między pojazdami²¹⁵.

²¹⁴ *Wypadki drogowe w Polsce w 2020 roku*, Komenda Główna Policji, Biuro Ruchu Drogowego, Warszawa 2021, s. 64.

²¹⁵ *Ibidem*.

Pokłosiem spożywania alkoholu, jego nadużywania i uzależnienia od niego są również konsekwencje dotyczące sfery zawodowej. Spożywanie alkoholu w miejscu pracy związane jest z mnóstwem komplikacji i sytuacji stresowych zarówno dla jednostki, jak i pracodawcy oraz współpracowników. Wymienić tu można najczęstsze następstwo, jakim jest utrata pracy i pozycji zawodowej, spowodowane: zwiększoną absencją, spóźnieniami do pracy, częstymi przypadkami niezgłaszanych wcześniej krótkich nieobecności w pracy, powtarzającym się opuszczaniem stanowiska pracy bez zgody przełożonych, zmniejszeniem wydajności i motywacji pracy, rozluźnieniem jej dyscypliny i pogorszeniem jakości, konfliktami z innymi pracownikami czy też przełożonymi, kłopotami z koncentracją, lekceważącym stosunkiem do obowiązków zawodowych lub regularnym ich zaniedbywaniem, utratą zaufania do uzależnionego pracownika i niemożnością polegania na nim, zagrożeniami wypadkami czy stratami finansowymi dla pracodawcy, a także wykonywaniem pracy w stanie wskazującym na spożywanie alkoholu.

Społeczne skutki w tej sferze wiążą się z pogorszeniem jakości i wydajności pracy. Przychodzenie na kacu oraz upijanie się w pracy mają poważny wpływ na jakość, etykę i przestrzeganie obowiązujących w niej norm²¹⁶. Na podstawie badań porównawczych stwierdzono, że efekty produkcyjne uzyskane przez pracowników będących pod wpływem nawet minimalnej ilości alkoholu są o 30–35% niższe i mogą nawet sięgać 60%. Amerykanie obliczyli, że alkoholizowanie się pracowników zmniejsza ich dochód narodowy o 1,5%, a niezdolność do pracy jest z tego powodu dwuipółkrotnie wyższa. W Polsce absencja z powodu nadużywania alkoholu jest wyższa o 20 do 60 dni niż pozostałych pracowników. Badania dowodzą, że wydajność pracowników nadużywających alkoholu zmniejsza się o 30–70%²¹⁷. Media co jakiś czas donoszą o przedstawicielach różnych profesji podejmujących obowiązki pracownicze pod wpływem alkoholu (zwłaszcza o kierowcach autobusów, lekarzach, dróżnikach i nauczycielach). Niemierzalne są skutki pozostawiania tych osób w miejscach pracy, narażających siebie i innych na zagrożenie zdrowia lub nawet życia²¹⁸.

216 B. Ritson, *Lokalne działania dotyczące problemów alkoholowych*, Warszawa 1997, s. 40.

217 W. Ratyński, *Problemy i dylematy polityki społecznej w Polsce*, t. 1, Warszawa 2003, s. 115.

218 E. Włodarczyk, *op. cit.*, s. 249.

Niestety, mimo że w Polsce dość powszechnie akceptowany jest pogląd, że obowiązki zawodowe wykluczają łączenie ich z alkoholem, to jednak pracodawcy w dalszym ciągu borykają się z problemami związanymi z alkoholem o różnym podłożu i charakterze.

Należy zauważyć, że nadmierna konsumpcja alkoholu niesie również istotne konsekwencje ekonomiczne dla ogółu społeczeństwa. Wpływa ona bowiem negatywnie na gospodarkę kraju, ponieważ obciąża budżet państwa pod kątem opieki zdrowotnej, generując bardzo wysokie koszty leczenia chorób wynikłych z powodu nadużywania alkoholu.

Wyliczenie całkowitych kosztów związanych ze szkodliwym używaniem alkoholu jest niezwykle trudne ze względu na wielość różnych schorzeń i powikłań. O skali problemów ekonomicznych decyduje liczba osób z problemem alkoholowym. W Polsce dotyczy to 25% ludności. Liczbę osób nadużywających alkoholu szacuje się na ponad 3 mln, a alkoholików na ponad 600 tys. Z tego tytułu obciążenie społeczeństwa, także ekonomiczne, jest olbrzymie, zwłaszcza że wpływy do budżetu państwa ze sprzedaży alkoholu są dziesięć razy mniejsze niż nakłady na likwidację skutków nadużywania alkoholu i uzależnienia²¹⁹. Według międzynarodowych ekspertów straty ekonomiczne związane z nadużywaniem alkoholu w Polsce szacuje się na 22–35 mld złotych rocznie. Zaliczamy tu między innymi koszty leczenia, wypadków drogowych czy zaangażowanie wymiaru sprawiedliwości, systemu ubezpieczeń oraz systemu opieki społecznej²²⁰.

Całość kosztów społecznych powiązanych bezpośrednio lub pośrednio z nadużywaniem alkoholu w Europie została oszacowana na 155,8 mld euro, z czego więcej niż połowa tej kwoty dotyczy sektorów związanych z opieką zdrowotną. Nadużywanie alkoholu jest bowiem przyczyną 3,3 mln zgonów każdego roku — około 5,9% wszystkich zgonów, a w przedziale wiekowym 20–39 lat nadużywanie alkoholu jest już przyczyną niemal 25% zgonów²²¹. Na pozostałą część tej kwoty składają się między innymi szkody powstałe w wyniku przestępstw,

²¹⁹ A. Słowik-Gabrylska, *Patologie społeczne. Alkoholizm, narkomania, nikotynizm*, Szczecin 2007, s. 37.

²²⁰ <http://www.parpa.pl/index.php/akty-prawne/33-analazy-badania-raporty/134-polskie-problemy-alkoholowe> (dostęp: 14.01.2022).

²²¹ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 29 kwietnia 2015 r. w sprawie strategii dotyczącej alkoholu (2015/2543(RSP)), Dz.U. UE C z dnia 21 września 2016 r.

w tym koszty działań policji, sądów i zakładów karnych, szkody wynikające z wypadków drogowych, nieobecności w pracy, zaniżona wydajność, bezrobocie.

Trudno dokonać oceny społecznych, gospodarczych i środowiskowych skutków nadużywania i uzależnienia od alkoholu. Zazwyczaj wskazuje się na skutki krótko- i długotrwałe. Szkody spowodowane piciem obejmują bez mała wszystkie obszary życia społecznego, kulturowego i ekonomicznego. Ocenia się je albo z bardzo szerokiej perspektywy — światowej, europejskiej czy narodowej, albo znacznie węższej — społeczności lokalnej, zakładu pracy, szkoły czy rodziny²²². Oszacowanie społecznych skutków picia alkoholu jest bardzo trudnym zadaniem, ponieważ ich wachlarz jest bardzo szeroki. Od ogromnych tragedii osobistych przez problemy w rodzinie aż do problemów w środowisku zawodowym. Picie potęguje ubóstwo rodzin, stając się istotną przyczyną problemów ze znalezieniem pracy. Część z tych skutków pociąga za sobą bezpośrednie koszty, wydatki i straty mierzalne z zastosowaniem uchwytnych wskaźników, część natomiast, ze względu na swój niematerialny charakter, wymyka się możliwości wymiernego oszacowania ich wielkości.

Podsumowując — katalog skutków nadużywania alkoholu jest bardzo rozległy, dlatego dokładne zreferowanie każdego zdaje się zadaniem bardzo trudnym, wręcz niemożliwym. Bardzo ważne jest to, że zarówno mocno uzależnieni od tej substancji, jak i dopiero eksperymentujący mieli świadomość niebezpieczeństwa, jakie wiąże się z alkoholizmem. To ważne, zwłaszcza że problem odnosi się nie tylko do osoby uzależnionej, ale także całego jej otoczenia.

Zważywszy na szkody wywołane nadużywaniem alkoholu oraz zasięg dotyczący zarówno jednostek, grup społecznych, jak całych społeczeństw, alkoholizm musi być postrzegany jako zjawisko społeczne wymagające specyficznych działań, mających na celu zmniejszenie lub całkowite jego wyeliminowanie. Nadużywanie alkoholu, będące problemem społecznym, należy nie tylko zdiagnozować. Przede wszystkim winny być prowadzone działania społeczne zmniejszające skalę tego zjawiska.

222 L. Cierpialkowska, J. Chodkiewicz, *Uzależnienie od alkoholu. Oblicza problemu*, Warszawa 2020, s. 49.

3. Metodologiczne osadzenie przeprowadzonych badań

3.1. Cele i zakres badań

Literatura przedmiotu w zakresie metodologii bezpieczeństwa wskazuje na rozbudowaną i skomplikowaną procedurę prowadzenia badań społecznych. Przyjmując istnienie trzech celów głównych takich badań: eksploracja, opis i wyjaśnienie, można dostrzec, że eksploracja oznacza, iż badania społeczne są prowadzone po to, aby rzucić światło na dany temat bądź też aby oswoić badacza z określoną tematyką; takie podejście występuje, gdy badacz wchodzi w nową dla siebie dziedzinę zainteresowań lub gdy przedmiot badań sam w sobie jest stosunkowo nowy. Odnośnie do opisu ma się do czynienia z obserwacją sytuacji i wydarzeń. Trzeci cel główny badań naukowych, czyli wyjaśnienie, umożliwia uzyskanie odpowiedzi na pytanie, dlaczego dane zjawiska społeczne zaistniały i jakie są związki przyczynowe między zdarzeniami²²³.

Wśród idei prowadzonych badań określono między innymi optymalne poznanie społeczeństwa na poziomie lokalnym. Badania miały też przybliżyć kwestie związane ze społecznym poczuciem bezpieczeństwa mieszkańców gminy Dąbrowa Tarnowska na tle innych gmin powiatu dąbrowskiego, uwzględniając istotne zmiany w sferze zjawisk społecznych. Podstawowy aspekt badań dotyczył diagnozy wiedzy społeczności lokalnej na temat ewoluujących zjawisk wpływających na wielkość zagrożenia, stan świadomości i podejścia mieszkańców do zadań profilaktycznych w zakresie bezpieczeństwa, realizowanych przez samorząd lokalny oraz instytucje państwowe, w tym policję. Badaniami objęto dorosłych mieszkańców w siedmiu gminach powiatu dąbrowskiego.

Cele badawcze miały charakter nie tylko poznawczy, lecz także praktyczny. Umożliwiły one określenie podejścia badanych do problematyki bezpieczeństwa, by w przyszłości wdrożyć dostosowaną do wymagań społecznych strategię działań wszystkich zainteresowanych instytucji w zakresie profilaktyki bezpieczeństwa społecznego.

223 E. Babbie, *Podstawy badań społecznych*, Warszawa 2008, s. 107.

3.2. Problemy i hipotezy badawcze

Zasadnicza kwestia badawcza uwzględniała diagnozę uwarunkowań determinujących poziom bezpieczeństwa populacji dorosłych mieszkańców gmin powiatu dąbrowskiego, ich dylematy związane z występowaniem zjawisk dysfunkcyjnych i ze stanem zagrożenia w najbliższym otoczeniu i miejscu zamieszkania.

Określono przy tym, że problemy badawcze to pewne pytania, które spełniają następujące kryteria: dotyczą określonego stanu niewiedzy; są wyrażone w języku naukowym, czyli zawierają pojęcia i terminy przyjęte w nauce; są sformułowane tak, aby wiadomo było, jakie czynności należy podjąć w celu poszukiwania odpowiedzi na dane pytanie. Oparto się również na zasadzie, która wskazuje, że w nauce problemy badawcze często wyznacza teoria oraz dążenie do jej weryfikacji. Innym istotnym powodem przeprowadzenia badań naukowych były w tym przypadku zainteresowania badacza daną dziedziną rzeczywistości.

Z problemem badawczym wiąże się kwestia hipotezy badawczej. Hipoteza to zdanie nie w pełni uzasadnione, rozważane jako racja pewnych uznanych już zdań, założenie oparte na prawdopodobieństwie, wymagające sprawdzenia, mające na celu odkrycie nieznanych zjawisk lub praw, orzeczenie niezupełnie pewne, przypuszczenie²²⁴.

Zatem przygotowując się do badań, sformułowano problem główny:

Jak kształtuje się poczucie bezpieczeństwa mieszkańców gmin powiatu dąbrowskiego wobec zagrożeń zjawiskami dysfunkcyjnymi?

Zidentyfikowano też problemy szczegółowe, które w aspekcie podejmowanych wywodów przedstawiają się następująco:

1. Jakie są przyczyny występowania zachowań suicydalnych w badanym powiecie?

2. Jaki wpływ na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców ma zjawisko przemocy domowej?

3. Jakie są konsekwencje występowania zjawisk dysfunkcyjnych w środowisku badanej społeczności?

4. Jak mieszkańcy gmin powiatu dąbrowskiego postrzegają przestępczość i ewentualną aktywność instytucji związaną z jej zapobieganiem?

224 *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. 1, Warszawa 1978, s. 745.

5. Czy mieszkańcy społeczności lokalnej obawiają się negatywnych zachowań z użyciem nowych technologii?

6. Jak postrzegana jest policja jako instytucja przez mieszkańców społeczności lokalnej?

7. Czy inicjatywy realizowane na terenie objętym badaniami służą instytucjonalnemu zbliżaniu policji i jej otoczenia społecznego?

Na potrzeby badawcze określona została hipoteza główna: Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców gmin powiatu dąbrowskiego jest uzależnione od zagrożeń zjawiskami dysfunkcyjnymi.

Wraz z hipotezą główną zdefiniowano hipotezy szczegółowe.

1. Samobójstwa i próby samobójcze w lokalnej społeczności stanowią istotny problem społeczny, a ich przyczyny występowania są trudne do jednoznacznego zdefiniowania.

2. Przemoc domowa ma duży wpływ na poziom poczucia bezpieczeństwa badanych.

3. Występowanie zjawisk dysfunkcyjnych w dużym stopniu wpływa na poczucie bezpieczeństwa badanej społeczności.

4. Badani mieszkańcy mają wiedzę o przestępstwach i świadomość działań zapobiegawczych wpływających na wzrost poczucia ich bezpieczeństwa.

5. Cyberprzemoc, zachowania z użyciem internetu i sieci telekomunikacyjnych są dynamicznie rozwijającymi się zagrożeniami wpływającymi na bezpieczeństwo lokalnej społeczności.

6. Badani dobrze oceniają działania policji w celu zapewnienia bezpieczeństwa.

7. Aktywność policji przyczynia się do jej integracji ze społecznością lokalną.

3.3. Charakterystyka środowiska badanej populacji

Badania empiryczne przeprowadzono w okresie od maja do listopada 2019 roku na terenie powiatu dąbrowskiego. Jest on jednym z 22 powiatów należących do województwa małopolskiego. Położony jest w północno-wschodniej części małopolski, w obrębie dwóch krain geograficznych — Płaskowyżu Tarnowskiego i Kotliny Sandomierskiej, zwanej Niziną Nadwiślańską. Powiat dąbrowski zajmuje powierzchnię 530 km². Zamieszkuje go 59 227 osób (bank danych lokalnych na

dzień 30 czerwca 2019 roku). Swym zasięgiem obejmuje siedem gmin: Dąbrowa Tarnowska, Bolesław, Gręboszów, Mędrzechów, Olesno, Radgoszcz, Szczucin oraz dwa miasta — Dąbrowa Tarnowska i Szczucin. Stolicą powiatu jest miasto Dąbrowa Tarnowska. Od wschodu graniczy z powiatem mieleckim, a od południa z powiatem tarnowskim. Naturalnymi granicami od strony zachodniej są górskie rzeka Dunajec, a z północy rzeka Wisła.

Część powiatu ma teren nieco urozmaicony, o lekko pofałdowanych, pagórkowatych wierzchowinach. Resztę obszaru, znacznie rozleglejszą, tworzą nadwiślańskie równiny. Kraina ta zwana jest Powiślem Dąbrowskim. Na terenie powiatu występują liczne niewielkie rzeki wpadające do Wisły, biorące początek w nieco bardziej wyniesionej południowej części Powiśla. Największą z nich jest rzeka Breń, płynąca z zachodu ku wschodowi, równoległe do Wisły, przez całą niemal szerokość północnej części powiatu. Pod względem klimatycznym Powiśle Dąbrowskie zaliczane jest do najcieplejszych okolic Małopolski. Nieskażone przemysłem tereny są interesujące dla rozwoju rekreacji, sportu, turystyki konnej, rowerowej i pieszej²²⁵. Koncentrując uwagę badawczą na terenie, na którym podjęto próbę analizy naukowej bezpieczeństwa mieszkańców, warto nadmienić, że autor niniejszej dysertacji przeprowadził na początku 2018 roku socjologiczną analizę przypadku, opierając się na teorii zła, na przykładzie społeczności lokalnej w powiecie dąbrowskim. Skupiono się wówczas na problematyce zdarzeń samobójczych. Przystępując do analizy studium przypadku zachowań suicydalnych mieszkańców Szczucina (drugie co do wielkości po Dąbrowie Tarnowskiej miasto w powiecie), odniesiono się nie tylko do umiejscowienia przedmiotu badań, lecz także zaprezentowania tła historycznego, które mogło mieć duże znaczenie w analizie zagadnienia.

Osoby reprezentujące starsze pokolenie wskazują przyczyny negatywnych zdarzeń w uwarunkowaniach historycznych związanych z traumatycznymi wydarzeniami z czasów pierwszej i drugiej wojny światowej, a konkretnie z niepochowanymi zwłokami żołnierzy znajduwanymi przez wiele lat po wojnach w lasach, polach, rowach, wplatając przy tym „w głoszone przez siebie teorie” wątki o charakterze parapsychologicznym. Niektórzy uważają, że przy pochówku sporej

225 <https://powiatdabrowski.pl/powiat/informacje-ogolne.html>.

części ofiar walk pominięto obrządek religijny i dlatego „zagubione dusze ofiar błąkają się, wpływając negatywnie na zachowania tutejszych ludzi”.

Ze społecznego punktu widzenia dla powiatu dąbrowskiego wstrząsającą okazała się aktywność żandarma niemieckiego starszego wachmana Engelberta Guzdeka. Adam Kazimierz Musiał w książce zatytułowanej *Krwawe upiory*, poświęconej dziejom powiatu dąbrowskiego w okresie okupacji hitlerowskiej, opisuje jego zbrodniczą działalność. Engelbert Guzdek stał się na długie lata dla regionu Dąbrowy Tarnowskiej uosobieniem zbrodniczego hitleryzmu²²⁶. Miejscowi ludzie nazywali go „krwawym upiorem” lub „złowieszczym widmem”, twierdząc, że „zło” istniejące na Powiślu eskalowało z chwilą jego przybycia. Guzdek, uznawany za osobę o cechach psychopatycznych, idealnie wpisuje się w obraz przedstawiony przez Simona Barona-Cohena, który twierdzi, że:

psychopatów charakteryzuje płytkość odczuwanych emocji, brak empatii, wysoka odporność na stres i niewystępowanie poczucia winy. Ludzie, których to dotyczy, często manipulują innymi, są impulsywni oraz dwulicowi. Psychopaci rozumieją emocje, ale sami ich nie odczuwają w ten sam sposób, jak inni ludzie²²⁷.

Abstrahując od przytoczonych wydarzeń, na terenie powiatu dąbrowskiego uwagę przyciąga częstotliwość występowania zdarzeń samobójczych w ostatnich latach. W 2017 roku były 22 zdarzenia o charakterze samobójczym, z czego w Szczucinie i okolicach aż 15. Wskaźnik samobójstw dla tej niewielkiej społeczności lokalnej jest bardzo wysoki i znacznie przekracza wartości w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców. Od kilku lat dane te przedstawiają się niemal identycznie, a co za tym idzie są niepokojące²²⁸. Liczne przypadki czynów samobójczych na opisanym terenie skłoniły osoby odpowiedzialne za zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz profilaktykę do przeprowadzenia szerszej diagnozy problemu. Z inicjatywy autora niniejszej rozprawy oraz władz lokalnych zorganizowano wiele konsultacji społecznych, w których uczestniczyli przedstawiciele uczelni

226 A.K. Musiał, *Krwawe upiory*, Tarnów 1993, s. 231.

227 S. Baron-Cohen, *Teoria zła. O empatii i genecie okrucieństwa*, Sopot 2014; za: B. Jedynak, *Problem samobójstw w Szczucinie i okolicach. Socjologiczna analiza przypadku na przykładzie małej społeczności lokalnej*, „Rzeszowskie Studia Socjologiczne” 2018, nr 10.

228 B. Jedynak, *op. cit.*, s. 96.

wyższych, policji, samorządu terytorialnego, ośrodków interwencji kryzysowej, placówek szkolno-edukacyjnych. Głównym celem było określenie przyczyny występowania zjawisk dysfunkcyjnych, a także wstępna ocena ich wpływu na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców i wypracowanie strategii działań urzędu miasta, gminy, starostwa, policji i innych zainteresowanych instytucji w zakresie profilaktyki bezpieczeństwa społecznego. Jak pisał Andrzej Kawecki:

administracja powinna podejmować przedsięwzięcia ukierunkowane na wzrost poczucia bezpieczeństwa obywateli jak i niwelujące zagrożenia, mające zasadniczy wpływ na jakość ich życia. Rozwiązywanie problemów nurtujących lokalną społeczność, które w konsekwencji przekładają się na poczucie bezpieczeństwa, nie jest zadaniem prostym. Na poziom bezpieczeństwa ma wpływ każdorazowe złamanie normy społecznej, ale także agresywne zachowania czy niedostatecznie oświetlone, zaniedbane obszary. Architektura miast doprowadziła do osłabienia kontroli społecznej, która jest istotnym czynnikiem mającym wpływ na ograniczanie przestępczości oraz poczucia lęku przed przestępczością. Aby bezpieczeństwo i jego poczucie utrzymane było na wysokim poziomie, konieczna jest współpraca samorządu terytorialnego z lokalną społecznością oraz aktywne wspieranie podejmowanych działań przez Policję. Cechą charakterystyczną społeczeństw obywatelskich jest współpraca obywateli z Policją na rzecz ścigania i zapobiegania przestępczości. Ważne, aby ta współpraca była postrzegana przez samych obywateli nie tylko jako możliwość, lecz jako konieczność, a to w konsekwencji przełoży się na poprawę bezpieczeństwa i jakości życia w lokalnych społecznościach²²⁹.

Dzięki tej inicjatywie wstępnie uzyskano wiedzę, że nie tylko zjawiska o charakterze kryminogennym wpływają na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców powiatu. Istotnym czynnikiem zwiększającym poczucie zagrożenia jest położenie sporej części zamieszkiwanego obszaru w dorzeczu Wisły oraz w gęstym jego zalesieniu, co generuje występowanie katastrof naturalnych w postaci między innymi powodzi oraz pożarów, zarówno z przyczyn naturalnych, jak i w wyniku podpażeń. Sukcesywnie zatem określano kolejne problemy, które były i nadal są postrzegane przez część mieszkańców społeczności lokalnej w kategoriach zagrożenia. Ustalenia te skłoniły autora dysertacji do szerszego spojrzenia na problematykę i przeprowadzenia badań w skali powiatu. Przeprowadzenie badań socjologicznych daje bowiem

229 A. Kawecki, *op. cit.*, s. 57.

możliwość innego dotarcia do populacji, pozwala na uzyskanie skonkretyzowanych informacji o dotykających mieszkańców problemach społecznych i ustalenie podłoża przyczynowo-skutkowego zjawisk oraz zachowań, których się obawiają. Obiektywna interpretacja wyników badań i sformułowanie wniosków pozwoli na uzyskanie wiedzy o głównych determinantach wpływających na częstotliwość i rodzaj występowania zjawisk patologicznych i kryminogennych, jak również może okazać się pomocna w działaniach, które je ograniczą lub całkowicie wyeliminują.

Jak trafnie zauważa Brunon Hołyst:

bezpieczeństwo obywateli wymaga organizowania wielokierunkowych działań w ramach lokalnych programów zapobiegania przestępczości. Policja powinna inspirować i wspierać opracowywanie takich programów oraz aktywnie współpracować podczas ich realizacji z administracją terytorialną, samorządami oraz wszystkimi podmiotami zajmującymi się sprawami bezpieczeństwa, jak również formacjami ochronnymi. Programy te powinny określać konkretne zagrożenia wymagające wyeliminowania oraz wskazywać sposób i plan ich eliminacji z jednoczesnym podziałem zadań, zgodnie z zakresem działania poszczególnych podmiotów zobligowanych do realizacji programu. Tworzenie takich systemów przybliży problematykę bezpieczeństwa pracownikom administracji, samorządów i lokalnej społeczności, a w konsekwencji spowoduje większą jej znajomość, co ułatwi policji skuteczniejszą walkę z wszelkimi przejawami naruszenia prawa²³⁰.

Zapewnienie bezpieczeństwa jest zatem w obecnych czasach nie tylko zadaniem dla jednostki, ale także całego społeczeństwa. Jednostka powinna odczuwać komfort subiektywnego bezpieczeństwa, jeśli spełniła wszystkie zalecenia związane z bezpieczeństwem najbliższego otoczenia, powinna czuć się bezpiecznie w środowisku lokalnym, jeśli środowisko to spełniło przynajmniej w niezbędnym zakresie wymagania związane z bezpieczeństwem, poza tym jednostka winna czuć się bezpiecznie, żyjąc w określonej zbiorowości, jeśli ta zbiorowość czyni starania, aby mieszkańcy danego miasta/miejscowości nie odczuwali strachu przed przestępczością, a więc podejmując działania na rzecz zwiększenia poczucia bezpieczeństwa wśród mieszkańców, nie zaniedbując wszelkich działań służących zmniejszeniu skali niebezpieczeństwa społecznego oraz podejmując czynności wobec osób,

230 B. Hołyst, *Policja na świecie*, Warszawa 2013, s. 117.

które łamiąc obowiązujące prawo, chcą osiągnąć własne cele społeczne kosztem innych. Ponadto należy stwierdzić, że rola policji w tworzeniu bezpieczeństwa lokalnego jest nie do przecenienia. Należy bowiem założyć, że poczucie bezpieczeństwa mieszkańców danej społeczności lokalnej zależne jest nie tylko od sprawności policji, lecz także od samych mieszkańców. Ludzie powinni być przekonani, że stworzenie systemu działań prewencyjnych wspierającego bezpieczeństwo w środowisku lokalnym jest nie tylko uzasadnione, ale także potrzebne²³¹. Jak słusznie twierdzi Leszek Smolak:

bezpieczeństwo społeczności lokalnych stanowi jedno z ważnych wyzwań współczesności. Wzrost zagrożeń przestępczych oraz nasilenie patologii, zwłaszcza narkomanii, powinny stać się nie tylko przedmiotem społecznego dyskursu, ale przede wszystkim lokalnej aktywności w zakresie planowania i implementacji programów prewencyjnych²³².

Dobór populacji do badań uwzględnił specyfikę powiatu dąbrowskiego. Badania objęły swym zasięgiem populację dorosłych (powyżej 18 roku życia) mieszkańców powiatu dąbrowskiego. Wśród zmiennych, które stanowiły podstawę doboru populacji, były wiek i płeć. Dobór tych zmiennych wynika z następujących przesłanek. Otóż wiek determinuje powstawanie określonego przekonania na temat bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania, co wyraża się tym, że osoby młodsze czują się bardziej bezpieczne niż osoby starsze. Badana populacja podzielona została na dwie kategorie: osoby w wieku od 18 do 34 lat oraz w wieku 35 lat i powyżej. Poza tym postrzeganie bezpieczeństwa publicznego jest w dużym stopniu zależne od płci respondentów, co oznacza, że kobiety mają inne poczucie bezpieczeństwa niż mężczyźni. Ankieterzy na obszarze poszczególnych gmin powiatu wyszukiwali stosownie z macierzą doboru populacji poszczególne osoby, wśród których przeprowadzili badania.

W celu wyznaczenia próby badawczej z populacji wykorzystano wzór²³³:

$$n_b = \frac{N}{1 + \frac{4d^2(N-1)}{Z\alpha^2}}$$

231 E. Moczuk, A.D. Leśniak-Moczuk, *Postrzeganie bezpieczeństwa lokalnego przez mieszkańców Rzeszowa w perspektywie kryminologiczno-socjologicznej*, s. 22–23.

232 L. Smolak, *Współczesny obraz zagrożenia przestępczością i wyzwania dla społeczności lokalnych*, [w:] *Bezpieczne miasta*, s. 13.

233 J. Greń, *Statystyka matematyczna. Modele i zadania*, Warszawa 1975, s. 247.

gdzie:

n_b — wielkość próby

N — liczebność populacji

d — dopuszczalny błąd pomiaru

$Z\alpha$ — wskaźnik zależny od poziomu ufności

W celu określenia próby przyjęto, iż wskaźnik współczynnika poziomu ufności $Z\alpha$ wyniósł 1,96 dla α równego 0,4. Wielkość błędu przyjęto na poziomie 3% ($d = 0,05$), aby uzyskać maksymalnie wiarygodny wynik przy ograniczeniu wielkości próby do niezbędnego minimum.

$$n_b = \frac{47832}{1 + \frac{4 \times 0,04^2 \times (47832 - 1)}{1,96^2}} = n_b = \frac{47832}{1 + \frac{0,0016 \times 47831}{3,841}} = \frac{47832}{1 + \frac{306,1184}{3,841}} = \frac{47832}{1 + 79,685} = \frac{47832}{80,685} = 592,82 \approx 593$$

Zgodnie z wyliczeniami wielkość próby wyniosła (w przybliżeniu) 593 respondentów. W dalszej kolejności dokonano podziału kwotowego według miejsca zamieszkania, płci oraz wieku, aby uzyskać reprezentatywność próby²³⁴. Na rysunku 3.1 przedstawiono w zarysie powiat dąbrowski z podziałem na gminy.

Rysunek 3.1. Gminy powiatu dąbrowskiego

Źródło: opracowanie własne.

²³⁴ J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Katowice 2005, s. 139–143; zob. także E. Babbie, *op. cit.*, s. 235–238.

Tabela 3.1 prezentuje zestawienia liczbowe i procentowe respondentów poszczególnych gmin w podziale na płeć i wiek, w trakcie doboru do badań.

Tabela 3.1. Reprezentatywny podział kwotowy według miejsca zamieszkania, płci oraz wieku

	Dąbrowa Tarnowska		Szczucin		Olesno		Radgoszcz		Mędzzechów		Gręboszów		Bolesław	
Populacja	16 478		10 731		6492		5994		2930		2880		2327	
Udział % w populacji²³⁵	34,4		22,4		13,6		12,5		6,2		6,0		4,9	
Wielkość próby	204		133		81		74		36		36		29	
Podział próby według płci	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K
	100	104	65	68	40	41	37	37	18	18	17	19	14	15
Podział próby według wieku do 34 lat	32	31	20	20	13	12	13	12	5	5	5	5	4	4
Od 35 lat i powyżej	68	73	45	48	27	29	24	25	13	13	12	14	10	11

Źródło: opracowanie własne.

Wyliczenia badanej populacji oparto na procentowym odniesieniu do danych uzyskanych z siedmiu gmin wchodzących w skład powiatu dąbrowskiego przy jednoczesnym uwzględnieniu płci i wieku mieszkańców²³⁶.

3.4. Organizacja badań terenowych

Badania empiryczne podzielono na dwa etapy. Pierwszy etap zakładał przeprowadzenie badań ilościowych, drugi badań jakościowych.

²³⁵ W celu uzyskania sumy 100% przy dokładności do promila zaokrąglono wyniki.

²³⁶ Więcej na ten temat w rozprawie doktorskiej autora.

W przygotowaniach do badań zdecydowano się na wykorzystanie metody (ilościowej), to jest sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem techniki ankietowej i narzędzia kwestionariusza ankiety skategoryzowanej. Ankieta zawierała wstęp, w którym przedstawiono cel badań, instrukcję jej wypełniania, organizatora badań oraz 40 pytań zamkniętych i półotwartych dotyczących czterech obszarów: badanej zbiorowości, zagrożenia bezpieczeństwa, wiedzy o policji oraz patologii. W metryczce znajdującej się na końcu ankiety umieszczono dane do wypełnienia przez ankietowanych: płeć, miejsce zamieszkania, wiek, wykształcenie i sytuację zawodową.

Przyjęta procedura badawcza w przedmiocie badań ilościowych przedstawiała się następująco:

- opracowano koncepcję teoretyczną i metodologiczną;
- zebrano przydatne dane instytucjonalne oraz materiał statystyczny na temat dorosłych mieszkańców powiatu, zapoznano się z informacjami demograficznymi, zjawiskami społecznymi charakterystycznymi dla regionu, problemami społecznymi dotyczącymi mieszkańców, także w kontekście zjawiska przestępczości;
- poddano analizie materiały statystyczne dotyczące dorosłych mieszkańców powiatu i na tej podstawie przygotowano dane o ich liczbie w powiecie, gminie, mieście, odnoszące się do osób powyżej 18 roku życia, z podziałem na płeć i wiek;
- dobrano ankierów do badań z uwzględnieniem instruktażu dotyczącego celu i zakresu badań, a także ich rzetelnego przeprowadzenia;
- przeprowadzono badania pilotażowe na próbie 15 osób;
- przeprowadzono badania podstawowe;
- po przeprowadzeniu badań dokonano sprawdzenia poprawności wypełnienia ankiet;
- zakodowano materiał z ankiet i opracowano instrukcję kodową;
- dokonano obliczeń w postaci tabel z wykorzystaniem programu Statistica;
- przeprowadzono analizę materiału statystycznego;
- uwzględniono i opisano wyniki badań w części empirycznej.

Badania ilościowe przeprowadzono w okresie od maja do lipca 2019 roku.

Idealna sytuacja badawcza jest wtedy, gdy stosujemy zarówno badania ilościowe, jak i jakościowe. Badania te różnią się, ale i uzupełniają. Badania jakościowe koncentrują się na „głębszej” analizie

danego zjawiska. Główny nacisk położony jest na to, aby za pomocą specjalnych technik badawczych lepiej i dokładniej zrozumieć analizowane zjawisko. Nie wykorzystuje się w nich pomiaru ilościowego (jak w badaniach ilościowych), lecz stosuje techniki, które mają na celu wydobycie wiedzy od badanych osób. Jak sama nazwa wskazuje, badania jakościowe mają na celu uzyskanie „dobrej” jakości informacji, zwiększenie stanu wiedzy o badanym zjawisku.

W badaniach ilościowych natomiast badane są zjawiska/cechy już znane, z góry określone. Dostarczają one nowej jakości wiedzy, informacji. Techniki jakościowe mają na celu wydobycie od badanych osób informacji/wiedzy/opinii na dany temat, przy czym nie ograniczają one badanych osób. W badaniach ilościowych odpowiedzi są „podane”, a badane osoby wskazują na jedną z nich, w jakościowych zaś odpowiedzi uzyskiwane są od samych badanych osób, badacz nie zakłada z góry, jakie one będą. Dzięki temu techniki te umożliwiają „dotarcie” do nietypowych danych oraz spojrzenie na analizowane zagadnienie z innej strony, z innej perspektywy²³⁷.

Zatem w badaniach jakościowych zastosowano metodę (IDI) indywidualnego wywiadu pogłębionego z osobami znaczącymi.

„Znaczący inny, osoba znacząca” to osoba, która w procesie socjalizacji odgrywa istotną rolę przy kształtowaniu się osobowości jednostki społecznej i wpływa na jej zachowania. Pojęcie to zostało wprowadzone do nauk społecznych przez George’a Herberta Meada. W socjalizacji pierwotnej są to rodzice lub rzadziej opiekunowie. Dziecko nie ma możliwości wyboru znaczących innych, przez co świat społeczny rodziców jest jedynym danym jednostce światem z narzuconymi przez rodziców definicjami. W socjalizacji wtórnej mogą to być inne osoby wywierające znaczny wpływ na system wartości lub wzorce zachowań — nauczyciele, księża, zwierzchnicy w pracy zawodowej, małżonkowie — zależnie od sytuacji, w jakiej znalazła się jednostka, oraz od wcześniej już ukształtowanych struktur osobowości. Od znaczących innych jednostka społeczna uczy się często przez naśladowanie odgrywania podstawowych dla danego społeczeństwa ról społecznych. W procesie socjalizacji pierwotnej definicje sytuacji przekazywane przez znaczących innych są dla jednostki

237 https://www.naukowiec.org/wiedza/metodologia/badania-jakosciowe--idea_654.html (dostęp: 19.01.2020).

obiektywną rzeczywistością. Ich role i postawy innych są przez dzieci internalizowane, a przez identyfikację ze znaczącymi innymi kształtuje się osobowość i tożsamość jednostki. W trakcie abstrahowania od konkretnych postaw znaczących innych następuje uświadamianie sobie uogólnionego innego, czyli ogólnych ról społecznych i norm²³⁸.

Wywiady z osobami znaczącymi przeprowadzono zgodnie z uprzednio przygotowanym scenariuszem, który się składał z kilku części. Pierwsza z nich (wstęp) obejmowała ogólne zaprezentowanie respondentowi tematyki badania i zasad przeprowadzonego wywiadu. Przed przystąpieniem do rozmowy każdy z respondentów został poinformowany o tym, że wywiad jest działaniem podejmowanym w ramach badań naukowych, których główną ideą jest poznanie problemów społecznych w sferze społeczności lokalnej, a celem jest diagnoza zagrożeń i zbadanie poczucia bezpieczeństwa mieszkańców powiatu dąbrowskiego. W części drugiej respondent miał za zadanie przedstawienie swojej osoby oraz codziennych obowiązków z uwzględnieniem złych i dobrych stron wykonywanej pracy. W kolejnych częściach skoncentrowano się na merytorycznych aspektach będących przedmiotem badań. Reasumując, przeprowadzono 28 indywidualnych wywiadów pogłębionych, w okresie od sierpnia do listopada 2019 roku.

Istotnym aspektem, który pozwala na poznawanie postaw i zachowań, są badania terenowe. W pewnym sensie prowadzimy je, ilekroć obserwujemy zachowania społeczne, uczestniczymy w nich lub próbujemy te zachowania zrozumieć, czy to w sali wykładowej, czy w poczekalni u lekarza, czy w samolocie. Ilekroć przedstawiamy innym, co udało się nam dostrzec, zdajemy sobie sprawę z naszych dociekań badawczych. Badania terenowe w większości przynoszą dane jakościowe, czyli obserwacje, których nie można łatwo sprowadzić do liczb²³⁹.

Metoda badań terenowych obejmuje badania:

1. etnologiczne — badacz obserwuje życie codzienne, ewidencjonuje zjawiska, szuka ich uwarunkowań i wzajemnych powiązań między nimi, przede wszystkim na podstawie obserwacji, szuka przyczyn i źródeł zmian zachodzących w zbiorowościach. Badania tego typu

238 https://pl.wikipedia.org/wiki/Znaczc%C4%85cy_inny (dostęp: 19.01.2020).

239 E. Babbie, *op. cit.*, s. 321.

pozwalają również szczegółowo opisać cechy zbiorowości (jej kulturę, organizację) i wyjaśnić uwarunkowania zachowań;

2. socjologiczne — podobne do badań typu etnologicznego. Tu badacz ponadto zbiera dokumenty i materiały dostarczające danych ilościowych, pozwalających pełniej poznać obserwowane zjawiska. Wykorzystuje więc sprawozdania, księgi meldunkowe, zestawienia statystyczne oraz wyniki badań ankietowych. W tych badaniach obserwacje poparte są faktami i liczbami;

3. socjopsychologiczne — nastawione są głównie na poznawanie stanu świadomości obserwowanej zbiorowości²⁴⁰.

Wśród technik badań terenowych, które zastosowano w ramach niniejszej dysertacji, wymienić można obserwację uczestniczącą, analizę dokumentów instytucjonalnych oraz danych zastanych. Autor z racji sprawowanego stanowiska (zastępca Komendanta Powiatowego Policji w Dąbrowie Tarnowskiej) był i jest nadal uczestnikiem/obserwatorem zjawisk istotnych z punktu widzenia prowadzonych badań.

240 <http://www.eduteka.pl/doc/metoda-badan-terenowych-i-odpowiadajace-jej-techniki-badan> (dostęp: 19.01.2020).

4. Bezpieczeństwo lokalne w opiniach mieszkańców gmin powiatu dąbrowskiego

4.1. Problemy społeczne, zachowania dysfunkcyjne oraz patologie w narracji społeczności Powiśla

Istotny aspekt w badaniach bezpieczeństwa mieszkańców powiatu dąbrowskiego stanowiły zagadnienia odnoszące się do problemów społecznych, zachowań dysfunkcyjnych oraz patologii. Stan, w którym łamane są normy społeczne uznawane przez większość obywateli, niejednokrotnie wzbudza niepokój, także na poziomie lokalnym. Jadwiga Mazur zauważa, że

w opisie problemów społecznych we współczesnych społeczeństwach, a zwłaszcza w tworzeniu wykazów tych problemów pojawia się określenie patologia społeczna, której źródeł poszukuje się w skutkach procesów przemian społeczno-ekonomicznych, kulturowych i politycznych. Wskazuje się też na nowe źródła tych zjawisk, chociaż najczęściej wymienia się przestępczość, alkoholizm, narkomanię, ale też bezrobocie, biedę i ubóstwo, prostytutkę, dyskryminację itp.²⁴¹

Do wymienionej grupy zjawisk zaliczane są również samobójstwa. W badaniach zatem nie można było pominąć wątku czynów autodestrukcyjnych, chociażby z dwóch powodów:

— po pierwsze, przeprowadzona przez autora w 2017 i 2018 roku socjologiczna analiza przypadku „case study” zachowań suicydalnych mieszkańców Szczucina dała podstawy do kontynuacji badań w tym obszarze²⁴²;

— po drugie, autor niniejszej dysertacji z racji sprawowanych funkcji (komendant komisariatu Policji w Szczucinie — w przeszłości, zastępca Komendanta Powiatowego Policji w Dąbrowie Tarnowskiej — aktualnie), uczestniczył i uczestniczy w życiu społeczności lokalnej, a także był i jest świadkiem i obserwatorem wielu zdarzeń, między innymi o charakterze autodestrukcyjnym.

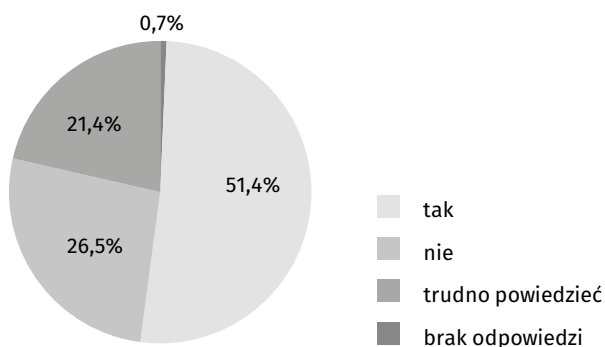
²⁴¹ J. Mazur, M. Kuć, *Marginalizacja — ujęcie wielowymiarowe. Przejawy, skutki i przeciwdziałanie*, Kraków 2019, s. 15.

²⁴² B. Jedynak, *op. cit.*, s. 69–111.

W badaniach ilościowych skupiono się na następujących elementach: wiedzy respondentów o czynach samobójczych, częstotliwości występowania samobójstw, źródłach wiedzy mieszkańców o zdarzeniach samobójczych, przyczynach występowania czynów autodestrukcyjnych, działaniach podejmowanych w celu zapobiegania samobójstwom.

Dane w wykresach i tabelach obliczenia zawarto w zaokrągleniu do jednego miejsca po przecinku.

Wykres 4.1 prezentuje dane procentowe dotyczące wiedzy respondentów na temat czynów autodestrukcyjnych na terenie powiatu dąbrowskiego.

Wykres 4.1. Wiedza respondentów na temat występowania zdarzeń samobójczych na terenie powiatu dąbrowskiego

Źródło: opracowanie własne.

Z przedstawionego wykresu wynika, że mieszkańcy powiatu dąbrowskiego posiadli wiedzę o występowaniu czynów autodestrukcyjnych. Spośród wszystkich respondentów 51,4% potwierdziło występowanie takich zdarzeń. Niewiedzę w tej kwestii wyraziło 26,5% ankietowanych, natomiast 21,4% nie sprecyzowało swojej wypowiedzi. Odpowiedzi nie udzieliło 0,7%.

W trakcie badań przeprowadzono także analizę wiedzy respondentów na temat samobójstw w podziale na gminy. Tabela 4.1 przedstawia dane procentowe w tym zakresie.

Tabela 4.1. Wiedza respondentów na temat występowania zdarzeń samobójczych na terenie powiatu dąbrowskiego w podziale na gminy [%]

Wiedza respondentów o samobójstwach w powiecie	Dąbrowa Tarnowska	Szczucin	Olesno	Radgoszcz	Mędzrechów	Gręboszów	Bolesław	Powiat dąbrowski
brak odpowiedzi	1,0	—	—	1,4	—	—	3,4	0,7
tak	47,5	89,5	17,3	31,1	41,7	72,2	37,9	51,4
nie	32,4	4,5	39,5	39,2	36,1	13,9	20,7	26,5
trudno powiedzieć	19,1	6,0	43,2	28,4	22,2	13,9	37,9	21,4

Źródło: opracowanie własne.

Z danych zawartych w tabeli wynika, że mieszkańcy powiatu w większości — 51,4% — potwierdzili występowanie czynów autodestrukcyjnych. Najwyższe wartości procentowe w tym względzie stwierdzono w gminie Szczucin — 89,5% i Gręboszów — 72,2%. Najniższe w gminie Olesno — 17,3%. W pozostałych gminach uzyskane wyniki przedstawiały się następująco: Dąbrowa Tarnowska — 47,5%, Mędzrechów — 41,7%, Bolesław — 37,9% oraz Radgoszcz — 31,1%. Spośród respondentów powiatu 26,5% nie potwierdziło faktu występowania samobójstw. Najwyższe wskazania dotyczące takiej opinii odnotowano w gminach: Olesno — 39,5%. Radgoszcz — 39,2% i Mędzrechów — 36,1%. Najniższe z kolei w Szczucinie — 4,5%. W pozostałych gminach wartości procentowe wyniosły: Dąbrowa Tarnowska — 32,4%, Bolesław — 20,7%, Gręboszów — 13,7%. Spora grupa respondentów nie wyraziła swojego zdania na omawiany temat. W poszczególnych gminach wartości procentowe przedstawiały się następująco: Olesno — 43,2%, Bolesław — 37,9%, Radgoszcz — 28,4%, Mędzrechów — 22,2%, Gręboszów — 13,9% oraz Szczucin — 6,0%. W skali powiatu odpowiedzi nie udzieliło — 0,7% ankietowanych w trzech gminach: Bolesław — 3,4%, Radgoszcz — 1,4% i Dąbrowa Tarnowska — 1,0%.

Problem samobójstw ma wymiar globalny, niezależny od miejsca zamieszkania. Nie ma jednej prostej odpowiedzi na pytanie, dlaczego ludzie odbierają sobie życie, bo to zjawisko złożone²⁴³. Możliwe

²⁴³ <https://twojezdrowie.rmfm24.pl/choroby/psychika/news-eksperti-trudno-odpowiedzic-dlaczego-ludzie-popelniaja-samo,nId,2629071> (dostęp: 25.05.2020).

przyczyny samobójstwa dobrze wykląda koncepcja *L-A-D Syndrome*, w której poszczególnym literom przypisywane jest określone znaczenie:

— „L” (ang. *lose*) — utrata

Według badań jedną z częstych przyczyn odebrania sobie życia jest utrata zdrowia (choroba nowotworowa), śmierć bliskiej osoby, znaczne pogorszenie warunków życiowych (utrata pracy).

— „A” (ang. *agresion*) — agresja

Akt samobójczy najczęściej poprzedza agresja skierowana zarówno wobec siebie, jak i otoczenia.

— „D” (ang. *depression*) — depresja

Stanom depresyjnym towarzyszy lęk, smutek, apatia i poczucie beznadziei. Osoby dotknięte depresją często miewają myśli samobójcze²⁴⁴.

Dzięki nieograniczonemu dostępowi do mediów bardzo często słyszymy o próbach samobójczych. Spory ich odsetek okazuje się udany, a wielu z nas zastanawia się nad sytuacją, która wywarła taki wpływ na życie jednostki, że przyczyniła się do decyzji o odebraniu sobie życia. Jaką tajemnicę kryją w sobie samobójstwa i dlaczego niektórzy uważają je za jedyne słuszne rozwiązanie?²⁴⁵ Badania naukowe przybliżają nas do poznania odpowiedzi na to nurtujące pytanie. W badaniach nie pominięto kwestii związanych z etiologią samobójstw. Dane w tym zakresie prezentuje tabela 4.2.

Tabela 4.2. Powody czynów autodestrukcyjnych w opiniach respondentów powiatu dąbrowskiego. Podział na gminy [%]

Powody czynów autodestrukcyjnych	Dąbrowa Tarnowska	Szczuclcin	Olesno	Radgoszcz	Mędzrechów	Gręboszów	Bolestaw	Powiat dąbrowski
brak odpowiedzi	—	0,8	—	—	2,8	—	—	0,3
problemy natury psychicznej	72,1	72,2	42,0	71,6	58,3	66,7	79,3	67,1
depresja	83,3	75,2	61,7	82,4	63,9	83,3	72,4	76,7
zawód mitosny	31,9	35,3	28,4	31,1	25,0	44,4	37,9	32,7

²⁴⁴ <https://stronazdrowia.pl/samobojstwo-przyczyny-czynniki-ryzyka-i-formy-pomocy-jak-pomoc-osobie-ktora-ma-mysli-samobojcze/ar/c14-14386679> (dostęp: 25.05.2020).

²⁴⁵ <https://zdrowie-zycie.pl/tajemnica-samobojstw-dlaczego-ludzie-je-popelniaja/> (dostęp: 25.05.2020).

problemy finansowe	53,9	42,9	29,6	41,9	38,9	52,8	62,1	46,0
nadużywanie alkoholu	49,0	30,8	35,8	66,2	44,4	50,0	41,4	44,7
problemy w szkole	22,1	38,3	18,5	18,9	13,9	27,8	24,1	24,8
problemy w pracy	24,5	27,1	23,5	21,6	11,1	33,3	20,7	24,1
dokuczanie przez inne osoby	35,8	45,1	19,8	31,1	25,0	41,7	27,6	34,4
problemy rodzinne	37,3	33,8	17,3	29,7	30,6	36,1	37,9	32,4
używanie narkotyków, dopalaczy	31,9	39,8	21,0	35,1	33,3	41,7	31,0	33,2
życie światem wirtualnym (gry komputerowe)	21,6	31,6	11,1	17,6	8,3	11,1	27,6	20,7
dziedziczenie skłonności do popełniania samobójstw	15,7	24,8	18,5	9,5	—	22,2	24,1	17,2
członkostwo w sektach	12,3	20,3	21,0	4,1	5,6	19,4	13,8	14,3
trauma po zwałczeniu	15,2	22,6	17,3	13,5	13,9	25,0	20,7	17,7
perspektywa ciężkiej choroby, więzienia	17,6	21,1	16,0	12,2	19,4	5,6	27,6	17,4
obwinianie siebie za zrobienie czegoś	16,7	20,3	14,8	9,5	11,1	8,3	24,1	15,9
coś innego	1,0	—	—	1,4	—	—	—	0,5

Źródło: opracowanie własne.

Z tabeli wynika, że najczęściej wymienianym przez ankietowanych powodem czynów autodestrukcyjnych jest depresja. Na taką odpowiedź w skali powiatu wskazało 76,7% pytaných. W poszczególnych gminach wartości procentowe kształtowały się na następującym poziomie: Dąbrowa Tarnowska — 83,3%, Gręboszów — 83,3%, Radgoszcz — 82,4%, Szczucin — 75,2%, Bolesław — 72,4%, Mędrzechów — 63,9%, Olesno — 61,7%. Dużą popularnością wśród respondentów powiatu dąbrowskiego cieszył się wariant odpowiedzi odnoszący się do problemów natury psychicznej — 67,1%. W tym zakresie wartości procentowe w badanych gminach wyniosły: Bolesław — 79,3%, Szczucin — 72,2%, Dąbrowa Tarnowska — 72,1%, Radgoszcz — 71,6%, Gręboszów — 66,7%, Mędrzechów — 58,3%, Olesno — 42,0%. Zdaniem 46,0% ankietowanych samobójstwa mogą wynikać z problemów

finansowych. W gminach powiatu odnotowano w tym względzie następujące wartości: Bolesław — 62,1%, Dąbrowa Tarnowska — 53,9%, Gręboszów — 52,8%, Szczucin — 42,9%, Radgoszcz — 41,9%, Mędrzechów — 38,9%, Olesno — 29,6%. Z kolei według 44,7% mieszkańców objętych badaniami przyczyną zdarzeń samobójczych jest nadużywanie alkoholu. W podziale na gminy wskazania procentowe dotyczące tej kwestii wyniosły: Radgoszcz — 66,2%, Gręboszów — 50,0%, Dąbrowa Tarnowska — 49,0%, Mędrzechów — 44,4%, Bolesław — 41,4%, Olesno — 35,8%, Szczucin — 30,8%. Wariant odpowiedzi dotyczący dokuczania zaznaczyło 34,4% respondentów. W podziale na gminy uzyskane wyniki w tym zakresie ukształtowały się na następującym poziomie: Szczucin — 45,1%, Gręboszów — 41,7%, Dąbrowa Tarnowska — 35,8%, Radgoszcz — 31,1%, Bolesław — 27,6%, Mędrzechów — 25,0% oraz Olesno — 19,8%. W ocenie 33,2% ankietowanych używanie narkotyków i dopalaczy prowadzi do samobójstw. Wartości w poszczególnych gminach w odniesieniu do tej opcji odpowiedzi wyniosły: Gręboszów — 41,7%, Szczucin — 39,8%, Radgoszcz — 35,1%, Mędrzechów — 33,3%, Dąbrowa Tarnowska — 31,9%, Bolesław — 31,0%, a także Olesno — 21,0%. Na wariant dotyczący zawodu miłosnego zdecydowało się 32,7% ankietowanych. W poszczególnych gminach dane te kształtowały się następująco: Gręboszów — 44,4%, Bolesław — 37,9%, Szczucin — 35,3%, Dąbrowa Tarnowska — 31,9%, Radgoszcz — 31,1%, Olesno — 28,4%, Mędrzechów — 25,0%. Spośród badanych mieszkańców inną opinię wyraziło 32,4% mieszkańców powiatu dąbrowskiego. Ich zdaniem przyczyną czynów autodestrukcyjnych są problemy rodzinne. W podziale na gminy wartości procentowe w tym względzie wyniosły: Bolesław — 37,9%, Dąbrowa Tarnowska — 37,3%, Gręboszów — 36,1%, Szczucin — 33,8%, Mędrzechów — 30,6%, Radgoszcz — 29,7% oraz Olesno — 17,3%. Przyczyną samobójstw według 24,8% ankietowanych są problemy szkolne. W badanych gminach odnotowano następujące wartości: Szczucin — 38,3%, Gręboszów — 27,8%, Bolesław — 24,1%, Dąbrowa Tarnowska — 22,1%, Radgoszcz — 18,9%, Olesno — 18,5%, Mędrzechów — 13,9%. Samobójstwa zdaniem 24,1% respondentów mają związek z problemami w pracy. Tu odpowiedzi ankietowanych w poszczególnych gminach powiatu dąbrowskiego kształtowały się następująco: Gręboszów — 33,3%, Szczucin — 27,1%, Dąbrowa Tarnowska — 24,5%, Olesno — 23,5%, Radgoszcz — 21,6%,

Bolesław — 20,7% oraz Mędrzechów — 11,1%. W skali powiatu 20,7% ankietowanych uznało, że wpływ na samobójstwa ma życie światem wirtualnym. Ze względu na gminy wartości procentowe w tym zakresie wyniosły: Szczucin — 31,6%, Bolesław — 27,6%, Dąbrowa Tarnowska — 21,6%, Radgoszcz — 17,6%, Olesno — 11,1%, Gręboszów — 11,1%, a także Mędrzechów — 8,3%. Z kolei 17,7% respondentów było zdania, że przyczyną zdarzeń samobójczych jest trauma po zgwałceniu. W poszczególnych gminach wartości procentowe przedstawiały się następująco: Gręboszów — 25,0%, Szczucin — 22,6%, Bolesław — 20,7%, Olesno — 17,3%, Dąbrowa Tarnowska — 15,2%, Mędrzechów — 13,9% oraz Radgoszcz — 13,5%. Niewiele mniej ankietowanych w powiecie dąbrowskim — 17,4% jako przyczynę podało perspektywę ciężkiej choroby lub więzienia. Dane odnoszące się do tego wariantu odpowiedzi w poszczególnych gminach ukształtowały się na następującym poziomie: Bolesław — 27,6%, Szczucin — 21,1%, Mędrzechów — 19,4%, Dąbrowa Tarnowska — 17,6%, Olesno — 16,0%, Radgoszcz — 12,2%, Gręboszów — 5,6%. Według 17,2% respondentów czynnikiem mającym wpływ na czyny autodestrukcyjne jest dziedziczenie skłonności do samobójstw. Wskazania procentowe do tej kwestii w badanych gminach powiatu dąbrowskiego wyniosły: Dąbrowa Tarnowska — 15,7%, Szczucin — 24,8%, Olesno — 18,5%, Radgoszcz — 9,5%, Gręboszów — 22,2%, Bolesław — 24,1%. W gminie Mędrzechów respondenci nie zdecydowali się na zaznaczenie tego wariantu odpowiedzi. Zdaniem 15,9% badanych mieszkańców powiatu obwinianie siebie za zrobienie czegoś może prowadzić do samobójstw. Dane w poszczególnych gminach wyniosły: Bolesław — 24,1%, Szczucin — 20,3%, Dąbrowa Tarnowska — 16,7%, Olesno — 14,8%, Mędrzechów — 11,1%, Radgoszcz — 9,5%, a także Gręboszów — 8,3%. Na wariant odpowiedzi „członkostwo w sektach” zdecydowało się 14,3% badanych. W gminach powiatu dąbrowskiego wyniki przedstawiały się następująco: Dąbrowa Tarnowska — 12,3%, Szczucin — 20,3%, Olesno — 21,0%, Radgoszcz — 4,1%, Mędrzechów — 5,6%, Gręboszów — 19,4%, Bolesław — 13,8%. Jedynie 0,5% respondentów w skali powiatu zaznaczyło opcję „coś innego” (brak zainteresowania ze strony otoczenia, lenistwo, brak pomocy ze strony innych, nieradzenie sobie z rzeczywistością, obłudą i hipokryzją). Brak odpowiedzi — 0,3% — odnotowano w dwóch gminach: Mędrzechów — 2,8% oraz Szczucin — 0,8%.

Jak wspomniano, w badaniach ilościowych skupiono uwagę na kilku obszarach: wiedzy respondentów o czynach samobójczych, częstotliwości występowania samobójstw, źródłach wiedzy mieszkańców o zdarzeniach samobójczych, przyczynach występowania czynów autodestrukcyjnych, działaniach podejmowanych w celu zapobiegania samobójstwom. W kontekście wiedzy ankietowanych o czynach autodestrukcyjnych można stwierdzić, że ich świadomość w tym aspekcie jest wysoka, albowiem 51,4% w powiecie, najczęściej w Szczucinie — 89,5%, potwierdziło występowanie takich zdarzeń. Blisko o połowę mniej respondentów w skali powiatu — 26,5%, najczęściej w gminie Olesno — 39,5% było przeciwnego zdania. W podziale ze względu na płeć i wiek nie odnotowano istotnych różnic w kontekście tego zagadnienia. Odnośnie do częstotliwości występowania samobójstw badani nie wykazywali się wiedzą w tym zakresie — 32,5% (gmina Bolesław — 55,2%) lub uznali, że zdarzenia takie mają miejsce rzadko — 25,8% (gmina Mędrzechów — 36,1%). Na częste lub bardzo częste występowanie takich czynów w powiecie wskazywało odpowiednio 14,7% oraz 8,1% ankietowanych, przy czym należy zaznaczyć, że najwyższe wartości w tym zakresie odnotowano w gminie Szczucin — 36,1% i 32,3%. W podziale na płeć i wiek też nie odnotowano istotnych różnic w preferencjach kobiet i mężczyzn oraz w badanych grupach wiekowych. Analizie poddano także źródła, z których mieszkańcy powiatu dąbrowskiego czerpią wiedzę o zdarzeniach samobójczych. Zdecydowana większość respondentów, bo aż 68,0% (Szczucin — 88,7%), jako źródło wskazała obiegowe opinie i plotki. Często wymieniano też internet — 40,3% (Gręboszów — 58,3%), lokalne media — 33,1% (Dąbrowa Tarnowska — 46,1%) oraz telewizję — 31,5% (Gręboszów — 44,4%). W podziale ze względu na płeć ustalono, że kobiety częściej niż mężczyźni wskazywały na wymienione tu źródła. Również respondenci młodszy, w przedziale 18–34 lata, preferowali te źródła, z wyjątkiem wariantu odpowiedzi na temat obiegowych opinii i plotek, tu minimalnie wyższą wartość odnotowano w grupie wiekowej 35 i więcej lat. W badaniach nie pominięto kwestii dotyczącej przyczyn czynów autodestrukcyjnych. Wśród najczęściej wymienianych znalazły się: depresja — 76,7% (Dąbrowa Tarnowska — 83,3% i Gręboszów — 83,3%), problemy natury psychicznej — 67,1% (Bolesław — 79,3%), problemy finansowe — 46,0% (62,1% — Bolesław) oraz nadużywanie alkoholu — 44,7%

(Radgoszcz — 66,2%). Najbardziej respondenci decydowali się na opcje: członkostwo w sektach — 14,3% (Szczucin — 20,3%) oraz obwinianie siebie za zrobienie czegoś — 15,9% (Bolesław — 24,1%). W podziale na płeć wyższe wartości odnotowano w trzynastu wariantach odpowiedzi udzielanych przez kobiety. Odwrotna sytuacja miała miejsce tylko w czterech przypadkach. Ze względu na wiek w trzynastu przypadkach wyższe wartości odpowiedzi stwierdzono w przedziale 18–34 lata, a tylko w czterech w grupie wiekowej 35 i więcej lat. Respondentów zapytano też o rodzaje działań, jakie są podejmowane w celu zapobiegania samobójstwom. Ankietowani jako najbardziej popularne odpowiedzi wskazywali: zaangażowanie do działań nauczycieli, dzielnicowego, przedstawicieli ośrodków interwencji kryzysowych, duchownych, psychologów — 46,7% (Gręboszów — 55,6%), kreowanie pozytywnych wzorców zachowań i inspirowanie do działań, które będą stanowiły przeciwwagę dla czynów destrukcyjnych (nauka pozytywnego nastawienia do świata) — 46,0% (Dąbrowa Tarnowska — 52,0%) oraz uświadamianie społeczeństwa, że warto żyć i pokonywać przeszkody niż się poddawać — 45,9% (Bolesław — 58,6%). Odnośnie do płci i wieku respondentów nie stwierdzono istotnych różnic w udzielonych odpowiedziach.

O powody występowania samobójstw na badanym terenie zapytano respondentów indywidualnych wywiadów pogłębianych. Jeden z nich odniósł się do poruszanej problematyki w następujący sposób:

W procesach społecznych nie jest to stan od A do B. Wymienić można kilka aspektów, które dotyczą tej problematyki: położenie powiatu — granica trzech województw (małopolskiego, świętokrzyskiego i podkarpackiego) i związany z tym przepływ osób, ich anonimowość, działalność na nieswoim terenie, czyli krótko mówiąc napływ i odpływ osób. Targ w Szczucinie jest najlepszym przykładem nierejestrowanego przepływu ludzi. Wśród przyczyn, które stanowią podłoże zachowań autodestrukcyjnych, wymienilibym zmiany transformacyjne oraz zmiany układów gospodarczych, które nastąpiły po 1989 roku. Po wspomnianych zmianach bezpieczeństwo osób zostało zachwiane, pojawiły się frustracje wynikające z możliwości utraty pracy. Na pewno wpływ na zachowania suicydalne mają używki i innego rodzaju nałogi, a także koegzystencja środowiska młodzieżowego. Samobójcza śmierć siedemnastoletniej mieszkanki gminy Szczucin w 2017 roku oraz jej koleżanki to przykłady awersji do systemu wartości, wynikające z przymuszania do przyjęcia jakiegoś systemu zależności i zaintrygowania filozofią śmierci. Te zdarzenia obnażyły również podejście opiekunów do zasadniczej kwestii

wychowania, czyli szukania winy w otoczeniu, a nie w postawie podopiecznej, która się targnęła na własne życie. Każdy przypadek śmierci samobójczej w pewnym sensie dokłada lub odejmuje wątpliwości na temat przyczyn. (IDI nr 2)

Podobną opinię wyraził jeden z duchownych mieszkający na terenie powiatu dąbrowskiego:

Moja diagnoza na to, co się tutaj działo — mam na myśli samobójstwo młodej dziewczyny w 2017 roku, to brak kontroli wychowawczej. Narkotyki i alkohol też się przyczyniły. Brak zdecydowanych działań ze strony szkoły, ale również współdziałania rodziców z nauczycielami. Jeżeli chodzi o starszych, trudno mi jednoznacznie powiedzieć, ale sądzę, że wymagałoby to solidniejszego podejścia czy badań. Brak leczenia chorób, korzystania ze wsparcia. Niewłaściwa diagnoza i niedostateczna pomoc osobom skłonny do zdarzeń autodestrukcyjnych ze strony ich bliskich. (IDI nr 6)

W celu przybliżenia poruszonego przez respondentów wątku samobójstwa młodej dziewczyny warto odwołać się do badań — socjologicznej analizy przypadku samobójstw na przykładzie małej społeczności lokalnej, przeprowadzonej przez autora niniejszej dysertacji. Poniżej zaprezentowany został fragment dotyczący tej kwestii:

Omawiany przypadek to kobieta (dziewczyna), lat 17, panna, uczennica III klasy gimnazjum. Według dostępnych przekazów jest to zdolna, inteligentna młoda osoba. W środowisku rówieśników postrzegana jako pozornie silna i dominująca, w rzeczywistości mocno przeżywająca napięcia i konflikty. Ma jednak słabe relacje z rodzicami. Podczas edukacji w gimnazjum przeżywa okres buntu, imponuje jej towarzystwo demoralizowane. Rodzinę obwinia za swoje niepowodzenia. W III klasie gimnazjum kilkakrotnie ucieka z domu na parę dni. Nadal imponuje jej towarzystwo osób nadużywających alkoholu i odurzających się dopalaczami oraz narkotykami. Po pierwszej próbie samobójczej dziewczyna skierowana została na leczenie psychiatryczne. Jednak nie przynosi ono wymiernych efektów, dlatego też trafia do Młodzieżowego Ośrodka Socjoterapii. Tam zaprzyjaźnia się ze swoją rówieśniczką. Po kilku tygodniach opuszcza ośrodek i wraca do domu. Następuje po raz kolejny obniżenie nastroju, spotęgowane wiadomością o samobójczej śmierci przyjaciółki z ośrodka w listopadzie 2016 roku. Na dowód przyjaźni dziewczyna umieszcza tatuaż z datą śmierci przyjaciółki. Po niedługim czasie następuje załamanie i powrót do środowiska patologicznego, od którego chwilowo została odizolowana. Początkiem 2017 roku samobójstwo popełnia kolejna jej koleżanka z bliskiego kręgu znajomych. Po tym

zdarzeniu bierze udział w 3-miesięcznej indywidualnej terapii psychologicznej, w trakcie której stwierdzono u niej obniżony nastrój, problemy z adaptacją, myśli rezygnacyjne, tendencje do samookaleczania. Terapia jednak nie zadziałała w pełni, a dziewczyna powraca do narkotyków, alkoholu i samookaleczania. Z każdym tygodniem coraz bardziej oddala się od rodziców i znajomych ze szkoły. Znika na kilka dni w niestalonym towarzystwie. Często porusza tajemnicę życia i śmierci. Jesienią 2017 roku wieszka się na żyrandolu we własnym pokoju²⁴⁶.

W kontekście tego przypadku autor opracowania sformułował następujące wnioski:

Śmierć 17-letniej mieszkanki gminy Szczucin dla większości mieszkańców była ogromnym szokiem, chociaż są osoby, które twierdzą, że sfinalizował się tragiczny scenariusz, który był do przewidzenia. Dziewczyna miała problemy, o których wiedzieli mieszkańcy tej społeczności lokalnej. Akceptowała jedynie wąskie grono przyjaciół, a przed swoją śmiercią na koncie internetowym miała umieścić demoniczny utwór zachęcający do popełnienia samobójstwa. Otoczenie kolegów i koleżanek pamięta, jak chwaliła się tatuażem upamiętniającym datę śmierci samobójczej swojej przyjaciółki z „ośrodka dla nieletnich”, którą niesamowicie przeżyła. Nie satysfakcjonowały ją dobre wzorce. W tym przypadku stan psychiczny bezpośrednio poprzedzający próbę popełnienia samobójstwa był w miarę czytelny i wskazywał na możliwość przyszłej destrukcji. Widoczne były symptomy suicydalne, samookaleczanie, próby samobójcze, systematyczna destrukcja fizyczna i psychiczna, przejawiająca się w przyjmowaniu substancji psychoaktywnych oraz alkoholu, brakiem snu i ochoty do życia. Mimo podjętych uprzednio działań przez rodzinę utracono z nią kontakt mentalny i nie udało się jej uratować. W rozmowach z osobami ze środowiska szkolnego ustalono, że dziewczyna dawno temu zmieniła się, a alkohol i środki psychoaktywne zaczęła stosować kilka lat przed śmiercią. Często pytała o sens życia i poruszała wątek tajemnicy śmierci. Z przyjemnością spędzała czas na cmentarzu. W jej rozumieniu świat, który ją otaczał, dawał więcej smutku niż radości. Męczyła się życiem, nękały ją myśli negatywne i tylko wprowadzenie się w chwilową ekstazę po alkoholu lub innych środkach stanowiło dla niej radosną odskocznnię. W tym przypadku trudno jednoznacznie stwierdzić, jakie były powody tragicznej w skutkach decyzji tej młodej kobiety²⁴⁷.

W kontekście tego przypadku warto przytoczyć wypowiedź respondenta z terenu gminy Gręboszów:

246 B. Jedynak, *op. cit.*, s. 104.

247 *Ibidem*, s. 104–105.

W większości przypadków główną przyczyną jest alkohol i sytuacje z nim związane. Mam tu na myśli problemy rodzinne i społeczno-ekonomiczne. Przyczyną czynów autodestrukcyjnych może być również zawód miłosny, zarówno ukryty, jak i jawny. Wychowywanie się w atmosferze przemocy psychicznej i fizycznej to także czynnik, który sprzyja podejmowaniu samobójczych decyzji. Coraz częściej (zwłaszcza wśród młodych osób) słyszy się o przypadkach, w których popełnione samobójstwo jest konsekwencją innej śmierci samobójczej, np. bliskiej dla samobójcy osoby. (IDI nr 15)

Powracając do wypowiedzi respondenta (IDI nr 2), warto przytoczyć inny fragment odnoszący się do zagadnienia samobójstw:

W moim dzieciństwie i w życiu dorosłym zetknąłem się z przypadkami osób, których rodzice byli ze sobą spokrewnieni zarówno w pierwszej linii, jak i w drugiej. Ta pierwsza wersja występowała rzadko, natomiast druga uznawana jest za dość częstą, zwłaszcza w gminie Szczucin oraz gminie Radgoszcz. Takie krzyżowanie się powoduje najczęściej wzrost odsetka osób z ograniczeniem umysłowym powodującym defekty emocjonalne i dalej idące zmiany natury psychicznej. Co ciekawe, prawidłowość występowania przypadków krzyżowania się osób we wspomnianych gminach jest adekwatna do liczby występujących tam samobójstw. Wiem również z dzieciństwa, że takie przypadki występowały w pobliskich Wadowicach Górnych na Podkarpaciu. W mojej ocenie trzeba dostrzegać przyczyny, a nie skutki. Wskazane wyżej przykłady utwierdzają mnie w przekonaniu, że nawet gdy nie ma stwierdzonej choroby psychicznej, to są opóźnienia, które mogą wywołać tragiczne konsekwencje. (IDI nr 2)

W podobnym tonie wypowiedział się respondent zamieszkujący gminę Radgoszcz. Jego zdaniem:

Głównym powodem występowania zdarzeń o takim charakterze w ostatnich latach jest nadużywanie alkoholu i zaburzenia natury psychicznej. W przeszłości na terenie obecnej gminy Radgoszcz nie było wielkiej „komunikacji” między małżeństwami. To sprawiało, że małżeństwa były zawierane przez osoby blisko ze sobą spokrewnione. Niedzielenie majątków w okresie międzywojennym zmuszało do małżeństw osoby spokrewnione w trzecim pokoleniu. Jeden lekarz znający doskonale ten teren określał takie osoby i związki jako „chów wsobny — za mały obszar za blisko spokrewniony”. Zdarzały się tutaj również związki kazirodcze, a co za tym idzie występowanie pewnych defektów psychicznych i fizycznych u dzieci urodzonych w takich związkach. (IDI nr 8)

W odniesieniu do omawianej problematyki wypowiedział się proboszcz jednej z parafii w powiecie dąbrowskim:

Wydaje mi się, że głównym powodem wśród młodych są narkotyki i dopalacze, co powoduje w ich psychice zamieszanie. U osób starszych głównie załamanie psychiczne — wieść o tym, że jest się nieuleczalnie chorym (np. na nowotwór), depresja czy też wyolbrzymianie problemów. (IDI nr 3)

Inny pogląd zaprezentował respondent z terenu gminy Bolesław:

Są to problemy wewnętrzne osób. Ludzie o słabszej psychice nie mają świadomości, że można skorzystać ze wsparcia psychologa czy psychiatry. Na wsi panuje przekonanie, że jak ktoś się skonsultuje z psychiatrą, to przez innych będzie postrzegany jako „wariat”. Osoby o niższym poziomie intelektualnym oraz takie, które nadużywają alkoholu, mają większe skłonności do zachowań samobójczych. W ostatnim dziesięcioleciu spora liczba samobójstw zaistniała w miejscowości Samocice — powiat Dąbrowa Tarnowska. Doba przemian ustrojowych zaskoczyła tę społeczność. Ludzie nie poszli za trendem. Nie zrozumieli, że trzeba było zmienić profil. Część z nich nie wytrzymała tej sytuacji psychicznie. Zaczęli nadużywać alkoholu, a na skutki nie trzeba było długo czekać. (IDI nr 4)

Z kolei rozmówca zamieszkujący w gminie Mędrzechów tak odniósł się do omawianej problematyki:

Problem jest dosyć złożony. Każdy przypadek ma inne podłoże i nie da się go sprowadzić do wspólnego mianownika. Może to być sytuacja w domu, problemy w nauce, narkotyki, wieść o nieuleczalnej chorobie, jak i sprawy natury psychicznej. (IDI nr 5)

Na czynnik ekonomiczny jako wpływający na zdarzenia samobójcze wskazał kolejny z respondentów. W jego ocenie:

Ludzie nie mają pracy lub jest ona nisko płatna. To może mieć również wpływ na występowanie tych zdarzeń. Dorastanie dzieci i ich oczekiwania względem rodziców wymagają środków. Nie wszyscy są w stanie temu sprostać i martwią się, gdy mają z tym kłopot. Te zmartwienia i troski mogą przerodzić się w głębszy problem natury depresyjnej. (IDI nr 7)

Doświadczony samorządowiec wyraził w tym zakresie następującą opinię:

W mojej ocenie wynika to z braku możliwości poradzenia sobie z własnymi problemami. Ponadto wymieniałbym choroby psychiczne czy też inne nieuleczalne choroby. Wpływ może mieć również nadużywanie

alkoholu, a u młodych osób przyjmowanie substancji psychoaktywnych. (IDI nr 9)

Na nieco inne czynniki wskazał jeden z dyrektorów placówki oświatowej w powiecie dąbrowskim:

Niski poziom odporności na sytuacje stresowe, problemowe, trudne. Trudności z rozwiązywaniem problemów dają się zauważyć już u młodych ludzi. Uważam, że wynikają one niejednokrotnie z nadopiekuńczości rodziców. Często opiekunowie nie pozwalają, aby ich pociechy rozwiązywały proste sprawy sporne między sobą. Rodzice rozwiązują konfliktowe sytuacje za dzieci. Tak więc te w starszym wieku, w sytuacji trudnej nie potrafią znaleźć rozwiązania. Niewątpliwie na takie zachowanie mają również wpływ portale społecznościowe. (IDI nr 10)

W podobnym tonie wypowiedziała się osoba z bogatym doświadczeniem pedagogicznym. W ocenie tej osoby przyczynami samobójstw są:

Spadek poczucia własnej wartości, brak wiary, sensu i celu istnienia oraz nieumiejętność radzenia sobie z trudnościami i rozczarowaniami. Brak perspektyw na dalsze życie. Kłopoty finansowe. Brak zainteresowania przez osoby bliskie oraz poczucie, że jest się niepotrzebnym i nieobdarzonym miłością bezwarunkową. Odrzucanie bliskich ze względu na ich różne problemy, brak pomocy ze strony osób bliskich. (IDI nr 11)

Kolejny z dyrektorów placówki pedagogicznej był zdania, że:

To jest zagadka dla wszystkich. Przy tej okazji trzeba powiedzieć, że utrzymuje się niska świadomość społeczeństwa o możliwości skorzystania z pomocy psychologicznej i psychiatrycznej w sytuacjach kryzysowych. To się zmienia, ale wolno. Czynnikiem determinującym występowanie zachowań samobójczych mogą być problemy emocjonalne młodzieży wynikające z szeroko pojętego nieuporządkowania priorytetów. W wielu domach mamy do czynienia z eurosieroctwem i dobrobytem. Szeroki jest zakres dostępu do przyjemności, a zawężony obszar obowiązków. Kulturowane są postawy roszczeniowe. Te czynniki wpływają na nieumiejętność radzenia sobie we współczesnym świecie. Kontakt z używkami ma również wpływ na występowanie zdarzeń autodestrukcyjnych. (IDI nr 16)

W nieco bardziej syntetyczny sposób odniósł się do problematyki respondent reprezentujący placówkę oświatowo-wychowawczą:

Do istotnych czynników wpływowych zaliczyłbym: duże bezrobocie, nietrafione inwestycje, czyli czynnik o charakterze ekonomicznym, wychowywanie się lub funkcjonowanie w rodzinach, w których

występuje przemoc psychiczna i fizyczna, depresje i załamania. Obecnie problem mogą wzmacniać dopalacze i narkotyki. (IDI nr 19)

Zdaniem urzędnika powiatu dąbrowskiego:

Jest to największa tajemnica, której nie da się odgadnąć. Ale tak przyziemnie mówiąc, myślę, że takie zachowania mogą być determinowane przez problemy materialne, jak i wysokie bezrobocie, zwłaszcza w latach ubiegłych. Wśród młodzieży na pewno lekceważenie obowiązków wychowawczych przez rodziców. Dzisiaj dzieci i młodzież wychowują się z tabletem czy komputerem. Ponadto używki i narkotyki, które powodują zachowania odbiegające od normy. (IDI nr 12)

Obszerniej na temat zdarzeń autodestrukcyjnych wypowiedziała się inna respondentka:

Wśród przyczyn wymieniałabym: ogólnie panujący pesymizm, bezradność w pewnych sytuacjach życiowych, brak możliwości nawiązywania przez niektóre osoby kontaktów, ograniczenie zaufania społecznego oraz zazdrość międzyludzka. Zarówno u dorosłych, jak i dzieci zauważalne jest odchodzenie od wartościowych relacji. Ewolucyjne zmiany, nowe technologie, w tym rozwój urządzeń przeznaczonych do komunikowania się sprawiają, że ludzie rzadziej rozmawiają ze sobą lub sporadycznie odwiedzają się nawzajem. Młodzież wyposażona w telefony komórkowe potrafi siedzieć na przerwie w szkole obok siebie i nie zamienić słowa, a po powrocie do domu godzinami korespondować za pośrednictwem komunikatorów. Niestety, technologia, która ma również wiele dobrych stron, wywołuje zmiany w psychice dzieci i ogranicza je do pewnego zamkniętego świata, często powodując uzależnienia. Zwłaszcza gry komputerowe narażają młodych ludzi na zmiany w kontekście neurologicznym. (IDI nr 13)

Inaczej odniósł się do tego zagadnienia funkcjonariusz policji pełniący służbę na stanowisku kierowniczym:

To bardzo trudne i skomplikowane pytanie, na które tak naprawdę nikt nie zna odpowiedzi, ponieważ dotyka ono bezpośrednio kwestii psychicznych oraz indywidualnego wkomponowania się jednostki do życia w danym środowisku i społeczeństwie. Szczerze mówiąc, jeszcze kilka lat temu nigdy się nie zastanawiałem nad tym problemem. Pracując w dużym mieście i wykonując swoje obowiązki w dużym komisariacie, podchodziłem do takich przypadków rutynowo, traktując je jako jedną ze składowych części mojej pracy. Trzeba jednak zaznaczyć, że biorąc pod uwagę liczbę mieszkańców Tarnowa i okolic, to przypadków prób samobójczych czy innych zachowań destrukcyjnych w rozbiciu procentowym było stosunkowo niewiele, a liczba ich pewnie nie odbiegała od

średniej krajowej. Wszystko jednak się zmieniło, kiedy przyszedłem do pracy do komisariatu w Szczucinie, stosunkowo małej jednostki, która obsługuje w sumie około dwadzieścia tysięcy ludzi. Po kilku przypadkach zgonów na skutek prób samobójczych w stosunkowo krótkim czasie (i to często ludzi młodych) zacząłem się bliżej przyglądać temu problemowi. Okazało się, że na przełomie trzech ostatnich lat w Komisariacie Policji w Szczucinie przeprowadzono prawie sześćdziesiąt postępowań w sprawach, w których osoby poszkodowane targnęły się na swoje życie, a w osiemnastu przypadkach zostało wszczęte śledztwo prokuratorskie. Liczby te są tak wysokie, biorąc pod uwagę ilość mieszkańców, że aż zatrważające. Na razie nie znajduję odpowiedzi na pytanie, z czego to może wynikać. Na pewno duży wpływ na zachowanie młodych ludzi mają kwestie psychiczne oraz środowisko, w jakim żyją, czy też różnego rodzaju używki i narkotyki. Trzeba jednak sprawiedliwie powiedzieć, że rejon, w którym obecnie pracuję, to nie jest zagłębie narkotykowe i ludzie nie chodzą po ulicach odurzeni czy naćpani, tak więc nie można stwierdzić, że problemy psychiczne młodych są głównie spowodowane przez zażywanie środków odurzających. Kilka czy kilkanaście lat temu moglibyśmy się zastanawiać, czy problemy młodych ludzi nie wynikają z kwestii finansowych, kulturowych czy światopoglądowych, ale przecież w ostatnich latach sytuacja ekonomiczna diametralnie się zmieniła, a i możliwości wyboru sposobu życia, jakie mają młodzi ludzie, są ogromne i pozbawione ograniczeń. Tak naprawdę to nie wiem, skąd się bierze tak duża ilość zdarzeń o charakterze samobójczym, przecież sam mieszkam w małej miejscowości, gdzie takie zdarzenia praktycznie nie występują. Jedno jest pewne, że trzeba za wszelką cenę szukać przyczyn takich zachowań, zwłaszcza u ludzi młodych i pomagać im zwalczać swoje słabości, gdyż skutki mogą być drastyczne i bardzo bolesne. (IDI nr 14)

W kontekście omawianej problematyki syntetycznego podziału dokonał młody samorządowiec z gminy Szczucina.

Jest to rzeczywiście problem. Moim zdaniem, czynnikami najbardziej wpływowymi, zwłaszcza u ludzi młodych, są: brak miłości, niedocenienie oraz niezdrowa rywalizacja. Czynnikami klinicznymi na pewno są depresja i zaburzenia psychiczne. Bycie w nałogu może wyniszczać psychikę i dawać poczucie bezsilności, co w konsekwencji prowadzi do występowania myśli samobójczych i autodestrukcji. (IDI nr 17)

Kolejny respondent z tej gminy wyraził podobną opinię.

Jest to duży problem na terenie Szczucina w porównaniu do innych gmin. Jako główną przyczynę można wskazać nieradzenie sobie z obiektywnie istniejącą rzeczywistością. Z jednej strony słabość jednostki,

a z drugiej nieustalona siła, która pcha do tego czynu. Analizując przypadki, które znam, to mogę powiedzieć, że podłożem jest problem zdrowia psychicznego. Przyczyną mogą być też narkotyki i dopalacze, po których ludzie są nieobliczalni. (IDI nr 18)

Na temat zdarzeń autodestrukcyjnych wypowiedział się również respondent z gminy Olesno:

Moim zdaniem, wiodącym czynnikiem są zaburzenia psychiczne jednostek, głównie depresja. W ostatnim czasie doszło do zdarzenia samobójczego na moście rzeki Żabnica, w wyniku którego śmierć poniósł młody chłopak. Powiesił się i z tego, co słyszałem, pozostawił kartkę pożegnalną o nieznanym mi treści. (IDI nr 21)

Osoba pełniąca różne funkcje od początku powstania powiatu dąbrowskiego wypowiedziała się na temat przyczyn samobójstw następująco:

Według mnie składa się na to kilka czynników: pęd życia, wychowywanie dzieci pod tzw. parasolem, brak odporności na stres, intrygi czy też szycanie w Internecie. (IDI nr 22)

Były samorządowiec aktualnie prowadzący własną działalność gospodarczą wymienił inne czynniki:

Eurosieroctwo, brak pracy, co za tym idzie rozbięcie rodzin, brak więzi rodzinnych, brak autorytetów, zbytne skupienie się na kontaktach w sieci, zamknięcie na relacje bezpośrednie pomiędzy ludźmi. Duże i ciągłe zmiany społeczne. (IDI nr 23)

Według respondenta z doświadczeniem między innymi na stanowisku pełnomocnika ds. uzależnień głównymi czynnikami wpływającymi na zdarzenia autodestrukcyjne są:

załamanie psychiczne, nieradzenie sobie z codziennymi obowiązkami, stres, konflikty w rodzinie, trudna sytuacja materialna, brak stabilizacji, niepewność i pesymizm w ocenie swojej sytuacji. (IDI nr 25)

Z kolei zdaniem innej respondentki mieszkającej na terenie gminy Dąbrowa Tarnowska przyczyną samobójstw są:

Na pewno samotność często w relacjach z rodzicami i rówieśnikami — poczucie odrzucenia, emocjonalna pustka, nacisk rodziców na profesjonalizm dzieci. Ponadto: konflikty z rodzicami, alkoholizm rodziców/opiekunów, migracja zarobkowa. U osób dorosłych jako główny powód

wskazałabym: czynnik ekonomiczny, rozstania, zdrady, choroby psychiczne, brak porozumienia pomiędzy partnerami. (IDI nr 27)

Respondentka na co dzień pracująca w gminnej jednostce zarządzającej szkołami, przedszkolami i żłobkami wskazała na inne podłoże zdarzeń suicydalnych:

Przyczyn może być wiele. Jedną z nich jest brak wsparcia psychologicznego. Problemy szkolne i rówieśnicze, depresja. Negatywnym zjawiskiem, które zbiera straszne żniwo, jest depresja wieku młodzieńczego. Przy okazji warto nadmienić, że w każdej szkole podstawowej na terenie powiatu dąbrowskiego etatowo zatrudniony jest psycholog. W szkołach ponadgimnazjalnych wprowadzone są dyżury psychologów. Osoby te mają wspierać młodych ludzi i pomagać im w rozwiązaniu problemów kreowanych przez współczesną rzeczywistość. (IDI nr 28)

Swobodne wypowiedzi respondentów „znaczących” istotnie uzupełniły dane uzyskane w trakcie badań ilościowych. Respondenci zaprezentowali odmienne opinie i poglądy na płaszczyźnie poruszanej problematyki, a także w niektórych aspektach wyrazili niepokój eskalacją negatywnych zachowań związanych z tym zagadnieniem.

Jeden z istotnych wątków tej części badań określał wskazanie przyczyn występowania zachowań suicydalnych na terenie powiatu dąbrowskiego. Wśród odpowiedzi respondenci wymieniali: transformację ustrojową, zmiany układów gospodarczych, które nastąpiły po 1989 roku i związane z tym zachwianie bezpieczeństwa i frustracje wynikające z możliwości utraty pracy. Doba przemian ustrojowych zaskoczyła część społeczności lokalnej, która nie nadążyła za zmieniającą się rzeczywistością, trendem i koniecznością zmiany profilu. Grupa osób nie wytrzymała tej sytuacji psychicznie. Mieszkańcy lokalnej społeczności zaczęli nadużywać alkoholu, a skutki tego odczuwalne są w aktualnej rzeczywistości. Zdaniem respondentów wpływ na zachowania suicydalne mają używki — zwłaszcza nadużywanie alkoholu, uzależnienia chemiczne oraz relacje w środowisku młodzieżowym. Samobójcze śmierci, chociażby siedemnastoletniej mieszkanki gminy Szczucin w 2017 roku oraz jej koleżanki, to przykłady niechęci do systemu wartości, wynikającej z przymuszania do przyjęcia jakiejś formy zależności i zaintrygowania filozofią śmierci. Według jednego z respondentów te zdarzenia obnażyły również podejście opiekunów do zasadniczej kwestii wychowania, czyli szukania winy w otoczeniu, a nie w postawie podopiecznej, która targnęła się na życie. Rozmówca

pokusił się również o stwierdzenie, że każdy przypadek śmierci samobójczej w pewnym sensie dokłada lub odejmuje wątpliwości na temat przyczyn.

Inni respondenci powodów targnięcia się na życie upatrywali w małej lub w ogóle kontroli rodzicielskiej i wychowawczej. Wskazywano na niestosowanie zdecydowanych działań przez placówki edukacyjno-wychowawcze, brakuje też współdziałania rodziców z nauczycielami i nie korzysta się z dostępnego wsparcia psychologicznego. Natrafiono na opinie sugerujące, że przyczyną czynów autodestrukcyjnych może być zawód miłosny, zarówno ukryty, jak i jawny. Wychowywanie się w atmosferze przemocy psychicznej i fizycznej to także czynnik, który określono jako sprzyjający podejmowaniu samobójczych decyzji. Na podstawie relacji dwóch respondentów ustalono, że czynnikiem wpływającym na skłonności do samobójstw może być zawieranie w przeszłości małżeństw przez osoby blisko z sobą spokrewnione, w pierwszej i w drugiej linii. W opinii respondenta z gminy Szczucin te pierwsze występowały rzadko, natomiast drugie są dość liczne, zwłaszcza w gminach Szczucin i Radgoszcz. Takie krzyżowanie się powoduje najczęściej wzrost odsetka osób z ograniczeniem umysłowym skutkującym defektami emocjonalnymi i zmianami natury psychicznej. Według relacji respondenta prawidłowość występowania przypadków krzyżowania się osób we wspomnianych gminach jest adekwatna do liczby występujących tam samobójstw.

Kilku respondentów dokonało podziału przyczyn samobójstw ze względu na wiek. Ich zdaniem głównym powodem takich zachowań wśród młodych osób jest przyjmowanie narkotyków i dopalaczy, natomiast u osób starszych załamanie psychiczne na wieść o tym, że jest się nieuleczalnie chorym (nowotwór itp.). Część badanych wspomniała o czynniku ekonomicznym — kłopotach finansowych wynikających z nietrafionych inwestycji, zadłużenia, braku pracy czy też środków do życia oraz bezradności wobec rosnących oczekiwań finansowych dzieci. Takie sytuacje mogą być podłożem depresji, a w dalszej konsekwencji autodestrukcji. W trakcie wywiadów respondenci wskazywali na niski poziom odporności wobec sytuacji stresowych i problemów wynikających często z nadopiekuńczości rodziców. Opiekunowie rozwiązują konfliktowe sytuacje za dzieci, co ma niebagatelny wpływ na ich późniejsze życie dorosłe i problemy osobowościowe. Zdaniem niektórych powszechne jest zjawisko eurosieroctwa i dobrobytu.

Szeroki wydaje się dostęp do przyjemności przy małej obowiązkowości. Kultywowane są postawy roszczeniowe. Te czynniki wpływają na nieumiejętność radzenia sobie we współczesnym świecie. Wśród innych przyczyn zachowań autodestrukcyjnych respondenci wymieniali niskie poczucie własnej wartości, niewiarę w sens i cel istnienia, pesymizm w ocenie swojej sytuacji oraz nieumiejętność radzenia sobie z trudnościami i rozczarowaniami. Brak perspektyw na dalsze życie i zainteresowania przez osoby bliskie wywołuje poczucie bycia niepotrzebnym. W niektórych wypowiedziach pojawił się wątek ewolucji i postępu technologicznego. Według respondentów znaczących tradycyjna komunikacja jest coraz częściej wypierana przez nowe technologie, w tym komunikatory. Powszechny dostęp do urządzeń elektronicznych wywołuje zmiany w psychice dzieci i ogranicza je do pewnego zamkniętego świata, często skutkując zaburzeniami i uzależnieniami. Zwłaszcza gry komputerowe narażają młodych ludzi na uzależnienia behawioralne i zmiany o charakterze neurologicznym. Egzystowanie w nałogu może wyniszczać psychikę i dawać poczucie bezsilności, co w konsekwencji prowadzi do pojawiania się myśli samobójczych i autodestrukcji.

Jedna z respondentek dokonała syntetycznej oceny zagadnienia, stwierdzając, że problem zdarzeń o charakterze autodestrukcyjnym wiąże się z samotnością w relacjach z rodzicami i rówieśnikami, emocjonalną pustką, naciskiem rodziców na profesjonalizm dzieci. Ponadto wymieniła: konflikty z rodzicami, alkoholizm rodziców/opiekunów oraz migrację zarobkową. Natomiast u osób dorosłych jako główny powód wskazała: czynnik ekonomiczny, rozstania, zdrady, choroby psychiczne, brak porozumienia między partnerami.

Opierając się na analizie badań ilościowych i jakościowych, można przyjąć, że samobójstwa i próby samobójcze są istotnym problemem w badanej społeczności, przy czym należy zaznaczyć, że czynnik determinujący występowanie takich zdarzeń trudno jednoznacznie zdefiniować.

W obszar zjawisk o charakterze dysfunkcyjnym wpisuje się także przemoc domowa. Jak podkreśla Jadwiga Mazur:

Praktycznie liczba przestępstw podawana w statystykach nie odzwierciedla tego zjawiska w całej rozciągłości. Stosowana w obrębie rodziny jest często do końca nieznaną liczbą. Zgłoszenia o przemocy dotyczą tylko ujawnionych przestępstw, gdzie ofiara zdecydowała się na podjęcie działań, co nie

jest równoznaczne z doprowadzeniem postępowania do końca. Czasami osoby pokrzywdzone wycofują skargę pod wpływem namowy sprawcy, rodziny, a także dlatego, że nie mają siły na walkę. Zdarza się też, że kontakt z instytucjami mającymi służyć pomocą powoduje ich wtórne zranienie²⁴⁸.

Dalej autorka w następujący sposób interpretuje zjawisko przemocy domowej:

Można ją określić jako zachowanie dysfunkcyjne, które praktycznie może zaistnieć w każdej rodzinie (lub związku). Jednocześnie jest przestępstwem, z czego często nie zdają sobie sprawy osoby pokrzywdzone. Opierając się na wzorach wyniesionych z własnych rodzin oraz na mitach i stereotypach dotyczących tego zjawiska, dopuszczają stosowanie przemocy wobec siebie i dzieci. Stosując ją wobec potomstwa, nie zdają sobie sprawy z jej psychicznych skutków. Jednocześnie przekazują wzory zachowań swoim dzieciom, generując w ten sposób „łańcuszek ofiar”²⁴⁹.

Kierując się teoretycznymi podstawami, w badaniach ilościowych skoncentrowano się na trzech aspektach: postrzegania przemocy domowej przez respondentów, ich kontakt z tym zjawiskiem, a także jego wpływ na poczucie bezpieczeństwa. Pierwsza kwestia odnosiła się zatem do wiedzy ankietowanych w poszczególnych gminach na temat przemocy domowej. Dane w tym zakresie przedstawiono w tabeli 4.3.

Tabela 4.3. Postrzeganie przemocy domowej przez respondentów powiatu dąbrowskiego w podziale na gminy [%]

Rodzaj przemocy domowej	Dąbrowa Tarnowska	Szczucin	Olesno	Radgoszcz	Mędrzechów	Gręboszów	Bolesław	Powiat dąbrowski
brak odpowiedzi	–	–	–	–	2,8	–	–	0,2
ublżanie członkom rodziny	66,7	68,4	42,0	63,5	52,8	83,3	62,1	63,2
bicie członków rodziny	91,7	91,0	66,7	97,3	80,6	72,2	82,8	86,5
szantaż emocjonalny	68,1	64,7	32,1	66,2	47,2	75,0	55,2	60,7

248 J. Mazur, *Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość*, Warszawa 2002, s. 87.

249 *Ibidem*, s.88.

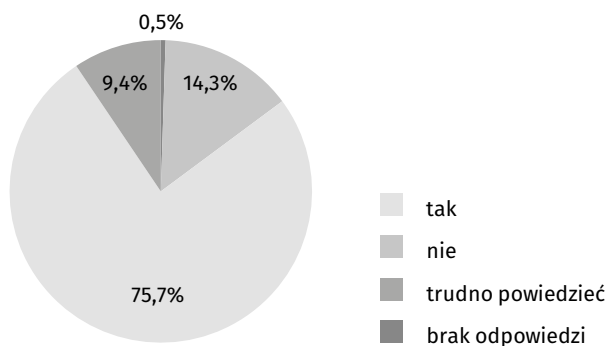
awantury domowe	71,6	74,4	42,0	70,3	55,6	86,1	65,5	67,6
groźby zrobienia krzywdy członkom rodziny	67,6	70,7	43,2	67,6	50,0	72,2	51,7	63,4
szantaż ekonomiczny	48,5	48,9	22,2	40,5	25,0	66,7	34,5	43,0
upokarzanie członków rodziny	72,1	63,2	38,3	81,1	61,1	83,3	79,3	66,9
niszczenie mienia rodzinnego	49,0	47,4	18,5	41,9	38,9	61,1	37,9	43,2
coś innego	–	–	–	–	–	–	–	–

Źródło: opracowanie własne.

Jak zaprezentowano w tabeli, liczna grupa badanych — 86,5% kojarzyła przemoc z biciem członków rodziny. W poszczególnych gminach wartości procentowe w tym zakresie kształtowały się następująco: Radgoszcz — 97,3%, Dąbrowa Tarnowska — 91,7%, Szczucin — 91,0%, Bolesław — 82,8%, Mędrzechów — 80,6%, Gręboszów — 72,2% i Olesno — 66,7%. Ankietowani w skali powiatu często też decydowali się na opcję „awantury domowe” — 67,6%. W tym kontekście w gminach otrzymano następujące wyniki: Gręboszów — 86,1%, Szczucin — 74,4%, Dąbrowa Tarnowska — 71,6%, Radgoszcz — 70,3%, Bolesław — 65,5% Mędrzechów — 55,6% oraz Olesno — 42,0%. Odnośnie do wyboru odpowiedzi „upokarzanie członków rodziny” odnotowano wskazanie procentowe rzędu 66,9%. W podziale na gminy uzyskano wartości: Gręboszów — 83,3%, Radgoszcz — 81,1%, Bolesław — 79,3%, Dąbrowa Tarnowska — 72,1%, Szczucin — 63,2%, Mędrzechów — 61,1%, Olesno — 38,3%. Dość często ankietowani dokonywali wyboru wariantu „groźby zrobienia krzywdy członkom rodziny” — 63,4%. W poszczególnych gminach dane w tym aspekcie ukształtowały się następująco: Gręboszów — 72,2%, Szczucin — 70,7%, Dąbrowa Tarnowska — 67,6%, Radgoszcz — 67,6%, Bolesław — 51,7%, Mędrzechów — 50,0%, a także Olesno — 43,2%. Na wybór odpowiedzi „ubliżanie członkom rodziny” zdecydowało się 63,2% respondentów powiatu. Gdy spojrzymy na poszczególne gminy, wartości przedstawiają się następująco: Gręboszów — 83,3%, Szczucin — 68,4%, Dąbrowa Tarnowska — 66,7%,

Radgoszcz — 63,5%, Bolesław — 62,1%, Mędzrechów — 52,8%, Olesno — 42,0%. W opcji odpowiedzi „szantaż emocjonalny” wartość w skali powiatu wyniosła 60,7%. W podziale na gminy odnotowane wskazania osiągnęły poziom: Gręboszów — 75,0%, Dąbrowa Tarnowska — 68,1%, Radgoszcz — 66,2%, Szczucin — 64,7%, Bolesław — 55,2%, Mędzrechów — 47,2%, Olesno — 32,1%. Nieco mniej spośród ankietowanych powiatu dąbrowskiego — 43,2% dokonało wyboru odpowiedzi „niszczenie mienia rodzinnego”. Dane w poszczególnych gminach wyniosły: Gręboszów — 61,1%, Dąbrowa Tarnowska — 49,0%, Szczucin — 47,4%, Radgoszcz — 41,9%, Mędzrechów — 38,9%, Bolesław — 37,9% oraz Olesno — 18,5%. Najbardziej respondentów w powiecie zdecydowali się na wskazanie odpowiedzi „szantaż ekonomiczny” — 43,0%. W podziale na gminy uzyskano następujące wartości: Gręboszów — 66,7%, Szczucin — 48,9%, Dąbrowa Tarnowska — 48,5%, Radgoszcz — 40,5%, Bolesław — 34,5%, Mędzrechów — 25,0%, Olesno — 22,2%. Żaden z ankietowanych w powiecie nie wybrał opcji „coś innego”. W skali powiatu nieudzielenie jakiegokolwiek odpowiedzi — 0,2%. Jedyną zaś gminą, w której nie wskazano odpowiedzi, to Mędzrechów — 2,8%.

Kolejną kwestią, której poświęcono uwagę badawczą, był kontakt respondentów powiatu dąbrowskiego ze zjawiskiem przemocy domowej. Zestawienia procentowe dotyczące tego zagadnienia zaprezentowano na wykresie 4.2.

Wykres 4.2. Kontakt respondentów powiatu dąbrowskiego ze zjawiskiem przemocy domowej

Źródło: opracowanie własne.

Z zestawień procentowych zawartych w wykresie wynika, że większość ankietowanych w powiecie dąbrowskim nie miała do czynienia z przemocą domową. Spośród nich 14,3% wskazało na taki kontakt, natomiast 9,4% nie wyraziło jednoznacznej opinii w tym zakresie. Przedstawiona wartość 0,5% dotyczy braku odpowiedzi.

Na podstawie danych przygotowano zestawienia procentowe dotyczące omawianej kwestii w poszczególnych gminach, które przedstawiono w tabeli 4.4.

Tabela 4.4. Kontakt respondentów powiatu dąbrowskiego ze zjawiskiem przemocy domowej. Podział na gminy [%]

Doświadczenie osobiste przemocy domowej	Dąbrowa Tarnowska	Szczucin	Olesno	Radgoszcz	Mędzrechów	Gręboszów	Bolesław	Powiat dąbrowski
brak odpowiedzi	0,5	0,8	–	–	2,8	–	–	0,5
tak	13,7	18,8	7,4	23,0	16,7	5,6	3,4	14,3
nie	76,0	71,4	72,8	68,9	77,8	94,4	93,1	75,7
trudno powiedzieć	9,8	9,0	19,8	8,1	2,8	–	3,4	9,4

Źródło: opracowanie własne.

Na wartość procentową 75,7 w skali powiatu odnośnie do niedoświadczania zjawiska przemocy domowej złożyły się dane z poszczególnych gmin: Gręboszów — 94,4%, Bolesław — 93,1%, Mędzrechów — 77,8%, Dąbrowa Tarnowska — 76,0%, Olesno — 72,8%, Szczucin — 71,4%, Radgoszcz — 68,9%. Z przemocą domową zetknęło się 14,3% respondentów w powiecie. W poszczególnych gminach dane w tym zakresie przedstawiały się następująco: Radgoszcz — 23,0%, Szczucin — 18,8%, Mędzrechów — 16,7%, Dąbrowa Tarnowska — 13,7%, Olesno — 7,4%, Gręboszów — 5,6%, Bolesław — 3,4%. W przypadku odpowiedzi „trudno powiedzieć” 9,4% wskazań pojawiło się w gminach powiatu z wyjątkiem gminy Gręboszów, tu nie odnotowano odpowiedzi. Wyniosły: Olesno — 19,8%, Dąbrowa Tarnowska — 9,8%, Szczucin — 9,0%, Radgoszcz — 8,1%, Bolesław — 3,4%, Mędzrechów — 2,8%. Żadnej odpowiedzi nie wybrano

w trzech gminach: Mędrzechów — 2,8%, Szczucin — 0,8% oraz Dąbrowa Tarnowska — 0,5%.

Respondenci w powiecie dąbrowskim ocenili również wpływ zjawiska przemocy domowej na poczucie bezpieczeństwa. Spora grupa — 44,4% (Gręboszów — 75,0%) uznała, że przemoc domowa raczej ma wpływ, natomiast 35,5% (Radgoszcz — 43,2%) ankietowanych kategorycznie stwierdziło taką zależność. Niewielki odsetek — 10,3% (Olesno — 13,6%) wyraził pogląd, że omawiane zjawisko raczej nie przekłada się na poczucie bezpieczeństwa lub w ogóle nie ma na nie wpływu — 0,8% (Gręboszów — 5,6%).

Odnośnie do płci nie stwierdzono istotnych różnic, jednak kobiety w nieco większym stopniu dostrzegły taką zależność. Na podstawie przeprowadzonej analizy odpowiedzi uzyskanych od respondentów w poszczególnych grupach wiekowych ustalono, że ankietowani w przedziale 18–34 są nieznacznie bardziej świadomi wpływu zjawiska przemocy na poczucie bezpieczeństwa niż osoby w wieku 35 i więcej lat. Z kolei odsetek osób niezdecydowanych był wyższy w starszej grupie wiekowej.

Do zagadnień przemocy domowej nawiązano w przeprowadzonych badaniach jakościowych. Respondentów indywidualnych wywiadów pogłębianych zapytano między innymi o wpływ tego zjawiska na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców gmin powiatu dąbrowskiego. Podejście rozmówców i ich opinie okazały się bardzo zróżnicowane. Oto jedna z przykładowych wypowiedzi:

Ma wpływ na poczucie bezpieczeństwa. Powszechnym jest utajnianie tego zjawiska. Przemoc jest rzadko definiowana przez pokrzywdzonych. Można by rzec, że jest to zjawisko, które istnieje statystycznie, ale realnie niewiele z tego wynika. W kontekście wychowawczym ma ono jednak przełożenie na postępowanie dzieci — „ojciec bił i pił, syn też będzie”. (IDI nr 2)

Podobnie odniósł się do zagadnienia doświadczony samorządowiec jednej z gmin w powiecie dąbrowskim:

Ma wpływ na poczucie bezpieczeństwa. Ludzie nie chcą o tym mówić i przyznawać się, że dochodzi u nich w rodzinie do takiego zjawiska, dopóki się coś przykrego nie wydarzy. Postrzegam ten problem jako trudny i niejednokrotnie traumatyczny, zwłaszcza dla dzieci. (IDI nr 5)

Tego samego zdania była osoba związana ze Starostwem Powiatowym w Dąbrowie Tarnowskiej:

Na pewno ma wpływ na poczucie bezpieczeństwa. Przemoc w rodzinie przekłada się na agresję wśród rówieśników i na inne zachowania dysfunkcjonalne mające negatywne skutki społeczne. (IDI nr 12)

Podobną opinię wyraził respondent mieszkający na terenie gminy Szczucin:

Ma wpływ. Wiem od innych osób, że jest to problem intymny, raczej ukrywany lub maskowany przez społeczeństwo. (IDI nr 17)

Inny pogląd zaprezentował jeden z proboszczów w powiecie dąbrowskim:

Niestety, takie zdarzenia występują. Bardziej jest to przemoc psychiczna niż fizyczna. W przeszłości miały miejsce przypadki przemocy fizycznej, ale zostały prawnie rozstrzygnięte. Wydaje mi się, że to zjawisko nie ma wpływu na poczucie bezpieczeństwa. Dzieje się tak, ponieważ ludzie nie uzewnętrzniają tego typu problemów i wolą, żeby to nie wychodziło poza rodzinę. (IDI nr 3)

Brak wpływu na ogólne poczucie bezpieczeństwa zaakcentował kolejny respondent:

Chociaż ludzie niechętnie rozmawiają o tym zjawisku, to w małych miastach i tak się o tym wie. Zwłaszcza po zachowaniu kobiet i dzieci można domyślać się występowania takich sytuacji. Dla większości ofiar przemocy domowej jest to problem wstydlivy. Zjawisko to raczej nie ma wpływu na ogólne poczucie bezpieczeństwa. (IDI nr 7)

Ta opinia została poparta przez respondenta z doświadczeniem w samorządzie, aktualnie pełniącego stanowisko menedżera w prywatnej firmie:

Myszę, że niewielkie. Zjawisko przemocy domowej, jak sądzę, jest przypadkiem marginalnym, zatem nie wpływa istotnie na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców. (IDI nr 23)

Na temat wpływu zjawiska na funkcjonowanie rodzin wypowiedział się wójt jednej z gmin:

Co najmniej od pięciu lat docierają do nas (do gminy) sygnały o narastaniu zjawisk związanych z przemocą domową. Ma to wpływ na stabilność rodzin i na wychowanie dzieci. Zazwyczaj pierwsze sygnały docierają ze szkoły lub przedszkola. Dzieci swoim zachowaniem dają do zrozumienia, że coś jest w domu nie tak. I jeszcze jedna ważna prawidłowość — alkohol i jego nadużywanie ma niebagatelny wpływ na zjawisko przemocy. (IDI nr 4)

Słowa te w pewnym sensie potwierdził inny respondent:

Nie znam takich konkretnych przypadków. Jeżeli ktoś ma zapędy do tego, aby siłą i z użyciem przemocy wymierzać sprawiedliwość czy egzekwować aspekty wychowawcze, to ma to wpływ na poczucie bezpieczeństwa. Jak jest problem z dzieckiem w szkole czy przedszkolu, to trzeba zapytać, co się dzieje w domu. (IDI nr 6)

Jeden z najmłodszych samorządowców w powiecie także zaakcentował wpływ przemocy na dzieci. W jego ocenie:

Jest to problem szerszej grupy, który przekłada się na inne obszary i osoby, np. dzieci w szkole. Osoby będące ofiarami przemocy niechętnie wracają do domu, gdzie jest stosowana przemoc. Po ich zachowaniu można wnioskować, że coś jest nie tak. Zachowania dzieci wychowujących się w środowisku przemocy domowej są różne. Mogą być agresywne wobec innych osób lub zamknięte w sobie. (IDI nr 15)

Podobne stanowisko zaprezentowała przedstawicielka jednej z ważnych instytucji w powiecie dąbrowskim:

Jest to problem, który dotyczy całego społeczeństwa i przekłada się na zachowania w pracy i szkole. Ma negatywny wpływ. Osoby wychowujące się i funkcjonujące w środowisku przemocy domowej często odreagowują poprzez ucieczkę w wirtualny świat lub sięgając po używki. Przemoc domowa może wpływać na chęć odreagowywania w grupie rówieśniczej, ale z drugiej strony może prowadzić do alienacji, zamknięcia w sobie. (IDI nr 27)

Wypowiedź respondenta z gminy Radgoszcz nawiązuje do zadań instytucji, przedstawiając je raczej w pozytywnym świetle:

Większość społeczeństwa nie chce się mieszać w problemy przemocy domowej. Poza tym nie wszystkie sprawy są ujawniane. Obawa przed odwetem ze strony osób znęcających się bierze górę nad możliwością współpracy z organami ścigania. W gminnym zespole ds. rozwiązywania problemów alkoholowych i przeciwdziałania patologiom odnotowujemy jednak coraz więcej przypadków. Otrzymujemy również sygnały ze szkoły o takich zachowaniach. Nasi pracownicy socjalni mają bardzo dobre rozeznanie sytuacji w terenie. Pręźnie działa zespół interdyscyplinarny. Do działań włącza się również policja. (IDI nr 8)

Podobnego zdania był przedstawiciel samorządu w gminie Dąbrowa Tarnowska:

Ma bardzo negatywny wpływ, zwłaszcza na wychowanie i rozwój dzieci. Staramy się wychodzić naprzeciw takim sytuacjom. Zespoły

interdyscyplinarne, które funkcjonują, mają za zadanie rozpoznawanie takich przypadków, w których dochodzi do przemocy domowej, by następnie nieść pomoc w wielu aspektach, chociażby psychologicznym i materialnym. (IDI nr 9)

Oceny wpływu przemocy domowej na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców dokonał przedstawiciel gminy Olesno:

Ma duży wpływ. Zjawisko to jest coraz częściej ujawniane. Procedura niebieskiej karty, działalność zespołu interdyscyplinarnego, w skład którego wchodzi przedstawiciele różnych instytucji, sprawia, że ludzie mają świadomość, gdzie należy się udać, aby uzyskać pomoc. Z racji sprawowanej funkcji wiem również, że opieka społeczna ma coraz więcej pracy. (IDI nr 21)

Przedstawicielka jednej z placówek edukacyjnych w powiecie dąbrowskim podkreśliła konsekwencje, jakie niesie omawiane zjawisko:

Powtarzając się przemoc burzy utrwalony obraz życia i własnej osoby, na którym opierała się dotychczasowa egzystencja. Osoba maltretowana traci podstawowe poczucie bezpieczeństwa i uporządkowania życia, traci zaufanie do siebie i zaczyna źle o sobie myśleć. Przemoc jest to nadal temat wstydlivy dla rodziny, często zatajany. Przemoc domowa potrafi zniszczyć beztroski czas, np. dzieciństwa, a brak poczucia bezpieczeństwa oraz stabilizacji w domu rodzinnym często jest przenoszony na późniejsze dorosłe życie dzieci. (IDI nr 11)

Inne podejście do zagadnienia zaprezentowała respondentka na co dzień zajmująca się wsparciem rodzin:

Podchodzę do tego zagadnienia indywidualnie. To zależy bowiem od sytuacji. Możemy mieć do czynienia z przemocą, która została przez służby oraz instytucje zdiagnozowana, nastąpiła reakcja i efekt, np. w postaci zakazu zbliżania się i poddania sprawcy terapii. Czasem sytuacja jest inna, pozbawiona działań wobec osoby stosującej przemoc, w wyniku której to ofiary w obawie o siebie zmuszone są opuścić miejsce zamieszkania. Dlatego bardzo istotne jest to, jak zadziałają służby i instytucje oraz jaki jest efekt końcowy ich działań. O przemocy dowiadujemy się zazwyczaj ze zgłoszenia osoby pokrzywdzonej lub podejrzewamy występowanie przemocy w rodzinie z relacji szkoły — dzieci z rodzin, w których stosowana jest przemoc, zazwyczaj zachowują się agresywnie lub są wycofane. (IDI nr 13)

Z kolei rozmówczyni sprawująca nadzór nad jedną z placówek edukacyjnych na terenie powiatu syntetycznie odniosła się do poruszonej problematyki:

Przemoc dotyczy społeczeństwa, dlatego każde zdarzenie przenosi się na inny obszar. Stosować przemoc może w zasadzie każdy — matka, córka, syn czy mąż. Może się przekładać na zachowania seksualne lub na próbę dominacji w grupie. (IDI nr 16)

Syntetyczną opinię w omawianym obszarze zaprezentował przedstawiciel Urzędu Gminy w Szczucinie:

Spółeczeństwo o przemocy domowej wie, tylko izoluje się od problemu. Jak dojdzie do nieszczęścia, to każdy się wybiela i nie ma sobie nic do zarzucenia. Przemoc domowa ma ogromny wpływ na psychikę dzieci. Ich kontakt z rówieśnikami jest różny. Od agresji do wycofania. Ma to przełożenie na dalsze negatywne skutki dla społeczeństwa. (IDI nr 18)

Aspekt społeczny i wychowawczy pojawił się w wypowiedzi respondentki na co dzień pracującej i mieszkającej w gminie Dąbrowa Tarnowska:

Z reguły najbardziej pokrzywdzonymi w rodzinach, gdzie stosowana jest przemoc, są dzieci. Dziecko wychowuje się w sytuacji zagrożenia, zamiast czuć się bezpiecznie. Ma to przełożenie na inne negatywne zjawiska społeczne. (IDI nr 28)

Zdaniem doświadczonego dyrektora placówki szkolno-pedagogicznej problem jest aktualny i wymaga wdrożenia bardziej skutecznych rozwiązań:

Z mojego doświadczenia zawodowego i omawianych statystyk wiem, że sporządzanych jest wiele niebieskich kart, co statystycznie może świadczyć o podejmowanych działaniach w kierunku rozwiązania problemu. Realia jednak są takie, że prawo nie rozwiązuje w pełnym zakresie tej kwestii. Problem został dotknięty, ale nie poszły za tym konkretne i jednoznaczne przepisy wykonawcze. W rzeczywistości wygląda to niedobrze. Presja sprawcy czy też członków rodziny sprawia, że wycofywane są wnioski o ściganie i mimo wysiłków policjantów sprawy bywają umorzane. (IDI nr 19)

Przytoczone tu dane oraz opinie wskazują na charakterystyczny wymiar przemocy domowej w gminach powiatu dąbrowskiego. Zjawisko to, jak wynika z ankiet, bywa powszechnie utajniane i maskowane, a także przekłada się na wychowanie młodych pokoleń i ich postawy w życiu dorosłym. W świetle danych przemoc w rodzinie rodzi zachowania dysfunkcyjne i wywołuje negatywne skutki społeczne. Może determinować przemoc wśród rówieśników. Zazwyczaj

pierwsze sygnały o przemoc docierają z placówek edukacyjno-wychowawczych, które informują o symptomatycznym zachowaniu dzieci polegającym na alienacji, wycofaniu lub agresji. Młodzi ludzie odreagowują skutki przemocy ucieczką w wirtualny świat lub sięganiem po używki. Respondenci wywiadów indywidualnych uwypuklili też aspekt problemów alkoholowych i ich wpływ na rozmiar zjawiska przemocy w rodzinie. Bez wątplenia nadmierne spożycie alkoholu jest mocno skorelowane z występowaniem przemocy w rodzinie. Według respondentów rozpoznanie i wsparcie instytucjonalnego jest właściwe, jednak ze względu na sukcesywną eskalację zjawisko wymaga pilnych działań ze strony instytucji na poszczególnych poziomach.

Reasumując, należy uznać, że konsekwencje społeczne przemocy w rodzinie są znaczące, co istotnie przekłada się na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców powiatu dąbrowskiego.

Z perspektywy prowadzonych badań równie istotnym zagadnieniem jest narkomania. Po narkotyki sięga coraz więcej osób w różnym wieku. Ze względu na skutki zdrowotne, wychowawcze i moralne urasta to do rangi bardzo poważnego problemu społecznego. Zmniejszanie się granicy wiekowej konsumentów determinuje powstawanie kolejnych grup ryzyka. Ponadto rozwojowi zjawiska sprzyjają: bezieowość, apatia, poczucie frustracji społecznej oraz bierne uleganie mitowi dobrobytu i konsumpcji przez środowiska młodzieżowe.

W analizie problematyki narkomanii uwzględniono następujące obszary: stan wiedzy ankietowanych na temat narkotyków i ich działania, powody sięgania po narkotyki przez dorosłych i młodzież, destrukcyjny wpływ na życie człowieka oraz konsekwencje uzależnienia od narkotyków.

Badania rozpoczęto od rozpoznania stanu wiedzy respondentów o narkotykach w poszczególnych gminach powiatu dąbrowskiego. Uzyskane dane odnośnie do tego zagadnienia zawarto w tabeli 4.5.

Tabela 4.5. Wiedza respondentów na temat narkotyków. Podział na gminy [%]

Wiedza o narkotykach	Dąbrowa Tarnowska	Szczućcin	Olesno	Radgoszcz	Mędzrechów	Gręboszów	Bolesław	Powiat dąbrowski
brak odpowiedzi	–	–	–	–	2,8	–	–	0,2
zdecydowanie tak	61,8	46,6	25,9	58,1	44,4	36,1	41,4	49,4
raczej tak	32,4	50,4	45,7	40,5	41,7	61,1	51,7	42,5
raczej nie	2,0	–	13,6	1,4	5,6	2,8	3,4	3,4
zdecydowanie nie	1,5	2,3	1,2	–	5,6	–	–	1,5
trudno powiedzieć	2,5	0,8	13,6	–	–	–	3,4	3,0

Źródło: opracowanie własne.

Według danych zebranych w wyniku ankiety skategoryzowanej ustalono, że 49,4% respondentów wie (Dąbrowa Tarnowska — 61,8%) lub raczej wie — 42,5% (Gręboszów — 61,1%), czym są narkotyki. Spośród ankietowanych w powiecie 3,4% (Olesno — 13,6%) wskazało na brak wiedzy w tym zakresie. Poziom procentowy całkowicie niezorientowanych w kwestii badanego zagadnienia wyniósł — 1,5% (Mędzrechów — 5,6%). Zdania zaś nie miało 3,0% (Olesno — 13,6%) badanych osób.

Analiza wyników badań wykazała, że świadomość kobiet i mężczyzn w kontekście znajomości zagadnienia jest duża, a otrzymane wartości nie odbiegają od siebie znacząco. Natomiast w aspekcie braku świadomości minimalnie wyższe wartości uzyskano u kobiet. Na nieudzielenie jednoznacznej odpowiedzi częściej zdecydowali się mężczyźni niż kobiety. W podziale na grupy wiekowe wartości procentowe dotyczące wiedzy respondentów na omawiany temat były podobne.

Kolejny badany obszar to wiedza respondentów na temat działania narkotyków. Dane z uwzględnieniem podziału na gminy zaprezentowano w tabeli 4.6.

Tabela 4.6. Wiedza respondentów na temat działania narkotyków. Podział na gminy [%]

Wiedza o działaniu narkotyków	Dąbrowa Tarnowska	Szczuclin	Olesno	Radgoszcz	Mędzrechów	Gręboszów	Bolesław	Powiat dąbrowski
brak odpowiedzi	–	–	–	–	2,8	–	–	0,2
zdecydowanie tak	51,5	48,9	19,8	45,9	27,8	27,8	34,5	42,2
raczej tak	37,7	40,6	48,1	37,8	41,7	69,4	44,8	42,3
raczej nie	5,9	3,8	12,3	8,1	11,1	2,8	17,2	7,3
zdecydowanie nie	2,5	3,8	8,6	5,4	13,9	–	3,4	4,6
trudno powiedzieć	2,5	3,0	11,1	2,7	2,8	–	–	3,5

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie danych ustalono, że respondenci powiatu dąbrowskiego objęci badaniami wykazali się sporą wiedzą na temat działania narkotyków. Spośród nich 42,3% (Gręboszów — 69,4%) raczej wie lub zdecydowanie wie — 42,2% (Dąbrowa Tarnowska — 51,5%), jakie działanie mają narkotyki. Respondenci, którzy nie wiedzą, jak działają narkotyki, byli w mniejszości, ponieważ 7,3% (Bolesław — 17,2%) spośród nich raczej nie wie, a 4,6% (Mędzrechów — 13,9%) nie wie, jakie jest ich działanie. Zdania nie miało 3,5% (Olesno — 11,1%) ankietowanych w powiecie.

Ponadto w podziale ze względu na płeć większą wiedzę w tej kwestii wykazali mężczyźni. Różnicę odnotowano też w kontekście braku wiedzy o działaniu narkotyków. Na ten wariant chętniej decydowały się kobiety. Wartości procentowe dotyczące niezdecydowania respondentów kształtowały się na podobnym poziomie. W podziale na grupy wiekowe większą świadomość tematyki wykazali respondenci w przedziale 18–34 lata. Mniejszy z kolei okazał się stan wiedzy ankietowanych w wieku 35 i więcej lat. Grupę bardziej niezdecydowaną w kontekście udzielenia odpowiedzi stanowiły osoby w wieku 35 i więcej lat.

W badaniach uwypuklono również aspekt czynników determinujących sięganie po narkotyki. Wątek ten poruszany jest niejednokrotnie w publikacjach nawiązujących do zjawiska narkomanii. Na motywy skłaniające do brania narkotyków wskazuje chociażby Ewa Kozak:

Czasami jest to ciekawość i chęć przeżycia czegoś nowego, ekscytującego, innym razem — próba ucieczki od trudnych do rozwiązania problemów w domu rodzinnym czy szkole. Wreszcie narkotyk ma się stać „cudownym” środkiem pomagającym w przyswojeniu wiedzy i zaliczeniu kolejnego sprawdzianu. Młodzież nie ma wcale trudności z dotarciem do narkotyku, bo jest on oferowany prawie wszędzie. Bez problemu można się zaopatrzyć w dyskotecę, w klubach, na koncertach rockowych, imprezach masowych, czyli wszędzie tam, gdzie przebywają młodzi ludzie²⁵⁰.

Wydaje się bezsporne, że mamy do czynienia z nieustanną ewolucją zjawiska, która obejmuje także powody przyjmowania narkotyków przez młodzież i dorosłych. Koncepcja badawcza zakładała zatem uzyskanie opinii respondentów poszczególnych gmin powiatu dąbrowskiego w tym obszarze tematycznym. Zestawienia procentowe odpowiedzi przedstawiono w tabeli 4.7.

Tabela 4.7. Powody sięgania po narkotyki przez dorosłych i młodzież w opiniach mieszkańców gmin powiatu dąbrowskiego [%]

Powody zażywania narkotyków	Dąbrowa Tarnowska	Szczuclin	Olesno	Radgoszcz	Mędzreżuchów	Gręboszów	Bolesław	Powiat dąbrowski
brak odpowiedzi	1,0	0,8	1,2	1,4	2,8	—	3,4	1,2
dla oderwania się od rzeczywistości	71,1	67,7	44,4	63,5	55,6	52,8	58,6	63,1
aby zaimponować	77,0	59,4	49,4	71,6	72,2	86,1	65,5	68,3
dla zwykłej przyjemności i poprawy nastroju	45,1	39,8	35,8	35,1	30,6	58,3	27,6	40,5
w celu pokonania stresu	43,1	39,8	25,9	43,2	33,3	58,3	27,6	39,6
dla dodania odwagi i zrobienia czegoś, co w normalnych warunkach jest niewykonalne	38,7	32,3	28,4	35,1	36,1	44,4	34,5	35,4
żeby chwilowo poprawić swoją koncentrację	23,0	20,3	21,0	18,9	19,4	36,1	20,7	22,1
z innych powodów	0,5	1,5	1,2	1,4	—	—	3,4	1,0

Źródło: opracowanie własne.

²⁵⁰ E. Kozak, *Narkomania — choroba duszy i emocji*, „Edukacja i Dialog” 2007, nr 4, s. 23.

Zdaniem respondentów głównym powodem sięgania po narkotyki jest chęć imponowania innym. Taki wariant wybrało 68,3% respondentów w powiecie. W poszczególnych gminach wartości procentowe dotyczące tej kwestii przedstawiały się następująco: Gręboszów — 86,1%, Dąbrowa Tarnowska — 77,0%, Mędrzechów — 72,2%, Radgoszcz — 71,6%, Bolesław — 65,5%, Szczucin — 59,4%, Olesno — 49,4%. Spora grupa ankietowanych — na poziomie 63,1% zdecydowała się na wybór odpowiedzi „dla oderwania się od rzeczywistości”. W gminach powiatu wskazania w tym zakresie wyniosły: Dąbrowa Tarnowska — 71,1%, Szczucin — 67,7%, Radgoszcz — 63,5%, Bolesław — 58,6%, Mędrzechów — 55,6%, Gręboszów — 52,8% oraz Olesno — 44,4%. Wśród respondentów najczęściej — 40,5% wybierano odpowiedź „dla zwykłej przyjemności i poprawy nastroju”. W siedmiu gminach wartości procentowe w tym kontekście ukształtowały się następująco: Gręboszów — 58,3%, Dąbrowa Tarnowska — 45,1%, Szczucin — 39,8%, Olesno — 35,8%, Radgoszcz — 35,1%, Mędrzechów — 30,6%, Bolesław — 27,6%. Nieco mniej ankietowanych — 39,6% wybrało opcję „w celu pokonania stresu”. Wartości procentowe co do poszczególnych gmin: Gręboszów — 58,3%, Radgoszcz — 43,2%, Dąbrowa Tarnowska — 43,1%, Szczucin — 39,8%, Mędrzechów — 33,3%, Bolesław — 27,6% oraz Olesno — 25,9%. W przypadku wariantu odpowiedzi „dla dodania odwagi i zrobienia czegoś, co w normalnych warunkach jest niewykonalne” wskazanie procentowe w skali powiatu wyniosło 35,4%, w gminach zaś: Gręboszów — 44,4%, Dąbrowa Tarnowska — 38,7%, Mędrzechów — 36,1%, Radgoszcz — 35,1%, Bolesław — 34,5%, Szczucin — 32,3%, Olesno — 28,4%. Część respondentów w skali powiatu — 22,1% zdecydowała się zaznaczyć opcję: „żeby chwilowo poprawić swoją koncentrację”. Wskazania procentowe w poszczególnych gminach w odniesieniu do tego wariantu: Gręboszów — 36,1%, Dąbrowa Tarnowska — 23,0%, Olesno — 21,0%, Bolesław — 20,7%, Szczucin — 20,3%, Mędrzechów — 19,4%, Radgoszcz — 18,9%. Zaledwie 1,0% ankietowanych w powiecie wybrało odpowiedź: „z innych powodów”. Wartości procentowe co do tego wariantu w pięciu gminach wyniosły: Bolesław — 3,4%, Szczucin — 1,5%, Radgoszcz — 1,4%, Olesno — 1,2%, Dąbrowa Tarnowska — 0,5%. W pozostałych nie odnotowano odpowiedzi. Najczęściej zaś wymieniano: ciekawość, chęć pocucia się wartościowym człowiekiem, możliwość dostępu

do narkotyków. Nie odpowiedziało w ogóle 1,2% w skali powiatu, w sześciu gminach: Bolesław — 3,4%, Mędrzechów — 2,8%, Radgoszcz — 1,4%, Olesno — 1,2%, Dąbrowa Tarnowska — 1,0% oraz Szczucin — 0,8%. W gminie Gręboszów nie odnotowano takiej sytuacji.

Wyłączając „pozornie pozytywne” oddziaływanie narkotyków, ich przyjmowanie kojarzy się przede wszystkim pejoratywnie. Spośród wielu negatywnych skutków można wymienić kilka zasadniczych:

- pogłębienie złego samopoczucia. Zażycie narkotyków może jeszcze bardziej nasilić przeżywane emocje. Zwyczajny niepokój może przerodzić się w silny lęk, przerażenie, a nawet panikę. Smutek w przygnębienie;

- narkotyki i substancje psychoaktywne obniżają realną i krytyczną ocenę otoczenia i osób. Ich przyjmowanie zwiększa ryzyko wykorzystania seksualnego, wystąpienia chorób przenoszonych drogą ustrojową, na przykład HIV, HCV (wirusowe zapalenie wątroby), przedwczesnego macierzyństwa czy też niechcianej ciąży;

- niektóre narkotyki mogą oddziaływać paraliżująco na organizm ludzki;

- z przyjmowaniem substancji zabronionych wiążą się konflikty z prawem, okresowa izolacja lub wykluczenie społeczne;

- w celu zwiększenia zysków producenci narkotyków wzmacniają działanie narkotyku toksycznymi domieszkami, tym samym stwarzając zagrożenie nie tylko zdrowia, ale i życia człowieka;

- używanie narkotyków powoduje, że człowiek zaczyna okłamywać bliskie osoby. W efekcie oddala się od ludzi, na których mu zależy, i zazwyczaj traci ich zaufanie²⁵¹.

Ryzyko związane z przyjmowaniem narkotyków ma zatem szeroki zasięg i obejmuje szkody w obszarze zdrowia, sfery emocjonalnej i społecznej. Uwzględniając aktualność problemu związanego z konsekwencjami wywoływanymi przez narkotyki, w prowadzonych badaniach wskazano na ten aspekt. Respondentów gmin Powiśla zapytano między innymi o destrukcyjny wpływ narkotyków na życie człowieka. Dane przedstawiono w tabeli 4.8.

251 K. Sochacka, K.V. Laere, *Narkotyki — ryzykowna droga*, Warszawa 2019, s. 6–7.

Tabela 4.8. Destrukcyjny wpływ narkotyków na życie człowieka w opiniach respondentów powiatu dąbrowskiego. Podział na gminy [%]

Destrukcyjny wpływ narkotyków na życie człowieka	Dąbrowa Tarnowska	Szczucin	Olesno	Radgoszcz	Mędzrechów	Gręboszów	Bolesław	Powiat dąbrowski
brak odpowiedzi	0,5	0,8	1,2	—	2,8%	—	—	0,7
zdecydowanie tak	77,5	70,7	40,7	78,4	72,2	58,3	51,7	68,3
raczej tak	17,6	21,1	30,9	18,9	13,9	41,7	37,9	22,6
raczej nie	2,0	3,0	6,2	—	5,6	—	3,4	2,7
zdecydowanie nie	—	1,5	2,5	—	—	—	—	0,7
trudno powiedzieć	2,5	3,0	18,5	2,7	5,6	—	6,9	5,1

Źródło: opracowanie własne.

Według danych większość respondentów zdecydowanie wskazała na negatywne oddziaływanie narkotyków — 68,3% (Radgoszcz — 78,4%) lub że destrukcyjny wpływ raczej występuje — 22,6% (Gręboszów — 41,7%). Inne zdanie lub niezdecydowanie w tej kwestii miała mniejszość ankietowanych.

Analiza odpowiedzi udzielonych przez kobiety i mężczyzn, a także respondentów w przedziałach wiekowych nie wykazała istotnych różnic.

Bezpośrednio ze zjawiskiem narkomanii wiąże się kwestia uzależnienia. W badaniach nad zagadnieniem bezpieczeństwa mieszkańców powiatu dąbrowskiego uwzględniono ten problem i poddano go analizie w podziale na gminy oraz ze względu na płeć oraz wiek respondentów.

Zestawienia procentowe odnośnie do podziału na gminy przedstawiono w tabeli 4.9.

Tabela 4.9. Konsekwencje uzależnienia od narkotyków w opiniach respondentów. Podział na gminy [%]

Do czego może doprowadzić uzależnienie od narkotyków?	Dąbrowa Tarnowska	Szczucin	Olesno	Radgoszcz	Mędzrechów	Gręboszów	Bolesław	Powiat dąbrowski
brak odpowiedzi	—	—	—	—	—	—	—	—
do samobójstwa uzależnionego	60,3	63,9	48,1	74,3	47,2	69,4	44,8	60,2
do wejścia na drogę przestępczą	79,4	74,4	39,5	82,4	66,7	61,1	65,5	70,7

do zaburzenia więzi rodzinnych	67,6	61,7	39,5	71,6	50,0	66,7	48,3	60,9
do agresywnych zachowań	76,5	62,4	44,4	78,4	75,0	86,1	65,5	69,1
do utraty kontaktu z rówieśnikami	43,6	42,9	28,4	45,9	38,9	58,3	20,7	41,1
do fascynacji środowiskiem przestępczym	34,3	34,6	29,6	35,1	33,3	63,9	27,6	35,2
do zaburzenia prawidłowego postrzegania świata	59,8	48,1	24,7	60,8	63,9	61,1	58,6	52,8
do innych sytuacji	0,5	0,8	3,7	–	–	–	–	0,8

Źródło: opracowanie własne.

Według 70,7% (Radgoszcz — 82,4%) ankietowanych narkotyki mogą przyczynić się do wejścia na drogę przestępczą, wpływać na agresywne zachowania — 69,1% (Gręboszów — 86,1%), zaburzać więzi rodzinne — 60,9% (Radgoszcz — 71,6%) lub prowadzić do samobójstwa uzależnionego — 60,2% (Radgoszcz — 74,3%). Respondenci chętnie wskazywali na zaproponowane warianty następstw uzależnienia, takie jak: zaburzenia związane z prawidłowym postrzeganiem świata — 52,8% (Mędrzechów — 63,9%) oraz utratę kontaktu z rówieśnikami — 41,1% (Gręboszów — 58,3%). Zdaniem 35,2% (Gręboszów — 63,9%) ankietowanych w konsekwencji systematycznego przyjmowania narkotyków może pojawić się fascynacja środowiskiem przestępczym.

Warto zaznaczyć, że na każdy z tych wariantów częściej odpowiedzi udzielały kobiety niż mężczyźni. Wśród konsekwencji wskazanych przez kobiety znalazły się agresywne zachowania — 77,8% (mężczyźni — 60,1%), wejście na drogę przestępczą — 70,9% (mężczyźni — 70,4%) oraz samobójstwo uzależnionego — 62,6% (mężczyźni — 52,7%). Najbardziej wybieraną przez respondentki odpowiedzią okazała się fascynacja środowiskiem przestępczym — 39,4% (mężczyźni — 30,9%). W kontekście wieku respondentów w obu przedziałach wiekowych pojawiły się opinie ugruntowujące pogląd, że uzależnienie najczęściej prowadzi do agresywnych zachowań — 69,6% (przedział wiekowy 35 i więcej lat — 68,9%), do wejścia na drogę przestępczą — 65,2% (przedział 35 i więcej lat — 73,1%), samobójstwa uzależnionego

— 65,2% (przedział 35 i więcej lat — 58,0%) oraz zaburzenia więzi rodzinnych — 60,2% (przedział wiekowy 35 i więcej lat — 61,2%).

Wpływ zjawiska narkomanii został oceniony przez przedstawicieli lokalnej społeczności w trakcie indywidualnych wywiadów pogłębionych. Oto jedna z wypowiedzi odnosząca się do tej kwestii:

Nie znam tego zjawiska w szczególach. Ważne jest, aby osoby odpowiedzialne i otrzymujące sygnały o takich zjawiskach, mam tu na myśli nauczycieli, dyrektorów szkół i pedagogów, nie unikały problemów z tym związanych. Niestety, takie postawy występują. Nie wiem, z czego to wynika, czy z nieprzygotowania, czy z niechęci do podejmowania działań, czy być może z bojaźni? Stanowcza reakcja nawet na najmniejsze sygnały dotyczące narkomanii i problemów z nią związanych na pewno zmniejszyłaby rozmiary tego zjawiska. (IDI nr 2)

Inny respondent tak odniósł się do poruszanej kwestii:

Nigdy nie zajmowałem się narkomanią, ale posiadam wrywkowe informacje z przeszłości dotyczące gminy Szczucin, które wskazują, że pomimo wiedzy posiadanej przez policję i proboszcza miejscowej parafii nie reagowano na sygnały związane z dziećmi z tzw. dobrych rodzin biorącymi narkotyki. Skutki tej beczynności były widoczne po kilku miesiącach. Przykład jednego z sylwestrów we wsi Lubasz. Ta właśnie młodzież zachowywała się skandalicznie, demolowała salę, w której odbywała się zabawa sylwestrowa, była agresywna i zachowywała się zdecydowanie inaczej niż po spożyciu alkoholu. To był efekt zażycia narkotyków. (IDI nr 1)

Nieco odmienny charakter miała wypowiedź proboszcza parafii z terenu gminy Szczucin:

W bardzo małych miejscowościach czy wsiach takie problemy raczej nie występują. W większych miastach wiele się o tym słyszy. Na pewno w Dąbrowie Tarnowskiej czy Szczucinie jest z tym problem. Wydaje mi się, że kontakt z tego typu substancjami zaczyna się po zmianie środowiska młodych ludzi, kiedy zmieniają szkołę i mają styczność z kolegami z większych miast. W naszej miejscowości problem narkomanii i pochodnych raczej nie dotyczy starszych mieszkańców. (IDI nr 3)

Swoją opinią na temat zjawiska narkomanii podzielił się także rozmówca z terenu gminy Bolesław:

Na terenie gminy nie mam sygnałów o takim problemie. Niemniej jednak jest to zjawisko, któremu należy bezwzględnie przeciwdziałać, szczególnie wśród młodzieży, ponieważ wywołuje negatywne zjawiska w psychice młodych ludzi. Pod wpływem narkotyków młodzi ludzie

mogą dopuścić się czynów, za które będą pokutować przez całe życie. W mojej ocenie dostępność do narkotyków uzależniona jest od środowiska. Większe ryzyko istnieje w większych miastach. Na wsi takie przypadki występują, ale sporadycznie. (IDI nr 4)

Podobnego zdania był samorządowiec z terenu gminy Mędrzechów:

Ludzie, którzy mają problem z narkotykami, zwłaszcza młodzie, zaniedbują obowiązki szkolne, oddalają się od swojej rodziny, bywają agresywni. Staczą się. Na wsiach przypadki związane z narkotykami występują sporadycznie, ale w większych miejscowościach czy miastach jest to problem. (IDI nr 5)

O konsekwencjach przyjmowania narkotyków wspomniał proboszcz jednej z parafii w powiecie dąbrowskim.

Przypadki kilkorga młodych ludzi, którzy popełnili samobójstwo, są wynikiem przyjmowania narkotyków. Skutki, ogólnie mówiąc, są katastrofalne. Jeżeli dochodzi do uzależnienia, to taka osoba nie może funkcjonować normalnie w społeczeństwie. Również zachowania ludzi pod wpływem narkotyków mogą być nieobliczalne i irracjonalne. (IDI nr 6)

Do omawianej problematyki syntetycznie odniósł się respondent z gminy Szczucin:

Nie spotykam się z tym na co dzień. Ale nie wierzę w to, że młodzi ludzie nie biorą narkotyków. Osobiście nie potrafię odróżnić jednak osób pod wpływem narkotyków od tych, które są pod wpływem alkoholu. (IDI nr 7)

Opinię na temat narkomanii wyraził również samorządowiec z terenu gminy Radgoszcz:

Gdy weźmiemy pod uwagę nasz teren, to narkomania jest mało widoczna, chyba że jest mocno zakonspirowana. Rozróżnienie narkomana od osoby nadużywającej alkoholu jest bardzo trudne. Na tym terenie było kilka przypadków, kiedy służby działały w tym aspekcie. Konsekwencje zażywania narkotyków mogą być daleko idące. Mamy przypadki osób, które szybko się stoczyły w konsekwencji nadużywaniu alkoholu bądź narkotyków, a następnie zostały wyrzucone z domu. Narkotyki i alkohol mają wpływ na psychikę i destrukcję ludzi, często kierują ich na drogę przestępczą. (IDI nr 8)

Ankietowany z terenu gminy Olesno krótko skomentował dotyczący jej problem narkomanii:

Nie mam wypracowanego poglądu na ten temat. Nie docierają do mnie głosy, które mogłyby wskazywać na istnienie takiego problemu w naszej

gminie. Bywały w przeszłości drobne incydenty związane z posiadaniem narkotyków i nic poza tym. (IDI nr 21)

W kontekście omawianego zagadnienia swoje stanowisko przedstawiła respondentka na co dzień mieszkająca w Dąbrowie Tarnowskiej:

U osób młodych narkomania może generować problemy rodzinne, w szkole prowadzić nawet do samobójstw. U dorosłych w głównej mierze jako konsekwencje pojawiają się kłopoty rodzinne, problemy w pracy. Następuje upadek moralny człowieka. (IDI nr 9)

Z kolei w ocenie przedstawiciela Starostwa Powiatowego w Dąbrowie Tarnowskiej:

Narkotyki są źródłem przemocy, zaniedbywania obowiązków szkolnych czy pracy. Zjawisko narkomanii może prowadzić do myśli i prób samobójczych, samobójstw, jak również zerwania więzi rodzinnych. (IDI nr 12)

Dyrektorka jednej z placówek edukacyjnych w powiecie wyraziła w tym względzie podobną opinię:

U osób starszych może powodować rozpad rodziny lub zachowania społeczne. U młodych ludzi konsekwencje zdrowotne, autodestrukcyjne, zejście pod ich wpływem na drogę przestępczą lub popełnianie przestępstw w celu uzyskiwania środków na narkotyki. (IDI nr 16)

Inaczej widzi to osoba reprezentująca instytucję szkolną z terenu gminy Szczucin.

Czynniki mające wpływ na pojawienie się i rozwój zjawiska narkomanii to: podaż (dostępność) narkotyków; wzorce kulturowe; wzorce społeczne; model i efektywność profilaktyki; skala zjawiska innych patologii społecznych; obecność czynnika w najbliższej rodzinie. Konsekwencje: pojawienie się nowych problemów, ubóstwo oraz marginalizacja społeczna, przestępczość, marginalizacja rodziny osoby uzależnionej. (IDI nr 11)

Skutki, jakie wywołuje zjawisko narkomanii, uwypukliła również osoba na co dzień udzielająca wsparcia rodzinom. Spośród konsekwencji wymieniła między innymi:

Somatyczne i zdrowotne. Pojawiają się uzależnienia i zmiany w sferze psychiki. Depresje, agresja, czyny autodestrukcyjne są spowodowane

przez narkomanię. W większości przypadków osób z tym problemem osłabieniu ulegają także więzi rodzinne. (IDI nr 13)

Na różnice obszarowo-środowiskowe w kontekście występowania narkotyków wskazał przedstawiciel średniego aktywu kierowniczego Komisariatu Policji w Szczucinie:

Muszę użyć porównania sytuacji, jaka miała miejsce w Tarnowie (gdzie wcześniej pracowałem), a w Szczucinie czy też w małej miejscowości w powiecie dąbrowskim, w której mieszkam. Są to dwa różne światy, a zjawisko narkomani jest diametralnie inne i występuje na terenie powiatu dąbrowskiego na dużo mniejszą skalę. Nie można oczywiście założyć, że w ogóle nie istnieje, ale myślę, że odsetek ludzi, którzy zażywają narkotyki, jest niewielki. (IDI nr14)

Do poruszanej problematyki ustosunkował się samorządowiec reprezentujący gminę Gręboszów:

Nie zetknąłem się bezpośrednio z narkomanią. Wydaje mi się jednak, że konsekwencje, jakie występują w związku z tym problemem, mają charakter zdrowotny, społeczny i finansowy. (IDI nr 15)

W kwestii zagadnienia narkomanii wypowiedział się także jeden z radnych powiatowych.

Problem narkomanii jest wszechobecny w całym kraju i na całym świecie. Sukcesywnie zjawisko to rozszerza się. Narkotyki i dopalacze powodują destrukcję osób młodych i starszych. Zdarzały się przypadki zatrucia dopalaczami w powiecie. Stałe przyjmowanie takich substancji prowadzi w najlepszym przypadku do nerwicy lękowej, a w najgorszym do śmierci. (IDI nr 17)

Konsekwencje zażywania narkotyków zaakcentowała osoba pracująca w gminie Szczucin:

Skutki są zarówno zdrowotne, jak i społeczne. Każdy, kto używa narkotyków, wyniszcza swoje zdrowie psychiczne i fizyczne. Zdrowie psychiczne — tutaj możemy mówić o utracie zdolności do rozpoznawania dobra i zła. Osoby pod wpływem narkotyków czy podobnych substancji mają większe skłonności do bycia niebezpiecznymi dla otoczenia. W aspekcie społecznym narkotyki stanowią zagrożenie dla mieszkańców, młodych pokoleń, powodują rozpad rodziny i wpływają na utratę więzi przyjacielskich. Traci się kontakt z kolegami i koleżankami. Następuje wejście w grono społeczne. (IDI nr 18)

Do omawianego kontekstu problemu narkomanii nawiązał respondent zarządzający placówką oświatową:

Z różnych przekazów wiem, że narkomania to problem, który generalnie narasta na przestrzeni lat. W szkole zetknąłem się z przypadkami młodych ludzi, którzy używali takich substancji, ale nie spotkałem się z przypadkami osób, które poprzez przyjmowanie narkotyków nie uzyskały promocji do następnej klasy lub nie ukończyły szkoły. Tak jak wspominałem, takie sytuacje występowały, jednak bardziej okazjonalnie niż systematycznie. Zdecydowanie większy problem stanowiła konsumpcja alkoholu czy papierosów przez młodzież. Być może powodem takiego stanu rzeczy był łatwiejszy dostęp do alkoholu niż do substancji narkotycznych. (IDI nr 19)

Respondentka na co dzień udzielająca wsparcia psychologiczno-pedagogicznego wskazała na następujące konsekwencje związane z narkomanią:

Przed wszystkim zdrowotne i społeczne. Osoby z tym problemem mają zachwiane poczucie bezpieczeństwa oraz tracą więzi rodzinne i koleżeńskie. (IDI nr 20)

W wypowiedzi byłego samorządowca pojawił się wątek legalizacji narkotyków miękkich:

Coraz częściej słyszymy o problemie narkomanii na Powiślu. Narkotyki trafiają do młodych ludzi. Zjawisko się rozwija. Walka z tym procederem jest bardzo trudna. Nie popieram pomysłów niektórych polityków na legalizację, tzw. miękkich narkotyków. Do celów leczniczych jak najbardziej, ale pod pewnymi rygorami i nadzorem. (IDI nr 22)

O negatywnych skutkach zażywania narkotyków wspomniała dyrektor jednej z instytucji Powiśla:

Praktycznie w każdym obszarze życia narkomania wywołuje negatywne skutki. Narkotyki prowadzą do obniżenia jakości życia i coraz częściej do jego skrócenia. (IDI nr 27)

Podobnie wypowiedziała się osoba reprezentująca gminną jednostkę zarządzającą szkołami, przedszkolami i żłobkami:

Przed wszystkim są to szkody zdrowotne — osoby przyjmujące narkotyki lub dopalacze sukcesywnie podupadają na zdrowiu. Konsekwencje społeczne to głównie osłabienie więzi rodzinnych. Długotrwały kontakt

z narkotykami, zwłaszcza ludzi młodych, może również prowadzić do myśli samobójczych i samobójstw. (IDI nr 28)

Wypowiedzi respondentów badań jakościowych wskazują na ich znajomość w obszarze poruszanej problematyki i świadomość następstw zjawiska narkomanii. Rozmówcy postrzegają narkomanie jako problem występujący głównie wśród młodych ludzi, rzadziej dotyczący osób starszych, najczęściej spotykany w miastach, rzadziej w małych miejscowościach czy wsiach. Kontakt młodych ludzi z narkotykami lub podobnie działającymi substancjami determinuje zmiana środowiska z wiejskiego na miejskie przez młodzież w celu kontynuowania edukacji. W opinii respondentów problem narkomanii w powiecie dąbrowskim dotyczy przede wszystkim dwóch miast: Dąbrowy Tarnowskiej i Szczucina. W pozostałych miejscowościach Powiśla omawiane zjawisko sprowadza się do sporadycznych incydentów związanych z posiadaniem substancji zabronionych.

Wśród konsekwencji będących następstwem przyjmowania narkotyków respondenci najczęściej wskazywali: zaniedbywanie obowiązku szkolnego, oddalanie się od rodziny, agresywne zachowania, upadek moralny i najtragiczniejsze — czyny autodestrukcyjne. Odnieśli się także do wątku uzależnień i następstw z tym związanych, to jest dysfunkcji egzystencji w społeczeństwie, występowania nieobliczalnych i irracjonalnych zachowań. Ich zdaniem zarówno narkotyki, jak i alkohol mają destrukcyjny wpływ na psychikę ludzką i prowadzą do konfliktów z prawem i problemów finansowych. Jako konsekwencje natury psychicznej rozmówcy wymieniali sukcesywną utratę zdolności do rozpoznawania dobra i zła. W aspekcie społecznym wskazywano na zagrożenie bezpieczeństwa w lokalnej społeczności, przewartościowanie priorytetów młodych pokoleń, zmianę autorytetów oraz zaburzenia i utratę więzi przyjacielskich.

Respondenci w swoich wypowiedziach byli zgodni co do tego, że w każdym obszarze życia narkomania wywołuje negatywne skutki i prowadzi do pogorszenia jakości życia, a w dalszej perspektywie do jego skrócenia. Niemniej jednak, w ocenie „osób znaczących” badanych gmin powiatu dąbrowskiego, zagadnienie narkomanii nie jest głównym problemem dla mieszkańców Powiśla.

Podsumowując empiryczne dane odnośnie do problemów społecznych, zachowań dysfunkcyjnych oraz patologii w narkotycznej społeczności Powiśla, należy skonstatować przyjęte założenia

hipotetyczne, wedle których: po pierwsze, zachowania suicydalne są istotnym problemem społecznym na terenie objętym badaniami, przy czym ich jednoznaczną przyczynę trudno określić; po drugie, zjawisko przemocy domowej ma istotny wpływ na poziom poczucia bezpieczeństwa mieszkańców gmin powiatu dąbrowskiego; po trzecie, występowanie zjawisk dysfunkcyjnych w dużym stopniu wpływa na poczucie bezpieczeństwa badanej społeczności.

Przeprowadzone badania i wywody naukowe w pełni uzasadniają takie ujęcie tematyki²⁵².

4.2. Przestępczość jako problem społeczny w opiniach mieszkańców gmin powiatu dąbrowskiego

We współczesnym świecie nieustannie napotykamy problemy, które wywołują zagrożenia społeczne. Ich eskalacja i bardzo łatwe upowszechnianie może wzbudzać niepokój społeczny. Niewątpliwie jednym z głównych problemów społecznych jest przestępczość. Zgodnie z encyklopedyczną definicją przestępczość to wszystkie czyny określone przez prawo jako przestępstwa (zachowania niezgodne z normą prawną), popełnione w danym kraju lub na danym terenie w określonym czasie. Problemy zwalczania przestępczości są przedmiotem badań naukowych: kryminologii, kryminalistyki, nauki prawa karnego, socjologii, psychologii, pedagogiki itp. Ścisłe ustalenie rozmiarów przestępczości jest niemożliwe ze względu na nieznaną liczbę przestępstw nieujawnionych bądź niezgłoszonych (tak zwana ciemna liczba). Analizy rozmiarów przestępczości dokonuje się na podstawie statystyki zameldowań organom ścigania lub statystyki skazań. Ograniczanie przyczyn przestępczości jest osiąganym działaniami zapobiegawczymi — środkami ekonomicznymi (zmniejszanie bezrobocia, kształtowanie struktur gospodarczych redukujących sposobność do popełniania przestępstw i czerpania z nich korzyści) oraz wychowawczymi (rodzina i szkoła); obronnymi i represyjnymi (skutecznie działająca policja, prokuratura i sądy, skuteczniejsze prawo

252 Więcej na ten temat w rozprawie doktorskiej autora.

karne); technikami środków obrony; wychowawczymi (resocjalizacja w zakładach karnych, opieka postpenitencjarna)²⁵³.

Badania naukowe wydają się właściwym sposobem przeprowadzenia diagnozy zjawiska przestępczości, dlatego aktywność badawcza zainicjowana na terenie gmin powiatu dąbrowskiego objęła także i tę problematykę, uwypuklając między innymi wiktyimizację mieszkańców oraz możliwości rozwiązywania problemów związanych z przestępczością. Zasięgnięto również opinii respondentów na temat dynamicznie rozwijającego się zjawiska cyberprzestępczości. O zagrożeniach związanych z cyberprzestępczością, uzależnieniach oraz cywilizacji wielowymiarowego ryzyka szeroko piszą w swojej publikacji Mariusz Zbigniew Jędrzejko, Mirosław Kowalski oraz ks. Bronisław Paweł Rosik. W opiniach tych autorów:

Być może za 200, 300 lat wiek XXI zostanie uznany za epokę uzależnień generujących liczne wielowymiarowe ryzyka, a może będzie początkiem znacznie szerszych problemów lub zaczątkiem refleksji, że masowo zmierzamy ku pułapkom uzależnieniowym, w wyniku czego obserwowane dziś negatywne trendy ulegną zahamowaniu. Może jest ich znacznie więcej, gdyż człowiek mimo upowszechnienia wiedzy, niemal masowej profilaktyki, coraz lepszego wykształcenia społeczeństw ma ogromny problem ze spożytkowaniem tego, co wie, ku dobru ogólniejszemu²⁵⁴.

Ponadczasowość przytoczonej refleksji w perspektywie badawczej nad wskazaną problematyką wydaje się bezsporna.

Diagnoza problemu przestępczości na terenie powiatu dąbrowskiego uwzględniała wiktyimizację respondentów. Pojęcie to definiowane jest jako działanie wyrządzającego komuś krzywdę, sprawiające, że dana osoba staje się jego ofiarą²⁵⁵. W celu uzyskania danych w omawianym obszarze ankietowanym w siedmiu gminach powiatu zadano pytanie: „Czy w ciągu ostatniego roku zostali oni pokrzywdzeni w wyniku jakiegokolwiek przestępstwa?”. Zestawienia dotyczące tej kwestii przedstawiono w tabeli 4.10.

²⁵³ <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/przestepczosc;3963635.htm> (dostęp: 1.04.2020).

²⁵⁴ M.Z. Jędrzejko, B.P. Rosik, M. Kowalski, *Uzależnienia behawioralne — wybrane aspekty*, Pułtusk-Warszawa 2015, s. 5–6.

²⁵⁵ <https://sjp.pwn.pl/slowniki/wiktyimizacja.html> (dostęp: 1.04.2020).

Tabela 4.10. Wiktyimizacja respondentów w ciągu ostatnich dwunastu miesięcy. Podział na gminy [%]

Pokrzywdzenie w wyniku przestępstwa w minionym roku	Dąbrowa Tarnowska	Szczucin	Olesno	Radgoszcz	Mędrzechów	Gręboszów	Bolesław	Powiat dąbrowski
brak odpowiedzi	0,5	1,5	—	—	—	—	—	0,5
tak	8,3	16,5	14,8	5,4	2,8	5,6	3,4	9,9
nie	91,2	82,0	85,2	94,6	97,2	94,4	96,6	89,5

Źródło: opracowanie własne.

Dane wskazują, że zdecydowana większość respondentów, bo aż 89,5%, najczęściej w gminach: Mędrzechów, Bolesław, Radgoszcz, Gręboszów oraz Dąbrowa Tarnowska w ciągu ostatnich dwunastu miesięcy nie doświadczyła przestępstwa. Blisko 10,0% ankietowanych, najczęściej w Szczucinie i Oleśnie, dotknęła taka sytuacja.

Badania potwierdziły również wyższy stopień wiktyimizacji w odniesieniu do kobiet niż mężczyzn. Doświadczenia związane z przestępstwem częściej dotyczyły osób młodszych w przedziale 18–34 lata niż objętej badaniami drugiej grupie wiekowej.

Problematyka badawcza uwzględniła też podejście respondentów do możliwości rozwiązania problemu przestępczości. Zestawienia procentowe udzielonych odpowiedzi w podziale na gminy powiatu dąbrowskiego przedstawia tabela 4.11.

Tabela 4.11. Możliwości rozwiązania problemu przestępczości, podział na gminy [%]

Sposoby rozwiązania problemu przestępczości	Dąbrowa Tarnowska	Szczucin	Olesno	Radgoszcz	Mędrzechów	Gręboszów	Bolesław	Powiat dąbrowski
brak odpowiedzi	1,5	—	1,2	—	2,8	—	—	0,8
dofinansowanie policji	34,3	33,8	38,3	29,7	33,3	55,6	20,7	34,7
wprowadzenie nowych inicjatyw w zakresie zapobiegania przestępczości	50,0	43,6	38,3	47,3	36,1	25,0	44,8	44,0

zachęcanie społeczeństwa do przeciwdziałania przestępczości	39,7	30,8	29,6	51,4	30,6	50,0	41,4	37,9
zmiana prawa karnego	42,2	54,1	39,5	44,6	36,1	55,6	41,4	45,2
zwiększenie uprawnień policji	24,5	30,1	28,4	31,1	19,4	44,4	20,7	27,8
zmiana modelu wychowania młodzieży	49,0	33,8	22,2	44,6	33,3	38,9	48,3	39,8
inne działania	0,5	2,3	—	4,1	5,6	—	3,4	1,7

Źródło: opracowanie własne.

W kontekście omawianego zagadnienia opinie respondentów okazały się zróżnicowane. Wśród najczęściej udzielanych odpowiedzi mieszkańcy wskazywali: zmianę prawa karnego — 45,2% (Gręboszów — 55,6%), wprowadzenie nowych inicjatyw w zakresie zapobiegania przestępczości — 44,0% (Dąbrowa Tarnowska — 50,0%), zmianę modelu wychowania młodzieży — 39,8% (Dąbrowa Tarnowska — 49,0%), zachęcanie społeczeństwa do przeciwdziałania przestępczości — 39,7% (Radgoszcz — 51,4%), dofinansowanie policji — 34,7% (Gręboszów — 55,6%). Za zwiększeniem uprawnień policji opowiedziało się 27,8% respondentów, z czego najwyższą wartość stwierdzono w gminie Gręboszów — 44,4%. Niewielka wartość — 1,7% dotyczyła zaproponowanych przez ankietowanych innych możliwości rozwiązywania problemu przestępczości. Wśród nich wymieniano: należyte realizowanie swoich obowiązków, szkolenie policji na wzorec Wielkiej Brytanii, zwiększenie patroli policyjnych. Dane w tym zakresie uzyskano w pięciu gminach: Mędrzechów — 5,6%, Radgoszcz — 4,1%, Bolesław — 3,4%, Szczucin — 2,3%, Dąbrowa Tarnowska — 0,5%.

W podziale na płeć odnotowano odmienne podejście respondentów do zagadnienia, chociażby co do wprowadzenia nowych inicjatyw w zakresie zapobiegania przestępczości: wartości odnoszące się do wskazań kobiet wyniosły 51,0%, natomiast mężczyzn 36,8%. Odwrotną sytuację odnotowano w innym wariantcie, czyli dofinansowania policji, na który wskazało 30,5% kobiet oraz 39,2% mężczyzn. W pozostałych opcjach odpowiedzi stwierdzono nieznaczne dysproporcje, a w wariantcie dotyczącym zmiany prawa karnego dane procentowe przedstawiały się niemal identycznie: 45,0% w odniesieniu do kobiet

i 45,4% do mężczyzn. W podziale ze względu na wiek stwierdzono różnice w udzielonych odpowiedziach dotyczących zwłaszcza zmiany prawa karnego, bowiem 49,3% osób w przedziale 35 i więcej zaznaczyło taką opcję przy 35,9% wartości badanych w przedziale 18–34 lata. Osoby starsze — 32,3% przychylniej podeszły do ewentualnego zwiększenia uprawnień policji niż młodszy respondenci — 17,7%. Podobnie w opcji dofinansowania policji, którą wskazało 38,1% ankietowanych w przedziale 35 i więcej lat oraz 27,1% w wieku 18–34 lata. Inaczej wynik przedstawiał się w kontekście odpowiedzi odnoszących się do wprowadzenia nowych inicjatyw w zakresie zapobiegania przestępczości. Ten wariant wskazywali młodszy respondenci — 54,1% przy 39,6% wartości w drugim przedziale wiekowym. W aspekcie pozostałych wariantów odpowiedzi nie stwierdzono istotnych różnic.

Perspektywa rozwiązywania problemu przestępczości stała się przedmiotem dociekań naukowych podczas indywidualnych wywiadów pogłębionych. Doświadczony samorządowiec odniósł się do przedmiotowej tematyki następująco:

Nigdy nie byłem zwolennikiem zastrzania kar. Skuteczniejszym wydaje się egzekwowanie, czyli bezwzględne i szybkie wymierzanie kary, a zatem dolegliwość bezwzględna. Powszechnie stosowany populizm legislacyjny jest bezsensowny i ma na celu jedynie zbijanie kapitału politycznego. Większość przepisów jest dobra i wymaga tylko bieżącego wdrażania stosownych korekt wobec zmieniającej się rzeczywistości społecznej. Mnożenie przepisów niczego nie zmienia poza zarobkiem pełnomocników. (IDI nr 2)

Podobne zdanie miał doświadczony oficer policji:

Zawsze uważałem, że nieuchronność kary jest dużo bardziej skuteczna od jej wysokości i bardziej wpływa na świadomość potencjalnego sprawcy. Dlatego zastrzanie kar niczego nie zmienia, gdyż przestępca musi być świadomy, że za popełnienie każdego czynu zostanie zatrzymany i rozliczony przez organy ścigania, dlatego ważniejsze jest, aby policji i innym służbom dać narzędzia w postaci jasnych i precyzyjnych przepisów względem sprawców przestępstw. (IDI nr 14)

Inny respondent:

Gdy mówimy o bezpieczeństwie i ochronie porządku publicznego, jestem zdecydowanym zwolennikiem stosowania surowych kar za napaść na policjanta. Musi istnieć świadomość, że funkcjonariusza się nie atakuje. (IDI nr 3)

Zdaniem kolejnego respondenta:

Przepisy należy dostosowywać do życia codziennego i do potrzeb ludzkich. W kontekście działalności policji uważam, że policjanci powinni mieć większe uprawnienia i podlegać bezdyskusyjnej ochronie prawnej. (IDI nr 4)

Analogiczny pogląd zaprezentował doświadczony samorządowiec.

Powinny zostać zwiększone uprawnienia policji i służb. Prawo musi stać murem za policjantem. Atak na policjanta nie może być tolerowany i tutaj muszą zostać podjęte strategiczne działania. (IDI nr 9)

Troska o zmianę modelu wychowania młodzieży pojawiła się w wypowiedzi jednego z proboszczów.

Ustawodawstwo musi się zmienić. Przepisy muszą być tak skonstruowane, żeby działania policji odbywały się bez wahań i nie narażały policjantów na przekroczenie uprawnień. Musi się zmienić stan dyscypliny w szkołach, postawa uczniów wobec nauczycieli i kadry oraz w miejscach publicznych. Mam tu na myśli respekt i poszanowanie prawa, a także godności innych osób. (IDI nr 6)

Wypowiedź przedstawiciela edukacji też nawiązywała do wychowania.

Monitorowanie zagrożeń przez odpowiednie służby odbywa się na bieżąco. Problemem jest jednak to, że brakuje narzędzi, które pozwoliłyby na pociągnięcie do odpowiedzialności rodziców za ewidentne zaniedbania wychowawcze. (IDI nr 16)

Z kolei na konieczność zmiany przepisów wskazał inny rozmówca.

Niestety, w wielu dziedzinach życia prawo mamy rozmyte. Niejednokrotnie ludzie z różnych względów boją się informować o jakichś problemach. Zgłaszanie jest źle kojarzone i czasochłonne. Społeczeństwo nie zna procedur. Myślę, że warto byłoby uświadamiać ludzi w kontekście obsługi potentata, na czym to polega, jakie są prawa itd. Istnieje przekonanie, że urzędnik, np. skarbowki czy prokurator, może wszystko i nie ponosi żadnej odpowiedzialności, zwłaszcza za popełnione błędy. Ponadto znajomości i koligacje rodzinne komplikują relacje społeczeństwa z władzą. [...] Przepisy powinny być bardziej przejrzyste. Na dzień dzisiejszy są one bardzo zagmatwane. Rozprawy sądowe czy dochodzenia trwają zbyt długo. Proszę zwrócić uwagę, że w trybie wyborczym odbywa się to zupełnie inaczej. Powinna się też zwiększyć ochrona prawna funkcjonariuszy państwowych z uwzględnieniem surowych kar, np. przy ataku na policjanta. (IDI nr 7)

Kontekst proceduralny został poruszony w wypowiedzi respondentki od kilkunastu lat udzielającej wsparcia rodzinie. Dostrzegła ona niejasność przepisów i procedur w niektórych sytuacjach, na przykład przy odebraniu dziecka.

Nie ma czytelnie określonego podziału kompetencji. Często zdarza się, że wszystko zależy od człowieka, czy ma odwagę podjąć decyzję. Policja, kuratorska służba sądowa oraz pomoc społeczna powinny realizować swoje zadania jako zespół, w którym od początku do końca wszyscy wiedzą, jakie są ich role. (IDI nr 13)

W innej wypowiedzi pojawił się aspekt zmian w służbach:

Osoba, która egzekwuje prawo i robi to zgodnie z zasadami etyki i obowiązującymi przepisami, powinna mieć ochronę prawną. W tym kontekście konieczna jest modyfikacja przepisów. Również czynniki finansowe i szkoleniowe w służbach powinny ulec zmianie. (IDI nr 15)

Kolejny respondent nawiązał do wadliwych przepisów oraz społeczeństwa obywatelskiego w procesie bezpieczeństwa.

Niejasno sformułowane przepisy utrudniają ich właściwą interpretację. Prawo powinno być zapisane w sposób klarowny, czytelny i mniej zagmatwany. Część aktów prawnych jest nieadekwatna do występujących realiów. [...] Nagłaśnianie inicjatyw i dostępnych narzędzi. Angażowanie obywateli w proces zapewnienia bezpieczeństwa. W państwie obywatelskim musimy dbać o wspólne dobro. Zmiana toku myślenia ludzi, np. zawiadamianie o negatywnych i niebezpiecznych sytuacjach. To nie jest donoszenie. Ponadto edukacja, tłumaczenie i zmiana podejścia obywatela do policjanta. Zmiany w procesie rekrutacji funkcjonariuszy, zatrudnianie osób, które wstępują do służb z powołania. Dobrym krokiem byłoby również organizowanie przez policję i samorząd spotkań dla młodzieży z udziałem osób po tzw. przejściach — próbach samobójczych, depresjach itd. (IDI nr 17)

Na bezwzględną potrzebę zmiany mentalności społeczeństwa wskazuje inny przedstawiciel samorządu:

Ludzie niechętnie dzielą się informacjami z policjantami. W ich świadomości jest zakorzenione przekonanie, że rozmowa z funkcjonariuszami to donosicielstwo. Myślę, że trzeba zintensyfikować działania w obszarze edukacji i tłumaczenia lokalnej społeczności, że bez jej udziału proces bezpieczeństwa nie będzie kompletny. (IDI nr 18)

Taki pogląd przedstawił też inny rozmówca:

Czasami słyszy się głosy, że podanie informacji policji to donosicielstwo. Ludzie nie są świadomi, że jest pomoc. Społeczeństwo musi się aktywować włączając w proces bezpieczeństwa. (IDI nr 22)

Kolejny respondent także nawiązał do postaw obywatelskich.

Działania prewencyjne minimalizują i ucinają w zarodku rozwój pewnych przestępstw, u nas natomiast jest różnie z respektowaniem obowiązujących przepisów. Obywatele krajów zachodnioeuropejskich wykazują większy szacunek dla siebie i wobec prawa. Podam tutaj przykład z życia wzięty. W Niemczech kierowca, który uszkodzi pojazd innemu uczestnikowi ruchu, np. na parkingu, nie mogąc wyjaśnić sprawy w danej chwili, zostawia za szybą karteczkę z danymi i numerem telefonu. W naszym kraju brakuje takich postaw obywatelskich lub występują one rzadko. Społeczeństwo obywatelskie uczestniczy w kreowaniu prawa i wspomaga służby państwowe. Silne państwo to takie, którego obywatele są zaangażowani w proces bezpieczeństwa. (IDI nr 19)

Niewystarczającą aktywność obywateli w proces bezpieczeństwa poddała ocenie respondentka zarządzająca jedną z instytucji w powiecie dąbrowskim. Jej zdaniem:

Procedury, które obowiązują, nie zawsze pozwalają na zastosowanie sankcji w danym przypadku. Społeczeństwo podchodzi stereotypowo do policji. Niechętnie dzieli się wiedzą o problemach, negatywnych sytuacjach czy też o osobach. Wielu robi to z przekory lub dla zasady. Według mnie bardzo ważna jest edukacja społeczeństwa. Odniosła się również do zagadnienia zmiany przepisów: Pozbawianie sprawców przestępstw majątków pochodzących z działalności przestępczej oraz weryfikacja luk prawnych. W tym aspekcie przepisy muszą ulec zmianie. (IDI nr 27)

Wprowadzenie inicjatyw w zakresie zapobiegania przestępczości zaakcentowała inna rozmówczyni, jednocześnie proponując

zintensyfikowanie działań w obszarze zapobiegania i uświadamiania, popularyzację pozytywnych postaw i zachowań, zwłaszcza u ludzi młodych. Systematyczne edukowanie społeczeństwa. Zabezpieczenie środków na te działania. (IDI nr 28)

W kontekście badań nad zjawiskiem przestępczości i kwestii skutecznego jej rozwiązywania respondenci poszczególnych gmin powiatu dąbrowskiego wykazywali zróżnicowane podejście. Zwracali

oni uwagę na większą skuteczność nieuchronności kary za popełnienie czynu zabronionego, jej bezwzględne egzekwowanie kosztem zaostrożenia. Ich zdaniem zjawiskiem utrudniającym wprowadzenie optymalnych rozwiązań prawnych jest powszechnie stosowany populizm legislacyjny ukierunkowany na uzyskanie kapitału politycznego. Zgodnie z ich oceną przepisy prawa powinny być precyzyjne, jasne, pozbawione luk prawnych, dostosowane do potrzeb ewaluującej rzeczywistości. Pojawiły się także postulaty wprowadzenia surowych kar za niektóre przestępstwa, chociażby za napaść na policjanta. W tym kontekście respondenci opowiedzieli się za zwiększeniem niektórych uprawnień funkcjonariuszy i ich bezwzględną ochronę prawną. Według opinii czynnikiem gwarantującym poprawność działania instytucji, w tym wypadku policji, jest jej odpowiednie finansowanie. Spora część respondentów zdecydowanie popiera wprowadzenie nowych inicjatyw w zakresie zapobiegania przestępczości. Na płaszczyźnie społecznej wyraźnie akcentowano aspekty dotyczące zmiany modelu wychowania młodzieży, respektu wobec obowiązującego prawa, poszanowania godności innych osób, a także możliwości pociągnięcia do odpowiedzialności rodziców za ewidentne zaniedbania wychowawcze. Respondenci krytycznie odnieśli się także do poziomu wiedzy społeczeństwa na temat przepisów i procedur oraz instytucjonalnych koligacji. Ich zdaniem obywatele powinni wykazywać większą inicjatywę w procesie zapewnienia bezpieczeństwa i swoimi postawami dążyć do modelu społeczeństwa obywatelskiego, które uczestniczy w kreowaniu prawa i wspomaga służby państwowe.

Jednym z rodzajów przestępczości jest cyberprzestępczość, oparta w głównej mierze na postępie cywilizacyjnym i nowoczesnych technologiach. W ocenie Mariusza Jędrzejki:

Polska (i nie tylko) pedagogika, etyka, psychologia oraz socjologia, gdy analizują rozwój otoczenia człowieka i jego samego w perspektywie nowych technologii oraz nowoczesnych modeli organizacji pracy, zauważają, że tempo przyspieszania jest na tyle duże, iż skutkuje koniecznością nieustannego nadążania za coraz to nowymi urządzeniami i aplikacjami, ukazując specyficzną cechę XXI wieku (i zapewne kolejnych): ciągle musimy się uczyć czegoś nowego, a pojęcie nauka permanentna jest absolutnym wymogiem utrzymania się w „nurcie życia”. Nieprzypadkowo też, dostrzegając wszystkie pozytywne następstwa zmian, stawiane są liczne pytania, z których jedno zachowuje szczególną aktualność: czy charakter tego rozwoju w jego wszystkich aspektach sprzyja człowiekowi?

Mamy bowiem wszelkie podstawy do mówienia o życiu w epoce, w której cywilizacja coraz bardziej wyprzedza kulturę, a znaczna część społeczeństwa nie potrafi uczestniczyć świadomie w konsumowaniu wytworów nowej kultury technicznej, zwłaszcza cyfrowej²⁵⁶.

Skala rozwoju zjawisk z użyciem nowych technologii i zaangażowania w ten proces człowieka jest imponująca. Jak wskazują dane: 1 minuta w internecie to: 973 tys. logowań do Facebooka, 3,7 mln wyszukiwań w Google, 25 tys. GIF-ów²⁵⁷ wysyłanych w Messengerze i 4,3 mln obejrzanych filmów na YouTube. Biznes nowych mediów systematycznie się rozwija, personalizacja reklam świetnie ukazuje, jak dobra materialnie dopasowują się do statusu społecznego²⁵⁸.

Dynamiczny rozwój nowych technologii sprawia zatem, że aktywność życiowa przenosi się do sieci, w której przekrój użytkowników jest zróżnicowany. Sporo osób korzysta z internetu w celach edukacyjnych, komunikacyjnych, zarobkowych lub z potrzeby rozwoju światopoglądu i ułatwienia codziennego funkcjonowania. Natomiast część osób wykorzystuje możliwości, jakie niesie rozwój kultury technicznej, do celów przestępczych lub do aktywności sprzyjającej hazardowi, a w jego następstwie do powstawania uzależnień i destrukcji życia społecznego i rodzinnego. Działalność przestępczą w sieci, do której wykorzystuje się komputery lub która odbywa się za pośrednictwem internetu, określamy mianem cyberprzestępczości. Cyberprzestępstwa są obecnie znacznie większym zagrożeniem niż kiedykolwiek, coraz więcej osób korzysta bowiem z internetu za pośrednictwem laptopów, telefonów i tabletów. Jest to najbardziej dochodowy biznes świata przestępczego. Cyberprzestępstwa przybierają różne formy, ale zwykle można je podzielić na dwie kategorie: jednorazowe przestępstwa, na przykład instalacja wirusa, który wykrada dane osobowe; regularne przestępstwa, na przykład cybernękanie, wyłudzenie pieniędzy, dystrybucja pornografii dziecięcej czy organizacja ataków terrorystycznych. Cyberprzestępstwa jak przestępstwa innego typu to domena kryminalistów, choć są one popełniane także przez osoby uzdolnione technicznie, które wykorzystują internet do własnych

256 M. Jędrzejko, *Od Cro-Magnon do Facebooka*, [w:] *Pułapki współczesności*, cz. 1. *Cyfrowi tubylcy — socjologiczne aspekty nowych technologii cyfrowych*, red. M. Jędrzejko, D. Morańska, Dąbrowa Górnicza-Warszawa 2013, s. 41.

257 https://pl.wikipedia.org/wiki/Graphics_Interchange_Format (dostęp: 2.04.2020).

258 K. Kudyba, *Edukator — materiały szkoleniowe*, Kraków 2019, s. 1.

celów. Cyberprzestępcy stosują różnorodne umiejętności, aby zdobywać dostęp do kont bankowych, kraść tożsamość, szantażować, defraudować pieniądze oraz nękać lub zastraszać użytkowników. Wykorzystują także komputery do tworzenia sieci botnet²⁵⁹ w celu przeprowadzania ataków DDoS²⁶⁰ na duże instytucje i firmy²⁶¹.

W omawianym nurcie badawczym uwypuklono zjawisko cyberprzestępczości. Respondentów poszczególnych gmin w powiecie dąbrowskim zapytano o rodzaj formy cyberprzestępczości, z jaką się zetknęli. Dane przedstawiono w tabeli 4.12.

Tabela 4.12. Kontakt respondentów z cyberprzestępczością w podziale na gminy [%]

Czy zetkną(ł) się Pan(i) z cyberprzestępczością?	Dąbrowa Tarnowska	Szczuńcin	Olesno	Radgoszcz	Mędzeczów	Gręboszów	Bolesław	Powiat dąbrowski
brak odpowiedzi	0,5	–	–	–	–	–	–	0,2
nękanie	15,7	7,5	23,5	20,3	2,8	11,1	3,4	13,8
straszenie, obrażanie	24,5	14,3	27,2	16,2	5,6	5,6	10,3	18,5
podszycanie się pod osoby trzecie	14,2	18,8	21,0	13,5	13,9	13,9	27,6	16,7
publikowanie obraźliwych komentarzy	34,3	21,8	22,2	36,5	22,2	16,7	13,8	27,3
publikowanie i rozsyłanie ośmieszających, nieprawdziwych informacji	16,2	12,8	16,0	17,6	8,3	5,6	10,3	14,2
wirtualna prostytutka	2,9	2,3	7,4	–	2,8	–	3,4	2,9
pornografa dziecięca	5,9	2,3	13,6	4,1	–	–	–	4,9
celowe zaognienie wymiany zdań pomiędzy użytkownikami w serwisach dyskusyjnych i społecznościowych (flaming)	7,8	6,8	9,9	10,8	2,8	2,8	–	7,3
uwodzenie dzieci (child grooming)	3,9	2,3	18,5	–	–	–	–	4,4
oszustwo internetowe	21,6	15,8	28,4	25,7	22,2	11,1	17,2	20,9
wyłudzenia danych	12,3	12,8	16,0	17,6	16,7	5,6	6,9	13,2
niechęć, wrogość wobec grup etnicznych	5,9	6,0	16,0	4,1	–	2,8	–	6,2

259 <https://www.avast.com/pl-pl/c-botnet> (dostęp: 2.04.2020).

260 https://dataspace.pl/assets/ddos_broszura_web.pdf (dostęp: 2.04.2020).

261 <https://www.avast.com/pl-pl/c-cybercrime> (dostęp: 2.04.2020).

nawoływanie do nienawiści	10,8	6,8	13,6	14,9	8,3	2,8	3,4	9,8%
obraza uczuć religijnych	11,8	11,3	17,3	12,2	13,9	2,8	3,4	11,6
handel narkotykami	1,5	1,5	8,6	2,7	–	–	–	2,4
publikowanie treści szkodliwych (obrazujących przemoc, nawołujących do samookaleczeń, samobójstw, treści pornograficznych)	5,4	6,0	4,9	6,8	5,6	–	–	5,1
inne formy cyberprzemocy/ cyberprzestępczości	–	–	1,2	–	–	–	–	0,2
nie spotkał(em/am) się z takimi zjawiskami	29,9	45,1	27,2	28,4	50,0	66,7	55,2	37,4

Źródło: opracowanie własne.

Według danych formy cyberprzestępczości, z którymi mieli styczność respondenci powiatu dąbrowskiego, dotyczyły w głównej mierze: publikowania obraźliwych komentarzy — 27,3%, oszustw internetowych — 20,2%, straszenia (obrażania) — 18,5%, podszywania się pod osoby trzecie — 16,7%, publikowania i rozsyłania ośmieszających oraz nieprawdziwych informacji — 14,2%, nękania — 13,8%, wyłudzenia danych — 13,2%, a także obraza uczuć religijnych — 11,6%. Rzadziej zetknęli się z nawoływaniem do nienawiści — 9,8%, celowym zaognianiem wymiany zdań pomiędzy użytkownikami serwisów dyskusyjnych i społecznościowych (*flaming*) — 7,3%, niechęcią czy też wrogością wobec grup etnicznych — 6,2%. Niewielu spośród ankietowanych wskazało na: publikowanie treści szkodliwych (obrazujących przemoc, nawołujących do samookaleczeń, samobójstw, treści pornograficznych) — 5,1%, pornografię dziecięcą — 4,9%, uwodzenie dzieci (*child grooming*) — 4,4%, wirtualną prostytutkę — 2,9% czy handel narkotykami — 2,4%. Wysoka wartość procentowa — 37,4% dotyczyła respondentów, którzy nie zetknęli się z zjawiskami cyberprzestępczości. Gminy, w których odnotowanie takiej sytuacji było najwyższe, to: Gręboszów — 66,7%, Bolesław — 55,2%, Mędrzechów — 50,0%. Najniższe z kolei odnosiły się do wartości uzyskanych w gminach: Szczucin — 45,1%, Dąbrowa Tarnowska — 29,9%, Radgoszcz — 28,4% oraz Olesno — 27,2%.

Dane ilościowe wskazują również, że 38,4% kobiet oraz 36,4% mężczyzn nie zetknęło się z cyberprzestępczością. W poszczególnych wariantach wartości procentowe kobiet i mężczyzn były zbliżone,

z wyjątkiem odpowiedzi dotyczącej oszustw internetowych i wyludzeń danych: odnotowane wartości były wyższe u kobiet o 4,6% w pierwszym z wymienionych wariantów oraz 4,9% w drugim. W podziale ze względu na wiek biorących udział w badaniach osób ustalono, że 31,5% ankietowanych w przedziale 18–34 lat oraz 40,0% w grupie 35 i więcej lat nie miało kontaktu z cyberprzestępczością. Tylko w nawoływaniu do nienawiści, pornografii dziecięcej, uwodzenia dzieci (*child grooming*) uzyskane wartości były wyższe w przedziale wiekowym 35 i więcej lat. W pozostałych opcjach wskazania przeważały w grupie wiekowej 18–34.

W trakcie badań poddano analizie wiktyimizację respondentów siedmiu gmin powiatu dąbrowskiego w kontekście cyberprzestępczości. Dane w tym zakresie zaprezentowano w tabeli 4.13.

Tabela 4.13. Wiktyimizacja respondentów – cyberprzestępczość w podziale na gminy [%]

Czy stał(a) się Pan(i) osobistie ofiarą cyberprzestępczości?	Dąbrowa Tarnowska	Szczućcin	Olesno	Radgoszcz	Mędzeczów	Gręboszów	Bolesław	Powiat dąbrowski
brak odpowiedzi	28,4	18,0	49,4	8,1	25,0	8,3	20,7	24,6
nękanie	0,5	–	1,2	4,1	–	2,8	–	1,0
straszenie, obrażanie	2,0	2,3	2,5	2,7	–	5,6	–	2,2
podszycanie się pod osoby trzecie	1,5	3,0	–	8,1	2,8	5,6	–	2,7
publikowanie obraźliwych komentarzy	2,5	1,5	–	5,4	–	–	–	1,9
publikowanie i rozsyłanie ośmieszających, nieprawdziwych informacji	0,5	–	–	–	–	–	3,4	0,3
wirtualna prostytutka	–	0,8	–	–	–	–	–	0,2
pornografia dziecięca	–	–	–	–	–	–	–	–
celowe zaognianie wymiany zdań pomiędzy użytkownikami w serwisach dyskusyjnych i społecznościowych (<i>flaming</i>)	–	–	–	–	–	–	–	–
uwodzenie dzieci (<i>child grooming</i>)	–	1,5	–	–	–	–	–	0,3
oszustwo internetowe	3,9	4,5	–	1,4	–	2,8	–	2,7
wyludzenie danych	0,5	1,5	–	1,4	–	2,8	–	0,8
niechęć, wrogość wobec grup etnicznych	–	–	–	–	–	–	–	–

nawoływanie do nienawiści	1,5	–	–	1,4	–	–	–	0,7
obraza uczuć religijnych	0,5	–	–	–	–	–	–	0,2
handel narkotykami	–	–	–	–	–	–	–	–
publikowanie treści szkodliwych (obrazujących przemoc, nawołujących do samookaleczeń, samobójstw, treści pornograficznych)	–	–	–	–	–	–	–	–
inne formy cyberprzemocy/ cyberprzestępczości	–	–	–	1,4	–	–	–	0,2
nie byłem/byłam ofiarą takich zachowań	60,8	69,2	48,1	71,6	72,2	80,6	75,9	64,9

Źródło: opracowanie własne.

Jak wynika z tabeli, większość respondentów powiatu dąbrowskiego — 64,9% nie padła ofiarą zachowań związanych z cyberprzestępczością. Najwyższe wartości w tym zakresie odnotowano w gminach: Gręboszów — 80,6%, Bolesław — 75,9%, Mędrzechów — 72,2%, Radgoszcz — 71,6% oraz Szczucin — 69,2%. Najniższe w Dąbrowie Tarnowskiej — 60,8% i Olesnie — 48,1%. Z analizy danych wynika również, że najczęściej wskazywane zjawiska, których ofiarami stali się respondenci, to: oszustwa internetowe — 2,7%, podszywanie się pod osoby trzecie — 2,7%, straszenie, obrażanie — 2,2%, publikowanie obraźliwych komentarzy — 1,9%. Najniższe wartości dotyczyły wirtualnej prostytucji — 0,2% i obrażania uczuć religijnych — 0,2%. Co do pornografii dziecięcej, celowego zaogniania wymiany zdań między użytkownikami w serwisach dyskusyjnych i społecznościowych (*flaming*), niechęci, wrogości wobec grup etnicznych, handlu narkotykami, publikowania treści szkodliwych (obrazujących przemoc, nawołujących do samookaleczeń, samobójstw, treści pornograficznych) nie odnotowano żadnych wskazań.

Badania wykazały niski stopień wiktyimizacji cyberprzestępczością zarówno kobiet, jak i mężczyzn: 62,9% kobiet oraz 67,0% mężczyzn nie padło ofiarą takich zachowań. Kobiety i mężczyźni nie wskazali także wariantów odpowiedzi dotyczących: pornografii dziecięcej, celowego zaogniania wymiany zdań między użytkownikami w serwisach dyskusyjnych i społecznościowych (*flaming*), niechęci, wrogości wobec grup etnicznych, handlu narkotykami, publikowania treści szkodliwych (obrazujących przemoc, nawołujących do samookaleczeń, samobójstw,

treści pornograficznych). W pozostałych przypadkach odpowiedzi respondentów obu płci ukształtowały się na zbliżonym poziomie.

Wiktyimizacja respondentów w kontekście cyberprzestępczości stała się również przedmiotem analizy w dwóch grupach wiekowych. W tym zakresie badania dowiodły, że 59,1% osób w przedziale 18–34 oraz 67,5% w grupie 35 i więcej lat nie doświadczyło jako ofiara zachowań związanych z cyberprzestępczością. W pozostałych wariantach różnice między dwoma przedziałami wiekowymi były niewielkie, a w przypadku: pornografii dziecięcej, celowego zaogniania wymiany zdań pomiędzy użytkownikami w serwisach dyskusyjnych i społecznościowych (*flaming*), niechęci i wrogości wobec grup etnicznych, handlu narkotykami oraz publikowania treści szkodliwych (obrazujących przemoc, nawołujących do samookaleczeń, samobójstw, treści pornograficznych) nie uzyskano odpowiedzi w żadnej z badanych grup wiekowych.

Zważywszy, iż zagrożenia w sieci są istotnym problemem społecznym, kolejne wyzwanie badawcze ukierunkowano na diagnozę preferencji respondentów w kontekście możliwych sposobów zapobiegania zagrożeniom w sieci. Uzyskane odpowiedzi umieszczono w tabeli 4.14.

Tabela 4.14. Możliwe sposoby zapobiegania zagrożeniom w sieci. Ocena respondentów powiatu dąbrowskiego w podziale na gminy [%]

Sposoby zapobiegania zagrożeniom w sieci	Dąbrowa Tarnowska	Szczuclin	Olesno	Radgoszcz	Mędziszew	Gręboszów	Bolesław	Powiat dąbrowski
brak odpowiedzi	1,5	2,3	11,1	–	–	–	–	2,5
przez organizowanie konsultacji społecznych, prelekcji w szkołach, spotkania w gminach, miastach i powiecie	50,0	48,1	33,3	40,5	44,4	66,7	34,5	46,0
propagowanie materiałów ostrzegających przed zagrożeniami	47,5	42,1	33,3	54,1	50,0	55,6	48,3	45,9
stosowanie oprogramowania i filtrów kontroli rodzicielskiej	52,0	47,4	25,9	58,1	50,0	63,9	48,3	48,6
poświęcanie czasu najbliższemu i rozmowa o ich aktywności w internecie	41,2	39,1	34,6	47,3	30,6	44,4	24,1	39,3

Sposoby zapobiegania zagrożeniom w sieci	Dąbrowa Tarnowska	Szczucin	Olesno	Radgoszcz	Mędzrechoń	Gręboszów	Bolesław	Powiat dąbrowski
współpraca z policją, zespołami wsparcia	27,9	30,1	27,2	28,4	22,2	47,2	27,6	29,2
organizowanie szkoleń tematycznych dla nauczycieli	21,6	28,6	17,3	31,1	19,4	16,7	13,8	22,9
propagowanie aktywnego trybu życia (sport, edukacja)	32,8	26,3	17,3	31,1	41,7	16,7	20,7	28,0
inne	2,5	3,0	—	2,7	—	—	3,4	2,0

Źródło: opracowanie własne.

Najczęstsze wskazanie to stosowanie oprogramowania i filtrów kontroli rodzicielskiej — 48,6%. Ta odpowiedź okazała się najpopularniejsza w gminie Gręboszów — 63,9%. Wśród możliwych sposobów mieszkańcy powiatu dąbrowskiego wskazywali również organizowanie konsultacji społecznych, prelekcji w szkołach, spotkań w gminach, miastach i powiecie — 46,0%. I w tym przypadku najwyższe wartości odnotowano w gminie Gręboszów — 66,7%. Na propagowanie materiałów ostrzegających przed zagrożeniami wskazało 45,9% ankietowanych w skali powiatu, z czego najwięcej ponownie w gminie Gręboszów — 55,6%. Stosunkowo wysokie wskazania — 39,3%, z czego najwięcej w gminie Radgoszcz — 47,3% odnotowano w kwestii poświęcania czasu najbliższym i rozmowy o ich aktywności w internecie. Wśród możliwych sposobów zapobiegania zagrożeniom w sieci 29,3% ankietowanych w powiecie dąbrowskim (najwięcej w Gręboszowie — 47,2%) wskazało współpracę z policją oraz zespołami wsparcia, z kolei na propagowanie aktywnego trybu życia (sport, edukacja) postawiło 28,0%, z czego 41,7% w Mędzrechowie. Odnośnie do organizowania szkoleń tematycznych dla nauczycieli preferencje respondentów kształtowały się w wysokości 22,9%, przy czym najwyższą wartość stwierdzono w Radgoszczy — 31,1%. Ankietowani w niewielkim zakresie — 2,0% zaproponowali inne warianty odpowiedzi: czytanie Pisma Świętego, karanie sprawców, odnajdywanie hejterów i pociąganie ich do odpowiedzialności, zakazywanie gier lansujących przemoc. Taka sytuacja miała miejsce w czterech gminach: Bolesław — 3,4%, Szczucin — 3,0%, Radgoszcz — 2,7%, Dąbrowa Tarnowska — 2,5%.

Poszczególne odpowiedzi przeanalizowano w kontekście płci respondentów. Znaczące różnice odnotowano w wariancie dotyczącym stosowania oprogramowania i filtrów kontroli rodzicielskiej: 54,0% kobiet oraz 43,0% mężczyzn oraz opcji poświęcania czasu najbliższym i rozmowy o ich aktywności w internecie: 45,0% wskazań respondentek i 33,3% respondentów. W kontekście wariantu współpracy z policją, zespołami wsparcia wartości procentowe odpowiedzi uzyskanych od kobiet kształtowały się na poziomie 35,4%. W przypadku mężczyzn wskaźnik ten wyniósł 22,7%. Różnice w pozostałych wariantach nie odbiegały od siebie znacząco. W podziale ze względu na wiek 48,3% osób starszych zdecydowało się na udzielenie odpowiedzi co do organizowania konsultacji społecznych, prelekcji w szkołach, spotkań w gminach, miastach i powiecie. Odpowiedzi młodszych respondentów w tym zakresie oscyływały na poziomie 40,9%. Spore różnice zanotowano w opcji dotyczącej propagowania materiałów ostrzegających przed zagrożeniami: 39,2% w pierwszej grupie wiekowej oraz 48,8% w drugim przedziale. W pozostałych wariantach nie stwierdzono istotnych dysproporcji między poszczególnymi grupami wiekowymi.

Perspektywa zagrożeń związanych z cyberprzestępczością została wyeksponowana w trakcie indywidualnych wywiadów z respondentami „znaczącymi”. Jedno z zagadnień odnosiło się do obaw mieszkańców gmin powiatu dąbrowskiego wobec negatywnych zachowań z użyciem nowych technologii. W tym kontekście doświadczony samorządowiec zamieszkały na terenie gminy Szczucin był zdania, że:

Większym problemem jest cywilizacja niż technologia. Mam tu na myśli wszechobecny Internet, bezkrytyczną dostępność do sieci, jak i dedykowane negatywne portale. Ofiary nowoczesnych technologii podzieliłbym na dwie grupy: pierwsza — najmłodsza, powszechnie narażona oraz druga — najstarsza, ogłupiana i otumaniana. Nowoczesne technologie i niewłaściwe z nich korzystanie mają wpływ na kształtowanie młodych ludzi, którzy niejednokrotnie nie potrafią funkcjonować bez Internetu. Internet stwarza również możliwości przyjmowania negatywnych postaw, prowadzenia ciągu myślowego wyjętego z realnej rzeczywistości. W cyberświecie dla mnie największym problemem jest to, że dzieci, które w nim funkcjonują, bardzo często myślą, że mają siedem żyć, gdy skończy się jedno, to pojawi się następne. (IDI nr 2)

W podobnym tonie odniósł się do problemu jeden z wójtów powiatu dąbrowskiego:

Tak, obawiają się. Mam na myśli przede wszystkim obawy rodziców o swoje dzieci w kontekście kontaktów ich pociech z pedofilami. Również zakupy przez Internet. Młode osoby radzą sobie i są świadome zagrożeń, starsze natomiast mają z tym problem. Biegłość w posługiwaniu się nowymi technologiami ma wpływ na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców lokalnej społeczności. (IDI nr 4)

Inny samorządowiec stwierdził:

Tak, obawiają się. Najczęściej oszustw internetowych, publikacji kompromitujących komentarzy i zdjęć oraz obraźliwych treści. Wśród młodych ludzi zwłaszcza te ostatnie są bardzo popularne, ponieważ mają własne społeczności, w których komunikują się na bieżąco. (IDI nr 5)

Osoba pełniąca w przeszłości funkcję kierowniczą w największym zakładzie na terenie Szczucina odpowiedziała na pytanie w następujący sposób:

Młodsza część społeczeństwa ma obawy i świadomość, że Internet w wielu obszarach stanowi zagrożenie, ponieważ regularnie z niego korzysta. W tej grupie zdarzają się oszustwa związane z płatnościami oraz obraźliwymi komentarzami. Starsi ludzie nie używają Internetu lub robią to rzadko. Ludzie w średnim wieku wykorzystują Internet w dobrym celu, nie dla hejtu, a z chęci zdobywania wiedzy. Traktują go jako ułatwienie życia, np. nawigacja w telefonie. (IDI nr 7)

W nieco innym tonie wypowiedział się doświadczony samorządowiec z terenu Radgoszczy:

Na przykładzie gminy Radgoszcz mogą powiedzieć, że od dziesięciu lat jest problem z lokalizacją nadajnika (przekaznika telefonii). Mieszkańcy Radgoszczy i Żdźar protestują, ponieważ nie chcą mieć nadajnika w pobliżu miejsca zamieszkania. Niektórzy ludzie wpływają na swoich sąsiadów i namawiają ich, aby przyłączyli się do protestów. Według pszczelarzy obecność nadajników sprawia, że pszczoły błędzą. Jeżeli chodzi o Internet czy też komunikatory, to występują przypadki oczerniania czy obraźliwych komentarzy. Sporadycznie mieszkańcy skarżą się na oszustwa przy zakupach internetowych. (IDI nr 8)

W odpowiedzi na zadane pytanie osoba pełniąca ważną funkcję w instytucji zajmującej się wsparciem dla rodzin wyraziła następującą opinię:

Pierwsze, co mi przychodzi na myśl, to kradzież danych. W tym aspekcie nie jesteśmy bezpieczni. Udostępniamy zdjęcia i wizerunki dzieci, które

dla nieuczciwych celów można zmienić. W sieci internetowej pojawia się hejt, a jego konsekwencją może być występowanie zdarzeń samobójczych. Dlatego ogromną rolę w procesie społecznym odgrywa szkoła. Kadra pedagogiczna powinna wyłapywać sygnały o negatywnych zachowaniach dzieci i młodzieży. Będąc w domu, młodzi ludzie potrafią skutecznie markować swoje zachowania, dlatego tak ważnym elementem jest komunikacja pomiędzy rodzicami i wychowawcami w szkole. Na co dzień zapomina się o takich banalnych kwestiach, jak wspólne spożywanie posiłków czy rozmowa, wpływających na scalanie rodziny. Czujność, właściwe wypełnianie obowiązku rodzicielskiego, wychowawczego i edukacyjnego może znacząco ograniczyć zachowania dysfunkcjonalne. (IDI nr 13)

Aspekt zdrowotny związany z nowymi technologiami poruszył jeden z młodszych samorządowców w powiecie dąbrowskim. Jego zdaniem:

Technologia 5G wiąże się z konsekwencjami zdrowotnymi, a ściślej ujmując rakotwórczymi. Korzystanie z komórek jest szkodliwe dla zdrowia pod względem radiologicznym. Wśród najczęściej występujących zagrożeń, których obawia się społeczność, wymieniłbym także włamania na portale, oszustwa internetowe oraz szkody wizerunku. (IDI nr 15)

Wizję eskalacji problemów związanych z nowymi technologiami przedstawił respondent piastujący w ciągu kilkunastu lat ważne stanowiska w samorządzie.

Cyberprzemoc stanowi coraz większe zagrożenie zarówno dla młodych, jak i starszych. Ludzie często sądzą, że są anonimowi w sieci, ale w rzeczywistości tak nie jest. Myślę, że problem będzie narastał. (IDI nr 22)

Podobne zdanie w kwestii poruszanej problematyki wyraziła osoba reprezentująca placówkę opiekuńczo-wychowawczą typu socjalizacyjnego:

W moim domu często porusza się temat dotyczący użycia nowych technologii. Po pierwsze, obawy dotyczą naszego zdrowia i zdrowia naszych dzieci. Wpływ technologii na życie z roku na rok będzie bardziej odczuwalny. Do największych zagrożeń zaliczam skutki zdrowotne oraz możliwość inwigilacji drugiego człowieka. (IDI nr 26)

Dyrektor samorządowej jednostki zarządzającej szkołami, przedszkolami i żłobkami nawiązał do uzależnień młodych osób:

Ludzie obawiają się kradzieży internetowych oraz uzależnienia dzieci i młodzieży od sieci. Niepokój wzbudza szeroko pojęta inwigilacja za pośrednictwem telefonów i smartfonów. (IDI nr 28)

W kontekście zagrożeń młodych ludzi swoje zdanie wyraziła respondentka kierująca instytucją odpowiedzialną za zdrowie mieszkańców i środowiska:

Tak, ludzie obawiają się współczesnych zagrożeń, takich jak: pornografia, uzależnienie od Internetu, internetowe znajomości/gry, szykanowanie w sieci. Rodzice często nie są świadomi, że kontakt ich dzieci z nowocześnie technologią zatracą u nich zdolność analizy, skupienia się na czynności, wyciągania wniosków, np. praca/zabawa z tabletem, która ukierunkowuje użytkowników głównie na obraz, bez analizy treści. Nowe technologie pochłaniają mnóstwo czasu i energii, zwłaszcza gry, które odciągają dzieci, młodzież, a często dorosłych od innych zajęć/obowiązków oraz aktywności fizycznej. (IDI nr 27)

Na negatywny aspekt nowych technologii wskazał były samorządowiec, aktualnie prowadzący własną działalność gospodarczą:

Już wiele razy w naszej społeczności tzw. hejt, anonimowość w mediach, bezpardonowy atak doprowadził do tragedii. Manipulowanie zachowaniami ludzi młodych powodowało w szkołach wiele trudności wychowawczych. Statystyka zdarzeń potwierdza tę tezę. Zachowania i zagrożenia, jakie wynikają z nieodpowiedzialnego korzystania z nowoczesnych środków porozumiewania się, pozostają w dużej części bez kontroli rodzicielskiej i w zasadzie wszystkich innych instytucji z uwagi na anonimowość, ilość korzystających, trudność w identyfikacji osób odpowiedzialnych. Zagrożeniem jest anonimowe nękanie dużej ilości osób, co prowadzi do nerwic i stwarza coraz więcej problemów psychologicznych. (IDI nr 23)

Odminną opinią odnośnie do wpływu nowych technologii podzielił się duchowny.

Nie spotkałem się tutaj z obawami ludzi dotyczącymi, np. robienia zakupów przez Internet czy też działań szkodliwych. Sporadycznie się pojawiają. Zdarza się czasem również szkalowanie, ale z reguły odbywa się to pod wpływem chwili lub jest to osobista odpowiedź na niezrozumienie czy rezultat personalnych animozji. (IDI nr 6)

W podobnym tonie do problemu odniosła się osoba zarządzająca placówką edukacyjną.

Mieszkańcy obawiają się w niewielkim stopniu, ponieważ mają słabą świadomość problemu. Najbardziej dokuczliwe są wyłudzenia danych, ataki hakerskie czy modne w ostatnim czasie alarmy bombowe przesyłane do szkół za pośrednictwem sieci. Wśród zachowań uczniów zwróciłabym uwagę na szykanowanie za pomocą mediów społecznościowych. Dzieci nie zdają sobie sprawy, że ich działania niekiedy mają znamiona przestępstwa. Nie są również świadome, że dane w sieci się odkładają i mogą być dostępne po latach. (IDI nr 16)

Z kolei inny przedstawiciel sektora edukacyjnego stwierdził:

Spółeczeństwo czy też środowisko dąbrowskie było zawsze otwarte na nowości technologiczne. Powodem tego jest fakt, że sporo osób przebywało lub ma rodziny w USA. Z uwagi na to, że Stany Zjednoczone Ameryki Północnej są bardzo dobrze rozwiniętym państwem, zwłaszcza w kontekście technologicznym, nowości i nowinki pojawiały się tutaj, na terenie Powiśla Dąbrowskiego wcześniej i szybciej niż w innych regionach. Myślę, że oprócz tych pospolitych zagrożeń związanych z wykorzystaniem Internetu, takich jak oszustwa internetowe czy hejt inne raczej nie stanowią szczególnego niebezpieczeństwa. (IDI nr 19)

Przedstawione opinie wskazują na wieloaspektowe postrzeganie przez „znaczących” respondentów cyberprzestępczości i nowoczesnych technologii. Głównym wydaje się pogląd, że ich niekontrolowany i ekspansywny rozwój prowadzi do negatywnych skutków społecznych i wychowawczych, zwłaszcza w odniesieniu do dzieci i młodzieży. Wśród czynników o znaczeniu pejoratywnym respondenci najczęściej wymieniają: wszechobecny internet, bezkrytyczną dostępność do sieci i absorbujące uwagę młodych osób negatywne portale. W ocenie osób „znaczących” internet wpływa na kształtowanie młodych ludzi i negatywnych podstaw, a biegłość w posługiwaniu się nowymi technologiami istotnie przekłada się na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców. Wśród zagrożeń respondenci zwracali uwagę na oszustwa internetowe, publikacje kompromitujących komentarzy i zdjęć oraz obraźliwych treści. Według nich niepokojąco eskaluje zjawisko bezkrytycznego udostępniania zdjęć i wizerunków młodych osób oraz hejt, którego najtragiczniejszymi konsekwencjami są zachowania suicydalne. Niepokój wzbudzają nasilające się uzależnienia wśród dzieci i młodzieży: pornografia, zaburzone korzystanie z internetu, internetowe znajomości/gry, szykanowanie w sieci. Wspomniano także o nieświadomości rodziców na temat zagrożeń, jakie wywołuje

nadmierny kontakt z nowymi technologiami: zmniejszeni zdolności skupienia się i wyciągania wniosków, pochłanianie czasu i energii — odciąganie dzieci, młodzieży, a często i dorosłych od innych zajęć, obowiązków oraz aktywności fizycznej. Zdaniem respondentów niebagatelną rolę w procesie społecznym związanym z rozwojem nowych technologii odgrywa kapitał pedagogiczny, a także komunikacja między rodzicami a wychowawcami placówek edukacyjnych oraz właściwe wypełnianie obowiązku rodzicielskiego. Takie działania mogą znacząco ograniczyć przyczyny i rozwój zachowań dysfunkcyjnych.

Badani dostrzegli także pozytywne aspekty rozwoju nowoczesnych technologii i internetu, takie jak zdobywanie wiedzy, komunikowanie się, zdalną edukację czy też pracę lub ułatwianie życia poprzez wykorzystywanie nowoczesnych urządzeń²⁶².

Niewątpliwym walorem badań jakościowych jest ich uzupełniający charakter. Analiza ich wyników potwierdziła, że respondenci pogłębianych wywiadów indywidualnych znacząco poszerzyli informacje uzyskane w badaniach ilościowych, udowadniając tym samym trafność postawionych hipotez. Według tych założeń objęci badaniami mają wiedzę o przestępstwach, a także są świadomi działań zapobiegawczych wpływających na wzrost poczucia ich bezpieczeństwa. Ich zdaniem ponadto cyberprzemoc, zachowania z użyciem internetu i sieci telekomunikacyjnych postrzegane są jako dynamicznie rozwijające zagrożenia mające wpływ na bezpieczeństwo lokalnej społeczności.

4.3. Postrzeganie policji w społeczności gmin powiatu dąbrowskiego

Jedną z grup dyspozycyjnych odpowiedzialną za zapewnienie bezpieczeństwa i porządku jest policja. Z punktu widzenia socjologii jest traktowana jako instytucja społeczna o określonym zakresie działania, którą cechuje hierarchiczna struktura. Wśród czynników sprawności działania policji jako instytucji społecznej znajdują się: racjonalny podział pracy i racjonalna jej organizacja wewnętrzna; stopień depersonalizacji i obiektywizacji czynności (uniezależnienie czynności od interesów i osobistych dążeń osób danej instytucji);

262 Więcej na ten temat w rozprawie doktorskiej autora.

uznanie i zaufanie, jakim cała zbiorowość darzy pracowników danej instytucji; sposób włączenia w cały system instytucji państwowych i społecznych istniejących w danej zbiorowości. Policja jest instytucją nowoczesną, mobilną, zdolną do zmian, modyfikacji. Wykonuje czynności na polecenie sądu, prokuratury, organów administracji państwowej i samorządu terytorialnego: operacyjno-rozpoznawcze, dochodzeniowo-sledcze i administracyjno-porządkowe²⁶³. Z prawno-punktu została powołana do wykonywania wyznaczonych przez prawo zadań państwowych. Prawodawca określił jej zadania w licznych aktach prawnych. Jednym z podstawowych zadań wyznaczonych w ustawie o Policji jest inicjowanie i organizowanie działań mających na celu zapobieganie popełnianiu przestępstw i wykroczeń oraz zjawiskom kryminogennym i współdziałanie w tym zakresie z organami państwowymi i organizacjami społecznymi²⁶⁴. Regulacje prawne precyzują, kto może wykonywać funkcje określone w policyjnych strukturach. W Polsce musi to być osoba, która nie została skazana prawomocnym wyrokiem, nie miała konfliktu z prawem. Nie może ona pełnić funkcji społecznych pozostających wobec siebie w prawnej i moralnej sprzeczności, na przykład ważna osobistość struktur przestępczych nie może pełnić jednocześnie funkcji funkcjonariusza dochodzeniowo-sledczego. Niekaralność oraz pozytywny (przynajmniej na poziomie przeciętnym) wizerunek odgrywanych ról społecznych jest warunkiem przystąpienia i pozostania w policji. Prawo reguluje w pełnym zakresie wymagania co do wzoru osobowego kandydatów do tego zawodu, sposobu odgrywania tych ról czy zasad współżycia społecznego, określając także sposoby takiego postępowania, aby policja była gwarantem praworządności²⁶⁵.

W trakcie badań dokonano analizy kilku aspektów związanych z funkcjonowaniem policji. Jednym z nich była ocena mieszkańców powiatu dąbrowskiego obejmująca podstawowe zadania tej formacji. Ankietowanym zaproponowano dziewięć wariantów odpowiedzi, uwzględniających najbardziej istotne zadania realizowane przez funkcjonariuszy. Jako główne zadanie respondenci badań ilościowych najczęściej wskazywali na zatrzymywanie sprawców przestępstw — 64,8%

263 E. Moczuk, *Policja*, s. 38.

264 B. Hołyst, *Policja na świecie*, 2013, s. 110.

265 E. Moczuk, *Policja*, s. 116.

(Mędrzechów — 77,8%), patrolowanie ulic — 56,3% (Dąbrowa Tarnowska — 65,7%), zatrzymywanie nietrzeźwych kierowców — 45,9% (Gręboszów — 58,3%), zapobieganie przestępstwom — 45,0% (Mędrzechów — 50,0%) oraz udzielanie pomocy ofiarom przestępstw — 42,5% (Gręboszów — 61,1%). Najmniej respondentów — 0,7% w skali powiatu, w dwóch gminach (Dąbrowa Tarnowska — 1,0% i Szczucin — 1,5%), wskazało na konieczność skoncentrowania aktywności policji na innych zadaniach, między innymi „ochronie w Internecie”, „karaniu za nieprawidłowe parkowanie (Dąbrowa Tarnowska — ul. Zielona)”, „reagowanie na zakłócenia ciszy nocnej — wesela (Dwór Czernia — Dąbrowa Tarnowska)”, oraz „robieniu swojej roboty” i „skupianiu się na swoich obowiązkach”. Analizując odpowiedzi ze względu na płeć oraz wiek respondentów, nie stwierdzono istotnych różnic.

W trakcie badań ilościowych respondenci określili także, kto powinien wspierać policję w działaniach na rzecz bezpieczeństwa. Większość ankietowanych — 82,0% (Gręboszów — 91,7%) wymieniła władze lokalne. Sporo uznało, że takiego wsparcia powinni udzielać mieszkańcy — 50,1% (Gręboszów — 69,45), media — 36,9% (Gręboszów — 47,2%) oraz szkoły — 35,1% (Gręboszów — 75,0%). Najmniej zaznaczyło wariant odpowiedzi: „ktoś inny” — 2,9% (Bolesław — 6,9%), wskazując na stowarzyszenia i fundacje. W analizach odnoszących się do płci respondentów nie stwierdzono istotnych różnic, z wyjątkiem wariantu odpowiedzi: „media”, tu wyższą o 8,5% wartość odnotowano w przypadku kobiet. W podziale ze względu na wiek rozbieżności na korzyść ankietowanych starszej grupy wiekowej dotyczyły dwóch opcji: „mieszkańcy” — 53,4% (przedział wiekowy 18–34 lata — 42,5%) oraz „kościół” — 26,0% (18–34 lata — 18,8%).

Odpowiedzi ankietowanych poddano także analizie w kontekście źródeł, z jakich czerpią wiedzę o policji. Wśród najczęściej wymienianych pojawiły się internet — 72,3% (Radgoszcz — 82,4%) i telewizja — 68,3% (Mędrzechów — 77,8%). Nieco rzadziej badani wskazywali jako źródło radio — 37,3% (Radgoszcz — 50,0%) oraz obiegowe opinie i plotki — 34,1% (Szczucin — 51,1%). Najmniej zdecydowało się na wskazanie na inne źródła (relacje znajomych) — 0,3% (Gręboszów — 2,8%). W podziale ze względu na płeć wartości procentowe uzyskane w poszczególnych wariantach oscyływały na podobnym poziomie zarówno u kobiet, jak i mężczyzn, z wyjątkiem odpowiedzi:

„z telewizji” — wskazania kobiet okazały się o 7,9% wyższe niż wartości odnoszące się do odpowiedzi mężczyzn. Podobnie odnośnie do opcji „z obiegowych opinii i plotek”, z tym że tu różnica wyniosła 6,2% z przewagą u kobiet. Analizy w kontekście wieku respondentów wykazały znaczące różnice tylko w dwóch przypadkach odpowiedzi: „z Internetu” — różnica 10,4%, większość wskazań respondentów w przedziale wiekowym 18–34 lata, oraz „ze spotkań, konsultacji społecznych, debat z udziałem policji i mieszkańców” — wyższą wartość o 7,3% stwierdzono w przedziale wiekowym 35 i więcej lat.

Analiza zagadnień odnoszących się do oceny policji uwzględniła problem braku kontaktu i współdziałania z tą formacją. Zdaniem sporej grupy respondentów taki stan rzeczy jest determinowany przez: zawiłe procedury policyjne — 39,5% (Gręboszów — 61,1%), możliwość zemsty ze strony sprawców — 38,3% (Radgoszcz — 52,7%) oraz brak zaufania do policji lub jej poszczególnych osób — 31,4% (Szczucin — 42,9%). Należy zaznaczyć, że dla 15,0% (Mędrzechów — 30,6%) ankietowanych kontakt i współdziałanie z policją nie jest problemem. Najmniej respondentów powiatu dąbrowskiego — 1,0% (Gręboszów — 5,6%) zdecydowało się na wskazanie wariantu odpowiedzi „inne”, wymieniając takie powody: ujawnianie danych zgłaszającego oraz osobisty uraz do policjantów. W analizach odwoływających się do odpowiedzi kobiet i mężczyzn tylko w jednym przypadku — „zawiłe procedury” zauważono istotną, bo 8,2%, różnicę na korzyść respondentów. W pozostałych przypadkach wartości ukształtowały się na zbliżonym poziomie. W kontekście wieku respondentów nie stwierdzono znaczących dysproporcji w wartościach procentowych odpowiedzi ankietowanych poszczególnych przedziałów, z wyjątkiem wariantu „możliwość konfrontacji ze sprawcą przestępstw”, tu wyższe wskazanie o 6,2% dotyczyło grupy wiekowej 35 i więcej lat.

Respondenci ocenili także aktywność funkcjonariuszy policji w ramach służby zewnętrznej, a ściślej częstotliwość patrolowania okolicy miejsca zamieszkania badanych mieszkańców. Zdaniem 39,3% (Bolesław — 44,8%) ankietowanych aktywność funkcjonariuszy jest przeciętna, a według 32,2% (Gręboszów — 58,3%) patrolujący funkcjonariusze to rzadki widok. W aspekcie płci respondentów częściej negatywnie oceniały kobiety. Podobne podejście zaprezentowali respondenci w przedziale wiekowym 18–34 lata.

W badaniach podjęto tematykę dotyczącą relacji społeczności lokalnej z policją. Ankieterom zapytano o stan wiedzy o dzielnicowym. Większość — 57,2% (Dąbrowa Tarnowska — 70,1%) nie wie, kto jest dzielnicowym w miejscu ich zamieszkania. Odmiennie stwierdziło 42,3% ankieterom, najwięcej w gminach Gręboszów i Mędrzechów — po 66,7%. Ze względu na płeć odpowiedzi kobiet i mężczyzn ukształtowały się podobnie i wskazują na nieznamość policjanta, który pełni służbę jako dzielnicowy. Analogicznie w przedziale wiekowym 18–34 lata — częściej niż ankieterom w grupie wiekowej 35 i więcej lat potwierdzili taki stan rzeczy.

Kolejny wątek badawczy określał stopień zaangażowania policji w życie lokalnych społeczności. Według uzyskanych danych — 41,3% respondentów uznało, że policja na zadowalającym poziomie angażuje się w życie lokalnych społeczności. W poszczególnych gminach dane dotyczące tej kwestii przedstawiały się następująco: Gręboszów — 63,9%, Radgoszcz — 62,2%, Mędrzechów — 50,0%, Dąbrowa Tarnowska — 42,6%, Szczucin — 30,8%, Olesno — 28,4%, Bolesław — 24,1%. Inny pogląd wyraziło 29,2% ankieterom, którzy wskazali na raczej niewystarczającą aktywność policji. Wartości procentowe tego wariantu odpowiedzi w badanych gminach wyniosły: Bolesław — 48,3%, Olesno — 38,3%, Dąbrowa Tarnowska — 28,4%, Szczucin — 26,3%, Radgoszcz — 25,7%, Mędrzechów — 25,0%, Gręboszów — 19,4%. W kontekście omawianej problematyki ankieterom w 15,0% w skali powiatu wyrazili swoje niezdecydowanie. Rozkład danych w tym zakresie w poszczególnych gminach ukształtował się na następującym poziomie: Szczucin — 24,1%, Bolesław — 20,7%, Dąbrowa Tarnowska — 13,7%, Olesno — 13,6%, Gręboszów — 11,1%, Radgoszcz — 8,1%, Mędrzechów — 5,6%. Spośród respondentów 7,4% zdecydowanie wskazała na nieangażowanie się policji w życie lokalnej społeczności. W tym kontekście uzyskano dane w pięciu gminach Powiśla: Szczucin — 13,5%, Dąbrowa Tarnowska — 8,3%, Mędrzechów — 8,3%, Olesno — 4,9% oraz Radgoszcz — 2,7%. Natomiast 6,6% ankieterom odpowiedziało „zdecydowanie tak”. W poszczególnych gminach wartości procentowe odnoszące się do tej kwestii badawczej przedstawiały się następująco: Olesno — 13,6%, Mędrzechów — 8,3%, Bolesław — 6,9%, Dąbrowa Tarnowska — 6,4%, Gręboszów — 5,6%, Szczucin — 5,3%, Radgoszcz — 1,4%. W podziale na płeć i wiek nie odnotowano istotnych różnic w odpowiedziach

kobiet i mężczyzn, jak też osób w badanych grupach wiekowych. Z przeprowadzonych analiz wynika zatem, że zdania respondentów w tym zakresie były podzielone. Niemniej jednak, uwzględniając przedstawione wartości procentowe, można przyjąć, że aktywność policji w odniesieniu do omawianej tematyki utrzymuje się na przyzwoitym poziomie.

Ostatni obszar aktywności, który poddano ocenie mieszkańców powiatu dąbrowskiego w badaniach ilościowych, obejmował znane formy działań policji. Respondentom zaproponowano pięć wariantów odpowiedzi, a także umożliwiono wskazanie innej, niewymienionej w ankiecie formy aktywności. Ankietowani najczęściej decydowali się na wybór odpowiedzi: „spotkania w szkołach z rodzicami i nauczycielami” — 66,8% (Mędrzechów i Gręboszów — 77,8%), „udział w uroczystościach patriotycznych i państwowych” — 51,1% (Dąbrowa Tarnowska — 71,1%) oraz zajęcia z młodzieżą (prelekcje, pogadanki, debaty) — 38,6% (Radgoszcz — 51,4%). Z kolei najrzadziej — 1,3% (Olesno — 4,9%) respondenci wskazywali na inne formy aktywności: „udział w spotkaniach zespołów interdyscyplinarnych, akcje trzeźwy poranek i prędkość oraz lekceważenie problemów mieszkańców”. W trakcie analizy odpowiedzi kobiet i mężczyzn nie stwierdzono istotnych różnic. Natomiast w podziale ze względu na wiek wystąpiły rozbieżności na poziomie 6,4% w przypadku odpowiedzi „zajęcia z młodzieżą (prelekcje, pogadanki, debaty)” na korzyść grupy wiekowej 18–34 lata oraz w wariancie „spotkania w szkołach z rodzicami i nauczycielami”, gdzie o 5,4% wyższe wskazania odnotowano w przedziale wiekowym 35 i więcej lat.

Aktywność i inicjatywy realizowane przez funkcjonariuszy policji na rzecz lokalnych społeczności uwzględniono w badaniach jakościowych. Respondenci pogłębionych wywiadów indywidualnych zaprezentowali swoje podejście do formacji i jej instytucjonalnego zbliżania do otoczenia społecznego.

Jeden z respondentów tak odniósł się do omawianych kwestii:

Policję postrzegam dobrze, chociaż ilość osób przeznaczona do służby bezpośredniej jest zbyt mała. Nie wszyscy policjanci są przygotowani do jej pełnienia zarówno pod względem wykształcenia, jak i samego podejścia. Nie wypowiadam się na temat uzbrojenia i wyposażenia, ponieważ nie mam wiedzy w tym aspekcie. Ludzie nie postrzegają policji źle.

Obiektywną optykę społeczności lokalnej o tej formacji mogą zakłócać działania prasowe w kontekście sprawy Iwony C. Jak w każdej społeczności istnieje grupa ludzi, która z założenia ma negatywne podejście do policji. (IDI nr 2)

Wypowiedział się też na temat inicjatyw realizowanych przez policję oraz instytucjonalnego zbliżania się do społeczeństwa:

Powinno się zintensyfikować działania w tym obszarze. Debaty społeczne, działania profilaktyczne to dobry kierunek. Moim zdaniem policjanci powinni być również obecni w strukturach zarządzania kryzysowego na każdym szczeblu samorządowym. (IDI nr 2)

Pogląd na ten temat przedstawił duchowny z gminy Szczucin.

Muszą być, muszą pracować i są potrzebni. Słyszysz się głosy, że niektórzy policjanci unikają problematycznych spraw. Wolą stać na drodze, niż zająć się np. łobuzami. (IDI nr 3)

W kontekście inicjatyw realizowanych przez policję zauważył zaś:

Jest to potrzebne i pomocne. Zwłaszcza spotkania policjantów z najmłodszymi przynoszą efekty. Dzieci po takich pogadankach czy prelekcjach opowiadają i przedstawiają osobę policjanta w pozytywnym świetle. Takie spotkania ocieplają wizerunek policji. (IDI nr 3)

Ocenę policji wystawił także samorządowiec z gminy Bolesław.

Policja oceniana jest na względnym poziomie. Można by powiedzieć, że na zadowolającym. Policja powinna skupić się jednak w większej mierze na uświadamianiu, tłumaczeniu i pouczaniu. (IDI nr 4)

Respondent ten odniósł się również do podejmowanych inicjatyw:

Pogawędki w szkołach, kontakt dzielnicowego, obecność komendantów policji na sesjach Rady Gminy. Społeczeństwo to docenia. (IDI nr 4)

Do poruszonej tematyki odniósł się samorządowiec z gminy Mędrzechów:

Ja postrzegam pozytywnie. Ludzie ogólnie też postrzegają dobrze. Zdarzają się wyjątki negatywnych opinii, np. wyrażone przez kogoś, kogo policja w jakiś sposób ukarała. (IDI nr 5)

Pozytywnie ocenił też inicjatywy wprowadzane przez policję:

Bezapelacyjnie tak. Społeczeństwo to docenia. (IDI nr 5)

Według proboszcza parafii w gminie Szczucin:

Policja ma dobrą opinię, aczkolwiek proces Iwony C., aresztowanie policjantów miało i ma wpływ na ocenę. Nie przekreśliło to jednak policji. Nie spotkałem się z radykalnie negatywną oceną pracy policji ze strony mieszkańców powiatu. Dobra ocena jest powszechna. (IDI nr 6)

Ten sam respondent odniósł się do działań profilaktycznych policji:

Sądzę, że przedstawianie spraw mających znaczenie i stanowiących zagrożenie dla dzieci i rodziców, np. dotyczących zagrożeń w sieci, ma znaczenie. To pomaga i otwiera oczy ludziom, uświadamia im, że może się coś złego przytrafić. Działania „odblask” uświadamiają i ratują życie. Ludzie są wdzięczni za te akcje. (IDI nr 6)

Zdaniem innego respondenta reprezentującego środowisko seniorów w gminie Szczucin:

Od kilku lat zachodzą zmiany. Policjanci są bardziej widoczni na ulicach. Policja działa na przyzwoitym poziomie. Taka też jest ocena społeczeństwa. Oczywiście znajdują się i takie osoby, które są niezadowolone z pracy policjantów, bo na przykład zostali ukarani przez nich mandatem. (IDI nr 7)

Rozmówca ten pozytywnie odniósł się do realizowanych inicjatyw:

Tak, służą. Seniorzy w trakcie spotkań z policjantami poczuli się dowartościowani tym, że policja nimi się interesuje. Przez takie spotkania są bardziej świadomi zagrożeń. Ociepla się również przy tym wizerunek policji. (IDI nr 7)

W kontekście omawianego zagadnienia wypowiedział się respondent na co dzień mieszkający i pracujący w gminie Radgoszcz.

Społeczeństwo oczekuje dialogu, profilaktyki, udziału dzielnicowych w zebraniach wiejskich. To spełnia ich oczekiwania. Ponadto ludzie chcą mieć większy dostęp do informacji o akcjach prowadzonych przez policję. Ważna jest też dla nich obecność funkcjonariuszy policji w terenie. Policjanci powinni być widoczni tam, gdzie występują problemy, chuligaństwo, kradzieże z włamaniem. Ludzie są zdania, że nie zawsze karanie przynosi oczekiwane efekty. W świadomości społecznej istnieje próg tolerancji. Za pierwsze wykroczenie można pouczyć, każde następne karać. (IDI nr 8)

Pozytywną ocenę policji wystawił rozmówca z terenu gminy Dąbrowa Tarnowska.

Mam dobre zdanie na temat policji. Działanie policji sukcesywnie zmierza w jeszcze lepszym kierunku. Opinia na temat tej formacji jest taka, że przybywa nie tylko z interwencją, ale udziela pomocy w sprawach społecznych i życiowych. (IDI nr 9)

Odniośł się również do przedsięwzięć realizowanych na rzecz społeczeństwa:

Działania te mają bardzo pozytywny wymiar i służą zarówno dzieciom, młodzieży, jak i dorosłym. Zbliżanie policji i społeczeństwa wpływa na ulepszenie możliwości rozwiązywania problemów społecznych, a także ociepla wizerunek policji. (IDI nr 9)

W kontekście postrzegania policji osoba zarządzająca placówką edukacyjną na terenie gminy Szczucin stwierdziła:

Uważam, że policja rzetelnie wypełnia swoje obowiązki, stara się współpracować z instytucjami. Jednakże w społeczeństwie funkcjonuje stereotyp policjanta, który jest nastawiony na karanie mieszkańców mandatami. Społeczeństwo często nie chce współpracować z organami policji, nie wierząc w ich skuteczność. (IDI nr 10)

Na pytanie, czy inicjatywy realizowane na terenie objętym badaniami służą instytucjonalnemu zbliżaniu policji i jej otoczenia społecznego, respondentka ta odpowiedziała krótko: „Z pewnością tak” (IDI nr 10).

Doświadczony pedagog i nauczyciel z terenu gminy Szczucin udzielił następującej wypowiedzi:

W ciągu ostatnich lat więcej jest osób mających dobre zdanie o policjantach. Pracę policji postrzegam poprzez skuteczność działania, gotowość do pomocy mieszkańcom, a także przygotowanie do pełnienia swoich zadań. Jest większe przestrzeganie procedur, bez naginania ich do pewnych osób. Coraz częściej policjanci biorą udział w akcjach profilaktycznych dla ludności, integrują się bardziej ze społeczeństwem, pokazują swoją pracę od innej strony (bardziej ludzkiej — nie tylko urzędniczej). Policjanci w takiej małej miejscowości postrzegani są jednostkowo — tzn. o każdym policjancie ma się osobne zdanie, policjant jest oceniany przez pryzmat swojej osobowości i zachowania. Tylko partnerska, długotrwała i systematyczna współpraca policji z mieszkańcami, szkołami, firmami, służbą zdrowia, stowarzyszeniami, itp. ma szansę powodzenia. Tylko

wspólne rozwiązywanie problemów bezpieczeństwa przy współpracy z administracją samorządową może zapewnić szybką poprawę sytuacji. Inicjatywy zbliżają policję do zwykłych ludzi — pokazują „ludzkie oblicze” policji. (IDI nr 11)

W sposób syntetyczny do poruszanej problematyki odniósł się przedstawiciel starostwa powiatowego:

Ja oceniam policję bardzo dobrze. Działania są prawidłowe i skuteczne. W przeszłości, ze względu na zdarzenia, jakie miały miejsce w Szczucinie, różnie z tym bywało. (IDI nr 12)

W aspekcie inicjatyw realizowanych przez policję skomentował krótko:

Zdecydowanie tak. Zwłaszcza aktywność profilaktyczna wobec dzieci i młodzieży. Ten trend jest bardzo pozytywny i powinien być kontynuowany. (IDI nr 12)

Swoje spostrzeżenia na temat policji wyraziła respondentka na co dzień zajmująca się wsparciem rodzin na terenie powiatu dąbrowskiego:

Dla mnie policja jest partnerem w realizacji zadań ustawowych. Jak się nie zgadzamy w spornych kwestiach, to dyskutujemy o tym, starając się wypracować kompromis i osiągnąć wspólne cele. Jeżeli chodzi o ocenę pracy policjantów, zetknęłam się w przeszłości z sytuacjami (kilka lat temu), w których miałam wrażenie, że koncentrują się bardziej na założeniach statystycznych niż na chęci rozwiązania problemu w danym momencie. Wypisywanie mandatów za złe parkowanie w porze rannej w okolicach szkół i przedszkoli mija się z celem. Rozumiem, że ważnym jest zapewnienie bezpieczeństwa uczestnikom ruchu drogowego, dlatego wskazanym byłoby w tym czasie np. kierowanie ruchem przez policjantów. Zastosowanie sił i środków policyjnych powinno być adekwatne do zagrożenia. Wydaje mi się, że nie do końca właściwym jest podjęcie interwencji wobec kierującej kobiety, w której samochodzie brakuje światła, stosując procedurę jak wobec przestępcy. Takie zachowania powinny zostać wyeliminowane. Wynikają one prawdopodobnie z rotacji policjantów, ich niedoświadczenia, czasem też z braku kultury i ogłady. Sądzę, że pewien odsetek policjantów nie pełni służby z chęci pomocy innym, lecz z pędu do swego rodzaju władzy. Zauważam też, że w kontaktach z ofiarami przemocy niektórzy policjanci nie wykazują należytej empatii i podchodzą zbyt rutynowo. (IDI nr 13)

Natomiast w aspekcie podejmowanych działań i instytucjonalnego zbliżania się policji do społeczeństwa stwierdziła: „Tak, służy zbliżaniu. Takie działania zdecydowanie ocieplają wizerunek policji” (IDI nr 13).

Respondent reprezentujący środowisko policyjne powiatu dąbrowskiego wyraził swoją opinię tylko w aspekcie instytucjonalnego zbliżania się policji ze społeczeństwem:

Policja powinna być widoczna, aktywna, wychodzić do społeczeństwa z różnymi inicjatywami, które mają wpływ na bezpieczeństwo, ale również uświadamiają ludzi o zagrożeniach i niebezpieczeństwach czyhających na każdym kroku. Wszelkie spotkania policjantów z różnymi grupami społecznymi, stowarzyszeniami czy uczniami w szkołach scalają więzi i podnoszą stopień zaufania do policji, a przede wszystkim poprawiają poczucie bezpieczeństwa obywateli. (IDI nr 14)

Samorządowiec na co dzień mieszkający i pracujący w gminie Gręboszów pozytywnie ocenił policję, zastrzegając jednocześnie, że opinie społeczeństwa są w tym zakresie różne.

Ja dobrze oceniam policję, ponieważ znam pracę, jaką wykonują policjanci trochę lepiej niż przeciętny obywatel. Ludzie natomiast oceniają różnie. Nie ma jednolitej oceny. Wynika to z charakteru kontaktu, jaki mieli obywatele z policjantami, czy dotyczył pomocy ze strony policjantów, czy też np. nałożonej przez nich kary. (IDI nr 15)

W dalszej części pozytywnie odniósł się do przedsięwzięć podejmowanych przez policję na rzecz społeczeństwa:

Służą zbliżaniu. Bliski kontakt ze społecznością buduje zaufanie i ociepla wizerunek. (IDI nr 15)

Osoba reprezentująca szkołę zawodową odniosła się do kwestii związanej z postrzeganiem policji i wszelkich inicjatywach przez nią realizowanych.

Ja postrzegam policję jako instytucję, która robi to, co może w określonych warunkach. W ocenie mieszkańców powiatu działania policji są mało skuteczne ze względu na brak narzędzi. Z kolei działania prospołeczne policji są doceniane. Profilaktyka, prewencja, spotkania w szkołach — to jest potrzebne i powinno być kontynuowane. (IDI nr 16)

W nieco innym tonie wypowiedział się jeden z radnych powiatowych:

Zawsze, gdy wychodzę z jakąś inicjatywą społeczną, spotykam się z przychylnością służb — zwłaszcza policji i ochotniczej straży pożarnej. Z reguły rola służb sprowadza się do zapewnienia bezpieczeństwa uczestnikom

danego wydarzenia. Pomoc, jaka jest oferowana przez policję, wpływa na poprawę atmosfery w relacjach policja — społeczeństwo oraz poprawia wizerunek policji. Ze strony mieszkańców nie mam niepokojących sygnałów. Ludzie bardziej jednak ufają policjantom z „zewnątrz” niż policjantom zamieszkałym na terenie, gdzie pracują. Trafiają do mnie pojedyncze sygnały o nadgorliwości policjantów, np. częstym legitymowaniu. (IDI nr 17)

Rozmówca ten wyraził pozytywną opinię o prospołecznych przedsięwzięciach policjantów:

Śluzą mieszkańcom. Takie działania zbliżają policję do mieszkańców. Społeczność jest bardziej świadoma. Dzięki takim inicjatywom poprawia się wizerunek policji i przełamywana jest bariera niedostępności. (IDI nr 17)

Osoba wykonująca istotne zadania w gminie Szczucin przekazała swoje stanowisko następująco:

Policję postrzegam pozytywnie. Mieszkańcy uważają natomiast, że policja działa w miarę dobrze. Wśród policjantów zdarzają się czasami „czarne owce”, ale są to sporadyczne przypadki. Ludzie doceniają sytuacje, kiedy policjanci są widoczni. Pozytywna ocena ze strony społeczeństwa ma zwłaszcza miejsce w trakcie klęsk żywiołowych. (IDI nr 18)

Dokonała również oceny działań prowadzonych przez policję:

Przez takie działania ociepla się wizerunek policji. Przełamywane są bariery i zmienia się sposób myślenia o policji. Myślę, że spotkania policji ze społeczeństwem, a konkretnie z młodzieżą powinny być organizowane na neutralnym terenie. Nie w umundurowaniu, a w ubraniu cywilnym. Bez udziału nauczycieli i rodziców. To byłoby bardziej efektywne. (IDI nr 18)

Dyrektor jednej z placówek edukacyjnych w powiecie dąbrowskim podniósł aspekt zaufania do policji.

Zaufanie do policji spadło. Niewykryte sprawy przekładają się na zmianę opinii. Te ostatnie zdarzenia, tj. niewyjaśnione zabójstwo Iwony C. oraz inne zgony związane z tym morderstwem, seria włamań do domów wpływają na negatywną opinię o tej formacji. (IDI nr 19)

W kwestii działań inicjowanych przez funkcjonariuszy policji stwierdził:

Zależy, o jakich działaniach mówimy. Jeżeli chodzi o profilaktykę, to wpływa na zbliżenie policji i społeczeństwa. Spotkania w szkołach,

działania komisji bezpieczeństwa przy starostwie powiatowym współpracującej z policją, organizacja debat społecznych sprawiają, że mieszkańcy pozytywnie opiniują policję. Sporo jednak zależy od samego funkcjonariusza, który działa w terenie i ma bezpośredni kontakt z ludźmi, np. dzielnicowego. Istotne w tym wszystkim jest podejście funkcjonariuszy, zaangażowanie w sprawy społeczności lokalnej i empatia. Po prostu uczciwe podejście do wykonywanej pracy i funkcji, jaką funkcjonariusz wypełnia. (IDI nr 19)

Osoba reprezentująca poradnię psychologiczno-pedagogiczną w Dąbrowie Tarnowskiej odniosła się do dwóch omawianych zagadnień:

Ja postrzegam policję pozytywnie. Mieszkańcy raczej przeciętnie. Ludzie wykształceni — wyżej, mniej wyedukowani — słabo. [...] Inicjatywy służą zbliżaniu policji i społeczeństwa. Takie działania poprawiają wizerunek. (IDI nr 20)

Samorządowiec z Olesna uważa, że:

Gmina jest bezpieczna. W przeszłości występowały pewne problemy w ruchu drogowym związane z cyklistami. Zostało to z czasem wyeliminowane. W opinii mieszkańców statystyka nie powinna brać góry nad realnymi działaniami mającymi na celu rozwiązywanie codziennych problemów. (IDI nr 21)

Ten sam respondent pozytywnie ocenił prowadzone przez policję inicjatywy: „Tak, służą. Takie działania poprawiają wizerunek policji” (IDI nr 21).

Doświadczony samorządowiec na co dzień mieszkający na terenie gminy Dąbrowa Tarnowska w kwestii oceny policji i działań prospołecznych funkcjonariuszy:

Oceniam policję bardzo dobrze. Z racji sprawowanych funkcji współpracowałem i współpracuję nadal z wieloma komendantami. Zawsze i w każdej chwili można było polegać na policji. Mieszkańcy mają również dobre zdanie i czują się bezpiecznie. Patrole policyjne są widoczne w terenie, co podoba się społeczeństwu. [...] Każde działanie policji w tym aspekcie jest dobrze odbierane. Pogadanki w szkołach, konkursy BRD, debaty społeczne — ta aktywność nie tylko zbliża policję do społeczeństwa, ale również uświadamia i wychula mieszkańców na potencjalnie występujące zagrożenia, np. oszustwa „na wnuczka”. (IDI nr 22)

Nieco inaczej widzi to osoba reprezentująca w przeszłości gminę Szczucin:

Policja zmieniła swoje oblicze zasadniczo. Pamiętam służbę z lat 90. To, z czym mamy do czynienia dziś, to duży progres. Ja osobiście dobrze postrzegam działania policji, lecz upolitycznienie w doborze stanowisk dowódczych prowadzi do decyzji personalnych często niewłaściwych, co obniża morale załogi. (IDI nr 23)

Rozmówca ten nawiązał też do działań policji:

Każde działanie pokazujące potrzebę ścisłej współpracy pomiędzy organami, prezentowanie takiej potrzeby, odejście od modelu dominacji pośród instytucji wspomagających system bezpieczeństwa służy jego wzmocnieniu. Takie inicjatywy są podejmowane, ale często interes polityczny powoduje, że robimy przysłowiowe dwa kroki do przodu i trzy do tyłu. (IDI nr 23)

Pełniący funkcję kierowniczą w Komendzie Powiatowej Państwowej Straży Pożarnej w Dąbrowie Tarnowskiej zauważył:

Moim zdaniem działania policji są w pełni profesjonalne, istnieje grupa mieszkańców negatywnie oceniająca pracę policjantów. Są to osoby przekonane o współudziale w zabójstwie Iwony C. oraz osoby łamiące prawo i ścigane przez organy ścigania. [...] Zaufanie do policji stale rośnie. (IDI nr 24)

Z perspektywy wykonywanego zawodu i relacji międzyinstytucjonalnych oceniła policję respondentka reprezentująca placówkę opiekuńczo-wychowawczą:

Mając na względzie dotychczasowy służbowy kontakt z policjantami, oceniam ich prace pozytywnie. Zawsze mogłam liczyć na poradę oraz pomoc w sytuacjach interwencji. [...] Myślę, że realizowane inicjatywy mają pozytywny wpływ na zbliżanie policji do otoczenia. Spotkania w szkołach, udział funkcjonariuszy w spotkaniach z rodzicami, w konferencjach ma na celu zbliżanie i budowanie zaufania do służb. (IDI nr 26)

Przedstawicielka innej ważnej dla powiatu instytucji:

Mieszkańcy różnie oceniają działalność policji. Często wyrażają opinię, aby przejść od statystyk do realizacji zadań na rzecz bezpieczeństwa. Czasem warto pouczyć, niż od razu karać. Zwłaszcza ludzie starsi bardzo przeżywają, gdy zostaną ukarani. Znam przykład pewnej emerytowanej nauczycielki, która otrzymała mandat za przejście w miejscu niedozwolonym. Zdarzyło się jej to pierwszy raz, w związku z czym liczyła na upomnienie, a nie od razu na karę pieniężną, dlatego ciężko było się jej

podgodzić z tą sytuacją. W takim przypadku trudno mówić o budowaniu poczucia bezpieczeństwa i zaufania. Z drugiej jednak strony należy zauważyć liczne inicjatywy/akcje profilaktyczne podejmowane przez policję, co z kolei niewątpliwie korzystnie wpływa na jej wizerunek i poczucie bezpieczeństwa [...]. To są dobre inicjatywy. Na przykład pojawianie się policjantów w szkołach, na rozpoczęciu roku czy też przed wakacjami, na zebraniach z rodzicami — spotyka się z pozytywnym oddźwiękiem. (IDI nr 27)

Kontekst zaufania do policji i pozytywny odbiór jej działań pojawił się w wypowiedzi respondentki piastującej stanowisko dyrektora jednej z instytucji miejskich w Dąbrowie Tarnowskiej:

Jest to instytucja zaufania publicznego. Wysoko oceniam działania policji. Jeżeli chodzi o mieszkańców, negatywnie postrzegają oni przypadki, tzw. czarnych owiec w policji. Takie sytuacje obniżają wizerunek tej formacji. [...] Działania prewencyjne w szkołach służą poprawie wizerunku. Wizyty w szkołach, pogadanki, konkursy, np. Ogólnopolski Turniej Bezpieczeństwa w Ruchu Drogowym wpływają na zbliżanie społeczeństwa z policją. (IDI nr 28)

Ze względu na aplikacyjny wymiar badań w trakcie indywidualnych wywiadów pogłębianych poruszono wątek przeszkód napotykaných przez funkcjonariuszy służb oraz instytucji w realizacji zadań ustawowych. Rozmówców poproszono o opinie oraz zaproponowanie sposobu na uniknięcie ewentualnych utrudnień.

Respondent na co dzień mieszkający w gminie zauważył:

Gdyby niektórzy funkcjonariusze potrafili kulturalnie i zdecydowanie, bez emocji postępować z obywatelami, współpraca byłaby inna, lepsza. Zaznaczam, że nie dotyczy to wszystkich mundurowych. (IDI nr 1)

Inaczej wypowiedział się doświadczony samorządowiec z tej samej gminy.

Nie jestem w stanie określić przepisów i pragmatyki. Powinno się stosować gradację działań i dokonywać wyboru tych najważniejszych, kierując się przy tym ekonomiką. Priorytetem nie może być obsługa VIP-ów a pomoc obywatelom. Policja spełnia zasadnicze funkcje, tj. prewencyjną i represyjną. O ile w odniesieniu do zadań związanych z funkcją prewencyjną można skierować funkcjonariuszy z tej samej miejscowości, w której mieszkają, o tyle w przypadku funkcji represyjnej jestem zwolennikiem dedykowania funkcjonariuszy z zewnątrz. (IDI nr 2)

W opinii proboszcza jednej z parafii w gminie Szczucin częstą przeszkodą napotykaną przez policjantów jest niechęć do współpracy ze strony społeczeństwa:

Nie ma dostatecznego zaufania do policji. Ludzie, zwłaszcza starsi, nie chcą się uzewnętrzniać. Młodzi są chętniejsi, rozmawiają i zawiadamiają o problemach. Sądzę, że nastawienie osób starszych wynika z przeszłości, tj. z czasów ustroju komunistycznego i działalności milicji obywatelskiej. Zmiana tego to trudne zadanie. (IDI nr 3)

Samorządowiec z gminy Bolesław:

Jeżeli mówimy o funkcjonariuszach służb, powinni być bliżej człowieka, a dalej od biurka. Biurokracja ogranicza działalność służb. (IDI nr 4)

Respondent z gminy Mędrzechów, od kilkunastu lat pełniący różne funkcje w administracji publicznej, stwierdził:

Jest problem z uzyskaniem informacji od społeczeństwa, brak środków na sprzęt i obiekty. (IDI nr 5)

Z kolei duchowny z terenu powiatu dąbrowskiego podniósł kwestię ochrony prawnej funkcjonariuszy i wadliwych przepisów.

Kompetentni funkcjonariusze powinni znać możliwości kompetencyjne. Muszą też mieć pewność, że ich działania, jak i oni sami są chronieni przez prawo. Myślę, że sporym problemem policji jest to, że bardzo często, szczególnie w sezonie rozgrywek sportowych, głównie piłkarskich, zamiast pilnować bezpieczeństwa na ulicach miast, zajmują się eskortami kibiców i pilnowaniem ich wokół stadionów. W tym wypadku przepisy są niedoskonałe. (IDI nr 6)

Na inną przeszkodę wskazał rozmówca reprezentujący środowisko seniorów w Szczucinie:

Być może są to sytuacje związane z dezinformowaniem policji czy też niechęć do prowadzenia dialogu. (IDI nr 7)

Na brak otwartości mieszkańców powiatu dąbrowskiego do funkcjonariuszy policji zwrócił uwagę respondent na co dzień mieszkający na terenie gminy Radgoszcz.

W niektórych sytuacjach pozyskanie informacji przez umundurowanych funkcjonariuszy jest trudne. Ludzie nie chcą, aby ich widziano, jak rozmawiają z policjantami. Źle się to kojarzy. Dlatego czasami milej widziane jest zaangażowanie w tego typu działania policjantów po cywilnemu. (IDI nr 8)

W odczuciu rozmówcy reprezentującego gminę Dąbrowa Tarnowska problemy policjantów mogą mieć inny wymiar.

W praktyce zdarzają się sytuacje, w których policjanci oraz urzędnicy są bezsilni. Z roku na rok wzrasta liczba bezdomnych i alkoholików koczujących na ławkach w parku lub w miejscach publicznych. Brak należytej higieny ze strony tych osób, a przede wszystkim niechęć do jakiegokolwiek pomocy powoduje, że pozostali mieszkańcy Dąbrowy Tarnowskiej i powiatu dąbrowskiego nie chcą spędzać wolnego czasu w miejscach publicznych. Na tym polu musi zaistnieć wspólne działanie polegające na wypracowaniu rozwiązań i przedsięwzięć, które rozwiążą problem. (IDI nr 9)

W trakcie rozmów na temat przeszkód w pracy funkcjonariuszy odnotowano również kilka bardzo zwięzłych odpowiedzi.

Zbyt wiele dokumentacji papierowej, mała liczba funkcjonariuszy; (IDI nr 10)

za dużo formalności, zwiększona biurokracja, niedobór funkcjonariuszy; (IDI nr 11)

niewystarczające środki finansowe, wyposażenie oraz braki kadrowe to w mojej ocenie główne bolączki policji; (IDI nr 12)

roszczeniowi obywatele — „będzie gorzej”; (IDI nr 24)

roszczeniowi obywatele; (IDI nr 25)

nieprzychylność niektórych ludzi, biurokracja; (IDI nr 26)

Brak narzędzi i słabe przeszkolenie. Dotyczy to zarówno policjantów, jak i nauczycieli; (IDI nr 16)

policja natomiast musi zadbać o lepszą kadre, wdrożyć właściwą rekrutację i uzyskać większe środki finansowe na poprawę warunków służby; (IDI nr 20)

nie znam specyfiki służby, więc trudno mi się odnieść do tego pytania. (IDI nr 21)

Podobnie ocenił sytuację były samorządowiec na różnych stanowiskach, podkreślając także konieczność zdobycia zaufania społecznego:

Przeszkody, jakie najczęściej utrudniają pracę funkcjonariuszom, to najogólniej zawilóści prawa regulujące zakres uprawnień i obowiązków. Lecz podstawą do skutecznej i efektywnej pracy jest zaufanie społeczne i zbliżenie się funkcjonariuszy do zwyczajnego życia obywateli. Taka postawa będzie dobrym źródłem wiedzy operacyjnej i skutecznej prewencji. (IDI nr 23)

W wypowiedzi innego respondenta pojawił się wątek dotyczący powiązań funkcjonariuszy policji z lokalną społecznością.

Trudno powiedzieć, ale wiadomo, że policja jest od tego, żeby pilnować porządku, a w przypadkach łamania prawa egzekwować od sprawców jego przestrzegania i dlatego wykonywanie obowiązków służbowych w małych miejscowościach czasami może być problemem. Mówię tu o pewnych powiązaniach towarzyskich, rodzinnych i wszelkiego rodzaju znajomościach, które w przeszłości akurat w Szczucinie dały o sobie znać. (IDI nr 14)

Rozmówca reprezentujący jedną ze szkół średnich w powiecie dąbrowskim był podobnego zdania:

Myszę, że wpływ polityki, zależności rodzinne i koleżeńskie osłabiają egzekwowanie prawa. Służby powinny być konstytucyjnie wydzielone i niezależne od wpływu polityków i układów środowiskowych. Bez względu na to mają realizować swoje zadania. Państwo powiązane układami nie jest sprawne i efektywne. Zależności rodzinne, personalne czy towarzyskie stwarzają problem, choćby obiektywizmu. Musi istnieć linia – zaufanie społeczeństwa – policja. Funkcjonariusze muszą się ciągle doskonalić, aby nadążać za zmieniającymi się przepisami prawa. Podobnie sprawa dotyczy pracowników oświaty. (IDI nr 19)

Respondent z terenu Gręboszowa wymienił inny czynnik.

Z mojego doświadczenia wiem, że problemem są osoby, wobec których podejmowane są interwencje. Osoby te, mam tu na myśli zarówno zgłaszających, jak i naruszających prawo, działają często pod wpływem silnych emocji. (IDI nr 15)

Według samorządowca z gminy Szczucin istotną przeszkodą w realizacji codziennych obowiązków jest nieokazywanie szacunku przez społeczeństwo.

Zauważam brak szacunku do policjanta w porównaniu do analogicznej sytuacji, np. w USA. Policjanci powinni mieć większe uprawnienia i budzić respekt w pozytywnym tego słowa znaczeniu. Ponadto wydaje mi się, że sporym utrudnieniem w trakcie służby jest mała kontaktowość ze strony mieszkańców. (IDI nr 17)

Na inne aspekty wskazała respondentka z terenu gminy Dąbrowa Tarnowska:

Są to przeszkody finansowe. Brak środków na prewencję. Ludzie niechętnie rozmawiają z policjantami, nie zawsze chcą zawiadomić

o negatywnych sytuacjach w obawie przed dekonspiracją przez potencjalnego sprawcę. (IDI nr 28)

Biorąc pod uwagę otwartość respondentów na omawiane kwestie, poproszono ich o określenie działań, których podjęcie wpłynęłoby na optymalizację poczucia bezpieczeństwa mieszkańców powiatu dąbrowskiego. Respondent z terenu gminy Szczucin tak odniósł się do poruszanej problematyki:

Należy odbyć wiele spotkań ogólnych na szczeblu gminnym i powiatowym, mam tu na myśli głównie zebrania wiejskie, gminne, sesje rady miejskiej i rady powiatu. Rozmowa o bieżących problemach, wypracowywanie optymalnych rozwiązań, jak i przekonywanie oraz tłumaczenie mieszkańcom konieczności i potrzeby przeprowadzania zmian. Funkcjonariuszy policji oprócz aspektów, o których rozmawialiśmy wcześniej, należy wyposażyć w najnowocześniejszy sprzęt i przeszkolić w zakresie nowych technologii. Podwyższy to standardy pełnionej służby i przyczyni się do optymalizacji poczucia bezpieczeństwa mieszkańców. (IDI nr 1)

Opinią podzielił się doświadczony samorządowiec ze Szczucina:

Po pierwsze, kontynuacja rozpoczętych zadań. Po drugie, obecność w środowiskach różnego typu. Po trzecie, aktualizacja programów dotyczących cyberprzestępczości, narkotyków, skutków nadużywania alkoholu, czyli prewencja i profilaktyka. Wchodzenie w środowiska. Otwarte spotkania nie zawsze są skuteczne, zwłaszcza gdy są dedykowane dla wąskich grup. (IDI nr 2)

Kolejny z rozmówców zaproponował inne rozwiązania:

W moim odczuciu częste i liczne patrole przynoszą efekty. Pojawianie się dzielnicowego, zwłaszcza tam, gdzie zamieszkują trudne rodziny i występują codzienne problemy. Edukacja młodych ludzi dotycząca alkoholu i narkotyków. Dla starszych z kolei szkolenia w kontekście zagrożeń internetowych. Policja musi wsłuchiwać się w głos społeczeństwa i zbliżać się do niego. Więcej tłumaczyć, mniej karać. (IDI nr 3)

Respondent na co dzień zamieszkujący gminę Bolesław przedstawił swoją propozycję pożądanых przedsięwzięć.

W aspekcie policji poprzez realizację działań mających na celu zbliżanie się do obywateli, poświęcanie im więcej czasu, zaangażowanie na wyższym poziomie, kontynuację i zintensyfikowanie spotkań w szkołach w kontekście zaistniałych problemów. Jeżeli chce się utrzymać przyzwoity poziom bezpieczeństwa, nie można umniejszać roli wójta. Niestety,

sukcesywnie jest ona ograniczana. W sytuacjach zagrożenia wymaga się od wszystkich władz więcej partnerstwa, współdziałania i zrozumienia. Polityka musi wtedy odchodzić na dalszy plan. (IDI nr 4)

Na inne działania wskazał rozmówca z terenu gminy Mędrzechów:

Ograniczać napływ ludzi z marginesu społecznego do społeczności lokalnej, reagować stanowczo wobec osób naruszających prawo i porządek publiczny, więcej uświadamiać społeczeństwo, zwłaszcza młodzież na temat zagrożeń, zoptymalizować współdziałanie pomiędzy służbami i samorządem w trakcie katastrof. (IDI nr 5)

Pojawiły się także inne, krótkie, opinie rozmówców znaczących, między innymi proboszcza z terenu gminy Szczucin, samorządowca z gminy Szczucin, osoby w przeszłości pełniące funkcję kierowniczą w jednym z przedsiębiorstw, doświadczonych samorządowców z Radgoszczy oraz Dąbrowy Tarnowskiej, a także dyrektorki jednej ze szkół w powiecie dąbrowskim:

Racjonalizacja sił i środków policyjnych na przykładzie przypadku kibiców, o którym wspomniałem, prewencyjne działanie w miejscach zagrożeń, kompetentne osoby w służbach, dostępność władz i instytucji dla obywateli, a także kontynuacja i poszerzanie profilaktyki w szkołach. (IDI nr 6)

Nasycenie służbami, częste patrole piesze, również z psem. Edukacja i tłumaczenie obywatelom zagrożeń, obowiązków i praw. (IDI nr 18)

Na pewno monitoring w większej części miasta (Szczucinie), większa liczba patroli, przystępne i dostępne urzędy — nietraktowanie petenta jako zła koniecznego, kontynuacja i zintensyfikowanie spotkań ze społeczeństwem i jego uświadamianie. (IDI nr 7)

W aspekcie przestępczości pospolitej — wzrost wykrywalności, a mniej umorzeń spraw. Gdy mówimy o prewencji — zwiększenie liczby patroli i nacisk na ich widoczność w porach zagrożenia, np. w godzinach nocnych. Jeżeli chodzi o władze, to wymieniałbym aspekt konsolidacji zarządzania i współdziałania ze służbami. (IDI nr 8)

Zwiększenie liczby patroli na ulicach. Systematyczna kontynuacja działań profilaktycznych. Zmiany budżetowe ukierunkowane na wzrost liczby etatów w policji i jej doposażanie. (IDI nr 9)

Bezwzględny zakaz spożywania alkoholu w miejscach publicznych oraz sprzedaży i podawania alkoholu wbrew zakazom ustawowym. (IDI nr 10)

W ocenie doświadczonego pedagoga i nauczyciela jednej z placówek w powiecie dąbrowskim działania powinny zmierzać do eliminacji naruszania bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz przepisów ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi.

Eliminacja zachowań nieakceptowanych społecznie, naruszeń przepisów ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, szczególnie w zakresie spożywania alkoholu w miejscach publicznych i sprzedaży oraz podawania alkoholu wbrew zakazom ustawowym, poprawa bezpieczeństwa w miejscach publicznych, zwłaszcza takich, jak: ulice, rynek, przystanek autobusowy; zwiększenie działań prewencyjnych, które mają zapobiegać i nie dopuszczać do naruszenia porządku i bezpieczeństwa publicznego. (IDI nr 11)

Przedstawiciel Starostwa Powiatowego w Dąbrowie Tarnowskiej przyporządkował zaproponowane rodzaje działań do konkretnych obszarów zagadnieniowych:

W kontekście służby zdrowia — gruntowna reforma, zwiększenie środków na jej finansowanie. W aspekcie bezpieczeństwa — zwiększenie liczby policjantów w terenie, edukacja społeczeństwa na temat występujących zagrożeń, uświadamianie na temat konsekwencji pewnych zachowań i nieprzestrzegania prawa. W obszarze związanym z zarządzaniem kryzysowym — zwiększenie środków na budowę i ulepszenie infrastruktury powodziowej, w tym zbiornika retencyjnego. W bezpieczeństwie komunikacyjnym — sfinalizowanie zaplanowanych inwestycji, np. obwodnicy Dąbrowy Tarnowskiej i dalszy ich rozwój na rzecz usprawnienia infrastruktury drogowej. (IDI nr 12)

Według respondentki od kilkunastu lat udzielającej wsparcia rodzinom:

Należy powrócić do elementarnych zasad solidarności międzyludzkiej. Dookoła widoczny jest bowiem brak relacji. Społeczeństwo powinno mieć poczucie, że może liczyć nie tylko na organy i instytucje, ale również na siebie. Konieczna jest edukacja społeczeństwa, rozmawianie o problemach, możliwych zagrożeniach i sposobach radzenia sobie z nimi. (IDI nr 13)

Nieco obszerniejszą propozycję przedstawił policjant średniego aktywu kierowniczego z kilkunastoletnim stażem.

Po pierwsze, ciągle uświadamianie społeczeństwa o zagrożeniach, jakie obecnie na nich czyhają. Informowanie o bardzo szybko zmieniającym się charakterze przestępczości. Dzisiaj obywatel nie musi obawiać się, że

złodziej ukradnie mu samochód, ale bardziej, że haker „wyczyści” mu konto bankowe. Trzeba dążyć do konsolidacji mieszkańców, żeby każdy miał poczucie odpowiedzialności za siebie, ale również za sąsiada, żeby nie dochodziło do sytuacji, w której mieszkaniec nie reaguje na przestępstwo czy inne zagrożenie, bo dana sytuacja w tym momencie jego nie dotyczy, a krzywda dzieje się tylko sąsiadowi. Jeżeli w społeczeństwie stworzymy poczucie odpowiedzialności zbiorowej za bezpieczeństwo pojedynczego obywatela, to wtedy zapewnianie bezpieczeństwa przez organy do tego powołane będzie dużo prostsze i skuteczniejsze. (IDI nr 14)

Według młodego samorządowca z Gręboszowa najbardziej pożądaną strategią działań jest:

Zwiększenie nakładów finansowych na służby. Wzrost liczby etatów, służba w terenie — bliżej społeczeństwa. Ponadto działania edukacyjne, prewencyjne, organizacja festynów tematycznych, np. dzień bezpieczeństwa oraz realne ćwiczenia w kontekście zagrożeń. (IDI nr 15)

Podobnie określiła priorytety osoba zarządzająca placówką edukacyjną w powiecie dąbrowskim:

Edukacja i uświadamianie społeczeństwa, większa liczba patroli policyjnych na ulicach, szczególnie w miejscach zagrożonych. Państwo powinno zrobić wszystko, żeby stworzyć warunki do scalania rodzin, bowiem rozłąka rodziców sprzyja postawom dysfunkcyjnym. (IDI nr 16)

Zdaniem przedstawiciela jednej z największych szkół ponadpodstawowych w powiecie dąbrowskim:

Priorytetem powinna być intensyfikacja działań mających na celu odzyskanie zaufania społeczeństwa, a przede wszystkim szeroki program prewencji. Oidium po sprawie Iwony C. niesamowicie cięży. Policja, sądy i prokuratura muszą ciężko pracować, żeby odzyskać twarz. (IDI nr 19)

Propozycję działań podali również pozostali respondenci, których ze względu na pełnione aktualnie lub w przeszłości funkcje określono mianem „znaczących”, zarówno w kontekście prowadzonych badań, jak i funkcjonowania powiatu dąbrowskiego:

Przede wszystkim policjanci pełniący służbę powinni być widoczni. Jakość dróg, którymi się poruszamy, musi ulec poprawie. Zintensyfikowanie działań w kontekście bezpieczeństwa w ruchu drogowym, kontrola kierujących, profilaktyka w szkołach. Współpraca

międzyinstytucjonalna w kontekście uświadamiania rodziców. W mojej ocenie kościół mógłby się włączyć w problemy społeczne. (IDI nr 20)

W aspekcie działań policji — większa liczba patroli, zwiększona skuteczność w wykrywaniu przestępstw przeciwko mieniu. (IDI nr 21)

Należy zwiększyć aktywność oraz wsparcie gmin i powiatu w procesie bezpieczeństwa, np. finansowanie dodatkowych patroli. Instalacja monitoringu w miejscach newralgicznych. Większa liczba patroli w terenie. (IDI nr 22)

Dotrzeć do mieszkańców, zdobyć ich zaufanie, zwiększyć mobilność funkcjonariuszy, odciążyć ich od biurokracji i skierować do pracy w terenie. (IDI nr 23)

Eliminacja zachowań szczególnie uciążliwych społecznie, np. zebrania o pieniądze na alkohol. (IDI nr 24)

Eliminacja zachowań szczególnie uciążliwych społecznie, np. obecności osób pijących lub będących pod wpływem alkoholu w miejscach publicznych. (IDI nr 25)

Zwiększyć patrole policyjne w miejscach szczególnie zagrożonych. (IDI nr 26)

Rozmówczyni z Dąbrowy Tarnowskiej wskazała na kilka priorytetowych działań: „Bardziej efektywna współpraca międzyinstytucjonalna poprzez podejmowanie wspólnych inicjatyw. Zawiązanie »koalicji« na rzecz bezpieczeństwa, określenie wspólnych celów i zadań, opracowanie harmonogramu działań i jasny podział zadań do realizacji” (IDI nr 27).

Badania ukazały odmienne podejście respondentów do omawianych kwestii. Z jednej strony policja i jej działania oceniane są pozytywnie, z drugiej zaś pojawia się zakłócająca ten obraz narracja nawiązująca do negatywnych aspektów funkcjonowania formacji i jej funkcjonariuszy. Wyniki badań ukazały słabe strony systemu bezpieczeństwa w powiecie dąbrowskim. Wśród czynników, które determinują taką perspektywę, najczęściej wymieniano: deficyt policjantów skierowanych do służby bezpośredniej, rutynowe podejście do problematycznych spraw, a także braki kompetencyjne i szkoleniowe. Według badań nieobiektywna ocena policji wynika z tendencyjnej polityki medialnej oraz ugruntowanego stereotypowo bądź historycznie negatywnego podejścia niektórych mieszkańców do tej formacji.

Zdaniem respondentów działania profilaktyczne prowadzone są na zadowalającym poziomie, przy czym zaakcentowano konieczność zintensyfikowania aktywności mającej na celu uświadamianie społeczeństwa o możliwych zagrożeniach zarówno wobec dzieci, jak i dorosłych. Rozmówcy wspominali też o konieczności zwiększenia dostępu do inicjatyw prowadzonych przez policję oraz aktywności funkcjonariuszy w terenie, zwłaszcza tam, gdzie występują realne problemy, jak chuligaństwo czy włamania. Udział funkcjonariuszy policji w sesjach rady (miasta, powiatu, gminy), zebraniach wiejskich, a także organizacja i przeprowadzanie debat społecznych, prelekcji i pogawędek w szkołach ociepla wizerunek tej grupy dyspozycyjnej.

W badaniach dostrzeżono wyraźne uspołecznienie działań policji, wyeksponowano nie tylko stronę urzędniczą funkcjonariuszy policji, lecz także ludzką. W ocenie większości respondentów policja powinna być widoczna i aktywna, tworzyć inicjatywy wpływające na zwiększenie poczucia bezpieczeństwa obywateli. W ciągu lat policja zmieniła się na lepsze, a na skazy na jej wizerunku wpływają głównie przypadki tak zwanych czarnych owiec²⁶⁶.

Konkludując przedstawione wywody, należy przyjąć, że społeczność gmin powiatu dąbrowskiego z pewnymi zastrzeżeniami dobrze ocenia działania policji służące zapewnieniu bezpieczeństwa. Według badań inicjatywy realizowane na terenie Powiśla przyczyniają się do instytucjonalnego zbliżania policji i społeczeństwa.

266 Więcej na ten temat w rozprawie doktorskiej autora

Konstatacje i wymiar aplikacyjny

Głównym celem niniejszej monografii jest próba ekspozycji zagadnień związanych z uwarunkowaniami społecznymi bezpieczeństwa mieszkańców gminy Dąbrowa Tarnowska na tle pozostałych gmin powiatu dąbrowskiego wobec występujących zagrożeń zjawiskami dysfunkcjonalnymi. Istotnym walorem zaprezentowanych wywodów jest empiryczny charakter, ugruntowany zachowanym logicznym ciągiem teoretyczno-metodologicznym. Dobrane aspekty teoretyczne uzasadniały przeprowadzenie badań, a także ukształtowały ich metodologiczne podstawy. W procesie analitycznym podjętych zagadnień wykorzystano literaturę z zakresu socjologii, kryminologii i metodologii badań, a także uzupełniając z zakresu polityki społecznej, pedagogiki oraz psychologii. Literatura w dużym stopniu odnosi się do zagadnień bezpieczeństwa z perspektywy socjologicznej analizy naukowej. W zakres ten wpisuje się socjologia bezpieczeństwa, grup dyspozycyjnych oraz socjologiczne aspekty bezpieczeństwa lokalnego.

Podczas dociekań naukowych uwypuklono definicyjne dylematy bezpieczeństwa na gruncie socjologii. Przybliżono także zagadnienia dotyczące socjologicznego podejścia do grup dyspozycyjnych oraz misji policji w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa. Ponadto zaprezentowano społeczny wymiar bezpieczeństwa lokalnego, uwzględniając zagadnienia związane z problematyką socjologii bezpieczeństwa, jak również społeczności lokalnej w świetle dostępnych źródeł naukowych. W rozważaniach przybliżono teoretyczną perspektywę problemów społecznych, eksponując zjawisko problemów alkoholowych.

Empiryczne aspekty zostały poprzedzone charakterystyką metodologicznych podstaw badań z uwzględnieniem ich celu, zakresu oraz problemów wraz z hipotezami badawczymi. W części tej określono dobór próby, charakterystykę badanej populacji, a także organizację badań.

Badania ilościowe i jakościowe ugruntowały empiryczne podejście autora do analizowanych zagadnień, głównie stosunku mieszkańców gmin powiatu dąbrowskiego do kwestii bezpieczeństwa lokalnego. Płaszczyzna badawcza objęła domeny związane z problemami społecznymi, zachowaniami dysfunkcjonalnymi oraz patologiami w narażeniu społeczności gmin powiatu dąbrowskiego. Dalsze rozważania

badawcze uwzględniały problem społeczny przestępczości oraz opinie respondentów o policji i jej aktywności w lokalnych środowiskach.

Zasadnicza idea prowadzonych badań zakładała optymalne poznanie społeczeństwa w sferze lokalnej na poziomie powiatu. Przyjęta koncepcja badawcza zmierzała do określenia realnego poczucia bezpieczeństwa mieszkańców gmin powiatu dąbrowskiego wobec zagrożeń zjawiskami dysfunkcjonalnymi.

Dzięki badaniom o podłożu socjologiczno-kryminologicznym udało się pogłębić wiedzę i lepiej poznać społeczeństwo gmin powiatu dąbrowskiego. Zdołano też oszacować poczucie bezpieczeństwa jego mieszkańców oraz wskazać czynniki wywołujące poczucie zagrożenia. Zdiagnozowano stopień świadomości społecznej w kontekście problemu przestępczości oraz zagrożeń związanych z negatywnymi zjawiskami społecznymi. Ponadto określono determinanty wpływające na postrzeganie aspektów związanych z bezpieczeństwem i podejściem lokalnej społeczności do aktywności policji oraz działań przez nią realizowanych.

Przeprowadzone badania dały podstawy do sformułowania końcowych wniosków. Pierwszy z nich potwierdza założenie badawcze, według którego samobójstwa i próby samobójcze tworzą istotny problem na terenie gmin powiatu dąbrowskiego, przy czym zdefiniowanie jednoznacznej przyczyny ich występowania jest trudne ze względu na indywidualny wymiar zdarzeń o takim charakterze. Kolejny wniosek uwypukla problem eskalacji zjawiska przemocy w rodzinie na obszarze objętym badaniami, wskazując jednocześnie na destabilizację pierwotnej komórki społecznej, jaką jest rodzina, zaburzenia procesu wychowawczego oraz destrukcyjny wpływ na przebieg dalszego życia młodych pokoleń. Trafna okazała się także koncepcja zakładająca istotny wpływ zjawisk dysfunkcjonalnych na poczucie bezpieczeństwa społeczności Powiśla. Badania dowiodły, że wiedza mieszkańców gmin powiatu dąbrowskiego o przestępstwach odpowiada właściwemu stanowi rzeczy, a sami mieszkańcy są świadomi podejmowanych działań zapobiegawczych wpływających na wzrost poczucia ich bezpieczeństwa. Niepokojącymi dla nich zjawiskami są cyberprzemoc oraz zachowania patologiczne z użyciem internetu i sieci telekomunikacyjnych. Ich dynamiczny rozwój postrzegany jest jako zagrożenie wpływające na poziom bezpieczeństwa lokalnego.

Przeprowadzone badania w pozytywnym świetle stawiają aktywność i uspołecznianie działań policji, co przyczynia się do polepszenia jej wizerunku i integracji z mieszkańcami powiatu dąbrowskiego. Sama formacja, z niewielkimi wyjątkami, oceniana jest również dobrze.

Sformułowane na podstawie badań wnioski potwierdzają korelację poczucia bezpieczeństwa mieszkańców gmin powiatu dąbrowskiego z zagrożeniami wywołanymi przez zjawiska dysfunkcyjne. Ich udział w procesie zakłócania bezpieczeństwa wewnętrznego wydaje się bezsporny.

Rekomendacje Gminnego Programu Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych

Zgodnie z założeniami cele badawcze niniejszej monografii mają walor nie tylko poznawczy, lecz także aplikacyjny. Autor miał nadzieję na uchwycenie podejścia badanych do problematyki bezpieczeństwa, a także stworzenie dopasowanego do wymagań społecznych powiatowego (miejskiego, gminnego) programu przeciwdziałania przestępczości. Takie ujęcie tematu daje podstawy do wypracowania strategii działań wszystkich zainteresowanych instytucji w zakresie profilaktyki bezpieczeństwa społecznego.

Otwartość respondentów na omawiane kwestie sprawiła, że podjęto próbę określenia działań i rekomendacji, których ewentualne wdrożenie wpłynęłoby na optymalizację poczucia bezpieczeństwa mieszkańców gmin powiatu dąbrowskiego. Przedstawiono zatem kilka propozycji takich przedsięwzięć:

- zintensyfikowanie działań edukacyjnych na szczeblu gminnym w kontekście zagrożeń przestępczością, zintensyfikowanie i uściślenie obszarów kooperacji policji z samorządem oraz instytucjami;

- kontynuacja i aktualizowanie zainicjowanych działań profilaktycznych, obecność w środowiskach narażonych na występowanie problemów społecznych;

- opracowanie programu mającego na celu scalanie rodzin, objęcie wsparciem rodzin dysfunkcyjnych i zagrożonych przemocą w rodzinie, a także propagowanie dostępnych rozwiązań (psychoterapii dla dzieci i młodzieży, małżeństw oraz osób społecznych);

- aktualizacja programów dotyczących cyberprzestępczości, narkomanii, skutków nadużywania alkoholu, zacieśnienie międzyinstytucjonalnej i samorządowej współpracy;

- zwiększanie świadomości młodych ludzi na temat skutków działania alkoholu i narkotyków przez organizację warsztatów, debat, spotkań i prelekcji z udziałem ekspertów;

- optymalizowanie programów edukacyjnych do ich odbiorców (grup wiekowych, stopnia rozwoju);

- systematyczna, oparta na aktualnych trendach edukacja osób starszych w kontekście występujących zagrożeń internetowych;

- zoptymalizowanie współdziałania między służbami i samorządem w aspekcie nowych trendów przestępczych — współpraca w ramach zespołów zadaniowych;
- systematyczne zintegrowane ćwiczenia służb, instytucji i przedstawicieli samorządów w warunkach zagrożeń;
- zintensyfikowanie działań prewencyjnych i profilaktycznych w miejscach zagrożonych na podstawie opracowanych map;
- propagowanie Krajowej Mapy Zagrożeń Bezpieczeństwa jako skutecznego narzędzia w ograniczaniu permanentnego naruszania prawa i zakłócania porządku publicznego;
- organizowanie szkoleń i prelekcji na temat Krajowej Mapy Zagrożeń Bezpieczeństwa dla samorządowców, nauczycieli, pedagogów, a także rodziców i opiekunów;
- organizowanie wydarzeń sportowych o charakterze profilaktycznym, podczas których uwypuklone zostaną kwestie zapobiegania negatywnym zjawiskom;
- finansowanie warsztatów dla nauczycieli, rodziców i uczniów: dzieci i młodzieży, konsultacji, prelekcji, konferencji w kontekście kształtowania właściwych postaw od najmłodszych lat;
- przeszkolenie kadry nauczycielskiej, trenerów i instruktorów z zakresu profilaktyki uzależnień;
- współpraca z mediami w aspekcie inicjatyw i przedsięwzięć mających na celu rozwiązywanie problemów alkoholowych oraz innych zjawisk dysfunkcyjnych, a także propagowania dobrych praktyk w tym zakresie;
- bezwzględne egzekwowanie przepisów prawa w kontekście zakazu spożywania alkoholu w miejscach publicznych oraz sprzedaży i podawania alkoholu wbrew zakazom ustawowym;
- zwiększenie przez komendę powiatową Policji liczby policjantów przeznaczonych do udziału w służbie zewnętrznej, patroli pieszych, również z użyciem psa służbowego;
- rozbudowa (na podstawie analizy) systemu monitoringu miejsc szczególnie zagrożonych na terenie powiatu dąbrowskiego;
- międzyinstytucjonalna współpraca w kontekście profilaktyki trzeźwych postaw kierowców i bezpieczeństwa w ruchu drogowym;
- propagowanie we współpracy z samorządami, Kościołem i instytucjami solidarności międzyludzkiej, wykorzystanie do tego celu dostępnych narzędzi i mediów;

— efektywna współpraca międzyinstytucjonalna przez podejmowanie wspólnych inicjatyw, zawiązanie koalicji na rzecz bezpieczeństwa, określenie wspólnych celów i zadań, opracowanie harmonogramu działań, jasny podział zadań do realizacji i ich bieżąca aktualizacja²⁶⁷.

Ponadto w obliczu eskalacji zachowań suicydalnych wskazane wydaje się wdrożenie strategii reagowania na nie w środowisku szkolnym, obejmującej działania, które powinna podjąć szkoła w kontekście zagrożenia samobójstwami i próbami samobójczymi uczniów. Działania te można podzielić na trzy kategorie²⁶⁸.

Po pierwsze, działania profilaktyczne mające na celu zapobieganie zachowaniom samobójczym, a też wczesne rozpoznawanie zagrożeń. W ramach działań zapobiegawczych warto podjąć następujące kroki: a) omówienie na forum rady pedagogicznej problematyki dotyczącej samobójstw dzieci i młodzieży; b) zorganizowanie zajęć edukacyjnych dla dzieci i młodzieży na temat sytuacji kryzysowych, zagrożeń zdrowia psychicznego i czynników ryzyka w przypadku zamachu samobójczego; c) opracowanie planu zapobiegania ostrym sytuacjom kryzysowym, stworzenie prostych procedur postępowania w trakcie kryzysu oraz bazy danych osób i miejsc świadczących pomoc w takich sytuacjach; d) powołanie spośród nauczycieli i innych pracowników szkoły zespołu kryzysowego, reagującego w zagrożeniu zamachem samobójczym i w innych sytuacjach kryzysowych; e) umożliwienie członkom zespołu kryzysowego odbycia szkoleń z zakresu podejmowania interwencji kryzysowej; f) zgromadzenie materiałów informacyjnych dotyczących zagrożenia samobójstwem wśród dzieci i młodzieży i upowszechnianie procedur przewidywania ewentualnych zagrożeń samobójstwem; g) stałe monitorowanie stanu psychicznego uczniów pod kątem występowania ostrych kryzysów psychicznych, utrzymującego się przez dłuższy czas stresu, stanów depresyjnych, które mogą być bezpośrednią przyczyną zachowań samobójczych; h) przeprowadzanie cyklicznych badań uczniów służących ustaleniu, czy doświadczają (lub doświadczali) przemocy, molestowania seksualnego lub innej traumy.

267 Więcej na ten temat w rozprawie doktorskiej autora.

268 A. Staszewska, *Strategie zapobiegania samobójstwom wśród dzieci i młodzieży*, [w:] *Zapobieganie samobójstwom. Poradnik dla nauczycieli i innych pracowników szkoły*, red. W.A. Brodniak, Warszawa 2007, s. 53–54.

Po drugie, w obliczu realnego zagrożenia samobójstwem u ucznia, a więc wystąpienia poważnego kryzysu i bezpośrednio po jego ustąpieniu, konieczne jest podjęcie działań interwencyjnych. Przede wszystkim należy jednoznacznie ustalić rodzaj zdarzenia; nie pozostawiać ucznia znajdującego się w kryzysie samego i próbować przeprowadzić go w bezpieczne, ustronne miejsce; zebrać wstępne informacje o okolicznościach zdarzenia; w razie konieczności wezwać pomoc: pogotowie ratunkowe, policję, straż miejską i w czasie tej interwencji zadbać, by przebiegła spokojnie i dyskretnie; ocenić ryzyko dalszego zagrożenia (możliwe, że konieczna będzie hospitalizacja dziecka); zawiadomić o zdarzeniu dyrekcję szkoły, wychowawcę dziecka oraz rodziców; chronić ucznia oraz inne osoby przed dodatkową traumą, związaną na przykład z kontaktem z mediami.

Po trzecie, bezpośrednio po przezwyciężeniu sytuacji kryzysowej należy podjąć działania pokryzysowe: ocenić ryzyko ponowienia próby samobójczej; zaplanować dalszą strategię postępowania wspólnie ze specjalistami z Centrum Interwencji Kryzysowej lub placówki zdrowia psychicznego itp.; podjąć próbę zmobilizowania rodziny, by udzieliła dziecku wsparcia i zapewniła bezpieczeństwo.

A zatem podejmowane działania w tej sferze winny opierać się na rzetelnej wiedzy merytorycznej, mieć charakter ciągły, systematyczny, angażując wszystkie osoby i instytucje, które mogą przyczynić się do rozwiązania danego problemu. Należy przy tym zauważyć, że problematyka samobójstw osób nieletnich sprawia, że rozpoznanie, diagnoza i planowanie odpowiedniej interwencji jest skuteczniejsze, gdy podejmuje się działania zespołowe. Rozwiązanie problemów suicydalnych młodzieży wymaga bardzo intensywnych działań wychowawczych, kontroli zachowań młodzieży, a także mechanizmów współpracy z rodzicami takich osób. Szkoła winna diagnozować takie zjawiska, stosować środki zaradcze adekwatne do problemów w danym czasie i w danym miejscu²⁶⁹.

Wymienione zalecenia zostaną zaprezentowane i przekazane lokalnym władzom samorządowym oraz służbom i instytucjom odpowiedzialnym za zapewnienie bezpieczeństwa.

269 E. Moczuk, B. Jedynak, *op. cit.*, s. 188–189.

Bibliografia

Wydawnictwa zwarte

- Alkohol w Polsce kontekst społeczny, rynkowy i legislacyjny*, red. A.M. Fala, Warszawa 2020.
- Anderson P., Baumberg B., *Alkohol a człowiek*, Warszawa 2007.
- Anderson P., Baumberg B., *Wnioski i zalecenia. Alkohol w Europie*, Warszawa 2007.
- Babbie E., *Podstawy badań społecznych*, Warszawa 2008.
- Baron-Cohen S., *Teoria zła. O empatii i genecie okrucieństwa*, Sopot 2014.
- Bąbska B., Rymysza M., *Organizowanie społeczności lokalnej — metodyka pracy środowiskowej*, Warszawa 2014.
- Becker P.L., *Zaproszenie do socjologii*, Warszawa 1995.
- Braga A.A., Weisburd D.L., *Policing Problem Places. Crime Hot Spots and Effectives Prevention*, New York 2010.
- Bratton W., *Preventive Program "Quality of the Life"*, New York 1999.
- Caccamo R., *Back to Middletown. Three Generations of Sociological Reflections*, Stanford 2002.
- Chlebio-Abed D., *Pierwotna profilaktyka uzależnienia od alkoholu. Przegląd wybranych strategii i programów*, Katowice 2000.
- Cielecki T., *Prewencja kryminalna. Studium z profilaktyki kryminologicznej*, Opole 2004.
- Cierpiąłkowska L., Chodkiewicz J., *Uzależnienie od alkoholu. Oblicza problemu*, Warszawa 2020.
- Cierpiąłkowska L., Trepiński B., *Alkohol a bezpieczeństwo pracy*, Warszawa 1983.
- Clarke R., Eck J.E., *Crime Analysis for Crime Prevention in 60 Small Steps*, New York 2003.
- Cungi Ch., *Stawić czoło uzależnieniom*, Warszawa 2007.
- Czekaj K., *Socjologia Szkoły Chicagowskiej i jej recepcja w Polsce*, Katowice 2007.
- Donnelly D., *Municipal Policing in the European Union. Comparative Perspectives*, New York 2013.
- Dyoniziak R., Iwanicka K., Karwańska A., Pucek Z., *Spółczesność w procesie zmian. Zarys socjologii ogólnej*, Kraków 1992.
- Farmer D.J., McDonald R.M., *An Epidemiological Model for Crime Control*, Richmond 1988.
- Felsenstein F., Connolly J.J., *What Middletown Read. Print Culture and Cosmopolitanism in an American City*, Amherst 2015.
- Fudała J., *Jak pomagać osobom pijącym alkohol ryzykownie i szkodliwie*, Warszawa 2008.
- Gaines L.K., Worrall J.L., *Police Administration*, New York 2011.

- Gaś Z., *Rodzina wobec uzależnień*, Warszawa 1993.
- Geelhoed E.B., *Muncie. The Middletown of America*, Chicago 2000.
- Global status report on alcohol and health*, WHO 2018.
- Goszczyński W., Knieć W., Czachowski H., *Lokalne horyzonty zdarzeń. Lokalność i kapitał społeczny w kulturze (nie)ufności na przykładzie wsikujawsko-pomorskiej*, Toruń 2015.
- Greń J., *Statystyka matematyczna. Modele i zadania*, Warszawa 1975.
- Hołyst B., *Kryminologia*, Warszawa 2007.
- Hołyst B., *Policja na świecie*, Warszawa 2011.
- Hołyst B., *Policja na świecie*, Warszawa 2013.
- Izdebska J., *Dziecko w rodzinie u progu XXI wieku. Niepokoje i nadzieje*, Białystok 2000.
- Jałowiecki B., *Rozwój lokalny*, Warszawa 1989.
- Jędrzejko M.Z., Rosik B.P., Kowalski M., *Uzależnienia behawioralne — wybrane aspekty*, Pułtusk-Warszawa 2015.
- Kamiński J., Milewski S., *Resocjalizacja skazanych. Poradnik dla kuratorów sądowych*, Warszawa 1979.
- Kappeler V.E., Potter G.W., Blumberg M., *The Mythology of Crime and Criminal Justice*, Illinois 2005.
- Karpiuk M., *Sluzba funkcjonariuszy Sluzby Kontrwywiadu Wojskowego i Sluzby Wywiadu Wojskowego oraz żołnierzy zawodowych wyznaczonych na stanowiska sluzbowe w tych formacjach*, Olsztyn 2017.
- Kelling G.L., Coles C.M., *Wybite szyby. Jak zwalczyć przestępczość i przywrócić ład w najbliższym otoczeniu*, Poznań 2000.
- Klimkiewicz A., Obłąkowska K., Bartoszewicz A., *Polska zalana piwem. Analiza ewolucji modelu spożycia alkoholu w Polsce — przyczyny i skutki. Raport*, Warszawa 2021.
- Korzeniowski L., *Menedżment. Podstawy zarządzania*, Kraków 2003.
- Kosiński K., *Historia pijaństwa w czasach PRL*, Warszawa 2008.
- Kromołowski H., Kukowska K., Kwiatek A., *Bezpieczeństwo pozamilitarne w XX–XXI wieku. Zagrożenia — wyzwania — koncepcje*, Częstochowa 2018.
- Kudyba K., *Edukator — materiały szkoleniowe*, Kraków 2019.
- Lasocik Z., *Dzielnicowy w nowoczesnej formacji policyjnej*, Warszawa 2011.
- Leszczyński M., Gumieniak A., Owczarek L., Mochocki R., *Bezpieczeństwo w wymiarze lokalnym. Wybrane obszary*, Warszawa 2016.
- Lewenstein B., *Nowy paradygmat rozwoju układów lokalnych — w stronę obywatelskich wizji społeczności lokalnych*, Warszawa 2006.
- Lindermeyer J., *Ile możesz wypić? O nalogach i ich leczeniu*, Gdańsk 2007.
- Lipiec J., *Podstawy ontologii społeczeństwa*, Warszawa 1972.
- Lloyd Warner W., Lunt P.S., *The Social Life of Modern Community*, New Haven 1941, t. 1.
- Lloyd Warner W., Lunt P.S., *The Status Systems of a Modern Community*, New Haven 1942, t. 2.

- Lynd R.S., Lynd H.M., *Middletown. A Study in Modern American Culture*, New York 1929.
- Lynd R.S., Lynd H.M., *Middletown in Transition. A Study in Cultural Conflicts*, New York 1937.
- Maciejewski J., *Army Education for Staff Taking Part in UNO Peace Mission*, Warszawa 1999.
- Maciejewski J., *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*, Wrocław 2014.
- Maxwell R., *Dzieci — alkohol — narkotyki. Przewodnik dla rodziców*, Gdańsk 1994.
- Mazur J., *Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość*, Warszawa 2002.
- Mazur J., Kuć M., *Marginalizacja — ujęcie wielowymiarowe. Przejawy, skutki i przeciwdziałanie*, Kraków 2019.
- Mazur J., Sanetra-Pólgrabi S., *Miejsce wolontariackich grup dyspozycyjnych w systemie bezpieczeństwa państwa i zarządzeniu kryzysowym na przykładzie GOPR i WOPR*, Kraków 2017.
- Mead M., *Umysł, osobowość i społeczeństwo*, Warszawa 1975.
- Mellibruda J., *Tajemnice ETOH*, Warszawa 1993.
- Miller L.S., Hess K.M., Orthmann C.H., *Community Policing. Partnerships for Problem Solving*, New York 2014.
- Moczuk E., *Policja. Socjologiczne studium funkcjonowania instytucji*, Rzeszów 2013.
- Moczuk E., *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa lokalnego*, Rzeszów 2009.
- Morawski Z., *Prawne determinanty pozycji, roli i statusu warstw dyspozycyjnych społeczeństwa Polski na przykładzie trzech organizacji formalnych*, Wrocław 2005.
- Moszumański Z., Piwowar S., Rawski W., *Dyscyplina wojskowa. Rys historyczny ewolucji przepisów dyscyplinarnych*, Warszawa 2012.
- Mucha J., *Socjologia jako krytyka społeczna. Orientacja radykalna i krytyczna we współczesnej socjologii zachodniej*, Warszawa 1986.
- Multan W., *Bezpieczeństwo międzynarodowe ery nuklearnej*, Warszawa 1991.
- Musiał A.K., *Krwawe upiory*, Tarnów 1993.
- Pietraszko-Furmanek I., *Partycypacja społeczna w środowiskach lokalnych*, Kraków 2012.
- Poll R., *Main Street and Empire. The Fictional Small Town in the Age of Globalization*, New Jersey-New Brunswick 2012.
- Pospiszyl I., *Patologie społeczne*, Warszawa 2011.
- Przewodzki E., *Bezpieczeństwo militarne państwa — analiza podstawowych pojęć i treści*, Warszawa 1997.
- Ratyński W., *Problemy i dylematy polityki społecznej w Polsce*, t. 1, Warszawa 2003.
- „Razem Bezpieczniej”. Rządowy program ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2007.

- Ritson B., *Lokalne działania dotyczące problemów alkoholowych*, Warszawa 1997.
- Rozwiązywanie problemów alkoholowych. Regulacje prawne i programy działania*, Warszawa 2001.
- Sabak Z., Królikowski J., *Ocena zagrożeń bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2002.
- Sasal H.D., *Niebieskie karty. Przewodnik do procedury interwencji Policji wobec przemocy w rodzinie*, Warszawa 1998.
- Sierosławski J., *Używanie alkoholu i narkotyków przez młodzież szkolną. Raport z ogólnopolskich badań ankietowych zrealizowanych w 2019 r.*, Warszawa 2020.
- Skogan W.G., Hartnett S.M., *Community policing. Chicago Style*, New York 1997.
- Słowik-Gabryelska A., *Patologie społeczne. Alkoholizm, narkomania, nikotynizm*, Szczecin 2007.
- Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. 1, Warszawa 1978.
- Sochacka K., Laere K.V., *Narkotyki — ryzykowna droga*, Warszawa 2019.
- Spelman W., Eck J.E., *Problem-Oriented Policing*, Washington 1989.
- Starosta P., *Poza metropolią. Wiejskie i małomiasteczkowe zbiorowości lokalne a wzory porządku makrospołecznego*, Łódź 1995.
- Stawnicka J., Klonowska I., *Krajowa Mapa Zagrożeń Bezpieczeństwa nową formą dialogu polskiej Policji ze społecznością lokalną na rzecz bezpieczeństwa wewnętrznego. Aspekt społeczno-pedagogiczny*, Sosnowiec 2018.
- Sumner W.G., *Naturalne sposoby postępowania w gromadzie. Studium socjologicznego znaczenia praktyk życia codziennego, manier, zwyczajów, obyczajów oraz kodeksów moralnych*, Warszawa 1995.
- Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*, Warszawa 2003.
- Szacki J., *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa 1982, t. 2.
- Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1972.
- Sztumski J., *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Katowice 2005.
- Trojanowicz R.C., Carter D., *The Philosophy and Role of Community Policing*, Michigan 1988.
- Turner J.H., *Socjologia. Koncepcje i ich zastosowanie*, Poznań 1998.
- Tyrała P., *Zarządzanie kryzysowe. Ryzyko — bezpieczeństwo — obronność. Dla menedżerów administracji, polityki, wojska, policji, gospodarki i edukacji*, Toruń 2001.
- Urban A., *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych*, Warszawa 2009.
- Warner W., Srole L., *The Social System of American Ethnic Groups*, New Haven 1945, t. 3.
- Wąchol G., *Wsparcie duszpasterskie osób uzależnionych od alkoholu w procesie leczenia*, Kraków 2020.
- Wojnarowski J., *Interpretacja zadań dla organów administracji publicznej w zakresie bezpieczeństwa RP*, Warszawa 2003.

- Wolf R., Jones C. B., *Volunteer Police, Choosing to Serve. Exploring, Comparing and Assessing Volunteer Policing in the United States and the United Kingdom*, New York 2018.
- Woronowicz B.T., *Uzależniania: geneza, terapia, powrót do zdrowia*, Warszawa 2009.
- Wypadki drogowe w Polsce w 2020 roku*, Komenda Główna Policji, Biuro Ruchu Drogowego, Warszawa 2021.
- Zadania jednostek samorządu terytorialnego w zakresie ochrony porządku i bezpieczeństwa publicznego. (Stan prawny na dzień 1 stycznia 2003 roku). Informacja dla jednostek samorządu terytorialnego*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Komenda Główna Policji, Warszawa 2003.
- Znaniecki F., *Spoleczne role uczonych*, Warszawa 1984.
- Zubrzycka E., *Alkohol i jego tajemnice*, Sopot 2011.

Artykuły w wydawnictwach zwartych

- Altman I., Low S.M., *Preface*, [w:] *Place Attachment*, red. I. Altman, S.M. Low, New York 2012.
- Balandynowicz A., *Kształtowanie bezpieczeństwa i porządku prawnego w oparciu o model Policji wspólnotowej*, [w:] *Wspólnotowa odmiana prewencji kryminalnej*, red. A. Jaworska, G. Durka, Gdańsk 2009.
- Bogunia-Borowska M., *Codziennosc życia społecznego — wyzwania dla socjologii XXI wieku*, [w:] *Socjologia codzienności*, red. P. Sztompka, M. Bogunia-Borowska, Kraków 2008.
- Bryla M., Wójcikiewicz J., „Idealny dzielnicowy” a rzeczywistość. Podsumowanie dyskusji, [w:] *Bezpieczeństwo lokalne. Społeczny kontekst prewencji kryminalnej*, red. J. Czapska, J. Widacki, Warszawa 2000.
- Cieślarczyk M., *Spoleczeństwa i społeczności na przełomie wieków, od bezpieczeństwa kultury do kultury bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo zewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej*, red. T. Jemioła, K. Malak, Warszawa 2002.
- Ciupiński A., *Doktrynalne i instytucjonalne przesłanki bezpieczeństwa kooperatywnego*, [w:] *Bezpieczeństwo zewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej*, red. T. Jemioła, K. Malak, Warszawa 2002.
- Czarnecki B., *Kształtowanie bezpiecznej przestrzeni miejskiej na poziomie lokalnym*, [w:] *Samorząd a Policja. Kształtowanie bezpieczeństwa lokalnego*, red. A. Szymaniak, Poznań 2007.
- Czarnecki B., *Suburbanizacja a bezpieczeństwo. Negatywny wpływ procesów dezurbanizacji na przestrzenne uwarunkowania bezpieczeństwa publicznego*, [w:] *Bezpieczne miasta. Współczesne zagrożenia i wyzwania*, red. W. Kustra, L. Smolak, Warszawa 2015.

- Dziewiecki M., *Indywidualne i społeczne podłoże problemów alkoholowych*, [w:] *Nowe przesłanie nadziei. Podręcznik duszpasterstwa trzeźwości*, red. M. Dziewiecki, Warszawa 2000.
- Frysztański K., *Wprowadzenie*, [w:] *Współczesne tendencje w socjologii empirycznej*, red. K. Frysztański, Kraków 1990.
- Greene J.R., Klockars C.B., *What Police Do*, [w:] *Thinking about Police. Contemporary Readings*, red. J.R. Greene, S.D. Mastrofski, New York 1991.
- Greene J.R., Mastrofski S.M., *Community Policing in America. Changing the Nature, Structure and Function of the Police*, [w:] *Criminal Justice 2000*, t. 3. *Policies, Processes, and Decision of the Criminal Justice System*, red. J. Horney, Washington 2000.
- Humman D.M., *Community Attachment. Local Sentiment and Sense of Place*, [w:] *Place Attachment*, red. I. Altman, S.M. Low, Boston 1992.
- Jarmoszko S., *Dyspozycyjność wojskowych. Status quo czy zmiana*, [w:] *Grupy dyspozycyjne społeczeństwa polskiego*, red. J. Maciejewski, Wrocław 2006.
- Jędrzejko M., *Od Cro-Magnon do Facebooka*, [w:] *Pułapki współczesności*, cz. 1. *Cyfrowi tubylcy — socjologiczne aspekty nowych technologii cyfrowych*, red. M. Jędrzejko, D. Morańska, Dąbrowa Górnicza-Warszawa 2013.
- Juszczyński Z., *Predyktory efektywności leczenia osób uzależnionych od alkoholu*, [w:] *Zagadnienia alkoholizmu i innych uzależnień*, red. Z. Bizon, W. Szyszkowski, t. 2, Warszawa 1989.
- Kałużna J., *Percepcja rodziców-alkoholików przez młodzież z placówek opiekuńczo-wychowawczych*, [w:] *Zagrożenia życia rodzinnego*, red. G. Poraj, J. Rostowski, Łódź 2003.
- Kawecki A., *Community Policing — partnerski udział Policji i lokalnych społeczności w kształtowaniu bezpieczeństwa*, [w:] *Zagrożenia ład społeczny oraz bezpieczeństwa narodowego. Wybrane aspekty*, red. M. Gitling, I. Wojacek, Przemyśl 2017.
- Lerner D., *A Dictionary of the Social Sciences*, [w:] *Cassell's New English Dictionary*, London 1964.
- Leśniak-Moczuk A., *Wykorzystanie map problemów społecznych w analizie kryminologiczno-socjologicznej w świetle dokonań szkoły chicagowskiej*, [w:] *Współczesna przestępczość i patologie społeczne z perspektywy interdyscyplinarnych badań kryminologicznych*, red. E.W. Pływaczewski, E. Jurgielewicz-Delegacz, D. Dajnowicz-Piesiecka, Warszawa 2017.
- Łojek K., *Rola Policji w kształtowaniu bezpiecznej przestrzeni lokalnej*, [w:] *Samorząd a Policja. Kształtowanie bezpieczeństwa lokalnego*, red. A. Szymaniak, Poznań 2007.
- Maciejewski J., *Bezpieczeństwo narodowe a oficerowie Wojska Polskiego*, [w:] *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa narodowego*, red. J. Maciejewski, Wrocław 2001.

- Marczak H., *Dzieci z rodzin dotkniętych alkoholizmem, ich sytuacja psychiczna i formy pomocy*, [w:] *Młodzież a współczesne dewiacje i patologie społeczne*, red. S. Kawula, H. Machel, Toruń 1999.
- Moczuk E., *Bezpieczeństwo historyczne jako „tarcza” i „miecz”. Wprowadzenie do nowej kategorii analizy bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo pozamilitarne w XX–XXI wieku. Zagrożenia — wyzwania — koncepcje*, red. H. Kromolowski, K. Kukowska, A. Kwiatek, Częstochowa 2018.
- Moczuk E., *Bezpieczeństwo w społeczności lokalnej w opiniach uczniów szkół gimnazjalnych i średnich powiatu przeworskiego*, [w:] *Bezpieczeństwo w administracji i biznesie*, red. M. Grzybowski, J. Tomaszewski, Gdynia 2007.
- Moczuk E., *Instytucjonalizacja subdyscypliny socjologicznej. Studium instytucjonalizacji socjologii bezpieczeństwa*, [w:] *Socjologia administracji in statu nascendi*, red. K. Motyka, R. Stec, Warszawa 2013.
- Moczuk E., *Metodologiczne aspekty badania zagrożeń bezpieczeństwa narodowego w świetle socjologii*, [w:] *Człowiek. Społeczeństwo. Bezpieczeństwo. Wybrane aspekty*, red. M. Gitling, I. Wojacek, Przemyśl 2018.
- Moczuk E., *Wiedza studentów rzeszowskich uczelni o wojnie hybrydowej*, [w:] *Grupy dyspozycyjne w systemie współpracy transgranicznej na rzecz bezpieczeństwa*, red. J. Maciejewski, A. Sokołowska, M. Stochmal, Wrocław 2015.
- Moczuk E., Bajda K., *Tworzenie bezpieczeństwa lokalnego przez Policję w perspektywie socjologicznej*, [w:] *95 lat służb policyjnych w Polsce. Teoria i praktyka*, red. E. Ura, S. Pieprzny, Rzeszów 2015.
- Moczuk E., Jedynek B., *Profilaktyka zachowań suicydalnych. Ujęcie socjologiczno-pedagogiczne*, [w:] *Bezpieczeństwo młodzieży szkolnej w aspekcie zachowań suicydalnych. Wychowanie. Edukacja. Profilaktyka*, red. G. Ostasz, E. Moczuk, J. Jedynek, Rzeszów 2018.
- Moczuk E., Leśniak-Moczuk A.D., *Postrzeganie bezpieczeństwa lokalnego przez mieszkańców Rzeszowa w perspektywie kryminologiczno-socjologicznej*, [w:] *Rola i zadania administracji publicznej w zarządzaniu bezpieczeństwem w Polsce*, red. J. Kisielnicki, T. Płusa, S.J. Rysz, J. Rajchel, K. Rajchel, Rzeszów 2017.
- Moczuk E., Szulich P., *Postrzeganie bezpieczeństwa przez mieszkańców Tarnobrzega*, [w:] *Bezpieczeństwo lokalne w opiniach mieszkańców Tarnobrzega*, red. J. Dziubiński, E. Moczuk, P. Szulich, J. Żak, Tarnobrzeg 2007.
- Mordwa S., *Przestępczość w dużym mieście. Analizy przestrzenne*, [w:] *Bezpieczne miasta. Współczesne zagrożenia i wyzwania*, red. W. Kustra, L. Smolak, Warszawa 2015.
- Nurek S., *Idea społeczności lokalnej w tradycji i współczesnej refleksji socjologicznej*, [w:] *Społeczności lokalne. Szkice socjologiczne*, red. J. Wódz, Katowice 1986.

- O'Connor P.G., *Problemy alkoholowe w praktyce lekarza internisty*, [w:] *Alkohol a zdrowie. Pacjenci z problemami alkoholowymi w podstawowej opiece zdrowotnej*, Warszawa 1997.
- Park R.E., *Human Ecology*, [w:] *Perspectives on the American Community*, red. R.L. Warren, Chicago 1973.
- Pucek Z., *Spółeczności lokalne*, [w:] *Elementy socjologii*, red. M. Boheńska-Seweryn, K. Kluzowa, Warszawa 1996.
- Sarnecki P., *Właściwości organów terenowych w sprawach porządku i bezpieczeństwa publicznego w nowej strukturze lokalnych władz publicznych*, [w:] *Zapobieganie przestępczości w społecznościach lokalnych*, red. J. Czapska, W. Krupierz, Warszawa 1999.
- Smolak L., *Współczesny obraz zagrożenia przestępczością i wyzwania dla społeczności lokalnych*, [w:] *Bezpieczne miasta. Współczesne zagrożenia i wyzwania*, red. W. Kustra, L. Smolak, Warszawa 2015.
- Staszewska A., *Strategie zapobiegania samobójstwom wśród dzieci i młodzieży*, [w:] *Zapobieganie samobójstwom. Poradnik dla nauczycieli i innych pracowników szkoły*, red. W.A. Brodniak, Warszawa 2007.
- Sulowski S., *Wstęp*, [w:] *Tożsamość nauk o bezpieczeństwie*, red. S. Sulowski, Toruń 2015.
- Szopa T., *Wprowadzenie w problematykę bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo człowieka we współczesnym świecie*, VI, Warszawa 1998.
- Sztompka P., *Życie codzienne — temat najnowszej socjologii*, [w:] *Socjologia codzienności*, red. P. Sztompka, M. Bogunia-Borowska, Kraków 2008.
- Trejnis Z., *Nauki o bezpieczeństwie nową dyscypliną w dziedzinie nauk społecznych?*, [w:] *Studia bezpieczeństwa narodowego*, red. B. Jagusiak, Warszawa 2011.
- Zamiar Z., *Podstawowe założenia strategii i polityki bezpieczeństwa państwa*, [w:] *Wybrane aspekty zarządzania bezpieczeństwem państwa*, red. Z. Zamiar, A. Sosnowski, Kielce 2001.
- Zięba R., *Kategorie bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, red. D.B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba, Warszawa 1997.
- Zralek M., *Patologia społeczna i formy jej zwalczania*, [w:] *Polityka społeczna. Podstawowe pojęcia i wybrane zagadnienia*, red. L. Frąckiewicz, Katowice 1983.
- Żebrowski J., *Rodzinne uwarunkowania przestępczości nieletnich*, [w:] *Młodzież a współczesne dewiacje i patologie społeczne*, red. S. Kawula, H. Machel, Toruń 1999.
- Żukiewicz A., *Bezpieczeństwo publiczne a aktywizacja sił społecznych*, [w:] *Bezpieczeństwo publiczne u progu XXI wieku*, red. A. Żukiewicz, Wrocław 2002.

Czasopisma naukowe

- Alkohol i Twoje zdrowie*, Biuletyn PARPA 2008.
- Chuchra M., Śpila B., *Funkcjonowanie systemu rodzinnego a obraz siebie u studentów — dorosłych dzieci alkoholików (DDA)*, „Roczniki Nauk o Rodzinie” 10, 2010, nr 2 (57).
- Drozdowski D., *Podstawowe elementy bezpieczeństwa lokalnego*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 10, 2016, nr 1.
- Działożyński M., *Community Policing. Pojęcie i zakres funkcjonowania*, „Policja” 2012, nr 4.
- Farrington D.Ph., *The development of offending and antisocial behavior from childhood: Key findings from the Cambridge Study in Delinquent Development*, „Journal of Child Psychology and Psychiatry” 1995, nr 36.
- Frąckowiak M., Motyka M., *Charakterystyka problemów społecznych związanych z nadużywaniem alkoholu*, „Hygeia Public Health” 2015, nr 50 (2).
- Gardian K., *Węzłowe problemy gospodarki finansowej samorządu terytorialnego w Polsce*, „Gospodarka — Administracja — Samorząd” 2001, nr 2.
- Giblin M., Nowacki J.S., *Organizational Decline and Fiscal Distress in Municipal Police Agencies*, „Police Quarterly” 2, 2018, nr 2.
- Giełgut M., *Funkcjonowanie Służby Ochrony Państwa a konstytucyjne gwarancje praw i wolności jednostki*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2018, nr 3 (43).
- Grabińska-Ujda S., *Zaburzenia lękowe i zespół uzależnienia od alkoholu, czyli o lękach i lekach*, „Terapia Uzależnienia i Współuzależnienia” 2007, nr 3.
- Jedynak B., *Problem samobójstw w Szczucinie i okolicach. Socjologiczna analiza przypadku na przykładzie małej społeczności lokalnej*, „Rzeszowskie Studia Socjologiczne” 2028, nr 10.
- Karpiuk M., *Właściwość wojewody w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz zapobiegania zagrożeniu życia i zdrowia*, „Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II” 61, 2018, nr 2.
- Kasarda J.D., Janovitz M., *Community Attachment in Mass Society*, „American Sociological Review” 39, 1974, nr 3.
- Kaufman H.T., *Toward an International Conception of Community*, „Social Forces” 38, 1959, nr 1.
- Kozak E., *Narkomania — choroba duszy i emocji*, „Edukacja i Dialog” 2007, nr 4.
- Krakowiak-Drzewiecka M., *Przeobrażenia wspólnot lokalnych w dobie globalizacji — wybrane aspekty ekonomiczne*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. Ekonomia” 2017, nr 12.

- Maciejewski J., *Atrakcyjność zawodu oficera Wojska Polskiego*, [w:] *Wojsko w badaniach socjologicznych*, red. T. Leczykiewicz, Z. Zagórski, („Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Tadeusza Kościuszki”), Wrocław 1998.
- Maciejewski J., *Oficerowie Wojska Polskiego jako grupa zawodowa (wybrane zagadnienia)*, [w:] *Wojsko i inne grupy dyspozycyjne w perspektywie socjologicznej*, red. T. Leczykiewicz, Z. Zagórski, („Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Tadeusza Kościuszki”), Wrocław 2000.
- Maciejewski J., *Prestż społeczny oficera Wojska Polskiego*, [w:] *Wojsko w badaniach socjologicznych*, red. T. Leczykiewicz, Z. Zagórski, („Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Tadeusza Kościuszki”), Wrocław 1998.
- Maciejewski J., *Wybrane aspekty bezpieczeństwa narodowego*, „Myśl Wojskowa” 2000, nr 1.
- Malczewski A., *Substancje psychoaktywne — postawy i zachowania. Wyniki ostatnich badań*, „Serwis Informacyjny Uzależnienia” 2020, nr 2 (90).
- Martin S.E., Sherman L.W., *Catching Career Criminals. Proactive Policing and Selective Apprehension*, „Justice Quarterly” 3, 1986, nr 2.
- Mazur J., Michalczyk T., *Rola GOPR w systemie grup dyspozycyjnych w procesie zapobiegania zagrożeniom w regionach transgranicznych*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 53, 2017.
- Michalska-Żyła A., *Przywiązanie do miasta*, „Przegląd Socjologiczny” 57, 2008, nr 1.
- Minkiewicz D., *Funkcje Krajowej Mapy Zagrożeń Bezpieczeństwa w kształtowaniu bezpieczeństwa społeczności lokalnej*, „Kwartalnik Policyjny” 2017, nr 3.
- Moczuk E., Leśniak-Moczuk A., *Postawy osób mieszkających w zintegrowanych społecznościach lokalnych wobec przestępczości (na przykładzie Podkarpacia)*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Sociologica” 8, 2016, nr 2.
- Pietrzekiewicz A., *Spoleczeństwo w systemie zapobiegania przestępczości*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki, Zarządzania i Administracji w Warszawie” 15, 2017, nr 2 (39).
- Radziejewicz-Winnicki A., *Spoleczeństwo lokalne, zbiorowość terytorialna a instytucjonalizacja ideologii lokalizmu/regionalizmu*, „Rocznik Lubuski” 39, 2013, cz. 2.
- Rodek A., Deptuła T., *O rządowym „Programie ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań Razem bezpieczniej im. Władysława Stasiaka na lata 2016 i 2017”*, „Kwartalnik Policyjny” 2017, nr 3.
- Skiba F., *Duże miasta i ich problemy społeczne*, „Przegląd Policyjny” 2013, nr 1.
- Skvrnda F., *Sociálny fenomén bezpečnosti v súčasnej spoločnosti (k problematike výziev v oblasti národnej a medzinárodnej bezpečnosti)*, „Policajná teória a prax” 2003, nr 1.

- Sutton W.A., Kolaja J., *The Concept of Community*, „Rural Sociology” 25, 1960, nr 2.
- Sutton W.A., Kolaja J., *Elements of Community Action*, „Social Forces” 38, 1960, nr 4.
- Turowski J., *Spoleczność lokalna*, „Studia Socjologiczne” 1977, nr 3 (66).
- Urban B., *Spoleczność lokalna jako źródło zachowań dewiacyjnych i wsparcie dla działań profilaktyczno-resocjalizacyjnych*, „Nauczyciel i Szkoła” 2012, nr 1 (51).
- Wellman B., Yuk-lin R., Tindall D., Nazer N., *A Decade of Network Change. Turnover, Persistence and Stability in Personal Communities*, „Social Networks” 19, 1997, nr 1.
- Wilkinson K.P., *A Behavioral Approach to Measurement and Analysis of Community Field Structure*, „Rural Sociology” 39, 1974, nr 2.
- Wilkinson K.P., *The Community as a Social Fields*, „Social Forces” 48, 1970, nr 3.
- Wilkinson K.P., *A Field-Theory Perspective for Community Development Research*, „Rural Sociology” 37, 1972, nr 1.
- Włodarczyk E., *Spoleczne konsekwencje problemu alkoholowego w Polsce*, „Pedagogika Społeczna” 2018, nr 2 (68).
- Wood J., Bradley D., *Embedding Partnership Policing. What We've Learned from the Nexus Policing Project*, „Police Practice and Research” 10, 2009.
- Woroniecka-Borowska A., Borowski M., *Alkoholizm: źródła, przejawy, drogi odzyskania nadziei*, „Res Humana” 2010, nr 6.
- Zagórski Z., *Grupy dyspozycyjno-mundurowe w toku transformacji. Struktura segmentacyjna a kondycja społeczeństwa Trzeciej Rzeczypospolitej*, [w:] *Wojsko i inne grupy dyspozycyjne w perspektywie socjologicznej*, red. T. Leczykiewicz, Z. Zagórski, („Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Tadeusza Kościuszki”), Wrocław 2000.
- Zagórski Z., *Socjologia bezpieczeństwa. O potrzebie nowej subdyscypliny*, [w:] *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa narodowego*, red. T. Leczykiewicz, Z. Zagórski, („Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Tadeusza Kościuszki”), Wrocław 1999.
- Zagórski Z., *Wojsko, naród i społeczeństwo w toku polskiej transformacji i integracji europejskiej*, [w:] *Wojsko w badaniach socjologicznych*, red. T. Leczykiewicz, Z. Zagórski, („Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Tadeusza Kościuszki”), Wrocław 1998.
- Zagórski Z., *Wojsko w strukturze i świadomości społecznej*, [w:] *Wojsko w badaniach socjologicznych*, red. T. Leczykiewicz, Z. Zagórski, („Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Tadeusza Kościuszki”), Wrocław 1998.

Netografia

- <http://www.eduteka.pl/doc/metoda-badan-terenowych-i-odpowiadajace-jej-techniki-badan.>
- <http://www.parpa.pl/index.php/akty-prawne/33-analazy-badania-raporty/134-polskie-problemy-alkoholowe.>
- https://dataspace.pl/assets/ddos_broszura_web.pdf.
- <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/przestepczosc;3963635.html>.
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Graphics_Interchange_Format.
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Znac%C4%85cy_inny.
- <https://powiatdabrowski.pl/powiat/informacje-ogolne.html>.
- <https://repozytorium.ur.edu.pl/bitstream/handle/item/6276/Praca%20doktorska%20-%20Bogumi%C5%82%20Jedynak.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- <https://sjp.pwn.pl/slowniki/wiktylizacja.html>.
- <https://stopuzaleznieniom.pl/fakty-o-alkoholu/statystyki-spozycia-alkoholu/>.
- <https://stronazdrowia.pl/samobojstwo-przyczyny-czynniki-ryzyka-i-formy-pomocy-jak-pomoc-osobie-ktora-ma-mysli-samobojcze/ar/c14-14386679>.
- <https://www.avast.com/pl-pl/c-botnet>.
- <https://www.avast.com/pl-pl/c-cybercrime>.
- https://www.naukowiec.org/wiedza/metodologia/badania-jakosciowe-idea_654.html.
- <https://www.who.int/publications/i/item/9789241565639>.
- <https://twojezdrowie.rmfm24.pl/choroby/psychika/news-ekspert-trudno-odpowiedzic-dlaczego-ludzie-popelniaja-samo,Id,2629071>.
- <https://zdrowie-zycie.pl/tajemnica-samobojstw-dlaczego-ludzie-je-popelniaja/>.

Akty prawa

- Ustawa z dnia 26 października 1982 roku o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, Dz.U. z 2021 r. poz. 1119 ze zm.
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym, Dz.U. z 2021 r. poz. 1372 ze zm.
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Policji, Dz.U. z 2021 r. poz. 1882 ze zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks karny, Dz.U. z 2021 r. poz. 2345 ze zm.
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie powiatowym, Dz.U. z 2020 r. poz. 920 ze zm.

- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie województwa, Dz.U. z 2020 r. poz. 1668 ze zm.
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu narkomanii, Dz.U. z 2020 r. poz. 2050 ze zm.
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, tekst jedn. Dz.U. z 2021 r. poz. 1249.
- Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 roku o wojewodzie i administracji rządowej w województwie, tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 135.
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 29 kwietnia 2015 roku w sprawie strategii dotyczącej alkoholu (2015/2543(RSP)), Dz. U. UE C z dnia 21 września 2016 r.

Spis tabel

Tabela 2.1. Ocena ważności różnych problemów społecznych na poziomie kraju 2018/2019 [%]	77
Tabela 2.2. Wybór jednego najważniejszego problemu [%]	78
Tabela 3.1. Reprezentatywny podział kwotowy według miejsca zamieszkania, płci oraz wieku	104
Tabela 4.1. Wiedza respondentów na temat występowania zdarzeń samobójczych na terenie powiatu dąbrowskiego w podziale na gminy [%] ..	111
Tabela 4.2. Powody czynów autodestrukcyjnych w opiniach respondentów powiat dąbrowskiego. Podział na gminy [%]	112
Tabela 4.3. Postrzeganie przemocy domowej przez respondentów powiatu dąbrowskiego w podziale na gminy [%]	129
Tabela 4.4. Kontakt respondentów powiatu dąbrowskiego ze zjawiskiem przemocy domowej. Podział na gminy [%]	132
Tabela 4.5. Wiedza respondentów na temat narkotyków. Podział na gminy [%]	139
Tabela 4.6. Wiedza respondentów na temat działania narkotyków. Podział na gminy [%]	140
Tabela 4.7. Powody sięgania po narkotyki przez dorosłych i młodzież w opiniach mieszkańców gmin powiatu dąbrowskiego [%]	141
Tabela 4.8. Destrukcyjny wpływ narkotyków na życie człowieka w opiniach respondentów powiatu dąbrowskiego. Podział na gminy [%] ..	144
Tabela 4.9. Konsekwencje uzależnienia od narkotyków w opiniach respondentów gmin powiatu dąbrowskiego [%]	144
Tabela 4.10. Wiktyimizacja respondentów w ciągu ostatnich dwunastu miesięcy. Podział na gminy [%]	154
Tabela 4.11. Możliwości rozwiązania problemu przestępczości, podział na gminy [%]	154

Tabela 4.12. Kontakt respondentów z cyberprzestępczością w podziale na gminy [%]	162
Tabela 4.13. Wiktyimizacja respondentów — cyberprzestępczość w podziale na gminy [%]	164
Tabela 4.14. Możliwe sposoby zapobiegania zagrożeniom w sieci. Ocena respondentów powiatu dąbrowskiego w podziale na gminy [%]	166

Spis wykresów

Wykres 4.1. Wiedza respondentów na temat występowania zdarzeń samobójczych na terenie powiatu dąbrowskiego	110
Wykres 4.2. Kontakt respondentów powiatu dąbrowskiego ze zjawiskiem przemocy domowej	131

Spis rycin

Rysunek 3.1. Gminy powiatu dąbrowskiego	103
---	-----

Streszczenie

Uwarunkowania społeczne bezpieczeństwa mieszkańców gminy Dąbrowa Tarnowska wobec zagrożeń zjawiskami dysfunkcjonalnymi. Studium socjologiczne

W dzisiejszych czasach bezpieczeństwo należy do podstawowych wartości w wymiarze indywidualnym i społecznym. W aspekcie indywidualnym oznacza to, że dla każdej jednostki jest to taka wartość, od której uzależnia się realizację innych potrzeb. Bezpieczeństwo z całą pewnością jest niezmiernie złożonym zagadnieniem, gdyż mieści w sobie aspekty psychologiczne, socjologiczne, prawne, pedagogiczne, biologiczne, medyczne, kulturowe i inne. W badaniach naukowych określane jest jako stan pozytywny, którego charakterystycznymi elementami są poczucie pewności i nieistnienie zagrożenia. Bezpieczeństwo może być także rozumiane jako zagadnienie społeczne. Wówczas uwzględniany jest wymiar antropocentryczny bezpieczeństwa. W skład tego pojęcia oprócz czynników militarno-politycznych, ekonomicznych, ekologicznych i demograficznych wchodzi też elementy społeczne, środowiskowe związane z otoczeniem społecznym, humanitarne, narodowościowe i kulturowe. Z punktu widzenia socjologicznego bezpieczeństwo to możliwość nie tylko egzystencji jednostki czy całego społeczeństwa, lecz także przeżycia.

Niniejsza monografia jest próbą socjologicznej analizy zagadnień związanych z uwarunkowaniami społecznymi bezpieczeństwa mieszkańców gminy Dąbrowa Tarnowska na tle pozostałych gmin powiatu dąbrowskiego wobec występujących zagrożeń zjawiskami dysfunkcjonalnymi. Istotnym walorem zaprezentowanych wywodów jest empiryczny charakter, ugruntowany zachowanym logicznym ciągiem teoretyczno-metodologicznym. Dobrane aspekty teoretyczne uzasadniały przeprowadzenie badań, a także ukształtowały ich metodologiczne podstawy.

Książka składa się z czterech rozdziałów. W rozdziale pierwszym przedstawiono teoretyczne aspekty bezpieczeństwa jako kategorii analizy naukowej na gruncie socjologii. Przybliżono także zagadnienia odnoszące się do grup dyspozycyjnych oraz misji policji w tworzeniu bezpieczeństwa lokalnego i jej postrzegania w społeczeństwie.

W rozdziale drugim wypuklono podstawowe zagadnienia i problematykę socjologii bezpieczeństwa. Ukazano również społeczność lokalną w świetle dostępnych źródeł, a także przybliżono teoretyczną perspektywę zjawisk społecznych, w tym problemów alkoholowych.

Rozdział trzeci poświęcony jest prezentacji metodologicznych podstaw badań z uwzględnieniem ich celu, zakresu oraz zasadniczych problemów wraz z hipotezami badawczymi. Ponadto określono w nim dobór próby, charakterystykę środowiska badanej populacji oraz organizację badań.

Analiza badań empirycznych jest tematem rozdziału czwartego. Przedstawiono w nim wyniki badań ilościowych i jakościowych odwołujących się do zagadnień bezpieczeństwa mieszkańców gmin powiatu dąbrowskiego. Płaszczyzna badawcza objęła problemy społeczne, zachowania dysfunkcyjne oraz patologie w narracji społeczności gmin powiatu dąbrowskiego. Dalsze rozważania badawcze uwzględniły problem społeczny przestępczości oraz opinie respondentów o policji i jej aktywności w lokalnych środowiskach.

Zasadnicza idea prowadzonych badań zakładała optymalne poznanie społeczeństwa w sferze lokalnej na poziomie powiatu. Przyjęta koncepcja badawcza zmierzała do określenia rzeczywistego poczucia bezpieczeństwa mieszkańców gmin powiatu dąbrowskiego wobec zagrożeń zjawiskami dysfunkcyjnymi.

Dzięki badaniom o podłożu socjologiczno-kryminologicznym udało się zgłębić wiedzę i lepiej poznać społeczeństwo gmin powiatu dąbrowskiego. Zdołano też oszacować poczucie bezpieczeństwa jego mieszkańców oraz wskazać czynniki wywołujące poczucie zagrożenia. Określono stopień świadomości społecznej w kontekście problemu przestępczości oraz zagrożeń związanych z negatywnymi zjawiskami społecznymi, a także determinanty wpływające na postrzeganie aspektów związanych z bezpieczeństwem i podejściem lokalnej społeczności do aktywności policji oraz działań przez nią realizowanych.

W zakończeniu zaprezentowano aplikacyjny charakter dysertacji. Przedstawione rekomendacje i propozycje inicjatyw mają służyć wypracowaniu strategii działań wszystkich zainteresowanych instytucji w zakresie profilaktyki bezpieczeństwa społecznego.

Summary

Social Determinants of Security of Dąbrowa Tarnowska Rural Municipality Residents in the Face of Dysfunctional Phenomena Threats: A Sociological Study

Nowadays, security is an essential value in both the individual and social dimension. In the former respect, this means that for each individual it is a value on which meeting other needs depends. Security is undoubtedly an extremely complex issue as it encompasses psychological, sociological, legal, pedagogical, biological, medical, cultural and other aspects. In scientific research, it is defined as a positive state whose characteristic elements are a sense of certainty and the absence of threat. Also, security can be understood as a social issue. In this case, the anthropocentric dimension of security is taken into consideration. In addition to military-political, economic, ecological and demographic factors, the concept also includes social, environmental, humanitarian, national and cultural components. From the sociological point of view, security is not only the possibility of existence of an individual or the whole society, but also the possibility of survival.

This monograph is an attempt at a sociological analysis of issues related to the social determinants of security of Dąbrowa Tarnowska rural municipality residents in the context of other municipalities of Dąbrowa Tarnowska in relation to existing threats of dysfunctional phenomena. A significant value of the presented argumentation is its empirical nature, grounded in a preserved logical theoretical and methodological sequence. The selected theoretical aspects justified conducting the research as well as shaped its methodological basis.

The book consists of four chapters. In the first chapter, theoretical aspects of security as a category of scientific analysis on the grounds of sociology are presented. Also, issues concerning command groups as well as the mission of the police in the creation of local security and its perception within the community are discussed.

In the second chapter, the fundamental issues and problems of security sociology are brought to the foreground. Furthermore, the local community is depicted in the light of available sources, and

the theoretical perspective of social phenomena, including alcohol issues, is presented.

The third chapter presents the methodological basis of the research, including its objective, scope and crucial problems together with research hypotheses. Moreover, the sample selection, characteristics of the studied population as well as the research organisation are depicted.

The fourth chapter is devoted to the analysis of empirical research. The results of quantitative and qualitative research referring to the issues related to the safety of the residents of Dąbrowa Tarnowska district rural municipalities are presented. The study covered the domains related to social problems, dysfunctional behaviours and pathologies in the narrative of the Dąbrowski district rural municipalities community. Further research considerations took into account crime as well as the respondents' opinion on the police and its activity in the local communities.

The main idea of the conducted research was to obtain knowledge of the society in the local realm on the district level. The assumed research concept aimed at defining the actual sense of safety of the residents of Dąbrowa Tarnowska district rural municipalities in the face of dysfunctional phenomena threats.

Thanks to sociology- and criminology-based research, it was possible to deepen our understanding and get to know better the community members of Dąbrowski district rural municipalities. Furthermore, it was possible to assess the sense of security of its residents and identify factors that generate the sense of threat. In addition, the determinants that impact the perception of aspects connected to security as well as the attitude of the local community towards police activities and the actions carried out by this institution have been identified.

In the conclusion, the study's applied character is demonstrated. The presented recommendations and proposals for initiatives are aimed at developing a strategy of action for all institutions involved in the field of social security prophylactics.

Wydawnictwo
Uniwersytetu
Wrocławskiego

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego sp. z o.o.

plac Uniwersytecki 15
50-137 Wrocław
sekretariat@uwur.com.pl

wuwr.eu
Facebook/wydawnictwouwr

Książka jest efektem autorskich i wnikliwych studiów teoretycznych literatury z zakresu nauk socjologicznych, nauk o bezpieczeństwie oraz oryginalnych empirycznych poczyniń zgodnie z metodologią. Autor dokonał socjologicznego opisu społeczności lokalnej w perspektywie zjawisk społecznych, w tym problemów nadużywania alkoholu i narkomanii. Zaprezentował teoretyczne aspekty bezpieczeństwa jako kategorii analizy naukowej w socjologii, przybliżył problematykę działania grup dyspozycyjnych oraz misji policji w zapewnianiu bezpieczeństwa lokalnego, uwypuklił zagadnienia socjologii bezpieczeństwa. Jego koncepcja badawcza umożliwiła ukazanie realnego poczucia stanu bezpieczeństwa mieszkańców w gminach badanego powiatu.

Prezentowana publikacja zajmie wysokie miejsce na trudnym rynku wydawniczym w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki socjologiczne i nauki o bezpieczeństwie jako kompendium wiedzy dla praktyków życia społecznego i decydentów instytucjonalnych sfery bezpieczeństwa lokalnego.

Jan Maciejewski (z recenzji)

ISBN 978-83-229-3783-9

ISSN 2543-8662 (S)

ISSN 0239-6661 (AUWr)

ISBN 978-83-229-3783-9

9 788322 937839